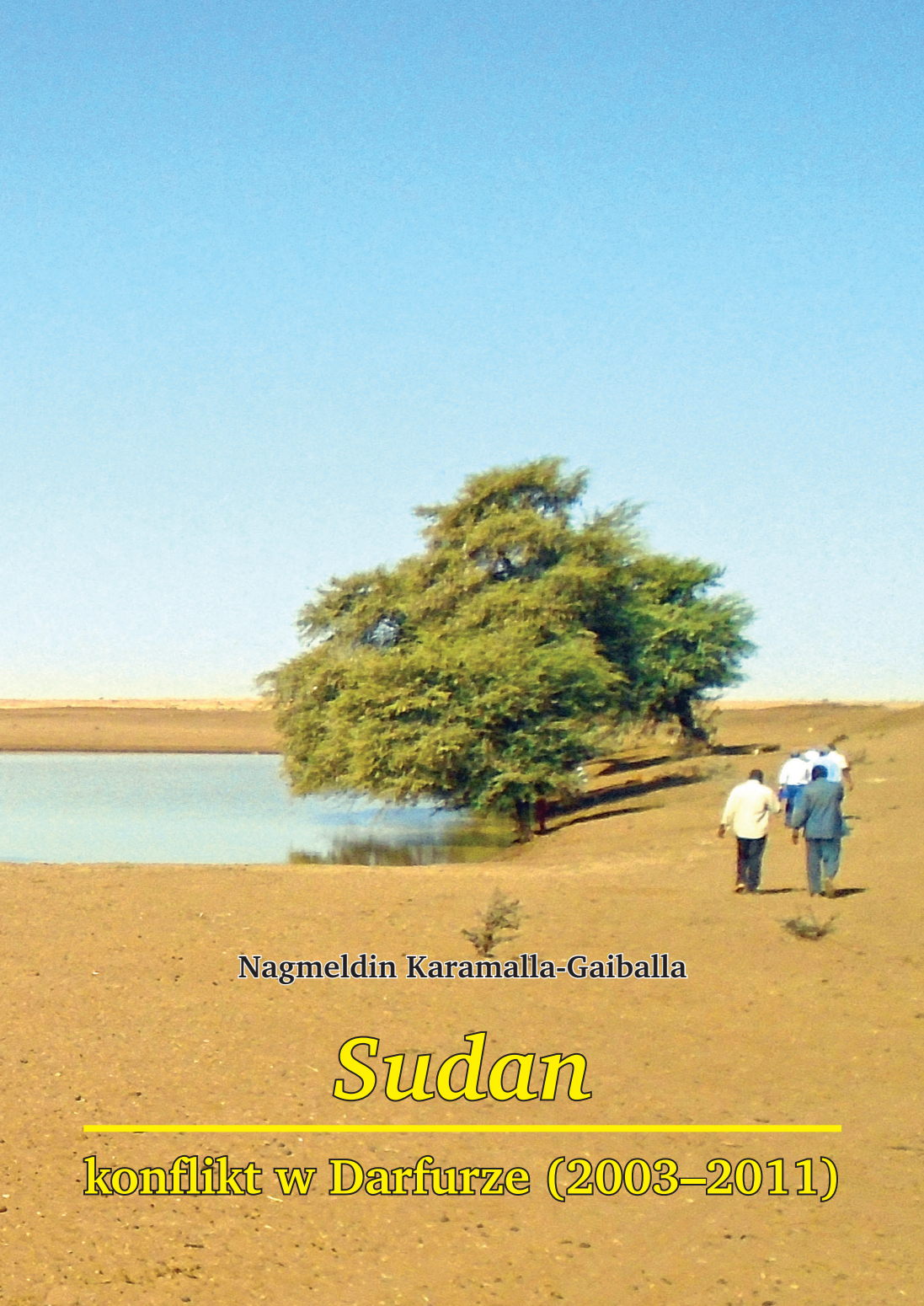

Nagmeldin Karamalla-Gaiballa

Sudan

konflikt w Darfurze (2003–2011)

Sudan

Konflikt w Darfurze
(2003–2011)

SUDAN

1. *Sudan – bogactwo kultur i wewnętrzne napięcia*, red. W. Cisło, J. Róžański, M. Ząbek, Warszawa 2012.
2. *Sudan – problemy tożsamościowe z perspektywy badaczy rodzimych*, red. M. Ząbek, Warszawa 2014.
3. *Sudan – archeologia i historia*, red. J. Róžański, M. Ząbek, Warszawa 2015.
4. *Sudan – wojna, polityka, uchodźcy*, red. W. Cisło, J. Róžański, M. Ząbek, Pelplin 2016.

Nagmeldin Karamalla-Gaiballa

SUDAN
KONFLIKT W DARFURZE
(2003–2011)

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa 2017

© Nagmeldin Karamalla-Gaiballa

Recenzenci

prof. UW dr hab. Maciej Ząbek

prof. dr hab. Jarosław Róžański

Korekta

Joanna Przypolska

Zdjęcie na okładce

Abdelaziz Karamalla

Łamanie

Henryk Kopiczyński

ISBN 978-83-7401-613-1

Druk i oprawa

WDR

ul. Modra 23, 87-807 Włocławek

tel. 54 235 52 61; 518 014 584; tel./fax 54 235 59 65

www.wydawnictwodr.pl • e-mail: wydawnictwo@wydawnictwodr.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
-------------	---

Rozdział I

UWARUNKOWANIA GEOPOLITYCZNE W ZACHODNIO-SUDAŃSKIM REGIONIE DARFUR

1. Tło geopolityczne wydarzeń w Darfurze	19
2. Przykłady wpływu zmian klimatycznych na relacje społeczne w Afryce	24
3. Geograficzna charakterystyka Sudanu	27
4. Analiza wpływu skutków zmian klimatycznych na konflikt w Darfurze	31
5. Położenie geograficzne, klimat i degradacja ekologiczna w Darfurze	36
5.1. Degradacja ekologiczna jako przyczyna konfliktu w Darfurze	38
6. Geograficzna specyfika Darfuru	43
7. Znaczenie zasobów wodnych, gleb i gruntów rolnych w regionie Darfuru	46
8. Susza i proces pustoszenia w Darfurze	60

Rozdział II

ETNICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA KONFLIKTU W DARFURZE

1. Zróżnicowanie etniczne Darfuru	67
2. Arabowie z Darfuru	77
3. Klasyfikacja ludności Darfuru według sposobu zarabkowania i źródeł utrzymania	82

Rozdział III

**PRZEBIEG I PRZYZYNY KONFLIKTU ZBROJNEGO
ORAZ ANALIZA MOTYWÓW DZIAŁANIA
GRUP REBELIANCKICH W DARFURZE**

1. Definicja, typologia i fazy konfliktu	91
2. Próba identyfikacji przyczyn konfliktu w regionie Darfur	96
3. Geneza konfliktu zbrojnego pomiędzy grupami etnicznymi w Darfurze	103
4. Wpływ wielkiej suszy w strefie Sahelu w latach 1984–1985 na sytuację w regionie	108
5. Zwiększenie liczby ludności i zwierząt a presja na zasoby środowiska	112
6. Wpływ uchodźców z Czadu na konflikt w Sudanie	114
7. Fazy konfliktu i powstanie ugrupowań zbrojnych w Darfurze ..	119
8. Darfurskie ruchy zbrojne, ich ideologia i podziały	128
8.1. Ruch Dawida Bolada	128
8.2. Ruch Wyzwolenia Darfuru	130
8.3. Ruch Sprawiedliwości i Równości	132
8.4. Kim są džandżawidzi?	135
9. Postawy, cele i motywy działania stron konfliktu	139
10. Reżim rządzącej Partii Kongresu Narodowego i utrzymywanie się kryzysu w Darfurze	142

Rozdział IV

**ROLA SPOŁECZNOŚCI MIĘDZYNARODOWEJ
W KONFLIKCIE W DARFURZE**

1. Obecność Organizacji Narodów Zjednoczonych w Darfurze ...	151
2. Międzynarodowy Trybunał Karny i jego oskarżenia wobec prezydenta Sudanu Omara Hasana Al-Baszira	166
3. Misja ONZ i Unii Afrykańskiej w Darfurze	173
4. Rola Ligi Państw Arabskich w rozwiązywaniu konfliktu zbrojnego w Darfurze	178
5. Rola Stanów Zjednoczonych Ameryki	184
6. Rola Chińskiej Republiki Ludowej	187

7. Rola Unii Europejskiej w rozwiązywaniu konfliktu zbrojnego na obszarze Sudanu	191
8. Inicjatywy pokojowe i próby rozwiązania konfliktu w Darfurze ..	200
8.1. Umowa pokojowa z Abudży w sprawie Darfuru	200
8.2. Dokument z Doha na rzecz pokoju w Darfurze	206
8.3. Porozumienie z Heidelbergu	215

Rozdział V

OCENA I ANALIZA UWARUNKOWAŃ EKONOMICZNYCH, POLITYCZNYCH, SPOŁECZNYCH I ETNICZNYCH KONFLIKTU

1. Ekonomiczne znaczenie terenów Darfuru dla gospodarki Republiki Sudanu	219
1.1. Marginalizacja gospodarcza i polityczna według „Czarnej Księgi”	221
1.2. Koncepcja marginalizacji w Sudanie	222
1.3. Nieproporcjonalny podział władzy w Sudanie	224
2. Koszty ekonomiczne wojny w Darfurze	230
2.1. Wydatki obronne wojny w Darfurze	232
2.2. Utrata kapitału ludzkiego	234
2.3. Uszkodzenia infrastruktury	236
2.4. Pomoc ekonomiczna organizacji zagranicznych dla Darfuru	236
3. Synteza wyników badań empirycznych oraz teoretycznego nurtu rozważań	240
4. Tło konfliktu w Darfurze, jego wpływ na gospodarkę i źródła utrzymania według badań własnych	250
5. Strategie na rzecz ożywienia gospodarczego i pokoju w Darfurze	257
Zakończenie	263
Bibliografia	271
Źródła niepublikowane	271
Dokumenty	272

Monografie książkowe	273
Ekspertyzy i raporty	279
Artykuły naukowe i rozdziały w monografiach	282
Źródła internetowe	284
Wykaz skrótów	297

ANEKSY

Leksykon najważniejszych postaci w Sudanie w kontekście konfliktu w Darfurze	305
Słownik najważniejszych terminów	307
Załączniki	310
Fotografie	324

WSTĘP

Darfur przez lata nie był przedmiotem troski rządu w Chartumie. Mieszkańcy tego regionu Sudanu odczuwali narastające niezadowolenie z powodu rozmaitego rodzaju zaniedbań i ich dotkliwych skutków, szczególnie w zakresie upośledzenia w rozwoju gospodarczym. Ponadto ścisła kontrola, jakiej podlegali i brak samorządności, obok ograniczonych zasobów w postaci zdalnych do uprawy pól i wystarczająco licznych źródeł wody, znacznie utrudniały im życie.

W 2003 roku nastąpiła eskalacja wrogich nastrojów, co zaowocowało rozpoczęciem konfliktu zbrojnego, prowadzonego przez miejscowe ugrupowania Ruch Sprawiedliwości i Równości (*Justice and Equality Movement, JEM*)¹ i Ruch Wyzwolenia Sudanu (*Sudan Liberation Movement, SLM*)². Darfurczycy zażądali przede wszystkim większej autonomii dla swojego regionu, jego upodmiotowienia, czyli innymi słowy „sprawiedliwości i równości”.

¹ Ruch Sprawiedliwości i Równości (*Justice and Equality Movement, JEM*) - grupa partyzancka pod przywództwem Khalil Ibrahima zaangażowana w konflikt w Darfurze. Wraz z pozostałymi grupami rebelianckimi jak Sudan Liberation Movement (Ruch Wyzwolenia Sudanu) walczy przeciwko wojskom Sudanu reprezentowanym przez Dżandżawidów. Organizacja była członkiem Frontu Wschodniego, koalicji rebeliantów zaangażowanych w konflikt wzdłuż granicy z Erytreą. Za: *The History of JEM, 2014*, <http://jemsudan.org/wp-content/uploads/2014/10/The-History-of-JEM-Referenced1.pdf>, [27.02.2015]

² Ruch Wyzwolenia Sudanu (*Sudan Liberation Movement, SLM*) – grupa partyzancka działająca na terenie Sudanu. Została założona jako Front Wyzwolenia Sudanu przez członków grup etnicznych Fur, Zaghawa i Masalit. Przywódcą ruchu został jego założyciel Abdul Wahid an-Nur. Za: J. Flint, A. de Waal, *Darfur: A New History of a Long War*, London 2008.

Rząd w Chartumie z uwagi na niedawno skończoną wojnę domową z Południem, koszty społeczne i materialne, które musiałby ponieść oraz konteksty międzynarodowe (prawa człowieka) nie chciał interweniować bezpośrednio, stąd tylko poparł i dozbroił przeciwko rebeliantom uzbrojone oddziały milicji plemiennych wywodzące się często z pospolitych band grasujących na pograniczu sudańsko-czadyjskim, zwanych potocznie w regionie dżandżawidami. Dało to początek krwawej, bolesnej wojnie domowej, która dotąd nie została jeszcze zakończona i przynosi wiele ofiar i zniszczeń. Szacuje się, że od momentu rozpoczęcia działań zbrojnych ponad 200 tysięcy osób straciło życie, a wiele musiało opuścić swoje domy. Uciekając przed niebezpieczeństwem, nie mając środków do życia, uchodźcy ci szukali schronienia w miastach w Darfurze, w głębi Sudanu lub w sąsiednim Czadzie w obozach dla uchodźców. Do połowy 2005 roku konflikt spowodował przemieszczenie z pierwotnych miejsc zamieszkania około 1,2 miliona mieszkańców Darfuru, (w większości należących do niearabskich grup etnicznych, czyli rdzennie afrykańskich). W 2007 roku liczbę tych osób szacowano już na 2–2,5 miliona. Około 130 tysięcy z nich przekroczyło granicę kraju i osiedliło się w sąsiednim Czadzie³.

Wojna w Darfurze, jak większość wojen domowych na świecie, jest wyjątkowo okrutna, gdyż dotyka nie tyle żołnierzy, co przede wszystkim ludność cywilną (kobiety i dzieci), a nawet mieszkańców obozów dla uchodźców, którzy także nie mogą czuć się bezpiecznie i bywają ofiarami napadów i gwałtów ze strony bojówek rządowych lub pospolitych bandytów.

Rada Bezpieczeństwa ONZ od 25 maja 2004 roku wykazuje stałe zainteresowanie konfliktem w Darfurze, wydając w kolejnych latach rezolucje mające na celu ustabilizowanie sytuacji. W wy-

³ Departament Stanu USA, <http://www.state.gov/outofdate/bgn/sudan/130966.htm> z 25.02.2013, [27.02.2013]

danym po raz pierwszy oświadczeniu wyraziła głębokie niezadowolenie i troskę z powodu zasięgu, postępu i skutków tej wojny domowej. Wkrótce po tym uchwalono rezolucję nr 1556, w której postawiono Sudanowi ultimatum, żądając od niego rozbrojenia nielegalnych milicji pod groźbą interwencji zbrojnej. W rezolucji nr 1564 z 18 września 2004 roku Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych zagroziła nałożeniem sankcji na sudański przemysł naftowy. Podjęto także prace ukierunkowane na określenie zasięgu naruszenia praw człowieka na terenach objętych wojną. Niestety, działania te nie przyniosły spodziewanego efektu, gdyż nałożeniu sankcji sprzeciwiały się Chiny. Niemniej komisja śledcza ONZ udokumentowała liczne zbrodnie i naruszenia praw człowieka dokonane w Darfurze, publikując je w swoim raporcie 1 lutego 2005 roku. Kolejna rezolucja nr 1591 Rady Bezpieczeństwa ONZ wydana 29 marca 2005 roku nałożyła z kolei embargo zbrojeniowe na wszystkie strony konfliktu w Darfurze. Wcześniejsza rezolucja, z 30 lipca 2004 roku, obejmowała embargiem jedynie pozarządowych uczestników konfliktu⁴.

Tragedia w Darfurze zaczęła być porównywana z wojną w Rwandzie w latach 1993–1994, w trakcie której doszło do masowej rzezi i którą zakwalifikowano do zbrodni ludobójstwa. Podobne stanowisko dotyczące sytuacji w Darfurze przyjął koordynator humanitarny ONZ dla Sudanu Mukesha Kapila, jak również początkowo, w 2004 roku, administracja George’a W. Busha w USA i pozarządowa organizacja zajmująca się ochroną praw człowieka „Human Rights Watch”.

Pojawiły się jednak opinie, iż nie jest do końca jasne, jaki tak naprawdę był rozmiar zbrodni, a co więcej, przez którą z walczą-

⁴ Departament Stanu USA, Raport 2012, <http://www.state.gov/outofdate/bgn/sudan/130966.htm>, [25.02.2013]; zob. A. de Waal, *Famine that kills, Darfur, Sudan*, Oxford, 2005.

cych stron był w zasadzie dokonany, kto za jakie zbrodnie właściwie odpowiada i czy celem zbrodniarzy (zgodnie z definicją ludobójstwa) było całkowite wymordowanie populacji drugiej strony⁵. Powyższe wątpliwości nie dotyczyły jednak nigdy powagi sytuacji humanitarnej w Darfurze oraz faktu, że chęć niesienia pomocy przez inne kraje i wszelkie organizacje była i jest blokowana przez rząd w Sudanie.

Społeczność międzynarodowa na przestrzeni ostatnich lat stale podejmowała działania zmierzające do położenia kresu krwawemu konfliktowi, jednakże próby osiągnięcia trwałego porozumienia były i są utrudnione z powodu głębokich podziałów panujących wśród stron zaangażowanych w konflikt.

Strona rebeliancka nie jest jednolita, lecz mocno rozczłonkowana i obejmuje w tej chwili już blisko 30 różnych ugrupowań. Podziały te i brak chęci do współpracy między stronami oraz połączenia wysiłków na rzecz pokoju są ważnymi przyczynami istniejącej sytuacji. Kiedy 5 maja 2006 roku w Abudży w Nigerii po długich negocjacjach podpisano porozumienie pokojowe, przewidujące rozbrojenie džandżawidów i wcielenie rebeliantów do armii sukańskiej, część ugrupowań partyzanckich nie przyłączyła się do tego porozumienia. Rozejm zaakceptowała jedynie frakcja Ruch Wyzwolenia Sudanu pod dowództwem Minni Minnawiego.

Do istotnego przełomu doszło w dniu 14 lipca 2008 roku, kiedy to prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego (*International Criminal Court, ICC*)⁶ oskarżył prezydenta Sudanu Omara

⁵ The Worldwide Human Rights Movement (FIDH), The International Criminal Court and Darfur: Questions and Answers, <http://fidh.org/en/africa/sudan/Sudan-Darfur-ICC/The-International-Criminal-Court,5733>, [16.12.2014]

⁶ ICC: Międzynarodowy Trybunał Karny to pierwszy w historii ludzkości stały sąd międzynarodowy powołany do sądenia pojedynczych osób oskarżonych o popełnienie najcięższych zbrodni, które miały miejsce po 1 lipca 2002 roku. Siedzibą jest Haga. MTK sądzi zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie przeciwko ludzkości,

Hasana al-Baszira w związku z konfliktem w Darfurze o zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie przeciw ludzkości i zbrodnie wojenne, a 4 marca 2009 roku wydał nakaz aresztowania al-Baszira pomimo braku zgodności co do faktu czy doszło do ludobójstwa i czy są wystarczające dowody w tym zakresie (charakterystyczne było, że z uwagi na te wątpliwości używano w międzynarodowych gremiach sformułowań typu „pełzające ludobójstwo” lub „niedokończone ludobójstwo”).

Sytuacja uległa znacznemu uspokojeniu, aczkolwiek nie rozwiązaniu. Przedłużający się konflikt w Darfurze nie pozostaje bez wpływu na państwa sąsiednie: Czad i Republikę Środkowoafrykańską, do których uciekli i gdzie osiedlili się w obozach uchodźcy z Sudanu.

Konflikt ten, dzięki zainicjowanej w USA na szeroką skalę kampanii medialnej pod hasłem „Ocalmy Darfur”, stał się jednym z bardziej znanych na świecie⁷. Na obraz tej tragedii składa się lansowanie tezy o ludobójstwie i przypisywanie mu tła rasowego („biali” Arabowie i „czarni” Afrykańczycy) oraz przedstawianie nieskomplikowanego morału opisującego ofiary (tj. „Afrykańczyków”) jako nieskażone moralnie, a prześladowców („Arabów”)

zbrodnie wojenne oraz agresję. Trybunał może sądzić wyłącznie osoby fizyczne i tylko za czyny popełnione po wejściu w życie statutu lub po jego przyjęciu przez dane państwo. Część państw nie ratyfikowało Statutu Rzymskiego (USA, Izrael), lub też w ogóle nie podpisało (Chiny, Rosja). Za: Międzynarodowy Trybunał Karny, <http://www.migalski.eu/w-europarlamencie/moj-dzien-w-europarlamencie/miedzynarodowy-trybunal-karny/14-06-2010>, [2.02.2016]

⁷ Za inicjatora tej kampanii medialnej znanej pod hasłem „Ocalmy Darfur” uważany jest Nicolas Kristof, amerykański dziennikarz z „New York Times’a”, zwany samotnym krzyżowcem tej sprawy. Prawdopodobnie jako pierwszy zaczął publikować dramatyczne artykuły o ludobójstwie w Darfurze. Potem temat ten przyciągnął uwagę innych zachodnich mediów. Różne pisma, stacje telewizyjne i radiowe, o różnej afiliacji politycznej, zaczęły licytować się przede wszystkim podawaną liczbą zabitych, ale ostatecznie przekazywały w gruncie rzeczy te same treści.

jako z gruntu złych. W tym kontekście domagano się jeszcze kilka lat temu dalszych sankcji, a najlepiej interwencji zbrojnej w Sudanie, aby nie dopuścić do tego, co stało się w Rwandzie. Medialną zaś kampanię „Ocalmy Darfur” przedstawiano jako apolityczną, jedynie moralną, ograniczoną do chęci ocalania życia i niemającą innych ukrytych celów. Dziennikarski przekaz o Darfurze wpisał się dobrze w pewien amerykański styl szokowania i pokazywania problemów za pomocą jasnych i sprawiających wrażenie obiektywnych komunikatów, zgodnych z wymogami rynku. W tym wypadku jednak poza przyciągnięciem uwagi odbiorców miał on jeszcze mobilizować opinię publiczną w ramach podjętej kampanii na rzecz nie tylko pomocy humanitarnej dla uchodźców, ale wymuszenia na rządzących w USA i ich sojusznikach interwencji humanitarnej. Pojawia się jednak pytanie, na ile obraz, który zachodnie media przekazywały, był naprawdę zgodny z rzeczywistością. Czy faktycznie doszło tam do ludobójstwa, a konflikt miał, czy też ma, charakter rasowy lub choćby etniczny?

W niniejszej publikacji nie podejmuje się próby udzielenia odpowiedzi wprost na pytanie, czy w Darfurze doszło do zbrodni genocydu, gdyż nie jest to tylko kwestia analizy popełnionych zbrodni w odniesieniu do samej definicji ludobójstwa, a na dotychczasowych opiniach w tej sprawie w zbyt dużym stopniu wciąż ciążą afiliacje polityczne osób ją badających. Uznając jednak, że wiedza o wojnie domowej w Darfurze i jej przyczynach jest niepełna, że występuje tu wiele uproszczeń i generalizacji w wyjaśnianiu jej istoty, autor skupił się na tłumaczeniu jej genezy i różnorodnych politycznych i gospodarczych uwarunkowań. Innymi słowy mówiąc, celem pracy jest analiza wielowymiarowych uwarunkowań konfliktu zbrojnego w zachodniosudańskiej prowincji Darfur silnie bazująca na specyfice tego obszaru, następnie rozpoznanie czynników ekonomicznych, politycznych, społecznych i geograficznych, co w dalszej kolejności wyjaśnienie i ocena determinant

endogenicznych i egzogenicznych wpływających na podejmowane próby zaprowadzenia pokoju albo przy udziale miejscowych stron konfliktu, jak też społeczności międzynarodowej.

Temu zasadniczemu pytaniu o przyczyny konfliktu towarzyszy oczywiście szereg pytań szczegółowych związanych z jego historią i uwarunkowaniami geopolitycznymi, jak choćby: Czy w okresie poprzedzającym wybuch konfliktu miały miejsce szczególne wydarzenia lub zmiany w regionie? Czy warunki ekonomiczne miały wpływ na wybuch konfliktu? Jakie było zainteresowanie władz Sudanu sytuacją mieszkającej tam ludności? Jak problemy z dostępnością do zasobów naturalnych przełożyły się na problemy społeczne i polityczne? Jaki wpływ na skuteczne zaprowadzenie pokoju w Darfurze ma poznanie rzeczywistych przyczyn konfliktu i motywacji wszystkich jego stron? Poprzez odpowiedzi na powyższe pytania i analizę uwarunkowań: ekonomicznych, politycznych (wewnętrznych i zewnętrznych), społecznych i etnicznych oraz motywacji uczestniczących w nim stron, które doprowadziły do jego wybuchu lub miały na niego poważny wpływ, podjęto starania ukierunkowane na zidentyfikowanie czynnika kluczowego, który stał się źródłem całego problemu dlatego pomocna okazała się też być metoda czynnikowa, która jest metodą analizy dużej ilości danych.

W kontekście znalezienia trwałego rozwiązania pokojowego dla Darfuru, ustalenie czynnika kluczowego uznać należy za niezwykle istotne. Jest tak dlatego, że nawet jeśli we współczesnych opracowaniach dotyczących konfliktów odchodzi się od wyszukiwania ich pojedynczych przyczyn na rzecz bardziej kompleksowych analiz ich genezy na podstawie kumulacji wielu czynników, które mogły się do ich wybuchu przyczynić, to nie podważając racji tej metody, należy zauważyć, że może mieć ona negatywne skutki z punktu widzenia efektywności procesu pokojowego. Dzieje się tak, gdyż w praktyce politycznych negocjacji i tak bardzo często wyróżnia

się jeden z nich, np. czynnik etniczny, jak w przypadku Darfuru, a jeśli nie jest to prawda, to prowadzi to do złej oceny sytuacji i niemożliwości rozwiązania problemu.

Stąd, autor jako Sudańczyk zainteresowany sprawą Darfuru, znający specyfikę i kulturę tego regionu nie tylko z literatury czy przekazu medialnego, w niniejszej rozprawie, na podstawie własnych obserwacji i długoletniego uczestnictwa w dyskursie dotyczącym tego konfliktu oraz badań, które podjął, przyjął generalną hipotezę, że wiodącymi uwarunkowaniami w konflikcie w Darfurze są aspekty ekonomiczne, a dopiero w dalszej kolejności uwarunkowania polityczne, społeczne i etniczne. Obejmują one z jednej strony zubożenie mieszkańców regionu wskutek jego degradacji środowiskowej (ekologicznej) z powodów zarówno naturalnych (suszy w strefie Sahelu i postępującego pustynnienia), jak i czynnika demograficznego (stałego wzrostu liczby ludności) oraz jego skutków w sytuacji braku zmian w technologiach gospodarowania, w postaci przepasienia pastwisk oraz nadmiernych upraw w strefie suchej, niedostosowanej do wzrostu tych aktywności. Natomiast z drugiej strony wiążą się z marginalizacją polityczną, przekładającą się na zacofanie gospodarcze regionu, skutkującą właśnie brakiem zmian technologicznych. Przyczyną tego jest nie tylko geograficzne oddalenie Darfuru od stolicy i centrum kraju, czy też generalny brak środków na jego rozwój z powodu niewystarczającego dochodu narodowego, ale panujący system społeczno-polityczny, preferujący od lat nilocentryczny rozwój Sudanu kosztem jego peryferii. System ten, przyjęty od czasów egipsko-tureckiej kolonizacji, kontynuowany był w okresie brytyjsko-egipskiego kondominium oraz wszystkich rządów w okresie postkolonialnym, aż do dziś, wykluczając faktycznie z udziału w rozwoju gospodarczym zachodnie i południowe prowincje Sudanu.

Przejawem tej marginalizacji była zarówno dyskryminująca peryferie dystrybucja środków budżetowych, jak i polityka ka-

drowa państwa, preferująca na stanowiska kierownicze w wojsku, administracji i biznesie przedstawicieli wyłącznie rolniczych plemion nadrzecznych (tzn. tych z Doliny Nilu), pochodzenia nubijsko-arabskiego (Dża'alín, Danagla i Szajgija). Tym samym jej rezultatem było upośledzenie nie tylko przedstawicieli rdzennie afrykańskiej ludności rolniczej, jak np. ludu Fur, ale i nawet koczowniczych plemion pasterskich pochodzenia arabskiego. Skutkiem tego było narastające zarówno wśród tych pierwszych, jak i tych drugich poczucie krzywdy, które z czasem obróciło się we wzajemną nienawiść. Należy jednak pokreślić co zostało dowiedzione w niniejszej rozprawie, że wynikły z tego problem etniczny był tylko jednym ze skutków tego konfliktu, którego źródeł należy poszukiwać w degradacji ekologicznej i marginalizacji polityczno-gospodarczej regionu.

Niniejsza książka, jak już wspomniano wyżej, ma na celu przedstawienie konfliktu w Darfurze w kontekście niedoboru zasobów naturalnych, takich jak woda i roślinność, a przede wszystkim uwypuklenie głównej jego przyczyny, jaką jest zacofanie ekonomiczne regionu. Wydaje się ponadto, iż drogi do rozwiązania tego konfliktu warto poszukiwać poprzez rozpoznanie jego korzeni, co ułatwi podjęcie aktywności ukierunkowanych na zaprzestanie działań wojennych i osiągnięcie porozumienia pomiędzy stronami konfliktu, a następnie stymulowanie rozwoju ekonomicznego.

ROZDZIAŁ I

UWARUNKOWANIA GEOPOLITYCZNE W ZACHODNIOSUDAŃSKIM REGIONIE DARFUR

1. Tło geopolityczne wydarzeń w Darfurze

W ostatnich latach konflikt w Darfurze doświadczył bezprecedensowego globalnego zainteresowania w międzynarodowej opinii publicznej, które jednak koncentrują się na dramatyzacji konfliktu zamiast na poważnej analizie jego przyczyn, którymi są: niedorozwój gospodarczy, nierówny podział bogactwa oraz brak demokracji w polityce.

Przypadek konfliktu w Darfurze jest kolejnym dowodem, do czego mogą doprowadzić elity państwowe stosujące ideologie, które nie są oparte na sprawiedliwości w kwestii udziału w życiu politycznym i realizowania równego rozwoju. W szczególności Sudańczycy żyjący na peryferiach mogli być świadkami polityki marginalizacji i wykluczenia w ostatnich latach. Dla większości Sudańczyków działanie państwa jest niekorzystne i doświadczały oni uciążliwości, a nawet cierpień z powodu stosowanej polityki. Można wręcz wyrazić opinię, iż konflikt w Darfurze jest właśnie odzwierciedleniem błędnej polityki i w konsekwencji tragicznych skutków działania elit i zbudowanego przez nie modelu państwa narodowego w Sudanie.

Aparat państwowy nie tylko nie hamował podstawowych przyczyn konfliktu, jak marginalizacja społeczno-ekonomiczna, ograniczanie politycznych praw ludności Darfuru oraz wykluczenie

ich regionu ze sprawiedliwego rozwoju, ale wręcz utrwał te nieprawidłowości¹.

Powstawanie państwa w Sudanie zawsze było problematyczną sprawą dla kolonialnych władców i sudańskiej elity. Miały tu miejsce manipulacje z wykorzystaniem różnorodności etnicznej (ze strony kolonizatorów), jak również podważano konieczność stworzenia odpowiednich instytucji (tak działały elity), które odzwierciedlałyby potrzeby społeczne. Próby utworzenia nowoczesnego państwa Sudanu przez mocarstwa kolonialne (turecko-egipskie oraz brytyjskie) zostały uznane za wielkie niepowodzenie ze względu na posługiwanie się ideologią zupełnie nieprzystającą do istniejących realiów Sudanu².

Jak zatem wspomniano kryzys w Darfurze spowodowany został w dużej mierze przez działania elit państwowych, zainteresowanych walką o władzę. Czując się bezkarne nie zawahały się one przed użyciem wszelkich nieetycznych form działania wobec ludności powodując niesprawiedliwe zróżnicowanie gospodarcze, dyskryminując i marginalizując niektóre środowiska, powodując nierówności, co zawsze było przyczyną sporów pomiędzy „elitarną” władzą a tymi grupami, które chcą równość w Sudanie. Eksploatacja regionów peryferyjnych Sudanu spowodowała zubożenie mieszkających tam populacji, podczas gdy bogactwo i władza zostało skumulowane w rękach „wybranych” nielicznych w Chartumie. Reżim religijno-fundamentalistyczny, łączenie władzy państwowej i religii wykorzystywane były do dyskryminacji jednych grup i faworyzowania innych, do odseparowania grup afrykańskich od sprawiedliwego podziału władzy i majątku narodowego. Sposób

¹ E. Elsheikh, *Darfur: The Violence of Geopolitics*, Kirwan Institute, The Ohio State University, 2008, http://www.kirwaninstitute.osu.edu/reports/2008/08_2008_Darfur_Geopolitics.pdf, [19.02.2016]

² Tamże; zob. także: Abdul-Raheem, Tajudeen, *Pan Africanism: Politics, Economy and Social Change in the Twenty – first Century*, New York 1996.

sprawowania władzy oparty na przemocy ekonomicznej, politycznej i społecznej doprowadził do osiągnięcia punktu krytycznego. Decydenci z Chartumu walką o władzę i akceptowaniem braku równowagi we wszelkich obszarach spowodowali zapoczątkowanie krwawego kryzysu³.

Analiza i zrozumienie tła, na którym pojawił się kryzys mogłaby ułatwić nakreślenie związku przyczynowo-skutkowego w obrębie konfliktu i ukazać geostrategiczne możliwe podejście w jego rozwiązywaniu. Działania w tym zakresie podejmowane są z uwzględnieniem praktycznych celów geopolitycznych określonych podmiotów. Dlatego istnieje luka pomiędzy tym, jak podmioty międzynarodowe opisują daną sytuację i jak działają. Ze względu na dający się zauważyć brak woli politycznej w rozwiązaniu kryzysu, na którym ciąży podejrzenie ludobójstwa, wiele podmiotów międzynarodowych nie podjęło działań w celu zaradzenia ludzkiemu cierpieniu pomimo tego, iż istnieje szereg międzynarodowych reguł i zasad, z których wynika konieczność podejmowania działań w celu powstrzymania zbrodni przeciwko ludności. Ponieważ skala kryzysu jest bardzo duża, wymagająca moralnego potępienia, to działania podejmowane przez kraje afrykańskie nie są po prostu wystarczające. Geostrategiczne znaczenie w rozwiązaniu tego kryzysu jest ogromne. Ważnym krokiem byłoby duże zaangażowanie społeczności międzynarodowej na rzecz powstrzymania ludobójstwa i wspierania prawa międzynarodowego ukierunkowanego na zapewnienie bezpieczeństwa na świecie. Jednakże, zauważalne są praktyki geopolityczne przejawiające się w manipulowaniu

³ H. Hassan, *Dimensions of the Darfur crisis and its consequences: An Arab perspective*, <http://estudies.alarabiya.net/content/dimensions-darfur-crisis-and-its-consequences-arab-perspective>, [9.02.2016]; por. M. Suliman, *Ethnicity from perception to cause of violent conflicts: the case of the Fur and Nuba conflicts in Western Sudan*, CONTICI International Workshop, London, Centre for African Studies, 8–11 July 1997.

nakreślaniem kontekstu w jakim pojawił się ten kryzys, przez co sytuacja ludzi w Darfurze pozostaje tragiczna⁴.

Istotne są też uwarunkowania regionalne. Ze względu na powiązania sytuacji plemiennej Darfuru i Czadu, konflikt w Czadzie miał również wpływ na stan społeczny w Darfurze. W rzeczywistości, trzech prezydentów Czadu, a ostatnio Idriss Déby, weszli do pałacu N'Djamena przez Darfur. Alsayed Abdullah Abtar, pierwszy dowódca Frontu Wyzwolenia Darfuru, który wywołał bunt w 2003 roku, był jednym z liderów udanego ataku mającego miejsce w Darfurze w 1990 roku, a także doprowadził Idriss Deby do przejęcia władzy w Czadzie. Podobnie, konflikt w Sudanie Południowym, który jest często postrzegany jako walka wyzwolenicza pod przewodnictwem zmarłego Johna Garanga, wpłynął na mieszkańców Darfuru. SLM wykroczyła do tego regionu z Republiki Środkowoafrykańskiej, aby wywrzeć większy nacisk na rząd w Chartumie. Element regionalny nadał nowego wymiaru konfliktowi w Darfurze, ponieważ m.in. spowodował ułatwienie uzyskania broni i zdobycia wiedzy jak się nią posługiwać oraz możliwość zawodowego przeszkolenia w tym zakresie⁵.

Ze względu na niestabilność polityczną w krajach sąsiadujących z Sudanem, a szczególnie tych przylegających do Darfuru w zachodnim Sudanie obszary te służyły jako baza wojenna zastępcza. Uzbrojone milicje Czadu miały utrzymanie, wsparcie i możliwość rozmieszczenia żołnierzy w Darfurze. Siły rebelianckie Darfuru utrzymywały bliskie stosunki z rządem Czadu, który zapewniał im schronienie i broń. Prezydent Déby, który wywodzi się z plemienia Zaghawa,

⁴ C. Flint, *Introduction to Geopolitics*, New York 2006, s. 190–191; zob. A. Coatham, *Causes of conflict in Sudan: testing the Black Book*, „European Journal of Development Research”, 17(2005), nr 3, s. 462–480.

⁵ M. Plaut, *Who are Sudan's Darfur rebels?*, May 2006; zob. V. Tanner, J. Tubiana, *Divided they fall: the fragmentation of Darfur's rebel groups*, Geneva 2007.

był w stanie otwartej wojny z reżimem prezydenta Omara al-Baszira w Sudanie. Pod koniec stycznia 2008 roku rządzący reżim w N'Djamena był przedmiotem niszczącego ataku siły rebeliantów Czadu, którzy otoczyli prezydenta Deby w jego pałacu. Chociaż ta operacja wojskowa nie udała się ze względów wojskowych i logistycznych, jak też dlatego, że Francja opowiedziała się po stronie prezydenta Déby, to jednak relacje Czadu z Sudanem zostały skażone. Sudan, przykładowo, oskarżył rząd Czadu jakoby ten stał za nieudaną próbą ataku przeciwko Omdurmanu w maju 2008 roku, który został przeprowadzony przez siły JEM mające na czele Khalila Ibrahima⁶.

Niestabilna sytuacja w Republice Środkowoafrykańskiej z kolei przyczyniła się do konfliktu zbrojnego, który rozprzestrzenił się w całym regionie aż do Czadu i Sudanu. Po tym jak Republika Środkowoafrykańska uzyskała niepodległość spod panowania Francji w 1960 roku, kraj ten cierpiał od kolejnych przewrótów zakończonych nadejściem Jean-Bédela Bokassa w 1965 roku. Panował on jako cesarz, dopóki nie został obalony przez wojska francuskie w 1979 roku. Najbardziej oczywiste cechy reżimu Bokassa to przyczynienie się do ułatwienia przemieszczania broni i powstańców poprzez Republikę Środkowoafrykańską do sąsiednich regionów. Warto zauważyć, że Libia odgrywa kluczową rolę w próbach uregulowania konfliktu w Darfurze oraz, że była gospodarzem procesu pokojowego. Libia apelowała także, więcej niż jeden raz, aby nie przekształcić kryzysu w Darfurze do rozmiaru międzynarodowego konfliktu politycznego⁷.

⁶ R. Marchal, *Chad-Darfur: How two crises merge*, „Review of African Political Economy”, 33(2006), nr 109, s. 467–482; zob. M.J. Burr, R.O. Collins, *The long road to disaster in Darfur*, Princeton 2006.

⁷ A. widening war around Sudan, The proliferation of armed groups in the Central African Republic, <http://www.smallarmssurveysudan.org/fileadmin/docs/issue-briefs/HSBA-IB-05-CAR.pdf>, [17.02.2016]; zob. S. Hanson, *Sudan, Chad, and the Central African Republic*, 2007, <http://www.cfr.org/sudan/sudan-chad-central-african-republic/p12309>, [7.02.2016]

Nigeria również podjęła negocjacje pokojowe dla Darfuru, które miały miejsce w 2006 roku w Abudża. Również Erytrea dostarczała wsparcia logistycznego dla podejmowanych prób konsolidacji wszystkich stron. Egipt był również generalnie zainteresowany sprawami sudańskimi, ale jego rola nie wykracza poza wspieranie pozycji Sudanu i oczekiwanie pokojowego rozwiązania kryzysu. Egipska pozycja odzwierciedla oficjalne stanowisko krajów arabskich, które zostało wyrażone przez Ligę Arabską w sposób ogólny. Nie ma wątpliwości, że konflikt w Darfurze zmienił i konfigurację, i relacje regionalne między sąsiadującymi krajami arabskimi i afrykańskimi. Każda partia regionalna stara się wpływać na wydarzenia tego konfliktu pod kątem własnych interesów⁸.

2. Przykłady wpływu zmian klimatycznych na relacje społeczne w Afryce

Próba identyfikacji i analizy skutków zmian klimatu może dostarczyć bardzo istotnej wiedzy. Wszak zmiany klimatu, mimo ewidentnych dowodów występowania efektu cieplarnianego i wysokiego prawdopodobieństwa jego antropogenicznego charakteru, są ciągle – niezależnie od odczuwalnych symptomów – zjawiskiem perspektywicznym. Odwołując się jednak do stylistyki stosowanej w czwartym raporcie⁹ Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC)¹⁰ z 2007 roku można stwierdzić, że jest bardzo prawdopodobne,

⁸ A. Ngwube, *Nigeria's Peace Keeping Role in Darfur*, <http://infinitypress.info/index.php/jsss/article/view/152>, [17.02.2016].

⁹ *IPCC WGI Fourth Assessment Report*, 2007, Switzerland, <http://web.archive.org/web/20070203164304/http://www.ipcc.ch/SPM2feb07.pdf>, [5.02.2016].

¹⁰ Organizacja założona w 1988 przez dwie organizacje Narodów Zjednoczonych – Światową Organizację Meteorologiczną (WMO) oraz Program Środowisko-

iż zmiana parametrów klimatu, takich jak temperatura, opady, geograficzny zasięg stref klimatycznych, będzie wpływała na warunki funkcjonowania systemów ekologicznych i systemów społecznych, a zarazem zmieniała te oba systemy. Próba identyfikacji zmian tych systemów i warunków ich funkcjonowania służy określeniu skutków zmian klimatu. Jest jednocześnie próbą określenia wrażliwości, podatności i adaptacyjności systemów ekologicznych i społecznych wobec zmian klimatu. Pojęcia wrażliwość i podatność jako terminy stosowane w nauce o stosunkach międzynarodowych zaproponowali Robert Keohane i Joseph Nye już w końcu lat siedemdziesiątych XX w. w odniesieniu do systemów społecznych. Wyzwanie, jakie niesie ze sobą perspektywa zmian klimatu, sprawiło, że terminy te zaczęto także odnosić do systemów ekologicznych. Potwierdzeniem tych zależności są raporty IPCC oraz literatura dotycząca problematyki zmian klimatu i ich społecznych konsekwencji¹¹.

Istnieje zgodna opinia co do tego, że wrażliwość i podatność poszczególnych regionów globu na zmiany klimatu jest zróżnicowana. Oznacza to także zróżnicowane skutki tych zmian. Regionem najbardziej podatnym na skutki zmiany klimatu jest Afryka, przede wszystkim ze względu na ubóstwo, liczne problemy i ograniczoną zdolność adaptacji. Tutaj bezpieczeństwo szczególnie dotkliwie może ucierpieć w wyniku zmian klimatu. Mogą one mieć tu negatywne konsekwencje dla lasów tropikalnych, bioróżnorodności, dostępu do wody, procesów erozji gleb oraz mogą powodować wzrost zachorowań. Szacuje się, że ograniczona zostanie produkcja żywności, a wzrost poziomu mórz stworzy zagrożenie dla

wy Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNEP) w celu oceny ryzyka związanego z wpływem człowieka na zmianę klimatu. Siedzibą organizacji jest Genewa.

¹¹ M. Pietraś, *Globalny Problem Zmian Klimatu. Analiza Politologiczna*, „Teka, Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, 2010, nr 5, s. 28.

zaludnionych obszarów przybrzeżnych. Zwiększy się powierzchnia obszarów suchych i półsuchych¹².

Jednakże sytuacja w zakresie zmian klimatycznych i ich skutków jest na tym kontynencie zróżnicowana. W Afryce Północnej, w warunkach intensyfikacji interakcji pomiędzy suszą, niedoborem wody, wzrostem liczby populacji, spadkiem produkcji żywności oraz ograniczonymi możliwościami politycznego rozwiązywania konfliktów, będzie wzrastała liczba i intensywność konfliktów. Zaś w pasie Sahelu coraz większe susze, niedobór wody i zbyt intensywna uprawa ziemi spowodują degradację gleb i mogą doprowadzić do utraty 75% ziem uprawnych nawadnianych opadami. W tej strefie zmiany klimatu mogą dodatkowo obciążyć środowisko, którego charakterystyczną cechą jest funkcjonowanie wielu państw upadających. W konsekwencji możliwe jest pogłębianie się destabilizacji życia społecznego, natężenie procesów migracyjnych i konfliktów. Delta Nilu może być zagrożona zarówno podnoszeniem się poziomu morza, jak i zasilaniem gleby w obszarach rolniczych; w bieżącym stuleciu podnoszenie się poziomu morza może spowodować utratę 12–15% ziem uprawnych, a do roku 2050 jego skutki mogą dotknąć 5 mln osób. Już dziś zmiany klimatu mają bardzo duży wpływ na konflikt wewnętrzny i wokół Darfuru¹³.

W Rogu Afryki mniejsze opady i rosnące temperatury będą miały istotny negatywny wpływ na ten region, który jest wysoce podatny na konflikty. Z kolei w Afryce Południowej zmiany klimatu

¹² Tamże; por. J. Houghton, *Global Warming: The Complete Briefing*, Cambridge 2009, s. 23.

¹³ *Zmiany Klimatu a Bezpieczeństwo Międzynarodowe*, Dokument Wysockiego Przedstawiciela i Komisji Europejskiej skierowany do Rady Europejskiej, 14 marca 2008, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede310308climatechange_/SEDE310308climatechange_pl.pdf, [6.02.2016].

mogą dodatkowo zmniejszyć potencjał gospodarczy państw, które należą do najuboższych na świecie¹⁴.

3. Geograficzna charakterystyka Sudanu

Sudan do niedawna był największym krajem w Afryce, obejmującym 2,5 miliona km². Liczba ludności szacowana była na ok. 43 mln. Kraj ten graniczył z Egiptem, Erytreą, Etiopią, Kenią, Ugandą, Demokratyczną Republiką Konga, Republiką Środkowoafrykańską, Czadem i Libią. Głównym miastem była i jest stolica – Chartum, wraz z trzema częściami składowymi – Chartumem, Chartumem Północnym i Omdurmanem¹⁵.

Najbardziej charakterystyczną cechą geograficzną Sudanu jest Nil – najdłuższa rzeka świata (6671 km, czyli 4145 mil długości). Od Jeziora Wiktorii w Afryce Środkowo-Wschodniej – Górski i Biały Nil płynie na północ przez Ugandę oraz Sudan Południowy i Północny, gdzie spotyka w Chartumie Nil Błękitny wypływający z Jeziora Tana w Etiopii. Od zbiegu Białego i Błękitnego Nilu połączone rzeki nadal płyną na północ do Egiptu i do Morza Śródziemnego. Ilość opadów w Sudanie obniża się od południa aż do północy, w południowej części kraju występuje sawanna parkowa i lesista przechodząca na granicy z Demokratyczną Republiką Konga w lasy tropikalne, a w bagna Sudd w części centralnej Sudanu Południowego. Na północ zaś od nich zielona sawanna parkowa przechodzi w coraz bardziej suchą sawannę krzaczastą i sahelską, półpustynię i pustynię Sahary. Kraj jest w większości równinny, choć urozmaica ją go wyżyny i górskie formacje na granicy z Ugandą,

¹⁴ M. Pietraś, art. cyt. s. 34, zob. S. McGinness, *Climate Change and The Kyoto Protocol*, London 2001, s. 3.

¹⁵ *Sudan: Maps, History, Geography, Government, Culture*, <http://www.info-please.com/country/sudan.html>, [16.02.2015].

Etiopią, nad Morzem Czerwonym i w południowym Kordofanie oraz na zachodzie w Farfurze¹⁶.

Sudan Północny rozciąga się od granicy z Egiptem aż do bagien Suddu, składa się z dwóch odrębnych części: pustyni i doliny Nilu. Na wschód od rzeki leży Pustynia Nubijska, a na zachód Pustynia Libijska. Są one podobne pod względem krajobrazowym – kamienne, z piaszczystymi wydmiami. Nie ma tam praktycznie żadnych opadów. Na Pustyni Nubijskiej nie ma też oaz. W zachodniej części występują wodopoje, takie jak Natrun, gdzie poziom wód gruntowych sięga powierzchni. Wodopoje te przybierają postać dołków, które dostarczają wodę na potrzeby Nomadów i patroli administracji. Są to niewystarczające źródła wody – zbyt skąpe, aby mogła osiedlać się tam ludność. Problem deficytu wody jest kluczowym problem w Sudanie. Przez pustynię przebiega Dolina Nilu. Po obu stronach rzeki, mniej więcej na szerokość dwóch kilometrów występują łąkowe pasy ziemi odpowiednie do zamieszkania i uprawy ziemi. Warunki na tym terenie zależą od powodzi występujących w ciągu roku¹⁷.

Zachodni Sudan jest ogólnym terminem opisującym obszary położone na zachód od Nilu, takie jak prowincja Kordofan i przede wszystkim interesujący nas tu Darfur. Teren ten obejmuje 850 000 km². Tradycyjnie został on uznany za jeden z wewnętrznych regionów Sudanu. Charakterystyczną cechą całego tego ogromnego obszaru jest brak zbiorników wodnych i strumieni. Ludzie i zwierzęta nie mają zapewnionych stałych źródeł wody. W związku z tym zaludnienie tego obszaru jest słabe i nierównomierne. Darfur Zachodni jest wyżynny i zdominowany przez

¹⁶ *The Geography of the Middle East*, <http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/foundations/geography/essay/essay-01.html>, [25.06.2014].

¹⁷ S. Al-Shami, *Dirasat fa jughrafiat alssudan almuasalat wal tatawwur alaiqtisadaa fa alssudan* (Badania geograficzne Sudanu – transport i rozwój gospodarczy w Sudanie), Kair, 1959, s. 2–7.

wulkaniczny masyw Dżabal Marra (*Jabal Marrah*) wznoszący się 900 m n.p.m. Jest to główny obszar wodonośny w tej części kraju, skąd pozyskuje się wody z Dżabal Marra i wykorzystuje dla potrzeb ludności. Darfur Zachodni jest przeciwieństwem północnych i wschodnich krańców Darfuru¹⁸. Występują tutaj półpustynie z niewielką ilością wody dostarczanej z okresowych rzek i strumieni znanych jako *wadis* lub *khor* albo wykopanych studni, które podczas zimowych miesięcy wysychają. W północno-zachodnim Darfurze, na pograniczu z Czadem znajduje się dość niezwykły region zwany Dżizzu (*Jizzu*), gdzie zimą sporadycznie występują opady z chmur przygnanych wiatrem z krajów basenu Morza Śródziemnego, co zapewnia możliwość wypasu w styczniu lub nawet w lutym. Natomiast w środkowej części Darfuru i Kordofanu, w strefie sawanny sahelskiej występuje strefa wydm utrwalonych (generalnie porośniętych roślinnością), zwana goz, charakteryzująca się w okresie deszczowym kroczącą pokrywą trawy. Można tu też spotkać zbiorniki retencyjne (*hafir*¹⁹), gromadzące w okresie deszczów spływającą z większego obszaru wodę. Rzeźba terenu w zachodnim Sudanie jest unikalna. W południowo-wschodniej części Kordofanu, w centrum kraju umiejscowione są Góry Nubijskie (Dżabal Nuba), wznoszące się stromo i nagle przechodzące w równinę. Wiele wzgórz występuje tu pojedynczo i rozciąga się na powierzchni zaledwie kilku kilometrów kwadratowych. Istnieje też kilka dużych wzgórz i dolin.

¹⁸ A. de Waal, *Famine that kills: Darfur, Sudan*, Oxford 2005, s. 36.

¹⁹ Jest to zwykle sztuczny otwarty zbiornik przeznaczony do magazynowania wody deszczowej spływającej z większego obszaru za pośrednictwem systemu kanałów. Hafiry są zwykle budowane tam, gdzie jest z jednej strony wystarczająco dużo opadów, a z drugiej nie ma wody podziemnej. Zbiornik jest zwykle na tyle duży, aby zaspokoić potrzeby mieszkańców wsi i ich żywego inwentarza na cały sezon. Jest otoczony wałami ziemnymi i chroniony przez ogrodzenie z drutu kolczastego.

Kolejnym ważnym regionem Sudanu jest region wydobywania gliny, wykorzystywanej w budownictwie i produkcji ceramiki. Ciągnie się on na wschód od Gór Nubijskich do granicy Etiopii, przerywa go tylko pasmo górskie Ingessana. W centralnej części kraju na równinach między Nilem Błękitnym a Białym leży Al-Dżazira (*Ja-zirah*, po arab. wyspa, a także półwysep). Jest to główny obszar uprawy bawełny w Sudanie, z której dochody stanowią ponad połowę zysku z eksportu²⁰.

Na wschód od Nilu i na północ od Chartumu, między Nilem Błękitnym a rzeką Atbara, znajduje się półpustynny, równinny obszar zwany al-Butana, dobry do wypasu bydła, owiec i kóz. Na wschód od al-Butana jest obszar geologiczny zwany Qash Delta. Była to pierwotnie depresja, która została następnie wypełniona piaskiem i mułem naniesionymi przez powódź z rzeki Qash. Obszar ten jest porośnięty murawami i korzystny dla upraw z uwagi na zaopatrzenie w wodę. Drzewa i krzewy tworzą tu dobre warunki dla wypasu wielbłądów. Występujące tu urodzajne wilgotne gleby stanowią bogactwo tego obszaru i są bardzo korzystne dla uprawy roślin, w tym także bawełny.

Na północy od rzeki Qash znajdują się trudne do zamieszkania tereny. Są to obszary chłodniejsze od otaczających je terenów, różnice te widać zwłaszcza w upalne lato w Sudanie. Jest tu dużo wzgórz. Poniżej nich rozciąga się równina Morza Czerwonego o szerokości od około dwudziestu czterech kilometrów w pobliżu granicy z Egiptem do około pięćdziesięciu sześciu kilometrów na południu w pobliżu Tokar. Równina nadbrzeżna jest sucha i obejmuje nieużytki. Charakterystyczne są tu skały i rafy koralowe. W Sudanie Południowym przepływający tam Nil Biały rozlewa się tworząc największe na świecie obszary bagienne Sudd, stanowiąc

²⁰ A. Hagar, *Albud alsiasi li asraa algabali fi Darfur (Polityczny wymiar konfliktu plemiennego w Darfurze)*, Chartum 2005, s. 25–27.

potężny kraj jezior, lagun i roślin wodnych, których obszar przekracza 30 000 km². Jest to wielkość porównywalna przykładowo z obszarem Belgii. Wody te również tworzą teren zalewowy znany jako *toic*. Możliwy jest tu wypas bydła, kiedy woda wraca do stałego poziomu²¹.

Tereny występujące na południe i na zachód od Suddu określone są Żelazną Wyżyną (Dżabal al-Hadid). Nazwa pochodzi od występujących tam gleb laterytowych. Wzdłuż strumieni wodnych rosną lasy galeriowe, które biorą początek z równikowych lasów tropikalnych i rozciągają się w głąb Demokratycznej Republiki Konga. Na wschód od Dżabal al-Hadid i Dżabal al-Bahr wznoszą się góry Imatong, Didinga i Dongoto o wysokościach do ponad 3 tys. metrów. Podnóże pasma górskiego rozciąga się wzdłuż granicy Sudanu z Ugandą. Góry te stanowią przeciwieństwo do wielkich równin na północy Sudanu, które dominują w ukształtowaniu powierzchni tego kraju²².

4. Analiza wpływu skutków zmian klimatycznych na konflikt w Darfurze

Istnieje bardzo silny związek pomiędzy degradacją ziemi, pustoszeniem a konfliktem w Darfurze. Gwałtowny wzrost populacji oraz niekorzystne zmiany środowiskowe stworzyły warunki dla rozwoju konfliktu, który dodatkowo był pogłębiany przez walki polityczne, plemienne czy etniczne. Można zaobserwować na tym przykładzie w jaki sposób czynniki ekologiczne mogą powodować tragiczne w skutkach podziały społeczne. Nie ma cienia wątpliwości, że głód w latach 1984–85 i związane z nim przemieszczenia

²¹ Tamże, s. 21; por. S. Al-Shami, *Alssudan dirasat jughrafia (Sudan badania geograficzne)*, Alexandria, s. 102.

²² Tamże, s. 21–25; zob. H. Ali, *Darfur's Political Economy: A quest for development*, New York 2015.

ludności są ważnym wydarzeniem w najnowszej historii Darfuru i są powiązane z późniejszymi wydarzeniami wojennymi w tym regionie. Warto dokonać identyfikacji przyczyn i skutków takiego przebiegu zdarzeń²³.

Bezpośrednią przyczyną głodu w latach 1984–1985 była wyjątkowo ciężka trwająca od dwóch lat susza. Wartym zastanowienia się jest też, co ową suszę spowodowało, czy była ona skutkiem globalnego ocieplania się. Suszę lat 1983–1985 poprzedziły duże wahania klimatyczne. Miało tu miejsce cykliczne przeplatanie się lat suchych i mokrych a ten okres był trzecim z kolei tak suchym od roku 1900. Zaznaczyć należy, że od początku XX wieku każdy kolejny okres deszczowy było mniej mokry niż poprzedni. Archeologiczne dowody wskazują, że region ten podlega stopniowemu wysychaniu w ciągu wieków. We wcześniejszych okresach obszary te były bardziej dogodne dla człowieka, a obecnie są całkowicie jałowe. Są tu pozostałości starożytnych pałaców, również miały tu miejsce uprawy szeregowe, jednak teraz obszary te są zbyt suche do podtrzymywania życia. Zaghawa mają takie powiedzenie, że „świat umiera od północy”. Powiedzenie do nawiązuje do zjawiska wysuszania się ich terenów i konieczności poszukiwania terenów zielonych, dogodnych na pastwiska, na południu²⁴.

Widząc zakres przesuszonych terenów, rozprzestrzeniający się nadal, obserwując wycinanie lasów na opał, można wyciągnąć wniosek, iż również działalność człowieka przyczynia się do degradacji darfurskiego środowiska. Komisja kontynuuje zrobić tak miliony osób wysiedlonych zależeć drewna na opał i mieszkań. Ta

²³ A. de Waal, *Is Climate Change the Culprit for Darfur?*, 2007, <http://africanarguments.org/2007/06/25/is-climate-change-the-culprit-for-darfur/>, [28.03.2015].

²⁴ Tamże; zob. M. Notaras, *Does Climate Change Cause Conflict?*, United Nations University, 2009, <http://ourworld.unu.edu/en/does-climate-change-cause-conflict>, [20.03.2016].

destrukcja jest bardziej konsekwencją zwichnięcia i przemieszczenia niż przyczyna tego, że jest to wskaźnik tego, jak obecny kryzys stawia dalsze obciążenie dla środowiska. Rekonstrukcja wsi Darfuru po konflikcie został rozwiązany wprowadzi dalsze ograniczenia na dostawy drewna regionu. Jeden fakt jest niezaprzeczalny – na zmiany klimatyczne i środowiskowe czynnik ludzki ma znacznie większy wpływ niż w przeszłości. Darfur jest obecnie domem dla wielu innych ludzi co nie pozostaje bez wpływu na środowisko. W 1956 roku liczba ludności wynosiła 1,3 miliona. Obecnie jest to ponad 7 mln²⁵.

Powstaje pytanie, czy zmiany klimatyczne spowodowały bezpośrednio konflikt w Darfurze? Najsilniejszym argumentem tej hipotezy byłoby to, że grupy dotknięte obniżeniem się poziomu opadów, przemieściły się na inne, bardziej wilgotne obszary regionu, a tym samym doszło do konfliktu. Migracja bywa powodowana strachem przed zubożeniem i głodem, ale nie zawsze jest wynikiem wizji rzeczywistego głodu. Ludność chce przystosować się do zmian klimatycznych, co jest kluczowym czynnikiem migracji. Przykładowo, niektórzy zamożniejsi arabscy koczownicy przemieszczają się dalej na południe nie dlatego jakoby byli zagrożeni, ale dlatego, że powoduje nimi chęć wykorzystania nowych pastwisk na tamtych terenach. Podobnie było w 1970 i 1980 roku, kiedy nastąpiło przesiedlenie na dużą skalę ludności Zaghawa. Migracja ta miała miejsce głównie podczas opadów, kiedy miały miejsce lepsze, korzystniejsze lata, a zmalała w czasie głodu. Migranci byli bowiem bardziej przedsiębiorczy i gotowi do podejmowania działań kiedy nie byli tak mocno dotknięci biedą niż ludność w poczuciu niebezpieczeństwa, kiedy konieczne

²⁵ Tamże; por. M.B. Burke, E. Miguelc, S. Satyanathd, J.A. Dykema, D.B. Lobellb, *Warming increases the risk of civil war in Africa*, „Pnas”, 106(2009), nr 49, <http://i.unu.edu/media/ourworld.unu.edu-en/article/1129/Warming-increases-the-risk-of-civil-war-in-Africa1.pdf>, [28.03.2015].

było przemieszczanie się na południe jako ucieczka od głodu. Te przemiany w zdobywaniu środków utrzymania i użytkowania gruntów wystąpiły na skalę, która nie miała precedensu w historii Darfuru, tylko dlatego, że populacja jest teraz o wiele większa niż w przeszłości. Wszelkie zmiany tej skali mogą powodować spory i konflikty i są one nieuniknione w każdym dynamicznym społeczeństwie²⁶.

Jednak dwa względy przemawiają przeciwko przyjęciu prostej zależności przyczynowo-skutkowej w odniesieniu do gwałtownych konfliktów z ostatnich kilku lat. Jednym z nich jest przesunięcie w czasie: początkowe migracje na południe wystąpiły ponad 30 lat temu, ale problem przemocy na dużą skalę jest znacznie bardziej współczesny. W wyniku migracji etnicznie odrębne populacje znalazły się w bliskim sąsiedztwie, w okolicznościach, które łatwo mogły doprowadzić do konkurencji i roszczeń. Już w 1986 roku zauważono, że kwestia tego, kto jest właścicielem gruntu była bardzo ważna i wokół niej dochodziło do powstania wrogich postaw. Rozstrzygania kwestii własności było równie ważne dla wszystkich stron, też dla Zaghawa we wschodnim i południowym Darfurze. Było wiele punktów zapalnych powodujących nieporozumienia, ale minęło wiele lat zanim konflikt stał się gwałtowny. Ostatecznie można stwierdzić, że czynniki, które doprowadziły do wybuchu przemocy były kombinacją manipulacji politycznej i militaryzacji administracji wiejskiej²⁷.

Drugim czynnikiem jest to, że są inne migracje charakteryzujące się przemocą. To była migracja z Czadu do Darfuru, jak i migracje innych Arabów z koczowniczych grup arabskich z dalszego zacho-

²⁶ Tamże; zob. C. Have, *Africa and Climate Change*, United Nations University, 2008, <http://ourworld.unu.edu/en/africa-and-climate-change/>, [28.03.2015].

²⁷ Tamże; zob. C. Webersik, *What Will Climate Change Mean for Human Security?*, University of Agder, 2010, <http://ourworld.unu.edu/en/what-will-climate-change-mean-for-human-security>, [8.02.2016].

du. Pierwsze wojny w Darfurze (w latach 1987–1989 i 1994–1998) były bezpośrednio spowodowane przez napływ pasterzy wielbłądów z Czadu. Dobrze uzbrojeni i zazwyczaj nie zważający na darfurskie tradycje byli odpowiedzialni za nadmiar przemocy. Przybyli oni ze względów politycznych, a nie ekologicznych czy klimatycznych. Dziś można usłyszeć, że wielu przesiedleńców liderów społeczności w Darfurze twierdzi, że mogą znaleźć sposobu na zgodne życie razem z historycznymi darfurskimi Arabami, a będzie trudniej to zrobić z nowo przybyłymi²⁸.

Powodem, dla którego migracje doprowadziły do przemocy był zły rząd. Kolejne rządy doprowadziły do upadku jedynej formy lokalnego systemu administracyjnego i sądowego, tzw. native administracja i nie zastąpiły jej niczym innym. Kryzys udało się powstrzymać tworząc bezstronne struktury państwowych, ale nie poprzez wspieranie bojówek i zbrojne kontrolowania Darfuru, bo to jedynie zaostrza problem. Jak wspomniano wcześniej, wielu członków tych milicji nie było pochodzenia sudańskiego. To co najbardziej potrzebne Darfuru od 1970 roku, to taka forma rządów, przy której można by zaradzić problemom wynikającym z konieczności adaptacji Darfuru do ich zmieniającego się środowiska. Potrzebne są instytucje do zapobiegania i rozwiązywania konfliktów, w celu zapewnienia efektywnego gospodarowania zasobami naturalnymi, oraz w celu zapewnienia, że środki na rozwój zostały wykorzystane sprawiedliwie i w sposób zrównoważony. Jednak, to czego Darfur doświadcza to było coś wręcz przeciwnego. Kolejne rządy nie wykazywały żadnego zainteresowania dobrem ludzi i zadbaniem o bezpieczeństwo, a niezadowolenie starały się tłumić poprzez manipulację i represji.

²⁸ J. Tubiana, *The Chad-Sudan Proxy War and the 'Darfurization' of Chad: Myths and Reality*, Small Arms Survey, HSBA Working Paper, Geneva, Switzerland, 2007 r., http://tamlyn-serpa.com/images/Chad_Sudan.pdf, [18.02.2016].

5. Położenie geograficzne, klimat i degradacja ekologiczna w Darfurze

Region Darfuru leży na dalekim zachodzie Sudanu, rozciąga się od 16 do 10 stopnia szerokości geograficznej północnej i od 22 do 27 stopnia długości geograficznej wschodniej, osiągając łączną powierzchnię 549 000 km². Jego zachodnia granica stanowi zarazem granicę Sudanu z Czadem i Republiką Środkowoafrykańską. Szacunkowa liczba ludności wynosi ponad 7 mln osób. Warunki klimatyczne i przyrodnicze w Darfurze Północnym są podobne do pasa ekologicznego sawanny suchej będącej częścią strefy Sahelu w Afryce, wyróżniającego się pod względem przyrodniczym i topograficznym. Sahel (w języku arabskim „wybrzeże”) to wąskie pasmo przejściowe między pustynią a sawanną drzewiastą, które rozciąga się na całej szerokości Afryki, od Senegalu na zachodzie do Morza Czerwonego w Sudanie na wschodzie. Sahel posiada klimat półsuchy, gdzie pora sucha trwa osiem do jedenastu miesięcy w roku, a w jego krajobrazie wyróżniają się baobaby, drzewa akacjowe i rzadkie pokrywy traw ukształtowane w okresie ostatniego półwiecza. Teren ten podlega nadmiernej erozji gleby spowodowanej zarówno naturalnymi fluktuacjami klimatycznymi, jak i nadmiernym wypasem i rolnictwem²⁹.

Górski obszar wulkaniczny Dżabal Marra, położony w centralnej części regionu z najwyższym szczytem o wysokości 3071 metrów n.p.m., obejmuje powierzchnię tysiąca metrów kwadratowych. Oddziela obszary górskie na zachodzie od nisko położonych obszarów na wschodzie. Podczas gdy zachodnie regiony charakteryzują się podatnością gleb na erozję, wschodnie obszary są pokryte grubą glebą piaszczystych wydym utrwalonych goz. Według badań nauko-

²⁹ H. Porto, *Alathar albiyyat lilhrub walnnizaeat (Skutki środowiskowe wojen i konfliktów)*, [http://www.afedmag.com/web/ala3dadAlSabiaSections-details.aspx?id=512&issue=&type=2&cat=\[19.05.2014\]](http://www.afedmag.com/web/ala3dadAlSabiaSections-details.aspx?id=512&issue=&type=2&cat=[19.05.2014]).

wych, gleby z podnóża Dżabal Marra pokryte są grubą warstwą osadowego popiołu wulkanicznego, który jest bardzo dogodny do upraw rolniczych, ale ma jednocześnie duże skłonności do erozji i tworzenia głębokich wąwozów. Ludzie z grupy etnicznej Fur zajmowali się przez całe wieki uprawami tych ziem³⁰.

W północnej i południowej części regionu panuje gorący i suchy klimat, a w południowej dodatkowo pustynny. Suche, bardzo ciężkie powietrze uniemożliwia nawet prawidłowy wzrost drzew, a tym samym powoduje poważny niedostatek wody w północnym Darfurze i przyczynia się do narastającego problemu ekologicznego na tym obszarze. Jeżeli przyjrzymy się mapom pokazującym poziom opadów w tym regionie Sudanu, to w obszarze Dżabal Marra (wyspie wody deszczowej) poziom ten wynosi od 600 do 1000 mm rocznie. Jest to poziom wystarczający do uprawy ziemi bez sztucznego nawadniania. Dla porównania, na sąsiednich nizinach średnie opady roczne wynoszą w granicach od 200 do 500 mm. Deszcz w porze deszczowej zaczyna padać w kwietniu, a kończy w październiku. Oba te obszary – wilgotny i suchy – charakteryzują się dużą zmiennością opadów w dwóch wymiarach: przestrzennym i czasowym. W sierpniu spada połowa z rocznych średnich opadów, z czego jedna czwarta opadów rocznych spada zaledwie w ciągu pięciu dni³¹.

Sposoby użytkowania gruntów w przeszłości były dostosowane do tych ogromnych wahań poziomu opadów. Ale duży wzrost liczby ludności, wielkości gospodarstw, wykorzystania zwierząt gospodarskich, rozbudowy mechanizacji rolnictwa w ciągu ostatnich czterech dekad spowodowały, że wszystkie regiony stały się podatne na

³⁰ M. Suliman, *Civil war in the Sudan: From ethnic to ecological conflict*, „The Ecologist”, 23(1993), nr 3.

³¹ S. Awok, E. Mohamed, H. Tahir, *Prospects of Community Forestry in Jebel Marra Area, Greater Darfur State, Sudan*, „Journal of Natural Resources and Environmental Studies”, 1–2(2013), s. 19–24.

degradację ekosystemów na bardzo szeroką skalę. Środowisko tego regionu jest wyniszczane z wielu powodów: prowadzonych starć zbrojnych, trwających krwawych konfliktów, zachodzących zmian klimatycznych i innych działań niszczących środowisko naturalne³².

1.5. Degradacja ekologiczna jako przyczyna konfliktu w Darfurze

Najnowsze badania wskazały, że degradacja ekologiczna może działać jako przyczyna występowania przemocy. Większość badań i doniesień medialnych na temat przyczyn obecnego konfliktu w Darfurze jest zogniskowana na ekologicznej degradacji i etniczności. Wydłużony okres suszy, a tym samym powiększenie się terenów pustynnych, spowodowały przemieszczenie się północnych plemion Darfuru na jego południowe tereny. Te północno-południowe ruchy grup koczowniczych są obwiniane za intensyfikację zubożenia lokalnych zasobów naturalnych, a w konsekwencji konfrontacje rolników miejscowych z rolnikami osiadłymi w wyniku przemieszczenia. Należy zauważyć, że konkurencja pomiędzy tymi dwoma grupami rolników była kluczowym powodem występowania konfliktów na terenie Darfuru w ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci. Pierwszy taki konflikt odnotowany został w historii Darfuru w 1932 roku pomiędzy plemionami Kababish a Berti oraz Kawahla a Medoub. W ostatnich trzech dekadach Darfur był miejscem co najmniej 40 podobnych konfliktów³³.

Chociaż argument o degradacji środowiska jest ważny w przypadku plemiennych konfliktów i sporów, to jednak nie jest wy-

³² M. Abdul-Jalil, *The dynamics of customary land tenure and natural resource management in Darfur*, „Land Reform”, 2006, nr 2, s. 9–23.

³³ E.S.M. Ateem, *The root causes of conflicts in Sudan and the making of the Darfur tragedy, conflict prevention and development co-operation in Africa: a policy workshop*, NEPAD & regional integration division United Nations Economic Commission for Africa, s. 12.

starczający, by wyjaśnić powody obecnego konfliktu w tym regionie. Ograniczenia w rozwiązywaniu tego konfliktu, trudności ze znalezieniem odpowiednich mechanizmów do opanowania obecnej sytuacji wskazują na przyczyny bardziej techniczne niż ekonomiczne czy polityczne. W takim przypadku istotne problemy gospodarcze, państwowe i polityczne zostały pominięte. Pozostało jednak ważne pytanie związane z zasobami naturalnymi Darfuru w zakresie ziemi, pastwisk i wody³⁴.

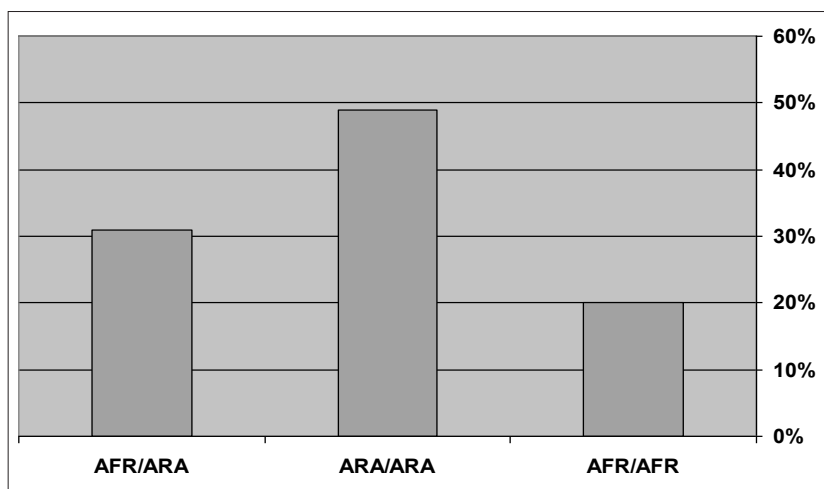
Wielu innych badaczy wskazuje, że konflikt ten jest typowym konfliktem etnicznym o podłożu rasowym pomiędzy Afrykanami a Arabami³⁵. Istnieje jednak wiele przesłanek i faktów budzących wątpliwości co do prawdziwości tej tezy. Po pierwsze, historycznie różne grupy etniczne zamieszkujące terytorium Darfuru, mimo posiadanych na swój temat stereotypów i uprzedzeń zazwyczaj żyły w pokoju, a pochodzenie etniczne, czy też rasowe, dopiero od niedawno stało się czynnikiem konfliktów na większą skalę. Przykłady to: konflikt między Ma'alia a Rezeigat w 1968 roku, czy konflikt między Arabami Abbala (np. Rezeigat) północnego Darfuru i Beni Halba z Południowego Darfuru, konflikt między Ta'aisha a Salamat oraz konflikt między Gimir i Fellata. Wszystkie one miały miejsce w 1970 roku. Aby potwierdzić tę tezę, zbadano 40 konfliktów plemiennych i sporów, które zaszły w regionie Darfuru w latach 1970–2000. Wyniki przedstawiono na wykresie 1, które wyraźnie wskazują, że w latach 1970–2000, konflikty i spory między samymi Arabami (tzn. różnymi plemionami arabskimi) były dominujące w regionie Darfur i stanowiły ok. 49% ogólnej liczby wszystkich konfliktów, a konflikty pomiędzy grupami etnicznymi afrykańskiego pochodzenia i plemionami pochodzenia arabskiego

³⁴ M. Suliman, *Resource access: a major cause of armed conflict in the Sudan: the case of the Nuba mountains*, Washington 1989, s. 10–14.

³⁵ K. Fukui, J. Markakis, *Ethnicity and conflict in Horn of Africa*, London – Athens 1994, s. 40–45.

stanowiły zaledwie ok. 31% wszystkich konfliktów. Co więcej, konfliktów pomiędzy samymi afrykańskimi plemionami i grupami etnicznymi było około 20% wszystkich konfliktów³⁶.

Wykres 1. Natura plemiennych konfliktów i sporów w regionie Darfur w latach 1970–2000

Źródło: Eltigani Seisi M. Ateem: *Conflict prevention and development co-operation in Africa: a Policy workshop*, United Nations Economic Commission for Africa, s. 13.

Jak wskazał Victor Tanner³⁷, granice etniczne w Darfurze są płynne i elastyczne z trzech głównych powodów³⁸:

³⁶ Y.S. Takana, *Report on the tribal conflict in Darfur*, Khartoum 1997, s. 25–30.

³⁷ Victor Tanner współpracował z populacjami dotkniętymi wojną w Afryce, na Bliskim Wschodzie i na Bałkanach, zarówno jako pracownik pomocy i badacz, od ponad dwudziestu lat. W 1988 roku mieszkał i pracował w Darfurze, a od 2002 roku prowadzi badania terenowe na temat lokalnej dynamiki społecznych i politycznych w konfliktów w Darfurze, odwiedzając wiele części Darfuru i wschodniego Czadu.

³⁸ V. Tanner, *Rule of lawlessness: Roots & repercussions of the Darfur crisis*, Inter Agency Report, The Sudan Advocacy Coalition, 2005, s. 13.

- Mieszkańcy Darfuru mają silne poczucie tożsamości „bycia Darfurczykami”.
- Istnieje długa historia współpracy politycznej, gospodarczej i społecznej ludów Darfuru w przeszłości tworzących własne państwo.
- Mniejsze grupy z czasem łączyły się w większe i ten proces asymilacji dominujących grup nadal trwa.

Ponadto trwają również starcia między niektórymi plemionami arabskimi w południowym Darfurze, a w największym stopniu pomiędzy Arabami Aballa i plemieniem Tarjam, z których oba były inicjatorami powstania milicji džandżawidów. Znacząca jest też konfrontacja między Arabami Abbala (hodowcy wielbłądów) a Arabami z grup Baggara (pasterze bydła) w zachodnim Darfurze, co ostatecznie powinno obalić pogląd, że konflikt ma charakter etniczny.

Określenie charakteru konfliktu wiąże się też z oceną reakcji i interwencji politycznej w rozwiązanie konfliktu i utrzymanie pokoju. Z uwagi na działania, jakie stosuje ONZ i AU w rozmowach pokojowych, można uznać polityczny charakter tego konfliktu³⁹.

Należy wskazać, że natura plemiennych konfliktów w regionie Darfuru przechodzi z poziomu konfliktów o niskiej intensywności do bardziej typowych konfliktów etnicznych o średniej lub wysokiej intensywności. To zjawisko powstawania konfliktów na terenie Darfuru jest nowe. Prawdopodobnie pierwszy konflikt, który został zidentyfikowany jako etniczny, miał miejsce w 1987 roku. Ale nawet wtedy duże plemiona arabskie Południowego Darfuru nie były stroną konfliktu. W tym zakresie Rex Seán O’Fahey⁴⁰ wskazuje,

³⁹ E.S.M. Ateem, *The root causes of conflicts in Sudan...*, dz. cyt., s. 14; zob. S. Wagner, *Understanding complexity in Darfur: Implications for U.S. foreign policy*, Ohio 2008.

⁴⁰ R. O’Fahey, UNICEF, 2003.

że etniczacja konfliktu postępuje od momentu dojścia do władzy obecnego rządu wywodzącego się z Islamskiego Frontu Narodowego (*National Islamic Front, NIF*), który jest nie tylko islamski, ale także i arabski, poprzez zamach stanu w 1989 roku. Kolejne etapy konfliktów podzielono na dwa okresy. Okres 1970–1989 to nasilenie konfliktów pomiędzy plemionami arabskimi a plemionami pochodzenia afrykańskiego. Natomiast okres 1990–2000 wskazuje na jeszcze większą intensyfikację, w porównaniu do poprzedniego okresu, powstawania nowych konfliktów między grupami pochodzenia afrykańskiego a plemionami arabskimi. Wskaźnik ten jest większy o 170%⁴¹.

Jest prawdą, że zachodząca w Darfurze degradacja ekologiczna w wyniku ruchów grup koczowniczych, nadmierny wypas, konkurencja o zasoby naturalne podsycały przyczyny kolejnych konfliktów i sporów między nomadami a rolnikami, jednak wyobrażenie, że czynniki te były głównymi przyczynami obecnego konfliktu w Darfurze, jest nieprawdziwe. Podobnie jak wyjaśnienie obecnego konfliktu konkurencyjnością zasobów naturalnych i pochodzeniem etnicznym. W ten sposób pomniejsza się znaczenie politycznych i społeczno-gospodarczych problemów kraju i osłabia zdolność do zajęcia się najważniejszymi przyczynami konfliktu. Poza tym przedstawianie konfliktu w ten sposób wobec społeczności międzynarodowej spowodowało spóźnioną reakcję i pomoc humanitarną⁴².

Dlatego za główną przyczynę uznałem w niniejszej pracy marginalizację gospodarczą oraz polityczną regionu, a nie akumulację etnicznych sporów między plemionami arabskimi a tutejszymi ludami pochodzenia rdzennie afrykańskiego o zasoby – głównie ziemię i wodę.

⁴¹ E.S.M. Ateem, *The root causes of conflicts in Sudan...*, dz. cyt., s. 15.

⁴² Tamże, s. 16.

6. Geograficzna specyfika Darfuru

Pod względem geograficznym można podzielić Darfur na cztery główne obszary: północny obszar półpustynny, Dolina Ozum, południowe równiny gliniaste i obszar wokół Dżabal Marra.

Północny obszar półpustynny

Obszar ten składa się ze stoków i gór oraz rozpościerających się dolin, rosną tu drzewa i krzewy, które zapewniają dobre miejsca na pastwiska. Średnia liczba opadów deszczu na tym obszarze jest mniejsza niż 10 mm w roku, co wystarcza do nawadniania pastwisk, ale nie wystarcza do nawadniania upraw. W północno-wschodniej części tego obszaru znajduje się góra Midob, pośród innych wzgórz wulkanicznych, pierwotnie oddzielonych od siebie przez kilka małych dolin. Wysokość góry Midob to około 1829 m. Żyją tam grupy ludów koczowniczych lub półkoczowniczych, ich utrzymanie zależy przede wszystkim od hodowli wielbłądów. Przemieszczają się na południe, aż do wielkich dolin w Darfurze Zachodnim, takich jak Dolina Ozum i Wadi Barry, gdzie woda jest dostępna w porze suchej. Przebywają również na północy, w regionie piaszczystych gleb, gdzie po deszczu w obszarze zwanym Al-Dżadzu pojawia się trawa, która pozostaje zielona aż do grudnia i nadaje się do wypasu wielbłądów bez potrzeby posiadania dodatkowej wody⁴³.

Ziemia zamieszкана przez Fur

Leży ona między 14,30 a 12 stopniem szerokości geograficznej na północy. Ludność w tym regionie prowadzi stabilne życie oparte na pracy w rolnictwie. Na tych terenach średnia opadów to 12 mm na rok. Podobnie jak i w zachodniej części Dżabal Marra, występuje

⁴³ Tamże; por. O. Suliman, *The Darfur Conflict: Geography or Institutions?*, Taylor & Francis 2010, s. 120–142.

tu wiele nawodnionych dolin zapewniających stałe źródła wody. Obszar ten jest jednym z największych terenów zamieszkałych przez plemiona Fur. Ludność ta osiedlona jest w wioskach wzdłuż brzegu doliny, a najważniejsze doliny w obszarach Fur to dolina sezonowej rzeki Ozum, która zasilana jest przez wiele strumieni okresowych niedaleko miasta Zalingei, około 50 km na zachód od Dżabal Marra⁴⁴.

Dolina rozciąga się na około 50 km, następnie spotyka się z doliną rzeki Barry w Mornei, po czym 600 km dalej obie rzeki wpadają razem do jeziora Czad. Dolina Ozum zwykle wypełnia się wodą w porze deszczowej pomiędzy kwietniem a wrześniem. Po ustaniu deszczy, powoli wysycha w styczniu, a woda staje się płytka na głębokość mniejszą niż 0,9 m. Dostępność do wody jest prawdopodobnie jedną z najważniejszych przyczyn obecnego konfliktu w Darfurze pomiędzy półkoczowniczymi grupami półpustyni na północy a osiadłymi plemionami rolniczymi zamieszkującymi żyzne tereny w centralnej części Darfuru⁴⁵.

Południowe gliniaste równiny

Rozciągają się one od 12 do 10 stopnia szerokości geograficznej północnej, na południu do granic prowincji Bahr al-Ghazal. Region ten pokryty jest w większości przez gęste krzewy rosnące na gliniastych glebach. Charakteryzuje się dużą ilością opadów do 500 mm rocznie. Żyją tu pasterskie plemiona Baggara, które spędzają zimę na obrzeżu Bahr al-Ghazal, a następnie w porze deszczowej wędrują ze swoim bydłem na północ do ziemi Fur, co jest kolejnym powodem starć między rolnikami oraz plemionami Fur i Baggala⁴⁶.

⁴⁴ M. Mohammadeen, H. Ahmed, *Alagaleem aljafaa (Suche regiony)*, Riyadh 1985, s. 124–130.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże; zob. także: J. Vail, *Jebel Marra, a dormant volcano in Darfur Province, Western Sudan*, „Bulletin Volcanologique”, 36(1972), z. 1, s. 251–265.

Część centralna Dżabal Marra

Masyw górski Dżabal Marra dzieli region na dwie połowy. Stanowi on granicę między zlewniami Nilu i jeziora Czad. Południowy Darfur leży w strefie objętej wpływem trzech różnych klimatów z temperaturami w okresie od marca do września o średniej pomiędzy 30°C a 40°C, a od października do listopada pomiędzy 16°C a 25°C. Klimaty, pod których wpływem znajduje się omawiany obszar, są to⁴⁷.

Klimat zalewowy

Panuje on w strefie Dżabal Marra. Obejmuje obszar północno-zachodni tego regionu, który charakteryzuje się dużą żyznością gleby dzięki mułom spływającym z Dżabal Marra w wyniku powodzi. Klimat ten jest podobny do klimatu śródziemnomorskiego.

Klimat ubogich sawann

Obejmuje on północno-wschodnią część regionu i północną część od miejscowości Adila i Daein oraz miejscowości Shearia, Ed Alfursan, Rhid Albardi i Nijala. Charakteryzuje się tym, iż poziom opadów sprzyja uprawom zróżnicowanej roślinności, jak również utrzymaniu pastwisk, wykorzystywanych do hodowli zwierząt. Jest tu pozyskiwana także guma arabska. Inną cechą tego regionu to obecność wielu dzikich zwierząt⁴⁸.

Klimat bogatych sawann

Obejmuje on południowe części regionu od miejscowości Daein, Ed Alfursan, Rhid Albardi i Nijala oraz Bram. Ta strefa charakteryzuje się tym, że zapewnione są zasoby naturalne do produkcji

⁴⁷ Tamże; zob. J. Bielański, *Mały słownik kultury świata arabskiego*, Warszawa 1971, s. 464.

⁴⁸ Tamże; por. M. Al-Gasas, *Altasahur: tadahor al-aradi fi al-manatik al-jafaa* (Pustynnienie: degradacja ziemi w suchych regionach), Kuwejt 1999.

rolnej i hodowli zwierząt gospodarskich. Większość ludności w tej strefie zajmuje się wypasem zwierząt, pomimo obecności gruntów rolnych rozciągających się w Goz Dnico. Region ten znany jest ze stawów i dużej ilości ryb, a także z upraw, w tym ryżu. Jest tu też park Alrdom położony w południowej części. Jest to teren zasobny w rudy miedzi i inne minerały oraz wody podziemne. Pod względem ukształtowania to równiny, doliny i wzgórza, wydmy i góry, w tym także góry Dżabal Marra⁴⁹.

7. Znaczenie zasobów wodnych, gleb i gruntów rolnych w regionie Darfuru

Za wyjątkiem niewielkiego obszaru w północno-wschodnim Sudanie, cały kraj jest zlewiskiem Nilu, najdłuższej rzeki świata i jego dwóch głównych dopływów, Nilu Błękitnego (*Al-Bahr al-Azraq*) i Nilu Białego (*Al-Bahr al-Abyad*). Znaczenie Nilu rozciągającego się od Afryki Środkowej do Morza Śródziemnego na długości 6737 km było podkreślane już od czasów biblijnych. W Sudanie od wieków jest rzeką mającą duży wpływ na życie ludzi⁵⁰.

Nil Błękitny płynie z Etiopii przez wyżynę, aby spotkać Nil Biały w Chartumie. Nil Błękitny jest mniejszym z tych dwóch dopływów. Jego przepływy stanowią 1/6 całkowitego przepływu rzeki. W sierpniu jednak deszcze w Etiopii powodują, że wyżyna zaczyna namakać. Zostało skonstruowanych kilka zapór w celu regulowania przepływu rzeki – w Roseires Dam (Ar-Rusayris), około 100 kilometrów od granicy Etiopii, w Meina al-Mak Dam i największa w Sannar Dam, zbudowana w 1925 roku. Nil Błękitny

⁴⁹ Tamże; zob. M. Al-Nahaaas, *Azmat Farfur: Bidaiitha wa tatowrha* (Kryzys w Darfurze: Początek kryzysu i jego ewolucji), <http://meshkat.net/node/14370>, [27.02.2013].

⁵⁰ Tamże; zob. *Scarce water the root cause of Darfur conflict?*, http://www.finalcall.com/artman/publish/World_News_3/article_6808.shtml, [16.06.2014].

ma dwa dopływy – Dindar i Rahad. Najwięcej wody odprowadzają one do Nilu Błękitnego, zwłaszcza w porze deszczowej.

Nil Biały płynie na północ ze środkowej Afryki, Jeziora Wiktorii i przez tereny Ugandy. Rzeka nie ma dobrze wykształconego koryta, woda płynie wolno poprzez labirynt małych dopływów i jezior, których brzegi porośnięte są papirusem i trzciną. Dużo wody rzeka traci przez parowanie. Aby zapewnić sprawny transport wodny w tym regionie i odpowiednią prędkość przepływu rzeki, a przy tym zmniejszyć jej parowanie, z francuską pomocą rozpoczęto budowę Kanału Dżunkali (*Jonglei vel Junqali Canal*) z Bor w górę rzeki do Malakal. Budowa jednak została zawieszona w 1984 roku z powodu wybuchu wojny domowej na południu Sudanu i niemożności zapewnienia tam bezpieczeństwa⁵¹.

W przypadku Darfuru na jego zasoby wodne składają się zarówno wody powierzchniowe, jak i podziemne. Na stan tych wód wpływa wysokość opadów zawierająca się pomiędzy 200 a 1000 mm rocznie. Ponad 344 mln metrów sześciennych rocznie marnuje się albo jest wykorzystywane w bardzo wąskim zakresie. Najważniejszym źródłem wody podziemnej jest dorzecze Baggara, które znajduje się 80 kilometrów na południe od miasta Nijala i ma szacowaną pojemność magazynową około 1000 miliardów metrów sześciennych⁵². Oprócz opadów, zasoby wodne w Darfurze obejmują rzeki okresowe *wadi* i wody podziemne. Istnieją w Darfurze dwa *wadi* zidentyfikowane w Darfurze Północnym i dziewięć w Darfurze Południowym. Wody z *wadi* są zbierane przy pomocy zapór i wykorzystywane przez ludzi i zwierzęta gospodarskie, jednak istnieją

⁵¹ Tamże; zob. S. Mohamed-Ali, S. Luster-Teasley, E. Nzewi, *Water Resources in Sudan: Enhancing Rainfall Harvesting Methods for Water Supply*, World Environmental and Water Resources Congress 2009, s. 1–11.

⁵² Tamże. M. El-Bushra, *Al-sraa ala almawareed: Abaadhi al almia wa aliglimiyia wa almalalyia (Konflikt o zasoby: globalne, regionalne i lokalne wymiary)*, Khartoum 2005, s. 15.

ograniczenia w możliwościach pozyskiwania tej wody. Jest tu też duży potencjał wód podziemnych, mogących służyć do nawadniania. Problemy z wodą w Darfurze wynikają jednak z niedostatecznej oceny zasobów tej wody, niewystarczającego finansowania tej dziedziny oraz z charakteru piaszczystej gleby sprzyjającej parowaniu, co ogranicza możliwość zbierania wody, poza geomorfologicznymi zmianami spowodowanymi przez cykliczne susze. Pomimo tych ograniczeń, realizacja programu „Woda dla Darfuru 2000–2004” przynosi pozytywne efekty i znaczne postępy⁵³.

Tabela 1. Podział Sudanu w oparciu o klimat i rozmieszczenie obszarów geograficznych

Region	Średnie roczne opady w mm	% powierzchni Sudanu
Pustynia	0–75	26,9
Półpustynia	75–300	18,4
Sawanna piaszczysta o niewielkim deszczu	300–400	9,8
Sawanna błotnista z niewielkim deszczem	400–900	17,4
Sawanna z ulewnym deszczem	800–1300	10,6
Strefa powodziowa	800–1300	11,6
Różne obszary górskie	Różne	5,4

Źródło: M. El-Bushra, *Al-sraa ala almawareed: Abaadhi al almia wa aliglimiya wa almalyia (Konflikt o zasoby: globalne, regionalne i lokalne wymiary)*, Khartoum 2005, s. 31.

Główną przyczyną niedoboru wody w wielu częściach regionu Darfuru jest spadek poziomu opadów. Zapisy opadów pokazują spadek o 50% od 1917 roku. Mniejszy poziom opadów deszczu spowodował również opad poziomu wód gruntowych z powodu nieregularnego uzupełniania zasobów wodnych. W ciągu 1960

⁵³ Tamże; por. M. El-Bushra, O. El-Sayed, O. Taha, *A model for the distribution of waters of international rivers among sharing countries*, „Sudan Notes & Records”, 2000, nr 4, s. 159–171.

roku wykrywalność wilgoci w glebie jest odnotowana na głębokości dwóch metrów w głąb w porze suchej. Natomiast pod koniec 1980 roku zauważono, że ziemia pozostaje sucha do głębokości pięciu metrów. Nieznane dotąd burze piaskowe stały się powszechne. Sani Karaw płynąca na południowy wschód od El Fshirr była podziemną rzeką, z której można było wiadrem pobierać wodę wypływającą na powierzchnię ziemi poprzez rozpadlinę. Przez wieki Sani była głównym źródłem wody dla miejscowej ludności. Niestety pod koniec 1960 roku podziemna rzeka całkowicie wyschła i pokryta została piaskami, zresztą jak większość naturalnych stawów⁵⁴.

Niedobór wód powierzchniowych i podziemnych, zwłaszcza w północnej części regionu spowodowało znaczne zmniejszenie obszarów łąk, traw i lasów. Mieszkańcy zostali zmuszeni do porzucenia swoich ziem i przeniesienia się do lepiej nawodnionych obszarów na południu. Sytuacja ta spowodowała przemieszczanie się ludności. Dobrze uzbrojeni pół koczownicy pasterscy starając się zapewnić przetrwanie swoim osadom, byli w konflikcie z osiedlonymi rolnikami. Ostatni przesiedleni pasterze zostali wysiedleni na południe w rejony dzielnicy JebelMarra. Wielowiekowa tradycja regulująca trasy pasterzy północ-południe w chwili obecnej została osłabiona lub całkowicie nie jest przestrzegana. Istnieją jednak rozwiązania poroblemu niedoboru wody. Eksperci twierdzą, że woda pochodząca z wysokich obszarów centralnej wyżyny, może zapewnić bezpieczeństwo wodne dla regionu, pod warunkiem iż zarządzanie nią będzie starannie planowane, a następnie przestrzegane⁵⁵.

Podejmuje się także działania w celu gromadzenia wody, przechwytywanie jej oraz skierowanie jej strumienia do obszarów upraw-

⁵⁴ Tamże; zob. B. Osman Elasha, A. El Sanjak, *Global Climate Changes: Impacts on Water Resources and Human Security in Africa*, Addis Ababa 2006, s. 27–36.

⁵⁵ M.E. Adam, *Some aspects of the environmental problems in Darfur*, Oxford 2015, s. 4.

nych, lasów i pastwisk. Um Dafoug w południowo-zachodniej części regionu jest jednym z przykładów. Obszar spływu wody jest blokowany poprzez tamy, co powoduje, że w studniach woda jest dostępna przez kilka miesięcy dla większości mieszkańców pól uprawnych.

Innym użytecznym źródłem są wody kopalne. Niektórzy autorzy potwierdzili istnienie podziemnego jeziora na północy Darfuru, które obejmuje 20 000 km². Wcześniejsze próby doprowadzenia wody do kranów z zasobów kopalnianych z głębokości 700 stóp (czyli ok. 213 m) do nawadniania SAQ El Naam systemu rolnego w pobliżu El Fashirr za pomocą pomp benzynowych nie powiodła się z powodu wysokich kosztów paliwa. Ilość wód kopalnianych w SAQ El Naam szacuje się na ponad 10-krotnie większą od pojemności jeziora Nassera-Nubii na granicy Sudanu i Egiptu. W dzisiejszych czasach nie powinno być trudno wykorzystać tak głęboko leżącą wodę za pomocą pomp zasilanych energią słoneczną.

Skutecznym sposobem dla zwiększenia opadów, chociaż bardzo dyskusyjnym, jest tworzenie chmur opadowych. Wiele krajów, przykładowo Chiny, stosuje metodę tworzenia chmur i stymulowania opadów do spłukiwania zanieczyszczeń z atmosfery, a nawet do walki z wicherami. Ta metoda zaleca jednak wstępne próby oceny przydatności tej metody do warunków klimatycznych w danym regionie. Jeśli próby odniosą sukces, minie długi czas w łagodzeniu niedoboru wód powierzchniowych, stopniowe przywracanie pokrywy roślinnej oraz uzupełnianie podziemnych zasobów wodnych. Istnieje możliwość, iż konflikty pasterzy zmuszonych do walk o zasoby wodne zostaną znacznie ograniczone⁵⁶.

Gleby

Gleby występujące w Sudanie można podzielić na trzy kategorie, uwzględniając położenie geograficzne terenów, na których wystę-

⁵⁶ Tamże.

pują. Można zatem wyróżnić: piaszczyste gleby północnej, zachodniej i środkowej części kraju, gleby z zawartością gliny w regionie centralnym i wreszcie gleby laterytowe na południu. Jest jeszcze czwarta grupa, wprawdzie o wiele mniej powszechna, ale o dużym znaczeniu gospodarczym. Są to gleby łąkowe występujące wzdłuż Nilu, w delcie rzeki Qash w Kassala, a także w Baraka Delta w Tokar w pobliżu Morza Czerwonego⁵⁷.

Rolniczo najważniejsze są gleby iłowe w centralnym Sudanie, które rozciągają się od zachodu Kassala przez al-Aswat i południowy Kordofan. Znane są one jako pękające gleby ze względu na ich właściwości, umożliwiające im po suchych miesiącach przywrócenie przepuszczalności. Na wschód od Białego Nilu napotkać można duże obszary, które są wykorzystywane do automatycznego nawadniania upraw. Na zachód od Białego Nilu gleby te są wykorzystywane na tradycyjne uprawy, takie jak: sorgo, sezam, orzeszki ziemne, a także (w okolicy Gór Nubijskich) bawełnę. Teren z glebą zawierającą gliny leży na szerokiej równinie zalewowej w górnym biegu Nilu wraz z dopływami, obejmuje większość Aali, jeden Nil i górną Bahr al-Ghazal. Obszar ten znajduje się w strefie intensywnych opadów podczas pory deszczowej. Równina zalewowa jest przez cztery do sześciu miesięcy dużym obszarem bagiennym. Podobnie jak Sudd, który wraz z przyległymi obszarami jest zalewany przez jeden lub dwa miesiące. Z tego powodu słabo nadaje się do produkcji roślinnej, ale trawy podczas suchych okresów są wykorzystywane do wypasu⁵⁸.

⁵⁷ Tamże, s. 22–23; zob. *Darfur. Geografia i ludność*, oprac. O. Zin El Abidin, www.ashoroq.net/index.php?option=com_content&view=article&id=1958:2009-08-08-15-23-29&catid=41:2008-07-30-07-11-08&Itemid=33, [16.05.2013].

⁵⁸ Tamże; por. Central Intelligence Agency, CIA, *The World Factbook*, Sudan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html> [14.01.2013].

Na piaszczystych glebach w obszarach pól suchych w północnym Darfurze jest roślinność wykorzystywana do wypasu. Hodowla zwierząt gospodarskich jest tu podstawą działalności mieszkańców, ale występuje też produkcja roślinna, głównie prosa. Uprawia się również orzeszki ziemne i sezam. Piaski goz są głównym obszarem, z którego pochodzi guma arabska uzyskiwana poprzez nacinanie i zbieranie żywicy z drzew akacji senegalskiej (*Acacia senegal*, znanych lokalnie jako *hashab*). To drzewo ma dogodne warunki dla wzrostu w tym regionie. W regionie gleb laterytowych występują też rozległe wilgotne lasy. Produkcja roślinna jest tu rozproszona, a gleba, gdzie są uprawy, traci swą płodność stosunkowo szybko, co dzieje się nawet w tych bogatszych glebach. Po wyeksploatowaniu leżą odłogiem czasami przez pięć lat⁵⁹.

Gleby w Darfurze są w 60% piaszczyste (goz), generalnie korzystne dla roślin takich jak: proso (*dukhun*), orzeszki ziemne, arbusz i sorgo. Są tu też rozproszone gleby zawierające glinę i żwir. Szacuje się, że mniej niż 50% z nich służy uprawom. Piaszczyste gleby odpowiednie dla rolnictwa w Darfurze Północnym dają dochód z obszaru około siedmiu milionów feddanów (jednostka miary pola powierzchni stosowana w Egipcie, Sudanie i Syrii, 1 feddan to odpowiednik 4200 m²), z czego mniej niż połowa przypada na hodowlę. Poważnym ograniczeniem rozwoju rolnictwa w Darfurze jest też system własności ziemi⁶⁰. Rodzaje gleb w regionie to: skały fundamentowe, skały żelaziste, piaszczyste strefy goz i ziemie wulkaniczne⁶¹.

⁵⁹ Tamże; zob. A. Omar, K. Edinam, *Causes and Impacts of Land Degradation and Desertification, Case Study of the Sudan*, „International Journal of Agriculture and Forestry”, 3(2013), nr 2, s. 40–51.

⁶⁰ Tamże; zob. W. Charlie, M. Osman, E. Ali, *Construction on Expansive Soils in Sudan*, New York 1984.

⁶¹ Y. Satti, *Pastoralists, Land Rights and Migration Routes The Case of West Darfur State*, Addis Ababa 2006, s. 262–264.

Grunty rolne w regionie

Zaletą południowego Darfuru jest występowanie rozległych gruntów rolnych i ich zróżnicowanie. Począwszy od ciężkich gleb gliniastych (krakingu) są też lekkie oraz osady piaszczystych dolin, szacowane na 24 mln akrów, co stanowi 74% ogólnej powierzchni całego regionu. Obecnie powierzchnia wykorzystywanych i nawadnianych gleb nie przekracza 7 mln akrów, co stanowi 30% powierzchni gruntów ornych, które obejmują ciężką glebę gliniastą, piaszczyste osady, żyzne doliny zalewowe i gleby wulkaniczne. Lasy (tereny zadrzewione, sawanna drzewiasto-krzaczasta) pokrywają 5,7 mln ha, co stanowi 48% powierzchni tego obszaru. Lasy odgrywają istotną rolę w gospodarce regionu ze względu na produkcję gumy arabskiej i pozyskiwanie owoców z drzew leśnych. Przyczyniają się one do zwiększenia dochodów gospodarstw wiejskich oraz stanowią naturalne pastwiska dla zwierząt⁶².

Szata roślinna

Informacje z 1870 roku wskazują, że większość regionu była zarośnięta lasem akacjowym, palmami Baobab, gatunkami twardego drewna oraz obszarem zielonym. Sto lat później większość lasów ustąpiła miejsca użytkom zielonym bogatym w dzikie życie. Lasy są ważnym elementem oraz źródłem zapewniającym owoce, drewno, materiały do budowy oraz wyrobu mebli, gumy arabskiej, jak również dla zapewnienia żywności i schronienia dla dzikiej zwierzyny. Większość opisanej fauny w tym regionie jest już wymarła. Oczywiście jest, iż intensywna eksploatacja lasów w połączeniu ze spadkiem opadów doprowadziły bezpośrednio do stopniowego zaniku większości pokrywy roślinnej pod koniec 1960 roku. Najpoważniejszym czynnikiem tego kryzysu jest niewątpliwie

⁶² Tamże; zob. *Alsudan Aljugrafia alsijasja wa alimkaniat al-zrayia* (Geografia polityczna Sudanu i potencjał rolny), <http://www.nectarforum.com>, [20.03.2014].

zmiana klimatu. Niszczenie lasów przybrało na sile tuż na początku obecnego konfliktu. Milicja wraz z pasterzami wycięli dojrzałe drzewa dla zapewnienia wyżywienia dla swoich stad. Armia również przystąpiła do niszczenia. Las dębowy UM Kurdoos na wschodzie Nyala, symbol dumy mieszkańców, został całkowicie wycięty przez żołnierzy, a następnie drewno zostało sprzedane producentom mebli w Chartumie. Wokół obozów wewnętrznych uchodźców, gdzie żyje 3 mln osób, ziemia została całkowicie огоłocoła z krzewów, jedynego źródła dostarczającego opału i energii. W prostym szacunku miliony krzewów zostało bezpowrotnie wyciętych⁶³.

Przybycie wspólna Hybrydowa Operacja Unii Afrykańskiej i ONZ w Darfurze (*United Nations – African Union Mission in Darfur – UNAMID*)⁶⁴ spowodowało wzmożenie prac budowlanych. Cegła stała się towarem najwyższej jakości, jak również drewno jako źródło ognia do pieców. Wszystkie lasy w regionie były bezpłatnie dostępne dla każdego, a wprowadzenie pilarek spowodowało bardziej efektywną wycinkę. Niektórzy rolnicy uznali ścinkę drzewa dla producentów cegły za bardziej lukratywne zajęcie niż uprawa roślin. Powinno się zmodernizować cegielnie, a ich piece powinny być zasilane energią słoneczną. Egipcscy delegaci do Darfuru zaproponowali wybudowanie dwóch fabryk cementu do produkcji bloków w zamian za rezygnację z cegieł.

Jak najszybciej powinno się uruchomić kampanię sadzenia drzew oraz odbudowy lasów. Władze lokalne muszą zacząć pro-

⁶³ Tamże; zob. *United Nations Environment Programme*, Environmental Degradation Triggering Tensions and Conflict in Sudan, [6.02.2015].

⁶⁴ Wspólna misja Unii Europejskiej i ONZ dla Darfuru została powołana 31 lipca 2007 poprzez przyjęcie Rezolucji Rady Bezpieczeństwa nr 1769, a jej mandat był kilkakrotnie przedłużany. Głównym zadaniem UNAMID jest ochrona ludności cywilnej, nadzorowanie pomocy humanitarnej, porozumień pokojowych, wspieranie przemian politycznych, promowanie praw człowieka a także śledzenie sytuacji na pograniczu z Czadem i Republiką Środkowoafrykańską.

wadzić kampanię dla zatrzymania destrukcyjnej eksploatacji lasów i pastwisk. Najlepiej nadającym się drewnem do uprawy jest drewno akacjowe, które stosunkowo szybko rośnie a obszary ich wzrostu mogą być łatwo nawadniane poprzez przekierowanie spływu do gospodarstw. Jest to również przydatne, o ile władze lokalne oraz prywatni inwestorzy skoncentrują w gospodarstwach w obszarach wiejskich produkcję drewna opałowego, jako paszy dla zwierząt i źródła gumy arabskiej. Gospodarstwo może stanowić również miejsce życia dla dzikich zwierząt. Prywatni inwestorzy mogą być zachęceni poprzez oficjalne dotacje oraz ulgi podatkowe. Najlepszym sposobem do uzyskania korzyści dla ochrony środowiska jest sprzedaż produktów poniżej ceny rynkowej nielegalnie wycinanego drzewa.

Istnieje również krajowy kryzys paliwowy w ośrodkach miejskich, gdzie większość ludzi wciąż używa drewna do opału oraz węgla drzewnego. Jednocześnie wzrasta wykorzystanie gazu ziemnego. Władze muszą zwiększyć dostawy gazu po przystępnych cenach. Wykorzystanie energii słonecznej do zasilania domostw to kolejna tania i przydatna opcja⁶⁵.

Zarządzanie ziemią i rolnictwem

Rolnictwo to najpowazniejsza działalność w regionie, wykorzystująca do rozwoju głównie deszcz. Woda jest wydobywana ze studni, a nasępnie jest wykorzystywana do nawadniania upraw i potrzeb osad. Dochodowymi uprawami w regionie są: proso, nasiona strączkowe i warzywa. W zalewanej Wadi głównie uprawia się warzywa, tytoń tabaka, melony i owoce sezonowe, a w górskim Jabel Marra – sosny, oliwki, naturalnie rosnące jabł-

⁶⁵ Tamże; zob. *Sudan Post Conflict Environment Assessment, This report by the United Nations Environment Programme was made possible by the generous contributions of the Governments of Sweden and the United Kingdom, Nairobi 2007, s. 22–26.*

ka, owoce, pszenica, rośliny strączkowe, tytoń papierosowy oraz warzywa. Różnorodność spożywanych roślin jest wyznacznikiem zdrowej diety i w odniesieniu do sąsiadów jest dużo lepsza. Darfur nie miał żadnego związku z powtarzającymi się klęskami głodu sprzed 1960 roku, choć rolnictwo było praktykowane na niewielką skalę. Wystarczalność jedzenia była normą, a import żywności był zupełnie nieznan. Jednak od 1965 roku kilka nieurodzajów wynikających z małej ilości opadów spowodowało głód. Rozległe równiny na północy i wschodzie regionu obsypała gruba warstwa przenieszonego piasku. Upadek produkcji zbóż doprowadził do uzależnienia się od pomocy żywnościowej. Jak już wspomniano wcześniej, podziemny poziom wód uległ obniżeniu w wyniku spadku opadów. Produkcja owoców w wielu dziedzinach również zmalała. W 1970 roku władze w Nyala zakazały wykorzystywania pomp zasilanych benzynowo do nawadniania sadów, ponieważ poziom wód podziemnych drastycznie się obniżał. Tylko w niektórych obszarach wokół Jabel Marra, np. *kebkebeya* nawadnianie sadów było możliwe⁶⁶.

Mimo tej katastrofalnej sytuacji nie istniał oficjalny plan dla zabezpieczenia zasobów żywnościowych ani nie dokonywano prób zastosowania wcześniejszych rozwiązań. W regionie o wysokim ryzyku braku bezpieczeństwa żywieniowego słusznym jest angażowanie władz w proces produkcji ziarna, przechowywania i stabilizacji rynku zbóż przez okrągły rok, wykorzystując rosnące w wystarczającej ilości zboża z południowej części regionu, w którym suma opadów jest wyższa. Największą plagą dla rolnictwa

⁶⁶ M. El Zain, *The Origins of Current Conflicts: Rural Water Provision and the Reshaping of Human Settlements and Environmental Resources in Western Sudan*, Addis Ababa 2006, s. 123–125; zob. A. Osman, H. Young, R. Houser, J. Coates, *Agricultural Change, Land, and Violence in Protracted Political Crisis*, Oxfam America Research Backgrounder series, 2013, <http://www.oxfamamerica.org/static/media/files/Darfur-Land-Research-Oxfam.pdf>, [11.01.2016].

w regionie w chwili obecnej jest zastraszanie rolników na ziemiach przez milicję wspieraną przez rząd w celu niezależnego zasiewu pasz dla własnych wielbłądów i koni. Prezentacja ta sprzyja kontrolowanemu zastosowaniu nawozów i wprowadzeniu upraw modyfikowanych genetycznie w celu zwiększenia wydajności. Nowoczesne metody nawadniania, np. kapanie jest skutecznym rozwiązaniem zwłaszcza dla ograniczonych zasobów wodnych w sadach. Sadzenie zieleni zatrzymującej wodę, posypywanie piaskiem pola, mechanizacja, zwalczanie szkodników zwłaszcza szarańczy są równie istotne w planowaniu skutecznych upraw⁶⁷.

Hodowla zwierząt

Hodowla zwierząt jest wielkim biznesem w regionie, natomiast pasterstwo jest reliktem epoki brązu i nie jest efektywną drogą dla wzbogacania się. W tak wrażliwym środowisku jak Darfur utrzymanie dużego stada powyżej nośności gruntu jest niemożliwe do utrzymania. Zapotrzebowanie na wodę i tereny pastwiskowe jest duże i trudne do zabezpieczenia, co powoduje zwiększenie ryzyka konfliktów wśród osiadłych rolników i pasterzy. Najlepszym rozwiązaniem dla pasterzy bydła, owiec wielbłądów jest osiadłe rolnictwo pod warunkiem niedrogiego dostępu do wody oraz paszy dla zwierząt. Pierwszym krokiem do utworzenia przemysłu paszowego jest odzysk pozostałości rolnych. Stada mogą być kontrolowane poprzez służby weterynaryjne. W ten sposób konkurencja wśród pasterzy i rolników zostanie zmniejszona, a konflikt zbrojny nie będzie już konieczny. W dłuższej perspektywie zaistnieje potrzeba całkowitego zniesienia pasterstwa. Potencjał produkcji zwierzęcej w regionie jest ogromny. Popyt

⁶⁷ Tamże; por. *United Nations High Commissioner for Refugees, Division of International Protection – UNHCR, country of origin research and information, Darfur 2012*, s. 191–195.

na produkty pochodzenia zwierzęcego jest wysoki w Sudanie i w krajach sąsiednich, ma wszelkie podstawy by być podstawą wielkiego przemysłu eksportowego⁶⁸.

Gęstość zaludnienia i zmiany demograficzne

Według ostatniego spisu ludności Sudanu (2010) Darfur jest zamieszkały przez prawie 9 mln ludzi, czyli sześć razy więcej niż w 1930 roku. Oczywistym jest, że gwałtowny wzrost ludności oraz malejące podstawowe zasoby zwiększają konkurencję do zdobywania zasobów koniecznych do podtrzymywania życia. Migracja do obszarów o lepszych zasobach spowodowała konflikty. Rząd przy pomocy utworzonych grup milicyjnych podjął starania uzyskania kontroli nad regionem. Miliony ludzi zostało wypędzonych ze swoich gruntów i osadzonych w obozach dla wewnętrznych uchodźców. Ponadto wprowadzono pasterzy z sąsiednich krajów na zajęte już tereny. Sytuacja ta jest wynikiem trudnej polityki rządu dla utrzymania bezpieczeństwa. W miejsce poprzednich mieszkańców wprowadzono nowych dzierżawców i specjalistów. Polityka przymusowej migracji ma na celu przywrócenie zasobów wodnych i pokrywy roślinnej na zachodzie regionu, co może zostać utrudnione przez woję domową pomiędzy pierwotnymi osadnikami, a okupantami spowodowaną konfliktami wynikającymi z przeszłości⁶⁹.

Klimat

Sudan ma generalnie klimat gorący, ale zróżnicowany: od wybitnie suchego na północy do umiarkowanie wilgotnego na

⁶⁸ Tamże, s. 171–178; zob. A. Dawoud, O. Hamid, *Impact of Darfur Conflict on Livestock Population in West Darfur State*, „Asian Journal Agricultural Research”, 6(2012), nr 1, s. 46–51.

⁶⁹ *Darfur: Land, People, and Conflict*, <http://www.darfurdevelopment.org/node/2>, [16.12.2015]; por. *Beyond emergency relief, longer-term trends and priorities for UN agencies in Darfur*, Khartoum 2010, s. 14.

południu. Temperatury nie różnią się znacząco w określonym sezonie w zależności od położenia. Najważniejszą cechą klimatyczną, która podlega zmianom, jest ilość opadów deszczu i długość pory suchej. Różnice w długości pory suchej zależą od tego, czy dominują suche wiatry północno-wschodnie napływające z Półwyspu Arabskiego czy wilgotne wiatry południowo-zachodnie wiejące z dorzecza Konga i znad Zatoki Gwinejskiej⁷⁰.

Od stycznia do marca kraj jest pod wpływem suchego wiatru północno-wschodniego. Nie ma praktycznie żadnych opadów, za wyjątkiem niewielkiego obszaru w północno-zachodnim Sudanie, gdzie wiatry przychodzące znad Morza Śródziemnego przynoszą okazjonalnie lekkie opady. Na początku kwietnia, wraz z wilgotnym wiatrem południowo-zachodnim, występują w południowym Sudanie obfite deszcze i burze z piorunami. Przez lipiec wilgotne powietrze dociera do Chartumu, w sierpniu rozszerza swoje obszary do północnych granic koło Abu Hamad, chociaż w niektórych latach wilgotne powietrze może sięgnąć nawet egipskiej granicy. Przepływ staje się słabszy, gdyż powietrze rozprzestrzenia się na północ. We wrześniu suchy wiatr północno-wschodni wzmacnia się i do końca grudnia obejmuje cały kraj. Yambio, blisko granicy z Demokratyczną Republiką Konga, ma dziewięć miesięcy pory deszczowej (kwiecień – grudzień) i otrzymuje średnio 1142 mm deszczu każdego roku. W Chartumie trwa trzymiesięczna pora deszczowa (lipiec – wrzesień) z roczną średnią opadów 161 mm. W Atbarah występują deszcze tylko w sierpniu, a średnia roczna opadów wynosi tylko 74 mm⁷¹.

⁷⁰ K.M. Barbour, *The Republic of the Sudan: A regional geography*, London 1964, s. 200–212.

⁷¹ Tamże, s. 220–225; zob. J. Sturdivant, *Is there a connection between Climate Change and Conflict in Darfur?*, Institutionen för geovetenskap Uppsala Universitet 2012, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:527614/FULLTEXT01>, [22.01.2015].

Co kilka lat pojawiają się wiatry południowo-zachodnie, niosące niewiele deszczów. W dodatku do centralnego Sudanu mogą dotrzeć opóźnione lub spaść nie na wszystkich obszarach. Jeśli tak się zdarzy, wówczas następuje czas suszy i głodu. Temperatury są najwyższe na koniec sezonu suchego (w okresie od marca do czerwca), niebo jest zwykle bezchmurne. W Chartumie w najcieplejszych miesiącach, maju i czerwcu, średnia temperatura może osiągnąć poziom od 41°C do 48°C. W północnym Sudanie, z krótką porą deszczową, wysokie temperatury występują w ciągu dnia przez cały rok, z wyjątkiem zimowych miesięcy w części północno-zachodniej, gdzie pojawiają się opady nadciągające od Morza Śródziemnego w styczniu i lutym. Temperatura podczas suchego sezonu w całym środkowym i północnym Sudanie szybko spada po zachodzie słońca. W Chartumie występują w styczniu temperatury średnio 15°C i zdarza się, że spadają do 6°C. W centralnym Sudanie występują gwałtowne burze z pyłem, związane z przepływem wilgotnego powietrza od maja do lipca. Wilgotne, niestabilne powietrze przechodzi w burzę w ciepłe popołudnia. Zdarza się, że zbliżający się sztorm wywołuje ogromny mur żółtego piasku i gliny, które mogą czasowo zmniejszyć widoczność do zera⁷².

8. Susza i proces pustynnienia w Darfurze

Susze i niewystarczające opady są charakterystyczne dla terytoriów w zachodnim Sudanie, przede wszystkim w Darfurze Północnym i Kordofanie. W ciągu ostatnich stu lat w tym regionie miało miejsce pięć okresów przedłużających się posuch. Dwa z nich wydarzyły się w ciągu ostatnich dwudziestu lat. W tych obszarach

⁷² H. Metz, *Sudan: A Country Study*, GPO for the Library of Congress, <http://countrystudies.us/sudan/33.htm>, [11.01.2015].

średnia opadów waha się od 100 do 600 mm rocznie, co przy jej dolnej granicy powoduje duże prawdopodobieństwo poważnych negatywnych następstw w gospodarce rolnej i hodowlanej. Poziom opadów w latach 1950–1990 spowodował trzy długie okresy suszy, z których jeden miał miejsce w połowie lat sześćdziesiątych i charakteryzował się stosunkowo lekkim przebiegiem. Drugi z tych okresów, który miał miejsce w latach 1972–1975, był jednak już stosunkowo ciężki, natomiast trzeci w latach 1982–1984 był niemal katastrofą. Tym okresem suszy towarzyszył wybuch starć zbrojnych. Najgorsze, najbardziej dotkliwe z tych starć zdarzyło się w połowie lat osiemdziesiątych i przybrało formę konfliktu zbrojnego o dużym natężeniu. Z czasem potyczki przerodziły się w regularne działania wojenne⁷³.

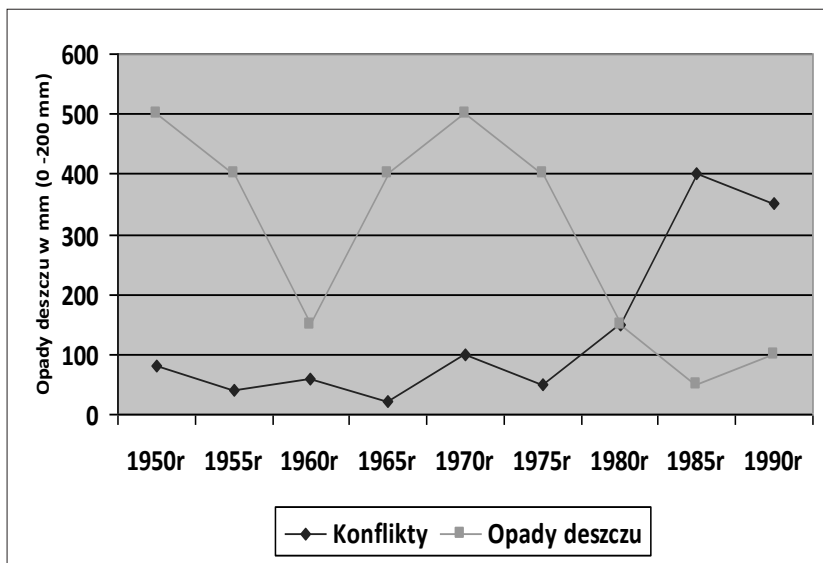
Poniższy wykres pokazuje zależności między opadami a konfliktami wybuchającymi na tym obszarze na przestrzeni 40 lat (1950–1990). Wykres pokazuje dwa trendy – są to tempo wzrostu występowania sytuacji konfliktowych i ich powiązanie z warunkami atmosferycznymi, czyli opadami deszczu. Można zaobserwować, że minimalne opady deszczu zbiegają się z nasilonym występowaniem konfliktów w ciągu roku⁷⁴. Okres niskich opadów obrazuje wpływ suszy na sytuacje konfliktowe.

Wykres pokazuje również różnicę między wpływem suszy na sytuację społeczną w połowie lat siedemdziesiątych i w połowie lat osiemdziesiątych XX wieku. Pierwsza z nich była średnio dotkliwa, natomiast druga trwała długo i nie pozostała bez wpływu na nasilenie niepokojów społecznych i zaostrzenie konfliktów

⁷³ M. Suliman, *The War in Darfur: The Resource Dimension*, „Sudanese Journal for Human Rights’ Culture and Issues of Cultural Diversity”, 2008, nr 8, s. 9–17; zob. tenże, *The Sudan: Resources, identity and war*, Cambridge 2000.

⁷⁴ J. Reynolds, D. Stafford Smith, *Global Desertification: Do Humans Cause Deserts?*, Berlin 2002, s. 211–220.

Wykres 2. Korelacja między opadami i konfliktami w Darfurze Północnym (1950–1990)

Źródło: Opracowanie własne na podst. M. Suliman, *Darfur harb al-mawarid wa-al-hawiyah (Darfur; wojna zasobów i tożsamości)*, Cambridge 2004.

zbrojnych. W latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku nastał w regionie czas suszy, głodu i konfliktów zbrojnych. Nasiliły się migracje. Susza przyczyniła się do upadku gospodarki wiejskiej. Wiele zwierząt padło. Pasterze często w pośpiechu pozbywali się pozostałych zwierząt za niskie ceny. Życie ludności było trudne. W takim momencie społeczność wiejska podatna jest na dezintegrację, poddawanie się niepokojom i popadanie w konflikty zbrojne, a w końcu wojny. To właśnie miało miejsce w północnym Darfurze w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku⁷⁵.

⁷⁵ O. Abdi, E. Glover, O. Luukkanen, *Causes and Impacts of Land Degradation and Desertification: Case Study of the Sudan*, „International Journal of Agriculture and Forestry”, 3(2013), nr 2, s. 40–51.

Wiele lat później w 2007 roku Program Ochrony Środowiska Narodów Zjednoczonych (*The United Nations Environment Programme – UNEP*) opublikował kompleksową analizę głębokości kryzysu ekologicznego różnych części pasa Sahelu. Okazało się, że w Darfurze w latach 1973–2006 została utracona 1/3 powierzchni zadrzewionych. Na podstawie tych badań można dojść do wniosku, że tego rodzaju skala suszy i okres braku opadów wystarczą, aby środowisko przyrodnicze zmieniło się znacząco, niezależnie od wpływu człowieka. Wynikiem tego było przesunięcie na 40 lat w kierunku południowym klimatu pustynnego o około 100 km. Taka skala historycznych zmian klimatu jest niemal bez precedensu. Zmniejszenie opadów zmieniło miliony hektarów terenów marginalnie półpustynnych w pustynne. Proces ten spowodował zmianę północnej części Sahelu w teren niemal całkowicie pustynny. Spowodowało to także przemieszczenie się społeczności pasterskiej na tereny południowe w celu poszukiwania terenów pod pastwiska⁷⁶.

Darfur został bardzo dobrze zbadany i istnieje kilka znakomitych dostępnych opracowań, które szczegółowo analizują związki pomiędzy źródłami utrzymania, konfliktami i zasobami. Jest wniosek, że wpływ zmian klimatu na konflikty i warunki życia może być zrozumiany tylko wtedy, gdy instytucje i polityka są częścią analiz, która została wcześniej wykonana. Hipoteza, że zmiany klimatyczne są bardzo znaczące jest wystarczająco wiarygodna. Nie ma wątpliwości, że susza jako zjawisko klimatyczne, była głównym powodem klęski głodu w latach osiemdziesiątych, a z kolei głód był istotnym czynnikiem upadku starego porządku w Darfurze. Środowiska sudańskie, w tym naukowcy, od dawna

⁷⁶ J. Mundy, *Introduction: Securitizing the Sahara*, Association of Concerned Africa Scholars Review, 2010 r., <http://concernedafricascholars.org/bulletin/issue85/mundy/>, [19.02.2015].

twierdzili, że w Darfurze ma miejsce katastrofa ekologiczna. Ale poza tym, powiązania przyczynowo-skutkowe są skomplikowane⁷⁷:

- Argument że istnieje związek przyczynowy między zmianą klimatu przez człowieka i suszą w latach 1983–1985 jest niesprawdzony.
- Susza i degradacja środowiska naturalnego doprowadziły do niedoboru produkcji żywności, w Darfurze nie było rozwoju gospodarczego ani możliwości dla jego mieszkańców, aby bardziej efektywnie wykorzystywać produktywne zasoby regionu.
- Kryzys dostępu do żywności doprowadził do klęski głodu z powodu zaniedbania rządu.
- Darfur pokazał niezwykłą umiejętność przetrwania i odporność na głód w latach 1984–85, ale było to kosztem jego rezerwy kapitału produkcyjnego i społecznego.
- Susza i degradacja środowiska naturalnego spowodowały zmiany migracji i dostępność środków do życia, tworząc faktyczne, otwarte oraz utajone konflikty, które później stały się przyczynkiem do wybuchu konfliktu zbrojnego.
- We wszystkich przypadkach, znaczący, gwałtowny konflikt wybuchł z powodu czynników politycznych, zwłaszcza postawy rządu Sudanu, przejawiającej się w reagowaniu na lokalne problemy poprzez wsparcie grup milicji w celu powstrzymywania wszelkich oznak oporu. Susza, głód i niepokoje społeczne ułatwiły rządowi realizację takiej strategii.

Na pytanie czy zmiana klimatu jest sprawcą katastrofy w Darfurze odpowiedź nie jest prosta. Wydaje się, że czynniki klimatyczne i środowiskowe zmusiły mieszkańców Darfuru aby w celu uzyskania dogodnych warunków życia migrować w kierunku

⁷⁷ A. de Waal, *Is Climate Change the Culprit for...*, dz. cyt.; zob. J. Borger, *Darfur conflict heralds era of wars triggered by climate change*, UN report warns, Theguardian, Saturday 23 June 2007, <http://www.theguardian.com/environment/2007/jun/23/sudan.climatechange>, [17.03.2015].

południowym. Zmiany te są już od wieków, ale w ciągu ostatnich trzydziestu lat, miały miejsce w szybszym tempie i na większą skalę. Jednak zubożone zasoby naturalne i zmiany bytowe nie mogłyby jako jedynedoprowadzić do konfliktu, nie mówiąc już o konflikt zbrojnym. Najważniejszą sprawcą przemocy w Darfurze jest rząd, który nie tylko nie wykorzystuje instytucji lokalnych i centralnych w celu rozwiązywania problemów środowiskowych w Darfurze, ale w rzeczywistości jeszcze pogorszył jego sytuację przez zmilitaryzowane interwencje i wprowadzenie zarządzania kryzysowego gdy powstały spory polityczne. To co obecnie potrzebne jest w Darfurze, to nowy ład, który brałby pod uwagę wyzwania nadchodzącego stulecia, w tym wpływ przyszłych zmian klimatycznych⁷⁸.

Chociaż na pewno, zmiany klimatyczne wywarły znaczący wpływ na życie w Darfurze, nie wydaje się, że mogą one być jako jedyne odpowiedzialne za wydarzenia, które miały miejsce w Darfurze. Zmiany klimatyczne zapewne doprowadziły do suszy, która spowodowała głód w latach 1984–1985. Z powodu głodu wiele ludzi przeniosło się z północnej części Darfuru do wilgotnej części południowej. Przy tak dużej skali przemieszczeń na nowe obszary, gdzie spotykają się ludzie o różnych przekonaniach i sposobach życia nieuchronnie musi dojść do napięć między nimi. Zatem nie tylko zmiany klimatyczne, ale interakcje wynikające z bliższych kontaktów osób z różnych grup odegrały tu rolę. Porażką rządu jest fakt, iż nie zadziałał we właściwy sposób. Kryzys w Darfurze zaczął się od działań rządu, który nie traktował wszystkich swoich obywateli jako równoprawnych. Region Darfur potrzebuje pomocy ukierunkowanej na skutki wynikające z sytuacji środowiskowej, natomiast rząd Sudanu jako sposób „rozwiązania” problemu wybrał akcje militarne.

⁷⁸ H. Croshaw, *Darfur, Conflict, and Climate Change: Identifying Opportunities for Sustainable Peace*, 2008, s. 20–55, http://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/554/MP_hrc4_a_200805.pdf?sequence=3, [18.03.2015].

ROZDZIAŁ II

ETNICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA KONFLIKTU W DARFURZE

1. Zróżnicowanie etniczne Darfuru

Na terenie dzisiejszej prowincji Darfur istniało w okresie od 1650 do 1874 roku silne suwerenne państwo zwane Sułtanatem Darfuru. Było to niezależne królestwo islamskie, rządzone przez sułtanów, mające własną walutę oraz ustrój państwowy zbliżony do federalnego. Sułtanowi podlegali poszczególni przywódcy plemienni, którzy jednak na własnych obszarach zarządzali samodzielnie i byli całkowicie niezależni aż do okresu włączenia w obręb Sudanu, prowincji utworzonej przez Egipt w 1821 roku, będącej wraz z nim częścią Imperium Osmańskiego¹.

Obszar Darfuru przez wiele lat był zaniedbywany, co przyczyniało się do coraz większej izolacji od reszty kraju. Różnice w poziomie rozwoju dotyczyły nie tylko płaszczyzny ekonomicznej, ale także praw politycznych i rozwoju kulturowego. System regionalny, istniejący w Sudanie od roku 1982, doprowadził w praktyce do podtrzymania zacofania gospodarczego Darfuru i zwiększenia jego izolacji politycznej².

¹ F. Al-Aradi, <http://www.alsharq.net.sa/2012/05/20/295543>, [24.02.2012].

² M. Suliman, *Darfur harb al-mawarid wa-al-hawiyah (Darfur, wojna zasobów i tożsamości)*, Cambridge 2004, s. 356; zob. także: Z. Abdelmagsud, *Albea wa Alinsaan (Człowiek i środowisko)*, Aleksandria 1997.

Z uwagi na różnorodność klimatu i warunków przyrodniczych w Darfurze, poszczególne ludy osiedlały się w różnych częściach tego obszaru. Tak np. plemiona Fur Tora osiedliły się w Dżabal Marra, a Tundżur, Zaghawa i Khazam zadomowiły się w północnym Darfurze. Każdy z przywódców plemiennych rządził niezależnie od władzy centralnej. Samodzielnie też regulowali oni stosunki pomiędzy sobą.

Brak barier naturalnych sprzyjał tu od wieków sukcesywnym, trwającym przez lata migracjom. Napływ kolejnych ludów pasterkich, zarówno od wschodu, jak i zachodu, poszukujących bezpieczeństwa i nowych terenów z lepszymi zasobami wody i paszy dla chowu zwierząt, sprzyjał rozprzestrzenianiu się znajomości wytopu żelaza i kowalstwa oraz innych rzemiosł i roślin uprawnych. Rozwijał się tu też handel dalekosiężny i kontakty kulturowe między różnymi regionami i grupami etnicznymi, przyczyniając się do powstawania miast i tworzenia państwowości.

Intensywne migracje, które charakteryzują region Darfuru w związku ruchem plemion arabskich i afrykańskich, mają wyraźny wpływ na jego historię, zwyczaje i tradycje. Migracje te niosły ze sobą wpływy kulturowe, społeczne, ekonomiczne i religijne oraz powodowały radykalne zmiany. Zdaniem historyków, Darfur był znany w świecie jeszcze przed islamem. Już starożytni Egipcjanie i Rzymianie mieli z tym krajem kontakty. W górach Meidob przebywał ponoć nawet jeden z dowódców faraonów o imieniu Hrkov, a Rzymianie starali się utrzymać stosunki handlowe dzięki znanemu szlakowi transsaharyjskiemu zwanemu „drogą czterdziestu dni” (*Darb al-Arba'in*), łączącemu miasta Kutum w Darfurze i Asjut w Egipcie.

Początki państwowości w Darfurze wiążą się jednak z ludem Dadžo (Dajo), który osiedlił się w południowo-wschodniej części Dżabal Marra. Historia Dadžo nie została jednak zapisana i udokumentowana w sposób uporządkowany i wiarygodny. Istnieje

jedynie w zwyczajach oraz pamięci ludzi, którzy znając wydarzenia historyczne, przekazywali ją w formie opowieści.

Według tej ustnej tradycji Dadžo rządzą Darfurem od II do XIII wieku. W państwie tym panowało sześciu władców. Pierwszy z nich to sułtan Abdullah Dag, a ostatni to sułtan Omar Ibn Amen, znany jako „Ksavro”. Niektóre grupy plemienia Dadžo zamieszkiwały także Kordofan (Góry Nubijskie), Darfur i Czad. Członkowie tego plemienia znani byli ze swojej pasji do muzyki i zabawy. Uważa się ich za wynalazców starych sudańskich instrumentów muzycznych. Niektóre z nich są ciągle jeszcze używane w Sudanie, przykładowo TomTom „podudzia” i gwizdek heban³.

Ludem, który przejął władzę w regionie Darfuru w końcu XIII wieku, byli Tundżurowie (Tunjur). Panowali oni do pierwszej połowy XV wieku. Niektórzy zaliczają Tundżurów do plemion arabskich z konfederacji Bani Hilal i uważają ich za pierwsze plemię, które wprowadziło język arabski w Darfurze. Istnieje też pogląd, że są częścią plemienia Fur lub należą do zarabizowanych ludów nubijskich z Doliny Nilu, których część wyemigrowała do Darfuru. Trzeba pamiętać, że zasięg geograficzny tych państwowości nie pokrywał się ze sobą. Sułtanat Tundżur znajdował się w Darfurze Północnym, podczas gdy panowanie ludu Dadžo dotyczyło raczej Darfuru Południowego. Po upadku państwa Dadžo, Tundżurowie rozszerzyli swoje wpływy w Darfurze, a ich stolicą stało się miasto Arwa na górze o tej samej nazwie. Tundżurowie znani byli z handlu, a ich stolica była jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się miast w tamtym czasie. Gubernator miasta Arwa zdołał nawiązać stosunki gospodarcze z Turkami osmańskimi panującymi w Egipcie, a kupcy z Kairu dostarczali mu

³ Tamże s. 371; zob. B. Haroun, N. Adam, *Ethnic Composition, Economic Pattern, and Armed Conflicts in Dar Fur*, „Sudanese Human Rights Quarterly”, 1999, nr 8, s. 9–10.

broń w zamian za złoto. Tundżurowie znani byli także ze swojego z jednej strony silnego przywiązania do religii muzułmańskiej, a z drugiej elastyczności w sprawowaniu władzy i nieuciekania się do okrucieństwa w zarządzaniu swoim państwem. W tym ostatnim byli przeciwieństwem tego, co robili Dadžo. Byli znani również za swojej dobrej architektury i budowy dróg. W Arwa nadal istnieją ślady utwardzonej drogi⁴. Uważa się ich także za twórców państwa Wadaj, istniejącego na zachód od Darfuru i włączonego do francuskiego Czadu⁵.

Lud Fur dawniej nazwano „Altora”, co miało znaczyć „wielcy”, „gigantyczni”. Nazwa wzięła się z tego, że są bardzo wysocy i dobrze zbudowani. Altora budowali okrągłe domy pod nazwą *bturŋq tonqa*, co oznacza „domy gigantów”. Zamieszkiwali w górach Dżabal Marra i nie mieszały się z innymi ludami, przez co, jak twierdzili, zachowali swoją „czystą” krew i charakterystyczne cechy budowy fizycznej. Uważa się, że było to spowodowane faktem zamieszkiwania w górach i pewną izolacją zewnętrzną. Kiedy dotarł do nich islam i zadomowił się na ich obszarze, zaczęli być nazywani Fur. W późniejszym czasie pomiędzy nimi a Tundżurami zostało zawartych wiele małżeństw mieszanych, skąd wzięła się sugestia, że wywodzą się z jednego rodu Altora. Sułtan Suleiman Solondż, zwany również Salomonem Arabii, był pierwszym sułtanem, który ustanowił muzułmański Sułtanat Darfuru w 1445 roku. Udało mu się objąć swoim panowaniem 37 mniejszych królestw. Brał udział w 32 bitwach, a jego królestwo składało się z muzułmanów i pogan. Rozpoczął budowanie silnej władzy w Darfurze, zdjął przywódców na szczęblu lokalnym i powołał nowych liderów ze swoich rodów. W ten sposób rozpoczął

⁴ Zob. A. Abu Ziad, *Darfur: nahr aldam wa naar algabael* (Darfur: rzeka krwi i ognia plemion), Khartoum 2008, s. 39–40.

⁵ Tamże s. 19–21; zob. R. Oliver, A. Atmore, *Medieval Africa 1250–1800*, Cambridge 2001, s. 106.

rzędy klan Kayra (Kira) w Darfurze. Określenie „Kira” oznacza dobrych wnuków. Przywódcy Tundżurów pozostali niepokieszeni po stracie kontroli nad rządem w Farfurze⁶.

Dzieje Darfuru wypełniają liczne wojny prowadzone z Wadajem na zachodzie i Fundżem na wschodzie. Zwykle kiedy Wadaj zyskiwał przewagę, władcy Darfuru kierowali swą ekspansję na wschód, rywalizując o Kordofan z Fundżem. Stolicę państwa na stałe umieszczono w Al-Fashir. Władcy Darfuru wykorzystywali dla swoich celów z powodzeniem migrację kupców i religijnych szejków z Doliny Nilu. Przedstawiciele ludu Fur sprawowali rządy w Darfurze bez przerwy przez prawie 430 lat, od 1445 do 1875 roku. Państwo nie zostało podbite przez Egipt w trakcie kampanii w 1821 roku i utrzymało swą niezależność do roku 1874, gdy ponowny atak egipski położył kres jego niezależności⁷.

Dekadę później, w 1884 roku, został on włączony do państwa mahdystów, przy którego powstaniu Darfurczycy dość aktywnie uczestniczyli. Nawiasem mówiąc, okres panowania mahdystów to jedyny okres z historii Sudanu, w którym Darfurczycy mieli poczucie równości we wspólnym państwie. Po jego upadku w 1899 roku zostali włączeni do powstałego kondominium brytyjsko-egipskiego. Do tego czasu państwo to dość skutecznie potrafiło zachowywać pewną niezależność. Pamiętać należy, że rządy turecko-egipskie i anglo-egipskie nad Darfurem były rządami pośrednimi, a dynastia Solondżów panowała tam aż do 1917 roku. Ostatni z sułtanów Ali Dinar rządził od 1898 do 1916 roku, po czym Darfur został włączony do anglo-egipskiego Sudanu dopiero z początkiem stycznia 1917 roku. Stało się to po tym, jak Ali Dinar próbował w 1916 roku uniezależnić się

⁶ Tamże, s. 22.

⁷ M. Tymowski, *Dar Fur*, w: *Historia Afryki do początku XIX w.*, red. M. Tymowski, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996, s. 881–883.

od kondominium. Od tego czasu Darfur znalazł się pod obcym panowaniem i znajdował się pod nim aż do roku 1956, czyli uzyskania przez Sudan niepodległości⁸. Z punktu widzenia jednak wielu Darfurczyków nie było to uzyskanie niepodległości przez Darfur, lecz tylko wcielenie go do obcego im państwa (Republiki Sudanu) na zasadzie piątego regionu. Od tego czasu obserwujemy nieustanne dążenia niepodległościowe ludności Darfuru oraz działania rządu sudańskiego mające na celu uniemożliwienie im zdobycie kiedykolwiek szerszej autonomii⁹.

Państwo w Darfurze, nazywane muzułmańskim Sułtanatem Darfuru, zostało podzielone na cztery prowincje. Rządzone było przez sułtana, wspieranego przez dwunastu ministrów. Do ich obowiązków należały przede wszystkim czynności związane z wyborem nowego sułtana po śmierci poprzednika. Prace te były wykonywane w porozumieniu i przy współpracy z Radą Doradczą „Szura”. Składała się ona z 12 członków, w tym z czterech gubernatorów. Szura posiadała też kompetencje do wspierania sułtana w kierowaniu sprawami kraju oraz prowadzenia przygotowywań do wyboru nowego sułtana¹⁰.

Tabela 2. Wykaz sułtanów, którzy rządili Sułtanatem Darfuru w latach 1445–1916

Imię sułtana	Okres panowania
Sulejman Solonj	1445–1476
Omer	1476–1492
Abdurahman	1492–1511
Mahmoud	1511–1526

⁸ M. Ząbek, *Historia Sudanu do 1989 roku*, w: *Róg Afryki. Historia i współczesność*, red. J. Mantel-Niecko, M. Ząbek, Warszawa 1999, s. 110–124.

⁹ A. Słowik, *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, Toruń, 2014, s. 37.

¹⁰ S. Harir, *Racism in Islamic disguise? Retreating nationalism and up-surging ethnicity in Darfur Sudan*, Bergen 1993.

Sosol	1526–1551
Dalil	1551–1569
Sharaf	1569–1584
Ahmed	1584–1593
Idriss	1593–1505
Salih	1505–1627
Mansur	1627–1639
Shosh	1639–1658
Naser	1658–1670
Tom	1670–1683
Kuru	1683–1695
Sulejman II	1695–1715
Musa bin Salman	1715–1726
Ahmed AbubakrMusa	1726–1746
Mohammad Dra bin Ahmed	1746–1757
Omer Lail bin Ahmed	1757–1764
Abu Algassim bin Mohammad	1764–1768
Tirab bin Ahmed	1769–1787
Abderahman Al-Rashid	1787–1802
Mohamad Al-Fadul Abderahman	1802–1839
Hamed Hussien Mohammad Al-Fadul	1839–1874
Ibrahim bin Mohammad Hassan	1874–1875
Ali Dinar bin Zakaria	1898–1916

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: N. Barszam, *Al-Janjaweed Rusul Alsher wa Jund alshietan (Postaćy złe i żołnierze szatana)*, Kair 2008.

Poza wspomnianym wyżej handlem z Egiptem, handel daleko-
siężny z Darfuru rozwijano także na kierunku wschód-zachód, na
tzw. drodze sudańskiej (*tariq Sudan*) prowadzącej z Sawakinu nad
Morzem Czerwonym przez Darfur do kraju Hausa. Handlowano
przede wszystkim wydobywaną tu miedzią, dostarczaną do Kano
i Bornu w zamian za tkaniny hauszańskie i orzechy kola ze strefy

leśnej Afryki Zachodniej¹¹. Pobudzały go też migracje poszczególnych plemion i ludów (szczególnie Fulbe-Mbororo, Hausa, ludów Bornu i Uadaju) z zachodu na wschód, czego wyrazem może być znaczna diaspora potomków tych imigrantów, znanych w Sudanie pod ogólną nazwą Fellata, będących w percepcji Arabów sudańskich jednocześnie potomkami dawnych pielgrzymów do Mekki, którzy zdecydowali się nie powracać do swych krajów pochodzenia. Wspomniane pielgrzymki, odbywane pieszo lub karawanami na osłach i wielbłądach, zaczęły się zapewne już w pierwszych wiekach występowania islamu w tym regionie (niestety brak na ten temat źródeł) i trwały nieprzerwanie przynajmniej do lat sześćdziesiątych XX wieku, kiedy to zostały powoli wyparte przez transport lotniczy. Podkreślić trzeba, że do Darfuru przybywali również przedsiębiorcy i badacze z różnych regionów świata. Powstała tam jedna ze stacji misji gospodarczych na kontynencie afrykańskim, w górnym dorzeczu Nilu¹².

Mieszkańcy regionu są podzieleni na dwa główne zespoły grup etnicznych: pierwsza jest pochodzenia arabskiego (co sugeruje jej migracyjne pochodzenie), a druga uznana za lokalną, pochodzenia niearabskiego, uważana jest za rdzennie afrykańską. Znaczenie tego podziału uwypukliło się później, kiedy nałożyła się na niego struktura ekonomiczno- zawodowa ludności w tym regionie. Nie bez znaczenia jest tu jeszcze rozmieszczenie geograficzne ludności i jej podziały społeczne i plemienne.

Źródła utrzymania się ludności w Darfurze odpowiadają podziałom etnicznym. Grupa pochodzenia arabskiego to nomadzi, zajmujący się chowem bydła i wielbłądów, podczas gdy ludność grup niearabskich, z wyjątkiem ludu Zaghawa, prowadzi tryb życia

¹¹ R. Karpiński, *Sudan Centralny do końca XVI w.*, w: *Historia Afryki do początku XIX w.*, dz. cyt., s. 498.

¹² Tamże; zob. O. Zeen al-Abdeen, <http://www.ashoroq.net/net>, [15.03.2012].

oparty w dominującej części na tradycyjnym rolnictwie. Mimo że cały region nosi nazwę Darfur (Dar Fur), czyli dosłownie dom (*dar*) albo ziemia czy też ojczyzna ludu Fur, to jednak dzieli się on na inne jeszcze podobszary. Zatem każdy dom (*dar*) stanowi określoną tożsamość społeczną, polityczną i kulturową. Istotne jest tu zbiorowe dziedzictwo kulturowe usytuowane w przestrzeni. Dlatego, mimo formalnego podziału regionu na prowincje, rady i inne jednostki, to jednak tradycyjny podział na „domy” (*dary*) pozostaje najważniejszym w kontekście grup etnicznych. Prowincja Darfur tradycyjnie dzieli się na trzy główne domy: Dar Zaghawa na zachodzie i północy, Dar Fur w centrum i Dar Rizeigat na południu. Poza nimi są też inne małe „domy” należące do mniejszych plemion¹³.

Dar Zaghawa zamieszkane jest przez pasterzy wielbłądów (Ab-bala), w Dar Fur żyją społeczności rolnicze (Hakurat¹⁴), a w Dar Rizeigat, pasterze bydła (Baggara). Degradacja środowiska miała jednak znaczący wpływ na życie tych grup, z których każda miała na nie swój własny sposób, uwarunkowany ekologicznie, odróżniający się od innych. Z powodu tych różnic w sposobie życia i wykorzystywania zasobów naturalnych, prawdopodobieństwo konfliktów pomiędzy mieszkańcami tych obszarów zawsze było dość duże, a w czasach niedostatku ulegało zwiększeniu¹⁵.

¹³ M. Abu Elbasha, *The tribal war in Darfur: A resources fight developed into ethnic and political conflict*, London 1993.

¹⁴ Metoda podziału gruntów w Sułtanacie Darfuru. System podziału gruntów opierał się na *hakurat*, dokumencie wydawanym przez sułtana. System ten został wprowadzony w Darfurze w okresie panowania Kuuru, drugiego sułtana z dynastii Keira. Osoba posiadająca *hakurat* uprawniona była do objęcia określonego obszaru ziemi. Zwykle wiązało się to z nadaniem prawa własności. Czasami jednak było to w formie lenna w zamian za daninę, a czasem jako wynajem. Posiadaczami *hakurat* byli zazwyczaj zamożni arystokraci, a pracę wykonywali dla nich niewolnicy lub słudzy. Za: J. Morton, *Managing Political and Economic Claims to Land in Darfur*, 2008, s. 2, <http://www.jfmorton.co.uk/pdfs/PolEconDfurLand.pdf>, [15.03.2015].

¹⁵ Tamże; M. Suliman, *The Sudan: Resources, identity...*, dz. cyt., s. 352.

Z uwagi na wspomniane podziały etniczne w lutym 1991 roku Darfur został podzielony na Darfur Północny ze stolicą w Al-Fashir, Darfur Południowy ze stolicą w Nijala oraz Zachodni ze stolicą w El Geneina. Struktura administracyjna przejawia się w podziale na stany, każdy ze stanów jest podzielony na kilka prowincji, a dalej każda prowincja na rady miejskie i wiejskie. Mimo tej skomplikowanej i zhierarchizowanej struktury administracyjnej, Darfur nadal pozostaje jedną z najmniej zintegrowanych części Sudanu i jest najtrudniejszy do zarządzania. Spowodowane jest to jego odległością od centrum i słabym połączeniem komunikacyjnym ze stolicą kraju. Wyboiste drogi łączące ten region z innymi częściami kraju i stan linii kolejowych, rozciągających się poprzez Darfur Południowy, podkreślają izolację Darfuru od reszty kraju¹⁶.

Społeczność i grupy etniczne w jałowym regionie północnym

Pierwszy z tych trzech obszarów na północy, będący przedłużeniem Pustyni Libijskiej, zamieszkały jest przez grupy koczowniczych pasterzy wielbłądów (określane mianem Abbala) pochodzenia arabskiego, jak Bideyat, Rizeigat czy Beni Hussein, jak i niearabskich Zaghawa. Jest to obszar najbardziej narażony na klęski żywiołowe i brak stabilności ekologicznej. Fakt ten wyjaśnia, dlaczego tego typu warunki sprzyjają konfliktom¹⁷.

Społeczność i grupy etniczne w bogatym regionie centralnym

Do regionu centralnego należy środkowa część masywu Dżabal Marra. Jest to obszar najbogatszy ze wszystkich w Darfurze pod względem żyzności gleby i dostępności do wody, zarówno jeśli chodzi o opady, jak i zasoby wód podziemnych oraz inne zasoby

¹⁶ Tamże, s. 355; zob. M. Mukhtar, *Darfur: Min azmat dawlat iilaa siraa alquaa aleuzmaa* (Darfur od kryzysu państwa do walki wielkich mocarstw), Al Jazeera 2009, s.151–162.

¹⁷ Tamże; O. Zeen al-Abdeen, <http://www.ashorooq.net/net>, [15.03.2012].

naturalne. Mieszka tu wielu tradycyjnych rolników. Generalnie większość mieszkańców tego regionu stanowi ludność niearabska. Lud Fur to główna grupa etniczna regionu, ale na jego obrzeżach zamieszkują także mniejsze ludy niearabskie, jak: Masalit, Alberti, Albrko, Albrgid, Tama i Tundzur. W przeciwieństwie do arabskich pasterzy, są to społeczności rolnicze, pokojowo koegzystujące ze sobą. Mimo różnic między tymi grupami etnicznymi nie dochodziło do poważnych starć zbrojnych¹⁸.

Spółeczność i grupy etniczne we wschodnim i południowym regionie suchej sawanny

Na obszarach południowego Darfuru, które obejmują części przy wschodniej granicy z sąsiednim Kordofanem, zamieszkują głównie hodowcy bydła z koczowniczych plemion arabskich określanych mianem Baggara. Obszary te są mniej stabilne klimatycznie niż region centralny, ale zwykle nie nawiedzają ich tak dotkliwe susze, jak na północy. Jednak w ciągu ostatnich dwudziestu lat wiele wycierpiały z powodu suszy, zwłaszcza w latach 1984–1985, do tego stopnia, że niektóre populacje pasterzy krów, jak Rizeigat, Habbaniya, Beni Halba, Ta'aisha i Misseriya, uważane za najważniejsze plemiona arabskie spośród hodowców bydła (Baggara), zostały zmuszone do migracji do miast lub przemieszczenia się w kierunku nawadnianych centralnych regionów zamieszkałych przez ludność Fur¹⁹.

2. Arabowie z Darfuru

Aby wyjaśnić, kim są Arabowie z Darfuru i jakie miejsce zajmują na mapie etnicznej i kulturowej Sudanu, należy przedstawić choćby

¹⁸ M. Suliman, *The Sudan: Resources, identity...*, dz. cyt., s. 354–356.

¹⁹ Tamże s. 356; zob. M. Suliman, *The war in Darfur*, Institute For African Alternatives, IFAA, <http://new.ifaanet.org/wp-content/uploads/2011/12/wardar.htm>, [19.03.2014].

w zarysie procesy etniczne w tym kraju od momentu rozpoczęcia kolonizacji arabskiej. Arabowie po zdobyciu Egiptu w 641 roku i nieudanej próbie podboju Nubii zwrócili się na zachód (w stronę Maghrebu), nie interesując się więcej Sudanem. Graniczące z Egiptem chrześcijańskie królestwo Makuria zmusili tylko do płacenia daniny. Po zajęciu Egiptu dochodziło jednak do stopniowej imigracji pojedynczych grup Arabów na teren dzisiejszego Sudanu. Przybywali oni w sposób niezorganizowany, jako polityczni uchodźcy, kupcy, pasterze i muzułmańscy duchowi, znajdując tam więcej swobód politycznych i lepsze warunki do rozwoju pasterstwa. Imigracja plemion pasterskich nasiliła się zwłaszcza po roku 1272, kiedy to sułtan Egiptu Beibers I za odmowę płacenia daniny zorganizował ekspedycję karną przeciwko królestwu Makuria, niszcząc jej stolicę Dongolę²⁰.

Ostateczny upadek chrześcijańskiej Dongoli w XIV wieku otworzył szerzej drzwi do arabskiej penetracji Sudanu. Istniejące jeszcze na południu chrześcijańskie państwo Alwa nie przeciwstawiało się temu. W tym okresie rozpoczął się proces stopniowej arabizacji Sudanu. Plemiona pasterskie zajmowały rzadko zaludnione tereny Butany i Al-Dżaziry albo udawały się wprost do Kordofanu i Darfuru, gdzie środowisko przyrodnicze sprzyjało rozwojowi pasterstwa. Wielu Arabów osiedlało się także na rolniczych obszarach nad Nilem. Nie mając uprzedzeń rasowych, często zawierali oni związki małżeńskie z kobietami pochodzącymi z rodzin miejscowych władców, zdobywając tą metodą prawa do ziemi i kraju. W ten sposób wiele miejscowych plemion przechodziło pod kierownictwo arabskich szejków. Jednocześnie plemiona te nawracały się na islam. Zmieniały też system pokrewieństwa z matrylinearnego na patrylinearny, stopniowo się arabizując. Z drugiej jednak strony,

²⁰ M. Ząbek, *Arabowie z Dar Hamid. Społeczność w sytuacji zagrożenia ekologicznego*, Warszawa 1998, s. 25–27; zob. H.A. McMichael, *A History of the Arabs in the Sudan and some account of the people who preceded them and of tribes inhabiting Darfur*, London 1967.

Arabowie także przejmowali styl życia i niektóre zwyczaje miejscowej ludności. Proces ten nasilił się po przejściu islamu przez władców państwa Fundż, które zostało prawdopodobnie utworzone niezależnie od dotychczasowej tradycji meroickiej i chrześcijańskiej przez nigryckie ludy z południa ze stolicą w Sennarze²¹.

Fundż podbił w 1501 roku królestwo Alwa, co było bezpośrednią przyczyną całkowitego upadku chrześcijaństwa w Sudanie, a następnie podporządkował sobie terytoria na północ do Trzeciej Katarakty i Morza Czerwonego, na zachód do Darfuru, a na południe prawdopodobnie do rzeki Bahr al-Ghazal i Sobat. Istnienie tego państwa odegrało ważną rolę w procesie powstawania współczesnej narodowej świadomości Sudańczyków i ich afroarabskiej kultury. Połączyło ono różnorodne tradycje kulturowe mieszkańców Sudanu z północy i południa, z jednej strony poprzez islamizację i arabizację ludności afrykańskiej, a z drugiej strony – poprzez afrykanizację Arabów. Zmiany te zachodziły powoli i nieregularnie, aż do upadku Sennaru w 1821 roku. Jest faktem, że niektóre z plemion uważanych dziś za arabskie, jak np. Bederija, jeszcze na początku XIX wieku nie używały języka arabskiego.

Współcześni Arabowie sudańscy pochodzą właśnie w większości z plemion, których udziałem były opisane tu procesy. Mimo to nie stanowią – z punktu widzenia ich genezy – jednorodnego etnosu. Większość arabskich plemion dzieli się na dwie zasadnicze grupy: Dża'alín-Danagla i Dżuhajna-Fezara. W związku z tym, że wśród mieszkańców Darfuru można spotkać przedstawicieli obu tych grup, należy bliżej wyjaśnić ich pochodzenie.

Przybycie arabskich plemion pasterskich na teren Darfuru i Kordofanu było z jednej strony uwarunkowane możliwościami

²¹ Por. M. Mahmoud, *Inside Darfur: Ethnic Genocide by a Governance Crisis*, „Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East”, 24(2004), nr 2, s. 3–17.

rozwoju chowu zwierząt, z drugiej dawało ważne dla nomadów poczucie niezależności od scentralizowanej władzy państwowej. Środowisko przyrodnicze strefy Sahelu, ze względu na wyższy poziom opadów, dawało na pewno większe możliwości rozwoju pasterstwa aniżeli półpustynne okolice Hidżazu i Egiptu, skąd przybywały wspomniane plemiona. Czynnikiem ograniczającym była niewielka liczba stałych źródeł wody, które z tego względu – w przeciwieństwie do pastwisk – stanowiły własność określonych plemion i były pod kontrolą ich szejków. Szejkowie arabscy, mimo zjednoczenia pod sztandarami Proroka, ciągle nie mieli poczucia wspólnoty narodowej i nie poddawali się władzy państwowej²².

Konflikt w Darfurze jest wynikiem złożonego zestawu czynników, w tym konfliktów w celu uzyskania zasobów naturalnych oraz kontroli i nierównej dystrybucji siły gospodarczej i politycznej oraz braku silnej sprawiedliwej gospodarki, militaryzacji i rozprzestrzeniania broni. Konflikt między grupami arabskimi lub tymi, które określa się jako Arabów, nie jest czymś nowym. Plemiona Rizeigat i Maalia walczyły między sobą w południowo-wschodnim Darfurze w latach sześćdziesiątych o prawa administracyjne. Także Rizeigat i Beni Halba walczyły ze sobą zarówno o dostęp do wody, jak i o pastwiska w Darfurze w pasie południowo-zachodnim w latach siedemdziesiątych. W połowie lat osiemdziesiątych problem wszedł w śmiertelną kombinację czynników ekonomicznych między rolnikami, pasterzami, Arabami i nie-Arabami. Dodatkowo oddziaływały czynniki suszy z lat 1984–1985 oraz reperkusje wojny w Czadzie i supremacji „arabizmu” – nowej ideologii politycznej, głoszącej zasadę wyższości „rasy arabskiej”, głoszonej w Libii rządzonej przez Muammara Kaddafiego – i jej wpływu na rząd centralny w Chartumie²³.

²² Zob. M. Zarroug, *The Kingdom of Alwa*, Calgary 1991, s. 24.

²³ J. Flint, *Beyond 'Janjaweed': Understanding the militias of Darfur*, Geneva 2009, s. 17.

Konflikt w Darfurze jest często przedstawiany w ten sposób niezwykle uproszczony. Z reguły uważa się, że afrykańscy rebelianci chwycili za broń i stanęli w obronie swoich praw przeciwko rządowi w Chartumie. Reakcją rządu było z kolei uzbrojenie arabskiej milicji, która poprowadziła krwawą walkę na miarę ludobójstwa dokonanego na Afrykanach w Darfurze. Nawet jeżeli obraz ten oddaje część prawdy, to jednak wyjaśnienie sytuacji jest o wiele bardziej skomplikowane. Na przykład rozgraniczenie na ludność afrykańską i arabską jest zbyt dużym uproszczeniem, ponieważ po każdej stronie są liczne grupy etniczne. Największą grupą etniczną w Darfurze jest Fur, która to nazwa jest związaną z nazwą regionu Darfur. Fur to plemię afrykańskie, które wraz z dwoma innymi afrykańskimi grupami etnicznymi, Zaghawa i Masalit, stanowią największe grupy uczestniczące w buncie, który pojawił się w roku 2003. Bycie Arabem lub Afrykaninem jest kwestią tożsamości i nie jest czymś jednoznacznym z pochodzeniem etnicznym, a granice między tym, kto jest Afrykaninem, a kto Arabem bywają nieco płynne. Identyfikacja ta może przykładowo zmieniać się w przypadku zmiany stylu życia lub poślubienia osoby o określonej przynależności etnicznej. Innym uproszczeniem jest też ogólny pogląd, że Arabowie są nomadami podczas gdy Afrykanie są rolnikami. Jest to prawdziwe w pewnym stopniu, ale istnieją również pewne wyjątki. Na przykład afrykańskie plemię Zaghawa to ludność głównie koczownicza²⁴.

Konflikty między różnymi grupami etnicznymi są częścią historii Darfuru od co najmniej 75 lat. Wynikało to głównie z konfliktów związanych z wypasem zwierząt i dostępem do wody, ale również z polityki lokalnej i granic administracyjnych. Większość z tych konfliktów nie doprowadziła do wystąpienia tych grup przeciwko sobie,

²⁴ J. Brosché, *DARFUR: Dimensions and Dilemmas of a Complex Situation*, Uppsala 2008, s. 9.

ale jest kilka wyjątków od tej generalizacji. Krytycznym czynnikiem powodującym nasilenie tych konfliktów była degradacja środowiskowa, która rozpoczęła się w Darfurze w 1970 roku i stała się już bardzo dotkliwa w 1980 roku. Pomimo poważnych problemów w Darfurze, żadne kroki nie zostały podjęte przez zarządzających dla ochrony funkcjonowania ludności w tym regionie. Jednocześnie napływ ludności z Czadu spowodował wzrost populacji w Darfurze, co pociągnęło za sobą jeszcze większą konkurencję w dostępie do zasobów, które i tak już były niewystarczające. Konflikt o dostęp do zasobów jest postrzegany przez wielu jako podstawowy czynnik powodujący eskalację przemocy w Darfurze²⁵.

Rządowe wsparcie dla arabskich grup etnicznych w różnych społecznych konfliktach miało miejsce od końca 1980 roku do 1990, a jednym z najpoważniejszych z tych konfliktów była wojna plemienia Fur z ludnością arabską pod koniec lat osiemdziesiątych. Konflikt Fur z grupami arabskimi został powstrzymany w połowie 1989 roku, gdy Narodowy Front Islamski przejął władzę w Chartumie. Powodem rozwiązania tego konfliktu była praktyka powstrzymania konfliktów plemiennych, w czasie, kiedy zmienia się rząd, tak, aby sprawdzić działanie nowego systemu. Jednak konflikt pomiędzy Fur i Arabami ponownie pojawił się, kiedy nowy rząd zaczynał promować interesy określonych grup etnicznych na szkodę innych, wywołując nowe konflikty społeczne.

3. Klasyfikacja ludności Darfuru według sposobu zarobkowania i źródeł utrzymania

Zróznicowanie etniczne w Darfurze, a także w Sudanie na ogół nie jest jasne i wyraziste. Mieszkańców Darfuru można podzielić –

²⁵ J. Flint, *Darfur's armed Movements*, w: A. De Waal, *War in Darfur and the Search for Peace*, Cambridge 2007, s. 142–143.

jak wspomniano wcześniej – na potomków pochodzenia arabskiego oraz na lokalne grupy niearabskie. Mimo że niektórzy członkowie grup arabskich twierdzą, że tylko one są grupami arabskimi „czystymi pod względem rasowym”, to należy jednak zauważyć, że arabskość odnosi się głównie do dziedzictwa kulturowego, a nie „pochodzenia rasowego” czy przynależności etnicznej. Tak więc nazwa „Arab” zazwyczaj oznacza ludność mówiącą po arabsku w wyniku oddziaływania procesów historycznych w różnych grupach lokalnych z pochodzenia niearabskich afrykańskiego Sudanu²⁶.

Lud Fur jest największą grupą etniczną pochodzenia afrykańskiego w regionie Darfuru. Składa się z osiadłych rolników zajmujących się rolnictwem z wykorzystaniem metod tradycyjnych (tzn. kopieniactwa). Członkowie tego ludu, jak już wspomniałem wyżej, są założycielami Sułtanatu Fur i historycznymi władcami tego regionu. Inne niearabskie grupy w regionie to: Meidob, Zaghawa, Masalit, Berti, Tama, Alemrarit i Tundzur. Te niearabskie grupy etniczne utworzyły w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku Powstańczy Front Darfuru, w obliczu powszechnych praktyk wykluczania rdzennych grup etnicznych wewnątrz Darfuru. Głównym celem Frontu była ochrona interesów rdzennej ludności Darfuru wobec konfliktów i rywalizacji politycznej, do której mieszał się centralny rząd w Chartumie²⁷.

Ludy arabskie w Darfurze to głównie plemiona koczownicze: Habbaniya, Beni Hussein, Ziyadiyah, Beni Halba, Dżawama, Ri-zeigat, Almhiria. Poza nimi są jeszcze arabscy kupcy, mieszkańcy miast, urzędnicy państwowi nazywani często „Synami Dżallaba”,

²⁶ H. Young, *Livelihoods, migration and remittance flows in times of crisis and conflict: case studies for Darfur, Sudan*, September 2006, <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/404.pdf>, [19.02.2016].

²⁷ A. Abdel Karim, *Altawzeei alsukani wi Farfur wa alsudan (Rozmieszczenie ludności w Darfurze i w Sudanie)* Chartum 2006, s. 166–167.

co jest określeniem synów kupców z północy Sudanu²⁸. Wspomniane grupy społeczne utworzyły w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku tzw. „Sojusz Arabski”. Miał on na celu uzyskanie oficjalnego wsparcia i pomocy finansowej od rządu centralnego oraz sudańskich partii politycznych na rzecz Arabów w regionie Darfuru²⁹.

Zdaniem badaczy sudańskich Ghaffara Mohammeda Ahmeda i Sheriffa Silka, mieszkańców Darfuru Północnego można podzielić również według innych klasyfikacji. Popularna jest klasyfikacja według tożsamości gospodarczych na cztery grupy: Baggara (arabskich pasterzy hodujących bydło), Abbala (arabskich pasterzy hodujących wielbłądy), Zarga (nazwa lokalna, oznaczająca „czarnych” nie-arabskich rolników) oraz ludność miast, kupców i rzemieślników. Istnieje także jeszcze inny podział, dokonany w oparciu o wymiar kulturowy, przyjęty przez sudańskiego badacza Fouada Ibrahima. Wyróżnia on grupy na podstawie ich związków z arabskością (czyli według kryterium etnicznego) i relacji do arabskiej kultury i języka. Mówi zatem o: Arabach, mieszanych Arabach, nie-Arabach mówiących po arabsku i nie-Arabach nie mówiących po arabsku. Badacz ten mówiąc „Arabowie”, ma na myśli populację Arabów mówiące po arabsku jak Rizeigat, Ziyadiyah, Beni Hussein i pasterzy Dżawama, którzy jako potomkowie ze związków mieszanych z ludnością lokalną mają kolor skóry ciemniejszy niż Sudańczycy pochodzenia arabskiego. Natomiast nie-Arabowie mówiący po arabsku to grupy, które zrezygnowały z języka ojczystego i przyjęły język arabski. Do tej kategorii należą: Alberti i Tundżur. Trzecia kategoria to mieszanin Arabowie, do których zalicza się tutaj tych,

²⁸ Termin pochodzi od typowego dla nich stroju: *dżalabiji*, będącej rodzajem długiej białej koszuli.

²⁹ A. Abdel Karim, *Altawzeei alsukani wi Farfur wa alsudan*, dz. cyt., s. 168; zob. S. Shuaib, *Saraeat alqabayil alearabia fi Darfur (Konflikt plemion arabskich w Darfurze)*, <http://www.sudantribune.net/6284>, [29.03.2014].

którzy używali swoich ojczystych języków, ale dodatkowo jeszcze mówili w dialektach arabskich. Do tej grupy badacz zaliczył plemiona Fur, Zaghawa, Meidob, Albrgid, Mima, Tama i Kenana³⁰.

Z kolei inny badacz Rex Sean O'Fahey³¹ przyjął podział ludności Darfuru oparty na twierdzeniu, że jest to obszar zróżnicowany genealogicznie i etnicznie, a klasyfikacja i podział na Arabów i nie-Arabów dokonuje się w sposób losowy i sprawia, że przyjęte klasyfikacje nie są rozstrzygające. O'Fahey proponuje więc klasyfikację w oparciu o imigrację i czynniki językowe oraz sposoby zarabiania na życie jako podstawowe elementy struktury ludności w Darfurze. Zgodnie z tym hybrydycznym trendem można wyróżnić trzy grupy ludności, uwzględniając ich drzewa genealogiczne, działalność, którą się zajmują, jak również zamieszkiwanie w określonych granicach geograficznych oraz elementy kulturowe.

Zgodnie z tak przyjętymi kryteriami, pierwszą grupę można określić jako pasterzy wielbłądów i bydła, którzy uważają się za Arabów. To przekonanie wyraża się w tym, że występują jako Arabowie i posiadają taki status. Mają też poczucie, że są Beduinami (koczownikami), znani są ze swego poczucia wyższości i skłonności do przemocy. Uznają grupy rolników i inne grupy wiejskie za ludność o niższym statusie. W ich rozumieniu są to grupy gorsze i to nie tylko w sensie etnicznym, ale także na po-

³⁰ A. Abdel Karim, *Altawzeei alsukani wi Farfur wa alsudan*, dz. cyt., s. 170–175; zob. M. Suliman, *The Sudan: Resources, identity...*, dz. cyt., s. 353–354.

³¹ Profesor Rex Sean O'Fahey, profesor historii na Uniwersytecie w Bergen w Norwegii, specjalizuje się w historii Afryki i Bliskiego Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem intelektualnej i literackiej historii islamu w Afryce, pre-kolonialnych dziejach Sudan, Sufizmu i współczesnych ruchów islamskich w północno-wschodniej Afryce. Profesor O'Fahey Opublikował wiele książek dotyczących tych obszarów, przykładowo *Państwo i społeczeństwo w Darfurze*, za: M. King, M. Osmā, *Environmental Degradation as a Cause of Conflict in Darfur*, Khartoum 2004, s. 109.

ziomie kultury i sposobu utrzymania się. Określają ich mianem *Altkl* od słowa „kuchnia” w odniesieniu do ich stabilnego trybu życia. Istotne znaczenie ma dla nich określenie: *Dar* – dom – jako odzwierciedlenie statusu ich przodków, ich tożsamość odróżniająca ich od innych grup. Aby zabezpieczyć siebie, czyli *Dar*, przed intruzami, posiadają oddziały, organizacje wojskowe prowadzone przez wojowników-przywódców.

Te grupy wojskowo-pasterskie nie wahają się przed dokonywaniem inwazji i ataków na rolników, których mają w pogardzie. Zwłaszcza w czasach niedostatku i ograniczonych zasobów zdarzają się zbrojne najazdy na inne grupy, przede wszystkim na mieszkańców wiejskich obszarów rolniczych. Jest to jeden ze sposobów działań ukierunkowanych na uniknięcie nędzy i ubóstwa w trudnych czasach. Jak podkreśla jednak brytyjski badacz Alexander de Waal, jest faktem, że głód i nędza nie są czynnikami najmocniej oddziałującymi na funkcjonowanie tych grup. Znaczenie mają bowiem też społeczne i psychologiczne konsekwencje oddalenia się od własnego terytorium *dar*, gdyż jest to istotne dla członków tej grupy. Badania de Waal pokazały, że mieszkańcy wsi w zachodnim Sudanie chociaż są zwykle bardziej zagrożeni głodem, to jednak mniej się go obawiają niż zagrożeń związanych z załamaniem się struktur społecznych „domu”³².

Grupa druga składa się z rolników prowadzących uprawy sezonowe i stałe. Są to stali mieszkańcy wsi, potomkowie głównie niearabskiej ludności, zazwyczaj z plemienia Fur. Grupa ta w przeciwieństwie do pasterskich, które przedstawiono wcześniej, nie ma charakteru paramilitarnego. Dla członków tej grupy Darfur jest ich „domem”, podczas gdy wszystkie inne są według nich obce

³² Zob. A. Abdelaati, *Darfur: Judhur wamalat alssira almusallah*, <http://www.aljazeera.net/home/Getpage/6c87b8ad-70ec-47d5-b7c4-3aa56fb899e2/04515945-482b-46b4-96c1-7f384f32bcbb>, [22.05.2014].

w tym regionie. Rolnicy z Fur generalnie przejawiają skłonność do życia w pokoju, choć zdarza się, że sporadycznie angażują się w starcia z pasterzami bydła i wielbłądów. Robią to w obronie swoich upraw i gospodarstw. W wyniku tych konfliktów pomiędzy tymi dwiema grupami narasta nieufność, a nawet wrogość wobec siebie nawzajem.

Trzecia grupa, wyodrębniona na podstawie wspólnych cech regionalnych, kulturowych i zawodowych, składa się z przedsiębiorców, urzędników państwowych i właścicieli gruntów, pracujących mieszkańców miast. W przeciwieństwie do omówionych powyżej grup, posiadających ograniczone znaczenie polityczne, ta trzecia grupa odgrywa ważną rolę w życiu politycznym i gospodarczym regionu.

W rozdziale tym podjęto próbę przedstawienia historycznych i środowiskowych czynników, które złożyły się na procesy etniczne (struktura społeczno-etniczna Darfuru) i osadnicze (rozmieszczenie ludności według sposobu zarobkowania i źródeł utrzymania w Darfurze), mające znaczenie dla współczesnego Darfuru. Oba czynniki należy brać stale pod uwagę, gdyż tylko w taki sposób można wyjaśnić wspomniane procesy. Życie w Sudanie, jak i w innych częściach kontynentu afrykańskiego, rozpatruje się w kontekście zachowania równowagi ekologicznej i gospodarczej. W ciągu ostatnich czterech dekad dochodziło do wielokrotnego naruszenia tejże równowagi, zwłaszcza na dużych obszarach suchych i pół-suchych w północnej części Sudanu³³.

Trwająca susza, nieodpowiednie metody wykorzystania gruntów, takie jak wzrost wprowadzania na szeroką skalę metod zmechanizowanego rolnictwa w zakresie nawadniania i intensywny wypas, powodowały zniszczenia ekosystemu – pasa sawanny Sudanu

³³ N. Bashari, *Epistemological Enlightenment Centre*, <http://tanweer.sd/arabic/modules/smartsection/item.php?itemid=96>, [15.03.2013].

zamieszkanego przez 70% ludności kraju. Miliony ludzi musiało opuścić swoje domy i zostało wysiedlonych, a ich liczba wzrosła do tego stopnia, że Sudan w rzeczywistości stał się największym krajem wysiedleńców na świecie. Przepływ ludzi i ich zwierząt ze stref zagrożonych w miejsca już zajęte przez inne grupy etniczne to prosty sposób na wywołanie napięcia i wrogości. Ludzie czasami zmuszeni są do wspólnego użytkowania ziemi na określonych warunkach. Dawniej obejmowało to krótsze okresy. Jednak wraz z pogarszaniem się warunków naturalnych sytuacje te trwają przez długie okresy i naciski stają się silniejsze. Trudności te, zwłaszcza we wschodniej części Sudanu i na obszarach dotkniętych suszą w Darfurze i Kordofanie, stają się coraz większe³⁴.

Podziały etniczne, religijne i kulturowe mają duże znaczenie dla właściwego zrozumienia motywacji ludzi angażujących się w krwawe konflikty. Przedłużające się konflikty powodują powstawanie coraz większych etnicznych barier i zwiększają prawdopodobieństwo wzrostu znaczenia podziałów etnicznych jako głównej przyczyny konfliktu. Większość konfliktów zbrojnych w Darfurze została zapoczątkowana z powodu ograniczonych zasobów naturalnych, rzeczywistych i wyobrażonych. Z biegiem czasu do różnic przynależności etnicznej, kulturowej i religijnej dołączono argumenty ideologiczne i społeczne. Wszystkie te przyczyny prowadzą do pojawiania się konfliktów politycznych, które z czasem przekształcają się w konflikt zbrojny³⁵.

Skutki uboczne, powodowane przez różnice etniczne i poziom rozwoju kulturalnego i duchowego, mogą stać się wraz z rozwojem i pojawieniem się innych punktów zapalnych trudnym do rozwiązania konfliktem. Wojna w Darfurze rozpoczęła się od spo-

³⁴ *Sudan: Post-conflict Environmental Assessment, Natural Disasters and Desertification*, United Nations Environment Programme, 2012, s. 58–62.

³⁵ Tamże, s. 63–68; zob. I. Ahmed, *Causes of Tribal Conflicts in Dar Fur*, „Sudanese Human Rights Quarterly”, 1999, nr 8, s. 24.

ru między rolnikami i pasterzami o zasoby naturalne, pastwiska i źródła wody. Wraz z upływem czasu, zaognianiem się konfliktu, wzrostem poczucia krzywdy z tytułu utraty życia i mienia, wymiar etniczny zarysował się jako drugi najważniejszy punkt zapalny tego konfliktu. Z czasem, w związku z coraz większymi stratami, paniką i wzrostem dramatyzmu działań wojennych, wymiar etniczny wysunął się na czoło jako najważniejszy motyw konfliktu. Tak więc konflikt zasobów przerodził się w konflikt tożsamości. Konieczność dostosowania się do różnorodnych środowisk ekologicznych niesie ze sobą ujawnianie się różnic w kulturze, wytworach materialnych oraz aspektach organizacji społecznej, takich jak język i tradycje społeczne, sposób ubierania się i odżywiania, które są kluczowymi kryteriami pojawiania się dyskryminacji rasowej. Różnice te stają się poważne, gdy zaistnieje spór o zasoby materialne. W rezultacie na granicy terenów o różnych warunkach przyrodniczych pojawiają się punkty zapalne i prowadzą do różnych form konfliktów między sąsiadującymi grupami, a rywale używają własnego pochodzenia etnicznego jako argumentu w tych sporach.

ROZDZIAŁ III

PRZEBIEG I PRZYCZYNY KONFLIKTU ZBROJNEGO ORAZ ANALIZA MOTYWÓW DZIAŁANIA GRUP REBELIANCKICH W DARFURZE

1. Definicja, typologia i fazy konfliktu

Konflikt – to proces społeczny zachodzący między jednostkami, grupami, państwami lub organizacjami. Wynika ze sprzeczności interesów, celów, poglądów czy obowiązków, powoduje powstanie wrogości między nimi¹.

W literaturze opisane są różne podejścia do wyjaśniania podstaw tego zjawiska. Warto podkreślenia wydają się ujęcia wskazujące na nierówność w dostępie do dóbr. Wraz ze wzrostem świadomości niesprawiedliwego podziału, można spodziewać się tego, iż grupy dyskryminowane będą kwestionować istniejący porządek. U podstaw konfliktu może też leżeć nierówny dostęp do władzy. Konflikt przybiera na sile, gdy zbiorowości w niego zaangażowane stają się spójne wewnątrz i solidarne w walce przeciwko stronie reprezentującej odmienne podejście i inne wartości. Tradycyjny pogląd traktuje konflikt jako zjawisko jednoznacznie negatywne, którego źródłem są błędy decydentów, a zatem należy go bezwzględnie unikać, a jeżeli powstanie, to niezwłocznie likwidować. Natomiast współczesne podejście do konfliktu przewiduje, iż może on też przynieść korzyści, o ile we właściwy sposób rozezna się przyczyny, pokieruje nim,

¹ J. Stępień, *Socjologia pracy i zawodu*, Poznań 2001.

a następnie znajdzie dobry sposób rozwiązania. Można w ten sposób doprowadzić do lepszej efektywności podmiotu, którego konflikt dotyczył. Rozważania te w literaturze przedmiotu dotyczą przede wszystkim funkcjonowania organizacji, jednak pewne elementy można zastosować do konfliktów przebiegających na większych obszarach, jak konflikty społeczne, które charakteryzują się zmaganiem między ludźmi, których celem jest nie tylko zdobycie i posiadanie środków produkcji, danej pozycji społecznej, władzy, czyli wartości cieszących się społecznym uznaniem, ale też pozyskanie, a nawet eliminacja rzeczywistego lub domniemanego przeciwnika².

Można dokonać podziału konfliktów przyjmując różne kryteria. W literaturze przedmiotu spotykanych jest wiele różnych typologii. Poniżej dokonano wyodrębnienia najbardziej istotnych kryteriów podziału. Zatem³:

1. z uwagi na podmiot konfliktu możemy mówić o konfliktach pomiędzy jednostkami, grupami, instytucjami w różnych ich konfiguracjach;
2. ze względu na zasięg wyróżnić należy konflikty w skali mikro, makro lub mega;
3. biorąc za kryterium przedmiot są konflikty: ekonomiczne, polityczne, klasowe, ideologiczne, kulturowe, wartości i celów;
4. według kryterium sposobu przejawiania się można mówić o konfliktach: jawnych i ukrytych, kierowanych i spontanicznych, łagodnych i ostrych;
5. konflikty rozróżnić można też ze względu na czas trwania na długotrwałe i krótkotrwałe.

² Tamże; zob. H. Białyszewski, *Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych*, Warszawa 1983.

³ P. Jermakowicz, *Konflikt społeczny, zagadnienia teoretyczne*, w: *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym*, red. M. Plucińska, Poznań 2014, s. 31–35; zob. M. Holstein-Beck, *Konflikty*, Warszawa 1983.

Warto, też wskazać, jakie są główne źródła konfliktów. Można się ich doszukiwać w trzech sferach funkcjonowania poszczególnych grup: w komunikacji (wszelkiego rodzaju nieporozumienia) w strukturach organizacyjnych (wyznaczanie ról społecznych, podział i koordynowanie działań) oraz w zachowaniach ludzkich (odmienne normy i wartości). Z tych właśnie wymienionych powyżej sfer wywodzą się źródła konfliktu, które są zazwyczaj związane z koniecznością dzielenia się ograniczonymi zasobami, różnicą celów stawianych sobie przez poszczególne podmioty konfliktu, wzajemną współzależnością grup i jednostek oraz różnicami w wyznawanych wartościach i postrzeganiu pewnych istotnych dla stron spraw⁴.

W przebiegu konfliktu wskazuje się na pewne fazy, które zazwyczaj można wyróżnić w każdym konflikcie⁵:

1. Faza powstania konfliktu

Konflikt rozpoczyna się od odczucia niezadowolenia, poczucia, iż druga strona jest przeszkodą na drodze do realizacji celów oraz jest konkurencją w dostępie do zasobów.

2. Faza wybuchu konfliktu

Postępujące niezadowolenie może z kolei rodzić frustrację i doprowadzić do wybuchu otwartego konfliktu, czemu towarzyszy narastająca niechęć do przeciwnej strony, aż do przekonania, iż przeciwnik nie posiada takich samych praw, jest też wielka wola walki podjęta w celu osiągnięcia pozycji wygranego.

3. Faza przebiegu konfliktu

Charakterystyczne cechy tego etapu to postępująca zwartość w poszczególnych grupach, wysuwanie na czoło przywódców – osób

⁴ Zob. R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 1996.

⁵ J. Kisielnicki, *Podstawy organizacji i zarządzanie*, <http://edu.pjwstk.edu.pl/wyklady/poz/scb/index66.html>, [18.02.2016]; zob. F. Glasl, *Conflict Stages and Dynamics*, http://www.irenees.net/bdf_fiche-analyse-656_en.html, [18.02.2016].

znaczących, silnych, agresywnych, przekonujących itp., wypaczanie poglądów – ocena własnej grupy zmienia się na korzyść, a postrzeganie przeciwniej – na niekorzyść, pojawianie się negatywnych stereotypów wobec przeciwnika, wybór przedstawicieli do negocjacji oraz zaślepienie – w obawie przed klęską może pojawić się upośledzenie zdolności do prawidłowego, racjonalnego myślenia.

4. Rezultat konfliktu

Korzyści, umocnienie pozycji dla wygrywającego, a niezadowolenie po stronie przegranych, gdzie wewnątrz grupy może dojść do wzajemnych oskarżeń. Bywa, że rezultatem konfliktu jest kolejny konflikt.

Na przebieg oraz możliwości rozwiązania konfliktu mają wpływ różne okoliczności. Duże znaczenie mają wcześniejsze relacje i wynikający z tego stopień gotowości do podjęcia współpracy. Od tego w dużej mierze zależy możliwość, kierunek i sposób rozwiązania konfliktu. Istotne są też cechy stron zaangażowanych w konflikt: ich poglądy, wartości, ideologia, jak też ich postrzeganie własnych szans na wygraną i ocena jakie jest ryzyko przegranej. Nie sposób też nie wspomnieć o tym, iż często w konflikcie uczestniczy oprócz stron przeciwnych, uwikłanych w konflikt – strona niezaangażowana w konflikt, czyli mediator. Jego możliwości, umiejętności i zaangażowanie w dużym stopniu mogą wpłynąć na przebieg i sposób rozwiązania konfliktu. Oczywiście wiele zależy też od samego charakteru, natury i rodzaju konfliktu. W literaturze przedmiotu wskazuje się na różne podejścia do klasyfikowania i wyróżniania metod rozwiązywania konfliktów. Można zatem mówić o następujących metodach⁶:

1. Wyłączanie – w zależności od rodzaju konfliktu, sposobem jego rozwiązania może być zerwanie kontaktu (relacji) ze stroną

⁶ J. Kisielnicki, *Podstawy organizacji i zarządzanie*, dz. cyt.

- przeciwną. Jest to w zasadzie ucieczka od znalezienia rozwiązania, a nie rzeczywiste rozwiązanie konfliktu.
2. Poddanie się – strona silniejsza wykorzystuje swoją pozycję i dalej postępuje się zgodnie z jej interesem. Nie jest to skuteczna metoda, gdyż strona przegrana jest nieusatysfakcjonowana i może ponownie rozpocząć konflikt.
 3. Zmuszenie do ustąpienia – strona zmuszająca do ustąpienia stosuje wszelkie środki, aby osiągnąć cel, w tym manipulacje, nieakceptowane traktowanie innych osób.
 4. Kompromis – częściowo są zaspokojone interesy obu stron, ponieważ każda strona z czegoś rezygnuje na rzecz roszczeń przeciwnika, strony oceniają na ile ważne są własne interesy, a na ile dobre wzajemne relacje i podejmują decyzje, co do możliwości ustępstw.
 5. Współpraca – opiera się na znalezieniu rozwiązania, które może być satysfakcjonujące dla obu stron, zaakceptowane zostają cele przeciwnej strony bez konieczności rezygnacji z własnych. Jest to metoda efektywna, gdyż obie strony wkładają wysiłek, aby poprawić komunikację, rozwiązać przyczynę sporu i znaleźć korzystne rozwiązanie konfliktu.

Jak wcześniej wspomniano, niegdyś konflikty były postrzegane jako zdecydowanie negatywne zjawisko. Współcześnie jednak dostrzega się pewne jego pozytywne elementy. Co do negatywnych konsekwencji, to konflikty niestety często różnicują, rozbijają grupy, powodują demonstrowanie wrogości, sprawiają przykrość, a często też cierpienie. W sytuacji konfliktowej przeciwnicy w zależności od formy jego przebiegu, tracą siły, energię, czas i inne cenne zasoby, które mogłyby być spożytkowane przykładowo na rozwój, realizację celów itp. Można też jednak dostrzec pewne pozytywne konsekwencje konfliktu. Może być on inspirujący do poszukiwania nowych, korzystnych rozwiązań, lepszych od dotychczasowych, a przez to prowadzić do postępu i rozwoju

gospodarczego, ekonomicznego, politycznego czy społecznego. Proces konfliktowy wymusza też zidentyfikowanie i wyrażenie własnych postaw, poglądów, wartości, sprzyja integrowaniu się z osobami o podobnych postawach, jak też – w zależności od przyjętego rozwiązania konfliktu – może uczyć akceptowania odmiennych postaw⁷.

2. Próba identyfikacji przyczyn konfliktu w regionie Darfur

Region Darfur, który znajduje się na dalekim zachodzie Republiki Sudanu, ma powierzchnię około 549 tysięcy km² i zamieszkuje go ponad 6 milionów ludzi (w 2004 roku). Długie lata region ten cierpiał z powodu deficytu środków i warunków istotnych dla życia, braku dostatecznej infrastruktury drogowej, środków transportu i komunikacji. W dodatku Darfurezcy mieli poczucie całkowitego lekceważenia ich problemów przez kolejne rządy sudańskie od momentu uzyskania niepodległości państwa w 1956 roku.

Do braku stabilności przyczyniało się także dziedzictwo epoki kolonialnej, dostrzegalne nie tylko w Sudanie, ale też w całej Afryce. Implementowane, w ramach procesu przechodzenia do niepodległości na grunt afrykański, zachodnie instytucje polityczne i gospodarcze, mające być podstawą procesów modernizacyjnych, okazywały się bardzo często dysfunkcyjne wobec lokalnych tradycji i potrzeb⁸. Wśród negatywnych skutków wymienić można m.in.: rozbięcie tradycyjnych struktur społecznych i politycznych, zaini-

⁷ Tamże; D.C. Legee, K.D. Wald, B.S. Krueger, P.D. Mueller, *The politics of cultural differences, Cultural Theory and Political Conflict: General Components*, 2001, ss. 55–62, <http://users.clas.ufl.edu/kenwald/pos6292/pcd.pdf>, [18.02.2016].

⁸ W. Lizak, *Afrykańskie instytucje bezpieczeństwa*, Warszawa 2012, s. 452.

cjowanie procesu przekształceń w sferze tożsamościowej, rozbudzenie nacjonalizmów, zanegowanie tradycyjnych systemów wartości, przekształcenie systemów gospodarczych oraz wymianę elit politycznych, społecznych i kulturalnych. Wszystko to działo się w sytuacji ciągłego utrzymywania się tradycyjnych struktur społecznych⁹. W efekcie wkrótce po dekolonizacji rozpoczął się proces ewolucji afrykańskich systemów politycznych w kierunku autorytaryzmu¹⁰.

Innym problemem były trudności wynikające z warunków geograficznych i cech charakterystycznych tego regionu, jak przykładowo brak opadów. Tereny te były narażone w drugiej połowie ubiegłego stulecia na kolejne fale suszy, które doprowadziły do poważnych trudności z dostępem do źródeł wody dla upraw rolniczych i wypasu. Kryzysy środowiskowe były natomiast czynnikiem sprzyjającym pojawieniu się konfliktów zbrojnych i potyczek pomiędzy różnymi plemionami rywalizującymi o pastwiska i wodę, szczególnie między pasterzami a rolnikami. Spory te w przeszłości były jednak rozstrzygane bez doprowadzania do większych tragedii, jak to zdarza się współcześnie, kiedy między innymi różnice rasowe są pretekstem do długotrwałych kryzysów. Ważnym czynnikiem stabilizującym była wspólna religia muzułmańska i język arabski. Grupy porozumiewające się własnym językiem, posługiwały się bowiem również arabskim jako językiem kontaktowym, co ułatwiało nawiązywanie wzajemnych relacji¹¹. Sporadyczne starcia były skutecznie rozwiązywane zarówno przez władze lokalne w regionie, jak i plemiennych liderów według zwyczajów regulujących tego typu spory zgodnie z odwiecz-

⁹ A. Słowik, *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, dz. cyt., s. 37.

¹⁰ W. Lizak, *Afrykańskie instytucje bezpieczeństwa*, dz. cyt., s. 452.

¹¹ S. Al-Badawi, *Alsiag aljigrafii li Darfur (Darfur, kontekst geograficzny)*, Kair 2005, s. 3–4.

nymi tradycjami i prawem muzułmańskim *kisas* i *dijja*¹². *Kisas* przewidywało co prawda prawo pokrzywdzonego do „sprawiedliwego odwetu”, czyli zemsty zgodnie z zasadą „życie za życie”, prawo do odpłaty, czyli *dijja*, jednak skutecznie je ograniczało. Zakładało bowiem możliwość przebaczenia poprzez naprawienie szkód i rekompensatę za wyrządzoną krzywdę. W czasach, gdy używano broni tradycyjnej (włócznie, mieczy, starych strzelb typu Remington), zabijanie było ograniczone, a zabójcę można było względnie łatwo zidentyfikować. Tym samym możliwe było naprawienie szkód i przywrócenie pokoju. Prawo do odwetu nie było realizowane zbyt często. Dopiero wówczas, gdy podstawową bronią stały się karabiny AK 47, te zasady zostały zmienione. Zaczęło dochodzić do masakr, których nie można już było załagodzić za pomocą okupu. Nie było też tak prosto dojść, kto kogo zabił. Użycie kałasznikowów, które masowo napływały do Sudanu z Libii i Czadu, powodowało niespodziewane skutki.

Jak wspominałem wcześniej, region był zaniedbany przez brak dostatecznej troski i uwagi ze strony kolejnych rządów, jak też z powodu słabego rozwoju infrastruktury, transportu i dróg. Zwrócił uwagę na ten fakt także polityk uważany na Zachodzie za czołowego islamistę w Sudanie dr Hassan al-Turabi, który zapytany przeze mnie o przyczyny wybuchu konfliktu w Darfurze, odpowiedział: „To, że problem Darfuru przybiera na sile, spowodowane jest tym, że są tu zaangażowane czynniki międzynarodowe, na które oddziałuje wizja „okrutnej wojny”. Podstawa tego problemu jest jednak taka, że Darfurczycy historycznie mieli kiedyś swoje państwo i są z tego dumni oraz nie akceptują obecnej marginalizacji, a także tego, że koczownicy arabscy weszli do Darfuru i zajęli

¹² Tamże; J. Muhammad, *Scarce water the root cause of Darfur conflict?*, 2010, http://www.finalcall.com/artman/publish/World_News_3/article_6808.shtml, [20.02.2016].

najlepsze miejsca pracy i odgrywają czołową rolę w jego systemie gospodarczym. Oprócz tego Darfur został skrzywdzony brakiem edukacji i systemu opieki zdrowotnej. Rozwój tych dziedzin jest słaby, a dotychczasowe rządy nie wprowadziły w Darfurze systemu federalnego, zwłaszcza w okresie rządów wojskowych¹³.

Czynniki te zaostrzyły kryzys środowiskowy, susze i zjawisko pustoszczenia, co razem doprowadziło do pojawienia się ruchu oporu, który wezwał do walki z władzami centralnymi. Powstały w Darfurze takie ugrupowania jak Ruch Sprawiedliwości i Równości czy Armia Wyzwolenia Sudanu, a następnie jeszcze wiele innych. Oba ugrupowania w ramach ruchu oporu dążyły do osiągnięcia sprawiedliwszego podziału środków budżetowych i większego zainteresowania Chartumu Darfurem. Tak zaczęła się walka opozycji darfurskiej z rządem, co doprowadziło do osiągnięcia znaczących sukcesów. Rząd w Chartumie nie był w stanie pokonać walczących. Nie potrafił też zainicjować rozwoju w regionie z powodu braku rzetelnego i jasnego programu rozwojowego. Po tym jak rządowi sudańskiemu nie udało się rozwiązać problemu z ruchem oporu w tym regionie, dążył do wykorzystania konfliktu o zasoby naturalne, aby osiągnąć swoje własne cele polityczne i podporządkować sobie ten region i jego zasoby, a w szczególności przyszłe wydobywanie surowców naturalnych, a przy tym osłabić ruch oporu. Aby osiągnąć te cele, rząd w Chartumie powołał milicję džandżawidów, uzbrojonych band, pierwotnie uchodźców z Czadu, wyspecjalizowanych w rabunku i kradzieży. Powstały one z uzbrojonych grup arabskiego pochodzenia, działających poza prawem. Oddziały te używały broni, której dostarczał im rząd w Chartumie. Dokonywały podpaleń, morderstw i rabun-

¹³ Wywiad przeprowadzony przez autora pracy z Hassanem al-Turabim, liderem Partii Kongresu Ludowego, w Chartumie w 2011 r.; zob. A. An-Naim, *Causes and solutions for Darfur*, 2014, http://www.sandiegouniontribune.com/uniontrib/20040815/news_lz1e15darfur.html, [20.02.2016].

ków w wioskach, wśród plemion rolniczych lub zajmujących się rzemiosłem, należących do ruchu oporu, w większości z plemion pochodzenia rdzennie afrykańskiego, takich jak Fur. Te działania doprowadziły do katastrofy humanitarnej w Sudanie bez precedensu we współczesnej historii¹⁴.

Należy podkreślić, że oddziały džandżawidów nie stanowią trzonu plemion arabskich w regionie, są one bowiem tylko grupami zajmującymi się rozbojem i wykorzystywanymi przez rząd w Chartumie do zatrzymania ruchu oporu. Po nieudanej próbie siłowego rozbitcia ruchu oporu, zaczęły uciekać się do innych form jak masowy terror: gwałty, palenie wiosek, porwania kobiet i dzieci. Rząd w Chartumie dążył przede wszystkim do eliminacji oddziałów ruchu oporu w regionie, takich jak Ruch Sprawiedliwości i Równości oraz Armia Wyzwolenia Sudanu, które domagają się sprawiedliwości, równości i demokratyzacji we wszystkich regionach Sudanu, a nie tylko w Darfurze. W związku z tym Armia Wyzwolenia Darfuru zmieniła ostatecznie nazwę na Armia Wyzwolenia Sudanu. Z obawy przed oskarżeniem o separatyzm organizacja ta stara się nie wykorzystywać czynników etnicznych jako strategii walki i realizacji celów. Priorytety w ich działalności i negocjacji z rządem, to zaprowadzenie we wszystkich częściach Sudanu demokracji, sprawiedliwości, równości i sprawiedliwego podziału bogactwa i władzy¹⁵.

Wielu badaczy próbowało ustalić najczęstsze czynniki, które wywołują i zwiększają ryzyko występowania wojen. W tym kontekście analiza przyczyn konfliktów i motywów ekonomicznych przyciąga coraz większą uwagę. Najwybitniejszymi w tym zakre-

¹⁴ S. Al-Badawi, *Alsiag aljgrafii li Darfur*, dz. cyt., s. 4; zob. A. Abde-laati, http://darfurcurrentcrisis.blogspot.com/2005/02/blog-post_18.html [18.02.2012].

¹⁵ Zob. R. Crilly, *Saving Darfur: Everyone's Favorite African War*, London 2010.

sie są uczeni Paul Collier¹⁶ i Anke Hoeffler¹⁷, którzy przedstawili zależność wojen domowych od struktur i organizacji rebelii. Stwierdzili oni, że podczas buntu mają miejsce grabieże zasobów naturalnych, wymuszenia na miejscowej ludności, przy wsparciu etnicznych przywódców. Na podstawie danych o wojnach w latach 1960–1999 stwierdzili również, że aspekt ekonomiczny wydaje się być wiodącym wyjaśnieniem dla genezy większości wojen domowych, tak jak nierówność polityczna i etniczna. Natomiast różnice religijne są na ogół słabym wyjaśnieniem przyczyn wojen domowych. Ponadto można zauważyć, że im wyższy dochód kraju czy regionu, tym mniejsze jest ryzyko wojny domowej, ze względu na duże koszty związane z konfliktem, a w parze z dużymi zasobami naturalnymi danego regionu idzie większe ryzyko konfliktu¹⁸.

Podobnie James Fearon i David Laitin na podstawie analizy 127 wojen domowych, przede wszystkim w Afryce Subsaharyjskiej i Azji, stwierdzili, że niezależnie jak etnicznie jest niejednorodny dany kraj, prawdopodobieństwo wojny domowej zmniejsza się wraz ze wzrostem bogactwa danego kraju. W miejscu, gdzie nie

¹⁶ Paul Collier jest profesorem ekonomii i dyrektorem Ośrodka Studiów Gospodarek Afrykańskich na Uniwersytecie w Oxfordzie. Był też dyrektorem Badań Rozwoju w Banku Światowym i doradcą rządu brytyjskiego Komisji ds. Afryki. Jest jednym z wiodących światowych ekspertów w dziedzinie gospodarki afrykańskiej i współautorem książki razem z Nicholasem Sambanis: *Understanding civil war*, Washington 2005, za: Paul Collier's home page at the Blavatnik School of Government, <http://www.bsg.ox.ac.uk/people/paul-collier>, [28.03.2015].

¹⁷ Anke Hoeffler jest ekspertem ds. badań w Centrum Badań Gospodarki Afrykańskiej i pracownikiem naukowym Kolegium św. Antoniego, University of Oxford. Jest także pracownikiem naukowym w Międzynarodowym Instytucie Badań nad Pokojem w Oslo. Za: Centre for the Study of African Economies (CSAE), <http://www.csaе.ox.ac.uk/members/biogs/hoeffler.html>, [28.03.2015].

¹⁸ P. Collier, A. Hoeffler, *Greed and Grievance in Civil War*, Washington 2001.

jest widoczny wzrost dochodu, według przedstawionej tezy istnieje poważne ryzyko powstania konfliktu¹⁹.

Tezy i poglądy te nie zostały przyjęte przez wszystkich badaczy. W 2002 roku Ahmed Ali i Ibrahim Elbadawi określili 17 czynników ekonomicznych, politycznych i etniczno-religijno-kulturowych oraz zewnętrznych, wskazując je jako przyczyny powstawania konfliktów. Na podstawie analizy wojen z lat 1960–1999 Elbadawi i Nicholas Sambanis stwierdzili, że powodem konfliktów wojennych w Afryce jest przede wszystkim rozdrobnienie etniczno-językowe oraz wysoki poziom ubóstwa, a nie instytucje polityczne czy ekonomiczne uzależnione od zasobów naturalnych²⁰. W podobny sposób Frances Stewart zauważył, że poziom nierówności jest ważnym elementem dobrego samopoczucia i może mieć szkodliwe konsekwencje dla dalszego rozwoju²¹.

Wiele już napisano na temat konfliktu w Darfurze po wybuchu wojny w 2003 roku, próbując na różne sposoby wyjaśniać przyczyny konfliktu. Większość z tych wyjaśnień mylnie interpretuje dwa rodzaje czynników, a mianowicie pierwotne przyczyny konfliktu oraz obecne przyczyny trwania konfliktu, a także jego dynamikę. Konflikty etniczne czy plemienne opierają się na międzygrupowych konfrontacjach, które od dawna charakteryzowały Darfur i to głównie między osiadłymi rolnikami a pasterzami. Tego rodzaju konflikty były jednak rozwiązywane w drodze mediacji w ramach tradycyjnej lokalnej rady pojednania i rekompensaty wyrządzonych krzywd.

¹⁹ D. Fearon, D. Laitin, *Ethnicity, insurgency and civil war*, „American Political Science Review”, 97(2003), s. 75–90.

²⁰ A.G. Ali, I. Elbadawi, A. El-Batahani, *The Sudan's civil war: Why has it prevailed for so long?*, Paper prepared for case study project on civil wars, on the causes, consequences, and resolution of the civil war in Sudan, March 2003.

²¹ F. Stewart, *Horizontal inequalities: A neglected dimension of development*, Oxford 2004.

Obecny konflikt był jednak wynikiem relacji pomiędzy rządem centralnym i jego aparatem bezpieczeństwa a grupami rebelianckimi. Często niektóre przyczyny konfliktów plemiennych były przypisywane bieżącej sytuacji politycznej, która ma konsekwencje dla sposobów rozwiązywania danego konfliktu. Rozróżnienie to ma istotne znaczenie dla lepszego zrozumienia podstawowych przyczyn konfliktu oraz planowania odpowiednich interwencji. Chociaż przyczyny tych dwóch rodzajów konfliktów mogą się różnić, to nacisk na pracę w celu zrozumienia przyczyny konfliktu politycznego czy plemiennego jest bardzo istotny.

3. Geneza konfliktu zbrojnego pomiędzy grupami etnicznymi w Darfurze

W konflikcie zbrojnym w Darfurze między grupami etnicznymi, spostrzeganymi często jako „rasowe”, można dopatrzeć się dwustopniowego przebiegu i wyróżnić dwa główne nurty. Pierwszy to konflikt typowo „plemienny”²², przejawiający się w okazjonalnych starciach, które były charakterystyczne dla lat pięćdziesiątych i dużo wcześniejszych, a które ciągnęły się aż do lat siedemdziesiątych XX wieku. Drugi nurt obejmował spory głębsze, o szerszym zakresie, bardziej nowoczesne. Pojawiły się one od połowy lat osiemdziesiątych. Podczas gdy w przeszłości powstające konflikty łatwo znajdowały satysfakcjonujące rozwiązania, to kolejny rozdział w historii konfliktów okazał się być bardziej złożony, ponieważ pojawiły się trudności w rozwiązywaniu tych konfliktów tradycyjnymi metodami, które w przeszłości sprowadzały się do rekompensat finansowych. Starcia występujące od połowy lat osiemdziesiątych, spowodowane rywalizacją o wodę

²² Słowa „plemień” używam tu w znaczeniu zespołu blisko spokrewnionych rodów, organizacji politycznej, a nie grupy etnicznej.

i pastwiska, zaczęły rozszerzać się, aż ich charakter nabrał cech wojny na pełną skalę w 2003 roku. Życie straciło wówczas kilkadziesiąt tysięcy ludzi, przestały istnieć całe wsie, wiele zostało spalonych, ludzie potracili swą własność, a ogromna liczba ludności została zmuszona do przesiedlenia²³.

Kolejne rządy prowadziły cały szereg strategii w celu rozwiązania różnych konfliktów, ale ich wysiłki okazały się nieskuteczne, a w wielu przypadkach powstały nawet oskarżenia o stronnictwo władz centralnych i nierówne traktowanie stron konfliktu. Spory występujące przed połową lat osiemdziesiątych cechuje mała ostrość i lokalny charakter. Rzadko były to spory dwóch grup etnicznych. Przykładem takich konfliktów są spory, które miały miejsce pomiędzy Zaghawa i Almhiria w 1968 roku oraz pomiędzy Almaalaa i Rizeigat w tym samym roku, a także pomiędzy Rizeigat i Misseriya od 1972 do 1974 oraz Beni Halba i Almhiria od 1975 do 1977 roku, a między Altaihh i Salamat od 1978 do 1981 roku.

Konflikt w Darfurze rozpoczął się w połowie 1980 roku. Znany był jako wojenny zryw plemion arabskich. W 1984 roku, w okresie suszy, wojna ogarnęła cały region. Głównym punktem zapalnym, który doprowadził do wybuchu, był rozpad dotychczasowych więzi gospodarczych między rolnikami Fur a pasterzami z grupy Zaghawa. W przeszłości pozwalano pasterzom wchodzić ze stadami do strefy Dżabal Marra i wypasać zwierzęta na pozostałościach z pól uprawnych w grudniu i styczniu, gdy inne pastwiska były jeszcze mało wydajne. Nomadzi mogli tam pozostawać aż do początku pory deszczowej, która zaczynała się w kwietniu i maju. Rolnicy zezwalali im na to, ponieważ po pierwsze dostawali część

²³ A. Albatahani, *Azmat al. Hukm wi alsudan: Azmat himana am himanat azma?* (Kryzys zarządzania w Sudanie: kryzys dominacji czy dominacja kryzysu?), Khartoum 2011, s. 50–64; zob. M.W. Daly, *Darfur's Sorrow: A History of Destruction and Genocide*, New York 2007.

zwierząt od pasterzy, a po drugie pozostałości i odpady zwierzęce wspomagały nawożenie.

W latach 1987–1989 doszło do wyciszenia konfliktów, gdy demokratyczny rząd w Chartumie został obalony i islamscy przywódcy wstrzymali walki w Darfurze. Ten prosty fakt powinien przypominać nam, że konflikt w Darfurze rozpoczął się jako wojna domowa, której rząd nie był stroną. Władze stały się stroną konfliktu dopiero po 1989 roku. Natychmiast po przejściu władzy obiecano wyjście z kryzysu. Faktycznie zarówno przedstawiciele Fur, jak i Arabów szybko doszli do porozumienia. W mniej niż tydzień przeciwnicy podpisali protokół pokojowy i deklarację powrotu do sytuacji sprzed zamachu. Na dłuższą metę ich inicjatywa jednak się nie powiodła i wojna wybuchła na jeszcze większą skalę. Gdy rząd stał się stroną konfliktu, stracił swoją pozycję rozjemcy. W rezultacie lokalny konflikt w Darfurze przekształcił się w konflikt regionalny, kiedy zainteresowały się nim państwa sąsiadujące z Sudanem (Czad, Libia, Erytrea), a następnie został umiędzynarodowiony poprzez włączenie się z pomocą finansową, materialną i wojskową państw spoza regionu (Chin, Rosji, USA). Stąd klasyfikuje się go jako umiędzynarodowiony konflikt wewnętrzny²⁴.

W latach 2002–2003 ponownie doszło do walk, gdy siły antyrządowe w Darfurze podjęły aktywną współpracę z opozycją w centrum kraju. Od tego czasu konflikt lokalny zaczął się zmieniać w ogólnokrajowy. W roku 2003, w przeciwieństwie do lat 1987–1989, objął cały Sudan i problem nie dotyczył już tylko Darfuru. Z punktu widzenia plemion arabskich problem rozpoczął się w momencie, gdy rolnicy Fur zaczęli głosić swoje prawo do terenów należących do plemion arabskich. Kiedy zaczęli się określać według terminologii kolonialnej (zachodniej), jako

²⁴ A. Słowik, *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, dz. cyt., s. 50–51; zob. G. Prunier, *Darfur: The Ambiguous Genocide*, Ithaca 2005.

„Afrykańczycy”, którzy są zagrożeni przez „Arabów”, w kraju, gdzie tego typu podziałów nie znano, gdzie odnoszono się do wszystkich grup według ich nazwy etnicznej bądź plemiennej. Fur z kolei uważali się za ofiary politycznej dominacji arabskiej, skutkiem czego był rasizm. Przytoczyli oni treść listu 27 plemion do premiera Sadiqa al-Mahdiego, w którym jego autorzy nazywając się „Arabskim Zrzeszeniem” zwracają się do niego o wsparcie w konflikcie²⁵.

Wojna ta poprzez swą brutalność, brak zahamowań i ograniczeń, faktycznie nabrała w końcu cech rasistowskich. Hordy džandżawidów napadały na wioski Fur, zabijając wszystkich bez wyjątku, przywłaszczając sobie mienie i ziemię rolników. Fur zaczęli również organizować własne milicje, odpowiadając w podobny sposób. Po walkach trwających od 1987 do 1989 roku obie strony spotkały się w końcu w Al-Fashir na zorganizowanej przez regionalne władze konferencji, trwającej od 9 maja do 8 lipca 1989 roku. Ujawniła ona wzajemną wrogość. Arabowie twierdzili, że to Fur rozpoczęli cały konflikt, próbując rozszerzyć tzw. „pas Negrów” (*al-hizam Zandzi*), zmierzając do wykluczenia Arabów, którzy jako równoprawni obywatele mają prawo do dostępu do zasobów naturalnych, szczególnie w okresie kryzysu. Stanowisko Zrzeszenia Arabskiego wyraził sekretarz ich delegacji, mówiąc: „Nasze plemiona wraz z plemieniem Fur współistniały kiedyś pokojowo. Sytuacja destabilizacji powstała pod koniec lat siedemdziesiątych, kiedy Fur zaczęli głosić hasło, że „Darfur jest tylko dla Fur”. Zbiegło się to z faktem, że pierwszy regionalny rząd Darfuru był prowadzony przez osoby z Fur, które nie zrobiły nic, by zmienić tę sytuację. Arabowie byli przedstawiani jako obcokrajowcy, którzy powinni zostać eksmitowani z Darfuru.

²⁵ *Darfur: Too Many People Killed For No Reason*, Amnesty International, London 2004.

Stworzona przez Fur milicja została przeszkolona pod nadzorem gubernatora Darfuru. Jest zatem uzasadniona nasza potrzeba samoobrony i będziemy bronić naszego prawa do dostępu do wody i pastwisk. To Fur zaczęli tę wojnę, w dążeniu do rozszerzenia *al-hizam Zandzi*, chcąc usunąć wszystkich Arabów z tego terenu”. Z kolei przedstawiciele Fur wskazywali, że celem Zrzeszenia Arabskiego jest poszerzenie „pasa arabskiego” (*al-hizam al-Arabi*) i całkowita zagłada ludności Fur. Sekretarz ich delegacji oświadczył nawet, że jest to: „Brudna wojna, która wyniknęła z wojny ekonomicznej mającej na celu ludobójstwo oraz zabór naszych ziem ojczystych w celu osiągnięcia określonych celów politycznych”²⁶.

W sytuacji gdy każda ze stron broniła wyłącznie swoich racji, ich wywody zaczęły nabierać tonu rasistowskiego. Jedni i drudzy widzieli siebie jako ofiary. Po jednej stronie stali pasterze wielbłądów z północnego Darfuru i bezrolni uchodźcy z Czadu zamieszkujący Darfur, którzy widzieli swych protektorów w silnych przywódcach arabskich, jak w pułkowniku Kaddafim i w rządzie islamskim w Chartumie. Z drugiej strony były grupy osiadłych w Darfurze i siły niearabskie w Czadzie pod wodzą Hissena Habre oraz zachodni sojusznicy, tacy jak Francja, Izrael i USA. Polaryzacja przeciwstawnych narracji karmiła rosnące napięcie. W maju 1989 roku konflikt rozprzestrzenił się poza ziemie wokół Dżabal Marra. Po raz pierwszy prawie wszystkie plemiona pasterskie Darfuru, arabskie i niearabskie, zebrały się pod wspólnym sztandarem, mając za sobą libijskie poparcie. Tradycyjny system rozwiązywania konfliktów uległ całkowitemu rozkładowi, gdy obie strony zaczęły otwarcie lekceważyć dawne konwencje. Sprzeczne z praktyką było

²⁶ M. Mamdani, *Saviors and survivors. Darfur, politics, and the war on terror*, Dakar 2010, s. 277; zob. T. Dagne, *Sudan: The Crisis in Darfur and Status of the North-South Peace Agreement*, Congressional Research Service, 2011, s. 18, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33574.pdf>, [11.02.2016].

zwłaszcza zbojkotowanie przez wodzów Baggara konferencji w Al-Fashir. Gubernator Darfuru dr Eltigani Ateem zwrócił uwagę, że masowe zbrodnie popełnione przez obie strony sprawiły, że konflikt ma obecnie zupełnie nowy charakter. Jego zdaniem, został on narzucony Darfurczykom przez siły zewnętrzne. Połączenie suszy, nieudanej próby zreformowania systemu kolonialnego i napływu broni przyniosło szereg wojen, bardziej katastrofalnych niż jakiegokolwiek inne konflikty regionalne w historii²⁷. Walki wznowiono w ciągu kilku dni z niezwykłym okrucieństwem. Więcej niż 50 tys. ludzi z ludu Fur szukało schronienia w Nyali. Rząd sudański tylko ubolewał nad powyższą sytuacją w Darfurze i krytykował wpływ obcych sił w tym konflikcie. Zmiana nastąpiła nagle 30 czerwca 1989 roku, gdy dotychczas nieznani oficerowie pod dowództwem generała Hasana Ahmada al-Baszira obalili rząd cywilny premiera Sadiqa al-Mahdiego. Rząd al-Baszira starał się ustabilizować sytuację przez zreformowanie istniejącego systemu, ale bez kwestionowania jego podstawowych przepisów, co tylko na chwilę przywróciło pokój.

4. Wpływ wielkiej suszy w strefie Sahelu w latach 1984–1985 na sytuację w regionie

Konflikt rolników z pasterzami w Darfurze to także konflikt pomiędzy grupami z prawami do ziemi a tymi nie mającymi do niej praw, z podziałem na plemiona osiadłe i koczownicze. W efekcie suszy nastąpiło zjawisko gromadzenia się wszystkich plemion na terenach z dostępem do wody i zwiększenie popy-

²⁷ M. Mamdani, *Saviors and survivors...*, dz. cyt., s. 279; zob. J. Flint, *The Other War: Inter-Arab Conflict in Darfur*, http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/4503~v~The_Other_War__Inter-Arab_Conflict_in_Darfur.pdf, [17.12.2014].

tu na ziemię. Wszyscy chcieli mieć do niej prawo. Koczownicy domagali się na równi z właścicielami ziemi prawa dostępu do zasobów naturalnych. W latach wielkiej suszy 1984–1985, gdy zwierzęta zaczęły padać z braku wody, rolnicy z plemienia Fur natychmiast zaczęli je sprzedawać, nawet po niskiej cenie. Gdy zaczął się następny sezon wypasu i jak zwykle w górach pojawili się znowu pasterze z plemienia Zaghawa i Almhiria, rolnicy nie pozwolili im podejść do pól uprawnych. Wobec takiej sytuacji pasterze postanowili wejść przy użyciu siły na tereny, z których dawniej korzystali. W ten sposób rozpoczął się konflikt w północnym Darfurze.

Dwie trzecie obszaru Sudanu na północy i w centrum sklasyfikowane są jako regiony suche i półsuche. Poziom opadów deszczu wynosi od zera na obszarach pustynnych do ponad 1500 mm w południowej części kraju. Można dokonać rozróżnienia pomiędzy obszarami sklasyfikowanymi jako gorące pustynie, gdzie opady deszczu są mniejsze niż 250 mm, a sawanną parkową, gdzie opady deszczu są większe niż 800 mm. Region Darfuru Północnego położony jest w suchym i półsuchym pasie znanym jako Sahel (dosłownie: wybrzeże) afrykański, który rozciąga się w poprzek kontynentu ze wschodu od Morza Czerwonego na zachód do Oceanu Atlantyckiego i obejmuje południowy pas Sahary²⁸.

W historii Sahelu doszło do wielu tragedii z powodu ubogich opadów. Brak deszczu doprowadził do pojawiających się fal suszy i głodu. Sytuacja ta spowodowała trudne położenie zamieszkującej ludności, jej cierpienie w wyniku niedostatku zasobów ziemi, wody, roślin i braku możliwości rozwoju rol-

²⁸ M. Suliman, *Alharb fi Darfur: Tathir eunsur almawarid, (Konflikt w Darfurze: wpływ elementu zasobów)* <http://new.ifaanet.org/wp-content/uploads/2011/12/DarfurpaperinArabic1.htm> [10.12.2012].

nictwa. Potwierdzenie trudnego położenia ludności przyniosła ostatnia wielka susza w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku (1984–1985), kiedy z głodu zmarła ogromna liczba ludzi oraz zwierząt, a ocalała ludność zmuszona została do ucieczki do innych części Sudanu²⁹.

Region Darfuru Północnego charakteryzuje się występowaniem płaskowyżu wyżynnego. Płaskowyż ten dochodzi do wysokości 500–1000 m n.p.m., z wyjątkiem strefy Dżabal Marra, gdzie wysokość wynosi 1000–1500 m n.p.m., a szczyty najwyższych gór dochodzą do 3150 m n.p.m. Średnie opady w roku są tu nie mniejsze niż 500 mm i ilość ta zmniejsza się w kierunku północnym nawet poniżej 250 mm rocznie. Stąd region północny Darfuru można sklasyfikować jako suchy i półsuchy. Natomiast rośliny są tu z gatunku roślin pustynnych i półpustynnych, jak również roślin charakterystycznych dla terytorium sawanny. Występują też krzewy na obszarach z nielicznymi opadami, rosnące w gliniastej lub piaszczystej ziemi. Ponieważ region ten charakteryzuje się niskimi opadami i wahaniami oraz wysokimi temperaturami nie spadającymi poniżej 30°C przez cały rok, rzeczywista ilość deszczu jest jeszcze niższa z powodu parowania – transpiracji³⁰.

Deszcz jest głównym źródłem wody w regionie, na nim głównie opiera się życie roślin, ludzi i zwierząt. Budowane są tu przez władze studnie zwykłe i głębinowe oraz powierzchniowe zbiorniki retencyjne. Również mieszkańcy regionu sami dla własnych po-

²⁹ Tamże; M. El-Bushra, *Alsraa ala almawareed: Abaadhi al almia wa aliglimyia wa almalalyia (Konflikt o zasoby: globalne, regionalne i lokalne wymiary)*, Khartoum 2005, s. 15–16.

³⁰ K.M. Barbour, *The Republic of the Sudan...* dz. cyt., s. 113–129; zob. M.E. Abu sin, *Environmental Causes and Implications of Population Displacement in Sudan*, w: *War and Drought in Sudan: Essays on Population Displacement*, ed. E. Eltigani, Gainesville 1995, s. 11.

trzeb wykopują płytkie studnie. Niestety te instalacje wodne nie są wystarczające do zaspokojenia potrzeb rosnącej liczby ludzi i zwierząt. Region Darfuru Północnego, jak pozostałe regiony Sudanu, cierpi z powodu braku dokładnych badań hydrologicznych w celu określenia stanu i poziomu wód podziemnych i gruntowych. Badania takie mają podstawowe znaczenie dla realizacji procesów rozwojowych. Mieszkańcy opierają się tylko na tradycyjnych, prymitywnych metodach w poszukiwaniu wody. Brak wystarczającej ilości wody jest tu czynnikiem decydującym i ma znaczny wpływ na ograniczony rozwój gospodarczy, oparty tutaj przede wszystkim na rolnictwie i wypasie³¹.

Niedostatecznie przemyślany rozwój rolnictwa, nadmierny wypas i zużywanie drewna opałowego na szeroką skalę były bezpośrednią przyczyną niszczenia środowiska. Rolnictwo rozszerzyło swój zasięg na tereny, w których ilość opadów deszczu waha się między 250 a 350 mm. Są to obszary, w których uprawa nie jest gwarantowana, a jednocześnie ziemie są przeznaczone na pastwiska. Co do nadmiernego wycinania drzew, niektóre badania sugerują, że każde gospodarstwo domowe w Darfurze Północnym jest w stanie wyciąć 325 drzew i krzewów w roku, nie troszcząc się o ich odnowę.

Drewno stanowi w Darfurze podstawowe źródło energii (służy do gotowania i przerobu na węgiel drzewny), jest materiałem do budowy domów i zagród oraz paszą dla zwierząt. Wycinanie drzew w suchym środowisku bez dbałości o zalesianie bez wątpienia prowadzi do katastrofy ekologicznej i szkodzi w końcu samemu rolnictwu i pasterstwu, powodując erozję gleby oraz ogólne pogorszenie się środowiska naturalnego. Wszystko to, oczywiście,

³¹ A. Kozl Saeed, *Al-rahii almutanagil wa asarhu wi al bia wa almujtamaa wi wilaja shamal Darfur (Ruchomy tryb wypasu i jego wpływ na środowisko i społeczeństwo w Darfurze Północnym)*, Khartoum 2004, s. 16.

zwiększa rywalizację między poszczególnymi grupami ludzkimi o zasoby ziemi. Co bardzo istotne, region ten w ostatnich dekadach odnotował wzrost liczby ludzi i zwierząt, co tylko zwiększyło presję na dostępność zasobów, a w konsekwencji prowadzi do konfliktów, walk i wojen między rywalizującymi grupami³².

5. Zwiększenie liczby ludności i zwierząt a presja na zasoby środowiska

Dane wskazują, że liczba ludności w regionie Darfuru Północnego wzrosła od 1973 roku z 530 tysięcy do 1,15 mln w 1993 roku. Według ostatniego spisu w 2009 roku, liczba ta wynosiła już około 2,1 mln osób. Oznacza to, że liczba ludności zwiększyła się prawie cztery razy w ciągu ostatnich trzydziestu lat. Przykładowo liczba ludności miejscowości Kabkabiya wzrosła od 89 000 do 270 000 w okresie 1973–2003, a gęstość populacji wzrosła z 8 km² do 23 km² w tym samym czasie. Te liczby pokazują, że w tym okresie populacja wzrosła trzykrotnie. Natomiast powierzchnia użytków rolnych w całym Darfurze wynosiła 760 tysięcy hektarów w 1961 roku i wzrosła do 2002 roku tylko w regionie Darfuru Północnego do 2,5 mln hektarów³³. Wzrost ten nastąpił wskutek przekształcania gruntów rolnych w pastwiska, zwiększając tym samym tarcia pomiędzy pasterzami i rolnikami. Ponadto uprawa ziemi w suchych regionach, o niedostatecznych opadach, doprowadziła do zjawiska erozji gleb, co zwiększyło proces degradacji środowiska i spowodowało niską wydajność plonów. Spadek produktywności gruntów doprowadził do tego, że rolnicy tym chętniej zaczęli szukać możliwości ekspansji swoich gospodarstw

³² Z. Abdelmagsud, *Albea wa Alinsaana (Człowiek i środowisko)*, Aleksandria 1997, s. 40.

³³ A. Kozi Saeed, *Al-rahii almutanagil wa asarhu...*, dz. cyt., s. 16.

w celu uzyskania plonów niezbędnych do wykarmienia większej liczby ludzi. Wzrost populacji i związany z tym wzrost liczby zwierząt wygląda następująco: ilość bydła zwiększyła się z 3,7 mln sztuk w 1976 roku do 13 mln sztuk w 2002 roku. Oznacza to, że liczba zwierząt hodowlanych zwiększyła się więcej niż trzykrotnie w ciągu 26 lat. Z tego można wywnioskować, że jest coraz większa liczba ludzi i zwierząt, a zatem i konkurencja o zasoby rzadko występujące nasila się, a sprzeczne interesy stanowią zarzewie konfliktów i utarczek między pasterzami a rolnikami w tym regionie³⁴.

Skutkiem wzrostu populacji i pogłowia zwierząt było z kolei to, że rolnicy zaczęli coraz częściej rozszerzać powierzchnie swoich upraw oraz wykorzystywać także pozostałości z pól i przeznaczać je dla paszę dla swoich zwierząt (których także mieli coraz więcej) lub przeznaczać na sprzedaż. Odbывało się to oczywiście wszystko kosztem pasterzy. Koncentracja zwierząt nomadów w obszarach suchych przyniosła zwiększoną śmiertelność inwentarza z powodu braku dostępu zarówno do paszy, jak i do wody. W dalszej perspektywie dochodziło coraz częściej do wzajemnej grabieży zwierząt i sprzedawania ich na szlakach handlowych, które stawały się także coraz mniej bezpieczne. Konflikty rozpoczynają się zwykle lokalnie, dopiero potem przekształcają się w ogólnoplemienne czy etniczne spory, aby ostatecznie przejść w stadium poważnego konfliktu regionalnego o charakterze politycznym, gdy włączają się do walki grupy zbrojne wspierane przez rząd³⁵.

³⁴ Tamże, s. 16–17; zob. M. El-Bushra, O. El-Sayed, O. Taha, *A Model for the Distribution of Waters of International Rivers Among Sharing Countries*, „Sudan Notes & Records”, 4(2000), s. 159–171.

³⁵ Tamże; por. *Desertification as a Source of Conflict in Darfu*, Worldwatch Institute, Vision for a Sustainable World, <http://www.worldwatch.org/node/5173>, [19.12.2014].

6. Wpływ uchodźców z Czadu na konflikt w Sudanie

Należy przypomnieć, że zanim doszło do otwartego konfliktu w Darfurze, wcześniej brak bezpieczeństwa i wydarzenia polityczne w krajach sąsiadujących z Sudanem, zwłaszcza z Czadzie i Republice Środkowoafrykańskiej, doprowadziły do przemieszczeń wielu tysięcy mieszkańców tych państw. Większość uchodźców osiedliła się na terytorium Sudanu, w Darfurze. Wpływ na tę decyzję, poza naturalną bliskością geograficzną tego regionu, miały również powiązania rodzinne i wspólnota językowa między plemionami po obu stronach granicy. Ważnym czynnikiem była też wspólna historia pasa *Bilad as-Sudan* rozciągającego się od Senegalu i Gambii na zachodzie do Etiopii na wschodzie w poprzek całego kontynentu afrykańskiego. Wydarzenia w sąsiednim Czadzie ukazują nam nakładające się na siebie kryzysy ekologiczne i polityczne. Szacuje się, że od 1973 roku 70% była w Czadzie padło lub zostało poddane wcześniejszemu ubojowi. Plemiona Baggara z prowincji Uadaju w Czadzie popadły z tego powodu w straszliwe ubóstwo, co wzmocniło ich poczucie krzywdy i chęć odwetu. Tysiące koczowników Baggara i Tubu pozbawionych żywności uciekło z Czadu do sudańskiego Darfuru i dalej na wschód, w kierunku Nilu, w poszukiwaniu wody, jedzenia i pracy. Natomiast bardziej dumni synowie wojowniczych plemion Gourane, Zaghawa Bedeyat powrócili do swojego zajęcia z trudnych czasów – czyli bandytyzmu. Sprawilo to, że podczas lat suszy w Sahelu niewiele było bezpiecznych terenów na pograniczu Czadu i Sudanu dla kupców i pielgrzymów, a nawet dla żołnierzy³⁶.

Grupy zbrojne z Czadu brały udział w najważniejszych wojnach w Darfurze od połowy 1980 roku. Pierwsza wojna między

³⁶ M. El-klyany, *Mushkilat Darfur wa'athariha eali alealaqat alttashadiat alssudania (Problem w Darfurze i jego wpływ na stosunki Sudan z Chadem)*, <http://www.sudaress.com/sudaneseonline/4433> [19.03.2014].

Arabami a Fur (1987–1989) została rozpoczęta przez szejka Ibn Omara i Rada Demokratyczno Rewolucyjna (*Conseil Démocratique Révolutionnaire, RDR*³⁷). Także w wojnie arabskiej z Massalit uczestniczyła duża liczba Arabów czadyjskich. Rebelianckie działania wojenne, które rozpoczęły się w 2001 roku, również dotyczyły działań grup zbrojnych pochodzenia czadyjskiego. Walki te były napędzane przez napływ nowoczesnej broni do regionu. Aby zrozumieć wpływ Czadu na działania w Darfurze, należy szukać ich przyczyn zarówno w regionie Sahelu, jak i poza nim. W Sahelu okrucieństwo walk wynikało z drastycznej sytuacji, w jakiej znalazły się plemiona pasterskie walczące w okresie suszy o przetrwanie i dostęp do pastwisk i źródeł wody. Ilustracją tej determinacji może być odpowiedź udzielona przez jednego z szejków na zapytanie szefa Komisji ds. Uchodźców z Sudanu, kiedy zamierzają oni powrócić do swych domów: „Gdziekolwiek jest ziemia i deszcz, tam będzie nasz dom, nasza ojczyzna”³⁸.

Wspomniany już wyżej w rozprawie dr Hassan al-Turabi tak podkreślał rolę Arabów z Czadu w konflikcie w Darfurze: „Sudan jest teraz krajem otwartym na Afrykę, więc weszło tu ponad milion Arabów z pasa afrykańskiego Sahelu, którzy są wykorzystywani przez rząd, ponieważ władze nie mogą teraz wykorzystywać armii sudańskiej przeciwko mieszkańcom Darfuru. Obecnie liczą [Arabowie z Czadu] około miliona osób, a liczba ich stale rośnie. Oni są zasadniczo Arabami, ale brutalnymi i obojętnymi wobec zabijania dzieci, kobiet i każdego, kto wpadnie w ich ręce. Są oni muzułmanami, ale w rzeczywistości nie mają nic wspólnego z religią, a nawet potrafią zabijać dzieci w szkołach religijnych i dokonywać gwałtów na dziewczynkach. Darfur we współczesnym Sudanie od czasu od-

³⁷ *Conseil Démocratique Révolutionnaire*: Rada Demokratyczno-Rewolucyjna, założona w 1984 roku jako skrzydła intelektualnej opozycji w Chadzie, za: Chad: Government and Politics, <http://countrystudies.us/chad/46.htm>, [28.03.2015].

³⁸ M. Mamdani, *Saviors and survivors...*, dz. cyt., s. 247.

zyskania niepodległości Sudanu został skrzywdzony. Wszyscy jego władcy byli spoza Darfuru. Problemem jest to, że wojska rządowe są z Północy [tzn. znad Nilu] Sudanu. Protest ludności Darfuru narodził się z powodu problemu z systemem władzy. Przykładowo, Chalil Ibrahim został zabity przez rząd. Darfur było kiedyś państwem i nie akceptuje ucisku i wojny przeciwko sobie. Taki sposób traktowania Darfuru zraża ludzi, ale rząd nie dba o Darfur”³⁹.

Dodatkowo istniał jeszcze międzynarodowy kontekst tych wydarzeń. Zimna wojna, szczególnie w latach siedemdziesiątych, zaostrzała lokalne konflikty w Afryce, wpisując je w szersze tło polityki międzynarodowej, co z kolei przyczyniło się do porzucania dotychczasowych tradycyjnych środków, za pomocą których rozwiązywano w Sahelu konflikty między rolnikami a pasterzami.

Istotną rolę w tym regionie odgrywał Muammar Kaddafi, który przyjął koncepcję autorstwa Gamala Abdela Nasera z Egiptu „trzech kręgów geopolitycznych: arabskiego, muzułmańskiego i afrykańskiego, które powinny się zjednoczyć”⁴⁰. Zaczął wdrażać ten program, pierwszą unię proponując Egiptowi, a następnie Sudanowi i Czadowi. Domagał się też szybkiego wycofania obcych wojsk z regionu. W kilka miesięcy po dojściu do władzy zaczął też wspierać rebeliantów z ludu Tubu w Czadzie. Po objęciu władzy w USA przez Ronalda Reagana w 1981 roku, Czad znalazł się w centralnym punkcie „zimnej wojny”. Amerykanie zerwali z Libią stosunki dyplomatyczne, a CIA nazwała Kaddafiego: „najbardziej widocznym sponsorem i uczestnikiem w międzynarodowym terroryzmie”, a tym samym wrogiem Stanów Zjednoczonych. Reagan otwarcie wspierał wysiłki watażki Hissena Habre (wroga Libii) w dążeniu do przejęcia rządów w Czadzie. Amerykanie rozpoczęli

³⁹ Wywiad przeprowadzony przez autora pracy z Hassanem al-Turabim, liderem Partii Kongresu Ludowego, w Chartumie w 2011 roku.

⁴⁰ Naser przedstawił je w swojej książce pt. *Egypt's liberation: The philosophy of the revolution*.

tu budowę trójstronnego sojuszu z Egiptem i Sudanem. W sierpniu 1983 roku armia Sudanu dołączyła do ćwiczeń wojskowych „Bright Star”, odbywających się na zachodniej pustyni w Egipcie. Związek Sudanu i USA przekształcił się w tym czasie w bliski sojusz wojskowy i gospodarczy. Rozpoczął się wówczas regularny napływ broni amerykańskiej do Sudanu, w tym granatów M-40 i wyrzutni Stinger ziemia-powietrze. Najbardziej znaczącym wkładem ówczesnego prezydenta Sudanu Numajriego w ten sojusz było zapewnienie dostaw tej broni do Darfuru dla sił Hissena Habre. Dopóki ten watażka wykazywał zdolność do zarządzania Czadem, Stany Zjednoczone udzielały mu wsparcia, dzięki czemu niemal dekadę pozostawał przy władzy⁴¹. Obalony został przez dowódcę Zaghawa, Idrissa Deby⁴² i ostatecznie zbiegł do Senegalu. Dopiero jednak we wrześniu 2005 roku został oskarżony o tortury, zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne popełnione w latach 1982–1990, podczas pełnienia funkcji państwowych⁴³.

Tymczasem wojna domowa w Czadzie sprawiła, że trwał napływ Czadyjczyków do Darfuru, uciekinierów zarówno ekonomicznych, jak i politycznych, cywilnych i umundurowanych, osób zagrożonych

⁴¹ M. Mamdani, *Saviors and survivors...*, dz. cyt., s. 256.

⁴² Idriss Deby, podobnie jak Habre doszedł do władzy w Czadzie dzięki interwencjom w Darfurze. Różnica polegała na tym, że Deby doszedł do porozumienia z reżimem w Chartumie, tak aby obie strony nie ingerowały wzajemnie w sprawy wewnętrzne.

⁴³ Ofiary Habre najpierw próbowały szukać sprawiedliwości w sądach Senegalu, ten jednak orzekł, że Habre nie może być sądzony w Senegalu, zwracając się z tą sprawą do Belgii, która w latach 1993–2003 przyjęła uniwersalną jurysdykcję. Po czterech latach dochodzenia sąd belgijski wydał międzynarodowy nakaz aresztowania. Parlament Europejski zażądał od Senegalu, gdzie Habre przebywał na wygnaniu przez siedemnaście lat, o oddanie go pod sąd belgijski, ten jednak odmówił rozstrzygnięcia przedmiotowości wniosku o ekstradycję. Ogłosił, że zwróci się do Unii Afrykańskiej o wskazanie właściwego miejsca celem osądzenia Habre. Ostatecznie 2 lipca 2006 roku Unia Afrykańska wezwała Senegal do ścigania Hissena Habre, za: M. Mamdani, *Saviors and survivors...*, dz. cyt., s. 266.

represjami, jak i ludzi, którym groził głód. Już w 1973 roku, w wyniku wojny domowej w Czadzie i suszy, do Darfuru Zachodniego przybyło ponad 200 tys. tego typu „uchodźców”. Do 2004 roku ludność regionu w wyniku napływu uciekinierów z Czadu wzrosła do około 6,5 mln. Ocenia się, że co najmniej 10% ludności Czadu zamieszkało wówczas w Sudanie. Trudno oszacować prawdziwą liczbę, gdyż „uchodźcy” przybywali tu zarówno indywidualnie, jak i w grupach rodzinno-rodowych. Poszczególne jednostki mające krewnych po drugiej stronie granicy wtapiały się w społeczności darfurskie niezauważalnie. Przy braku silniejszej tożsamości narodowej (w sensie przynależności państwowej), nie było dla nich problemem przeniesienie lojalności z naczelników grup pochodzących z Czadu na liderów pokrewnych im plemion z Sudanu. Umożliwiło to także dołączanie do sił paramilitarnych, takich jak np. popularne Siły Obronne, co z kolei ułatwiło nabywanie obywatelstwa Sudanu. Dawało to możliwość władzom sudańskim szacowania liczby młodzieży przybyłej z Czadu, stanowiącej główne źródło rekrutów dla milicji plemiennych powstających w Farfurze⁴⁴.

Miedzy bandami zbrojnych uchodźców a osiadłymi rolnikami stale dochodziło do konfliktów. Rolnicy Fur praktykując wypalanie pozostałości pól, zmuszali arabskich pasterzy do przenoszenia się na inne tereny, tym samym ograniczając ich dostęp do źródeł wody. Powstała milicja Fur, która nazwała się Federalną Armią Darfuru. W maju 1988 roku liczyła już ok. 6 tys. uzbrojonych milicjantów. Ich ośrodki szkoleniowe umieszczono w południowo-zachodnim Darfurze, najwięcej w zachodniej części Bahr al-Ghazal i na granicy z Republiką Środkowoafrykańską. W obronie przed rolnikami koczownicy utworzyli „Arabskie Zrzeszenie”, które stało się w Dar-

⁴⁴ M. Idris, *Jumhuriat tushad... almadi walhadiir walmustaqbal* (Republika Czadu... przeszłość, teraźniejszość i przyszłość), http://www.alukah.net/world_muslims/0/63215/, [18.09.2015].

furze bazą dla rozwoju nacjonalizmu arabskiego, nowej ideologii, która artykułowała potrzeby plemion arabskich i nawoływała do jedności w celu obrony wspólnych interesów oraz zastosowania nowych metod obronnych w walce z wrogiem. Ten ruch wśród plemion arabskich, wsparty ideologią, podkreślał migrację arabską w tym regionie i nawoływał do mobilizacji arabskich nomadów do uzyskania niezależności w Czadzie⁴⁵.

Darfur dla Czadu stał się w latach siedemdziesiątych tym, czym Demokratyczna Republika Konga dla Rwandy – miejscem schronienia opozycji, która otrzymywała również wsparcie logistyczne ze strony władz sudańskich. Bez względu na kierunek polityki amerykańskiej wobec Libii i jej polityki co do Czadu i Sudanu, każda ze stron starała się tworzyć zbrojne oddziały. Wewnętrzne konflikty w Czadzie istniejące od początku lat siedemdziesiątych, a także walki, które trwały w Sudanie Południowym przez ostatnie dwie dekady, spowodowały łatwy dostęp do różnego rodzaju broni. Problem z czasem pogłębiał się, kiedy zaczęło się wykorzystanie nowoczesnej broni przez różnego rodzaju bandy. Stało się to ogromnym problemem i wymagało stanowczości ze strony organów państwowych odpowiedzialnych za wyśledzenie sprawców i pociągnięcie ich do odpowiedzialności⁴⁶.

7. Fazy konfliktu i powstanie ugrupowań zbrojnych w Darfurze

Konflikt w Darfurze rozwijał się etapami. Pierwsza jego faza w latach 1983–1987 to przede wszystkim starcia między plemiona-

⁴⁵ M. Mamdani, *Saviors and survivors...*, dz. cyt., s. 260.

⁴⁶ P. Doornbos, *Some aspects of smuggling between Chad and Sudan*, Development Studies and Research Centre, Faculty of Economic and Social Studies, Khartoum 1983, s. 19.

mi Zaghawa i Arabami Almhiria, ogólnie rzecz biorąc pasterzami wielbłądów, zamieszkującymi północną część Darfuru, a osiadłymi rolnikami z grupy etnicznej Fur. W tej fazie konflikt był ściśle związany z suszą, która nawiedziła ten region, szczególnie na początku lat osiemdziesiątych XX wieku. W tym okresie wielu koczowniczych pasterzy Zaghawa i Arabów opuściło obszary dotknięte posuchą i pustynnieniem, przybывая na tereny zamieszkane przez lud Fur. Rolnicy mieli jednak uzasadnione obawy, że pasterze zamierzają tym razem pozostać na dłużej, a być może nawet na stałe na ich ziemiach, dlatego postanowili pokazać im, że nie są mile widziani. Z kolei pasterze, obawiając się o byt swój i stad zwierząt będących ich jedynym majątkiem, weszli siłą na teren Dżabal Marra. Zanim doszło do walk, początkowo próbowano rozwiązać problem na drodze prawnej i politycznej. Władza lokalna w Darfurze w osobie gubernatora prowincji opowiedziała się jednak za rolnikami, nakazując natychmiastowe opuszczenie przez pasterzy okupowanych ziem Fur, nie znajdując dla pasterzy żadnej alternatywy. Tymczasem Zaghawa już wcześniej mocno cierpiała ze strony sił rządowych, które oskarżały ich o kradzież zwierząt i bezprawne zajęcie nie swoich terenów. Kilkakrotnie siły rządowe (policja i wojsko) dokonały podpażeń wiosek Zaghawa, mordując przy tym ich liderów plemiennych. Pasterze nie mieli w tej sytuacji wyboru, jak tylko zorganizować własną milicję i uzbroić się, aby móc stawić czoła represjom żołnierzy rządowych⁴⁷.

W następstwie tych wydarzeń sytuacja wymknęła się spod kontroli u wszystkich stron zaangażowanych w konflikt (Almhiria, Zaghawa, Fur oraz armia), w powszechnym użyciu znalazła się nowoczesna broń. Napływ broni do Darfuru spowodował jego całkowitą militaryzację. Kraj został zalany dostawami broni zarówno z Libii, jak i z Ameryki. W 1986 roku karabin szturmowy AK-47

⁴⁷ M. Suliman, *Alharb fi Darfur: Tathir eunsur...*, dz. cyt.

(kałasznikow) z akcesoriami był sprzedawany za mniej niż 40 USD. Stał się w Darfurze bronią wszechobecną. Mówiono: „Kałasznikow daje pieniądź, bez kałasznikowa jesteś nikim”. Wykorzystywano także karabiny G-3, a także RPG, materiały wybuchowe oraz ciężką artylerię i samoloty bombowe Antonow. Szacowano, że w 1990 roku w Darfurze było dostępne około pięćdziesięciu tysięcy sztuk nowej broni. Każda osoba w wieku powyżej 16 lat była zaopatrzona, co najmniej w pistolet, a nierzadko karabin AK-47. Wszystkie strony tego sporu miały dostęp do nowoczesnej broni, którą zakupowano najczęściej w Libii lub Czadzie. Wykorzystanie nowoczesnej broni powodowało zwiększenie się liczby ofiar i podsycalo konflikt, tak że stał się on wyjątkowo dramatyczny. Od momentu zaangażowania się stron zewnętrznych, konflikt zaczął nabierać charakteru etnicznego: afrykańsko-arabskiego. Próby zrozumienia jego przyczyn są co prawda podejmowane, ale nie jest to zadanie łatwe. Konflikt związany z zarządzaniem deficytowymi dobrami przyrodniczo-gospodarczymi przekształcił się bowiem w konflikt typowo polityczny o podłożu etnicznym⁴⁸.

Dru ga faza konfliktu, obejmująca lata 1987–2003, przejawiała się w szeregu starć pomiędzy niearabskimi rolnikami mieszkającymi na obszarze Dżabal Marra a szeroką koalicją składającą się z niemal wszystkich plemion pasterskich pochodzenia arabskiego. Od tego czasu, pomimo wysiłków stron (władz wojskowych i cywilnych) konflikt ma charakter permanentny, czasowo ulegając tylko przygaszeniu lub ponownemu zaognieniu. Przybrał on formę etnicznej polaryzacji. Okazał się bardziej zjadliwy i brutalny niż w pierwszym etapie. W rezultacie walczące strony oraz niezależni obserwatorzy nie są już w stanie określić, jakie były

⁴⁸ Tamże, s. 4; zob. HSBA – The Human Security Baseline Assessment for Sudan and South Sudan, Darfur Peace Process & Chronology, Geneva, Switzerland, <http://www.smallarmssurveysudan.org/facts-figures/sudan/darfur/darfur-peace-process-chronology.html>, /, [9.09.2015].

rzeczywiste jego przyczyny. Ta faza wojny w Darfurze ma jednak duże znaczenie dla wykrywania ekologicznych korzeni konfliktu. Zgromadzone dowody wskazują bowiem, że celem pasterzy była ziemia rolników i o nią toczył się spór. Jak wskazano w raporcie Organizacji Unii Afrykańskiej (*African Union – AU*)⁴⁹ i Human Rights Watch – HRW w 1990 roku arabscy pasterze dawali zwykle jedno- lub dwudniowe terminy mieszkańcom wiosek Fur na natychmiastowe ich opuszczenie, nazywając tak zdobytą ziemię „terenami wyzwolonymi”⁵⁰.

W przeciwieństwie jednak do lokalnych starć w przeszłości z powodu deficytu wody i pastwisk, konflikty, które wybuchły po 1985 roku, wykazywały dążenie pasterzy do zajmowania ziemi w centralnej części Dżabal Marra. Podczas gdy poprzednie konflikty były spontaniczne, w przeciwieństwie do nich nowe charakteryzowały się planowanym z góry, niespotykanym dotąd okrucieństwem i stałością tych praktyk. Napływ pasterzy z biednych i suchych terenów północnych do centralnych rolniczych regionów zasiedlonych przez rolników Fur przyczynił się do zaognienia trwającego konfliktu. Była to rozpaczliwa próba przejęcia urodzajnych terenów przez tych, którzy ponieśli straty związane z posuchą i pustynnieniem. Do konfliktu tego doprowadziła konkurencja o kurczące się zasoby w regionie cierpiącym na

⁴⁹ Unia Afrykańska (UA) – Organizacja międzynarodowa o charakterze politycznym, wojskowym i gospodarczym, obejmująca swym zasięgiem wszystkie państwa afrykańskie (oprócz Maroka), powołana w miejsce Organizacji Jedności Afrykańskiej 9 lipca 2002 roku na szczycie w Durbanie. Jej siedzibą jest Addis Abeba (Etiopia). Za: J. Ronowski, *Komu i czemu służą armie prywatne we współczesnych konfliktach regionalnych?*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w regionie Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki (MENA) u progu XXI wieku*, red. R. Bania, K. Zdulski, Łódź 2012, s. 111.

⁵⁰ Tamże, s. 4; zob. S. Harir, *Arab belt versus African belt: Ethnic-political conflict in Darfur and the regional cultural factors*, w: *Short-cut to decay: The case of the Sudan*, eds. S. Harir, T. Tvedt, London 1993.

niedostatek terenów nadających się do uprawy i wypasu zwierząt. Konflikt ten może służyć jako wręcz model klasycznego konfliktu ekologicznego⁵¹.

Należy pamiętać, że druga faza konfliktu, która rozpoczęła się w 1987 roku, z udziałem około 27 plemion arabskich w sojuszu „Arabskie Zrzeszenie” (o którym wspomniałem już wyżej), nie wywołała wojny wyłącznie przeciwko rolnikom z ludu Fur, ale w zasadzie przeciwko wszystkim rdzennym niearabskim grupom w tym regionie (wyjątek stanowili Zaghawa). Uzbrojone bojówki wojowników pasterskich plemion arabskich (*dżandżawidów*) stały się narzędziem agresji przeciwko rolnikom Fur, a następnie wszystkim innym grupom etnicznym w Darfurze afrykańskiego pochodzenia. W odpowiedzi na to Fur natychmiast organizowali własne jednostki zbrojne na potrzeby obrony, a niektóre z nich starały się stworzyć polityczne i wojskowe więzi z Ruchem i Armią Ludową Wyzwolenia Sudanu (SPLA), działającą w Sudanie Południowym. Nie było to trudne, gdyż SPLA od początku swej działalności próbował znaleźć wsparcie także w innych regionach Sudanu, poprzez rekrutację członków miejscowych plemion i ich uzbrojenie. Ówczesny przywódca tego ruchu John Garang silnie podkreślał ogólnonarodowy charakter organizacji, odcinając się od tendencji separatystycznych. Konflikt spowodował ogromne szkody w zasobach i ludności regionu. Szacuje się, że do czasu zwołania konferencji pokojowej w 1989 roku ponad 5 tysięcy osób z grupy etnicznej Fur i 400 z plemion arabskich zginęło w jej drugiej fazie. Liczba zaś osób, które zostały zmuszone do przesiedlenia się, sięgnęła dziesiątków tysięcy. Doliczono się też czterdziestu tysięcy spalonych domów i ok. 700 schronień wykonanych ze słomy, a setki osób zostało na stałe okaleczonych. Zginęło ponadto

⁵¹ Tamże, s. 3; zob. S. Harir, *Militarization of conflict, displacement and the legitimacy of the state: A case from Darfur Western Sudan*, Bergen 1992.

wiele zwierząt. Ogólnie wyrządzone szkody wyceniano na miliardy funtów sudańskich⁵².

Pomimo jednak wysokiej liczby ofiar śmiertelnych i znacznych strat materialnych, problem wynikający z konfliktu nadal pozostawał poza zainteresowaniem władz i nie był w tym czasie zauważany na poziomie międzynarodowym. Przyczyniły się do tego dwa fakty: po pierwsze, powszechna wiara, że to, co się dzieje, jest nadal mało znaczącym sporem grup plemiennych na dalekich peryferiach. Po drugie, przeświadczenie, że wojna domowa na południu Sudanu, przez jej złożony charakter etniczny i religijny jest dużo bardziej istotna i pozostawia w cieniu inne konflikty w Sudanie, co powodowało bagatelizowanie konfliktu w Darfurze⁵³.

Powszechny brak zrozumienia natury konfliktu wraz z brakiem wzięcia pod uwagę wpływu czynników ekologicznych i środowiskowej degradacji w regionie, powodowały, że rząd utrzymywał politykę siły i wysyłał dodatkowe wojska do Darfuru, co miało doprowadzić ostatecznie do zakończenia konfliktu w regionie. W marcu 2002 roku Ludowa Armia Wyzwolenia Sudanu (SPLA) rozpoczęła szkolenie 1500 młodych zwolenników z Darfuru, przygotowując w ten sposób grunt do wywołania rebelii. Istnieją wiarygodne doniesienia potwierdzające, że SPLA zapewniły rebeliantom w Darfurze także wsparcie w uzbrojeniu i logistyce. Przywódcy rebeliantów w Darfurze – którzy spotkali Johna Garanga w Erytrei⁵⁴ – oświadczyli, że chcą „zmienić reżim w Chartumie”⁵⁵.

⁵² Tamże, s. 4; zob. S. Harir, *Racism in Islamic disguise? Retreating nationalism and up-surgng ethnicity in Darfur Sudan*, Bergen 1993.

⁵³ Tamże, s. 4; zob. B. Harff, *Ethnic Conflict in World Politics*, Boulder 2000, s. 102–150.

⁵⁴ Erytrea od chwili uzyskania niepodległości popierała rebeliantów z Południa Sudanu (SPLA) i chętnie udzielała schronienia różnym dysydentom z tego kraju, wydając im paszporty w celu ułatwienia podróżowania.

⁵⁵ Tamże, s. 76; por. J. Prendergast, C. Thomas-Jensen, *Darfur, Crimes of War Project*, <http://www.crimesofwar.org/a-z-guide/darfur/>, [22.07.2015].

Konflikt jeszcze jednak nie przekształcił się w wojnę na dużą skalę. Dopiero kiedy 19 lipca 2002 roku uzbrojona grupa z ludu Fur, którzy sprzymierzyli się z Zaghawa, zajęła miasto Golo (stolicę prowincji Dżabal Marra w Darfurze Zachodnim), wtedy po raz pierwszy ogłoszono, że powstał darfurski ruch zbrojny. Rozpoczęto też akcję polityczną, między innymi poprzez rozprowadzanie politycznych ulotek w imieniu Armii Wyzwolenia Darfuru. Ustalono, że celem nowego ruchu jest wyzwolenie regionu spod kontroli Chartumu, któremu zarzucono pogorszenie usług na rzecz regionu i jego marginalizację. Podkreślić trzeba, że Darfur doświadczył głębokiego spolaryzowania politycznego w okresie rządów demokratycznych w Sudanie, kiedy to różne partie polityczne, zwłaszcza Umma i Unia Demokratyczna, wykorzystywały go dla swych partyjnych celów. Spolaryzowanie to miało charakter etniczny i polegało na wspieraniu jednej grupy kosztem innej, co zagroziło spójności struktury społecznej w tym regionie, wpłynęło na jej osłabienie i stworzyło klimat nieufności do siebie nawzajem wśród grup etnicznych⁵⁶.

Na początku 2003 roku dobrze przygotowane wojska rebeliantów, Ruch Wyzwolenia Sudanu z Ruchem Sprawiedliwości i Równości, zaatakowały garnizon wojsk rządowych w Al-Fashir, stolicy Darfuru, rozpoczynając tym samym trzecią, najbardziej krwawą i najbardziej znaną fazę konfliktu, trwającą do podpisania porozumienia pokojowego między rządem w Chartumie a partyzantką z Południa SPLA w Nairobi w styczniu 2005 roku i zawarcia drugiego zawieszenia broni w Abudży (5 maja 2006 roku)⁵⁷. Atak

⁵⁶ Tamże, s. 79–88; zob. International Crisis Group, *Sudan and South Sudan's Merging Conflicts*, Brussels, Belgium, Africa Report N°223, 2015, [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/horn-of-africa/south%20sudan/223-sudan-and-south-sudan-s-merging-conflicts.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/africa/horn-of-africa/south%20sudan/223-sudan-and-south-sudan-s-merging-conflicts.pdf), [29.07.2015].

⁵⁷ Załącznik nr 4, Kopie oryginalnych podpisów porozumienia pokojowego w sprawie Darfuru z dnia 5 maja 2006, znanego jako umowa z Abudży – Darfur Peace Agreement Abuja – May 2006.

ten był niespodziewany dla rządu i przewagę zyskały w nim siły rebelianckie. Do końca 2003 roku siły rebelianckie zdobyły kilka wsi i miasteczek, sięgając swymi wpływami aż do Południowego Kordofanu⁵⁸.

Działanie tych dwóch grup było reakcją na przymusowe przesiedlenia setek tysięcy ludzi pochodzenia afrykańskiego, głównie z plemienia Fur, Zaghawa i Masalit. Rząd zareagował na tę sytuację naciskiem na szkolenia i włączeniem do działania oddziałów džandżawidów. Wysłał też dużą liczbę dodatkowych żołnierzy i sprzętu wojskowego, co doprowadziło do tego, że strona rządowa zaczęła zyskiwać przewagę⁵⁹.

Schemat działań militarnych był za każdym razem podobny. Najpierw lotnictwo rządowe za pomocą samolotów Antonow bombardowało bez ostrzeżenia strefy gęsto zaludnione, jak np. targi, tereny wokół studni, gęsto zabudowane wsie i miejsca koncentracji osób przesiedlonych, a następnie do akcji wkraczały milicje džandżawidów lub inne naziemne formacje wojskowe. Ataki te charakteryzowały się ogromnym okrucieństwem nie tylko wobec mężczyzn, ale też kobiet i dzieci. Rozpowszechnione były masowe gwałty, które stały się elementem taktyki sił rządowych zmierzających do upokorzenia osób przesiedlonych i powstrzymania ich przed oddalaniem się od obozów dla uchodźców⁶⁰.

Armia kontynuowała ataki, mimo że 8 kwietnia 2004 roku rząd podpisał w Ndżamenie pierwsze porozumienie z rebeliantami z Ruchu Sprawiedliwości i Równości i z Ruchu Wyzwolenia Sudanu o zawieszeniu broni. W lipcu 2004 roku Unia Afrykańska podjęła

⁵⁸ A. Słowik, *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, dz. cyt., s. 38.

⁵⁹ M. Suliman, *Darfur harb al-mawarid wa-al-hawiyah*, dz. cyt., s. 4; zob. A. Albatahani, *Azmat al...*, dz. cyt., s. 3.

⁶⁰ A. Słowik, *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, dz. cyt., s. 39.

decyzję o utworzeniu misji obserwacyjnej w Sudanie (Misja Unii Afrykańskiej w Sudanie, *African Mission in Sudan, AMIS*)⁶¹ w celu monitorowania zawartego w Ndżamenie porozumienia. Do Sudanu wysłała jednak tylko kilkuset żołnierzy (z Rwandy i Nigerii). Kontyngent tych sił został później zwiększony do 3300 żołnierzy, ale bez możliwości jakiegokolwiek interweniowania, a zatem ich wpływ na załagodzenie konfliktu, zdaniem różnych obserwatorów, był żaden.

Dnia 30 lipca 2004 roku Rada Bezpieczeństwa ONZ uchwaliła rezolucję (nr 1556)⁶², grożąc Sudanowi dalszymi sankcjami (dyplomatycznymi i gospodarczymi) w przypadku nierozbrojenia milicji džandżawidów i zobowiązywała sekretarza generalnego ONZ do zbadania skali naruszeń. Próby wywierania nacisku na Sudan okazywały się jednak nieskuteczne, gdyż przeciwstawiały im się Chiny. Do połowy 2005 roku skutkiem konfliktu było wysiedlenie ponad miliona Darfurezyków, z czego 130 tys. stało się uchodźcami w świetle prawa międzynarodowego, przekraczając granicę z Czadem.

Dnia 9 listopada 2004 roku w Abudży podpisano kolejny protokół o zawieszeniu broni, ale niestety już dwa tygodnie później

⁶¹ Misja Unii Afrykańskiej w Sudanie (AMIS); misja humanitarno-wojskowa obejmująca obszarem terytorium prowincji Darfur. W latach 2005–2007 wspierana była m.in. przez misję cywilno-wojskową Unii Europejskiej. Mimo zwiększenia liczebności żołnierzy ze 150 do ok. 7 tys., nie była ona w stanie wypełnić swego zadania, którym było monitorowanie podpisanego w kwietniu 2004 r. zawieszenia broni. Zakończona z dniem 31 grudnia 2007, kiedy jej działalność przejęła UNAMID – hybrydowa operacja Organizacji Narodów Zjednoczonych i Unii Afrykańskiej (UN / African Union Mission in Darfur). Zob. „Wspólne działanie Rady 2005/557/WPZiB z dnia 18 lipca 2005 r. w sprawie cywilno-wojskowego działania Unii Europejskiej wspierającego misję Unii Afrykańskiej w regionie Darfur w Sudanie”, Dz.U. L 188, 20.07.2005.). Więcej: A. Ekengard, *The African Union Mission in Sudan-AMIS: Experiences and Lessons Learned*, Stockholm 2006, s. 17–20.

⁶² Załącznik nr 5: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1556z dnia 30 lipca 2004 r.

doszło do kolejnej eskalacji konfliktu. Dopiero 5 maja 2006 roku, po długich negocjacjach, nastąpił przełom, jakim było podpisanie porozumienia zakładające rozbrownienie džandżawidów i wcielenie rebeliantów do armii sudańskiej⁶³. Od tego momentu można mówić o czwartej, mniej nagłościonej i zasadniczo wewnętrznej fazie konfliktu, trwającej aż do rewolucji w Libii i porozumienia pokojowego w Doha z 14 lipca 2011 roku.

8. Darfurskie ruchy zbrojne, ich ideologia i podziały

W obliczu arabskiej siły, która została wsparta przez władze w Chartumie w czasie rządów Sadiqa al-Mahdiego, Fur podjęli próbę ożywienia ruchu „Sony”. Organizacja ta została założona jako tajna w 1965 roku. Skupiała wszystkich intelektualistów darfurskich w Chartumie, jednakże tym razem przedstawiciele Fur nie zdołali wskrziesić organizacji ze względu na brak doświadczenia wojskowego i nacisk ze strony plemion arabskich oraz rządu⁶⁴.

8.1. Ruch Dawida Bolada

Dawid Bolad był jednym z liderów Islamskiego Frontu Narodowego, którego założycielem i przywódcą był szejk Hassan al-Turabi. Przewodniczył również Unii Studentów Uniwersytetu w Chartumie, był pierwszym studentem z zachodniego Sudanu, który przewodniczył tej Unii w jej długiej historii. Warto wskazać, że Unia Studentów Uniwersytetu w Chartumie w tym czasie była nie tylko ciałem związkowym reprezentującym interesy studentów, ale też rozwijała się w kierunku politycznym,

⁶³ A. Słowik, *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, dz. cyt., s. 40.

⁶⁴ N. Barsz am, *Al-Janjaweed Rusul Alsher wa Jund alshietan (Posłańcy zła i żołnierze szatana)*, Kair 2008, s. 21.

biorąc udział we wszystkich konfrontacjach występujących na szczeblu krajowym⁶⁵.

Następnie na początku lat dziewięćdziesiątych Dawid Bolad, z powodu zmiany stanowiska przywódców Islamskiego Frontu Narodowego w plemiennym konflikcie między plemionami Fur i niektórymi grupami arabskimi, wstąpił do Ludowego Ruchu Wyzwolenia Sudanu (SPLA), kierowanego przez Johna Garanga. Poprowadził w listopadzie 1991 roku grupę ochotników walczących o objęcie kontrolą obszaru Dżabal Marra. Rząd użył wówczas milicji w celu stłumienia buntu, w zamian próbując zaspokoić ich oczekiwania poprzez nadanie im ziemi. Dawid Bolad został aresztowany i stracony przez pluton egzekucyjny. Po zabiciu Bolada przedstawiciele Fur rozpoczęli działania ukierunkowane na powołanie własnej organizacji wojskowej. Nawiązano też kontakty z Ludowym Ruchem Wyzwolenia Sudanu pod przewodnictwem Johna Garanga oraz z ich przywódcami politycznymi za granicą. Dla wielu ludzi w Darfurze było oczywiste, że iskrą tego najnowszego sporu, rozpoczętego w 1986 roku, były czynniki polityczne odgrywające ważną rolę w zaognianiu tych konfliktów, które pierwotnie były w zasadzie jedynie walką o pastwiska i wodę. Na przebieg konfliktu ogromny wpływ miał rząd centralny, podejmując decyzję zniszczenia dawnego podziału administracyjnego i wprowadzając w życie nowy układ regionalny oraz powołując nowe władze wywodzące się z plemion pasterskich, w dodatku pochodzących z Czadu, na ziemiach rolników. W wyniku tych decyzji konflikt zbrojny wybuchł między rdzennie afrykańską grupą etniczną Masalit a niektórymi plemionami arabskimi. Na terenie Dar Masalit doszło bowiem również do spalenia i zniszczenia wielu wsi oraz przepędzenia z nich tysięcy mieszkańców⁶⁶.

⁶⁵ Tamże, s. 67–68.

⁶⁶ Tamże, s. 79–88; zob. O. Altyib, *Aljudhur alttarikhiat limushkilat Darfur (Historyczne korzenie problemu Darfurze)*, http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_3601000/3601730.stm, [12.02.2015].

8.2. Ruch Wyzwolenia Darfuru

Bitwa o miasto Golo, stoczona 7 września 2002 roku, o której wspomniałem wyżej, uważana jest za pierwszy zapłon i prawdziwy początek akcji zbrojnej w Darfurze, który spowodował rozpoczęcie działalności Ruchu Wyzwolenia Darfuru. Jego nazwę zmieniono później na Ruch Wyzwolenia Sudanu. Wielu ludzi wierzyło, a jest to przekonanie poparte wieloma faktami, iż Ludowa Armia Wyzwolenia Sudanu (*Sudan People's Liberation Army, SPLA*)⁶⁷ kierowana przez Johna Garanga, była prawowitym „ojcem” Ruchu Wyzwolenia Sudanu w Darfurze. Istnieje też przekonanie, że ruch, który rozpoczął Bolad w 1999 roku w Bahr el-Ghazal i wokół Dżabal Marra, był zarządzany i wspierany przez SPLA z Południowego Sudanu, a nawet że tak naprawdę jest to tylko SPLA w Darfurze.

Faktem jest, że założyciel SLM Abdel Wahed Mohamed Nur spotkał się w Erytrei z byłym przywódcą Ludowego Ruchu Wyzwolenia Sudanu Johnem Garangiem, po czym towarzyszył mu w Kenii, Ugandzie i w Sudanie Południowym. Natomiast na początku 2003 roku wraz z rozpoczęciem regularnych działań wojennych w Darfurze, SPLA wysłał przodujących dowódców wojskowych do Dżabal Marra w celu przeprowadzenia szkolenia rekrutów do SLM. Wysyłano też jednostki z Darfuru na szkolenia na Południe i dopiero po jego przejściu odsyłało je z powrotem do Dżabal Marra w celu wzmocnienia sił Ruchu Wyzwolenia Sudanu⁶⁸.

Liczba bojowników Ruchu Wyzwolenia Sudanu w okresie jego świetności sięgała ponad pięć tysięcy ludzi rozmieszczonych w ca-

⁶⁷ Ludowa Armia Wyzwolenia Sudanu (ang. *Sudan People's Liberation Army, SPLA*) – sudański ruch partyzancki działający na południu kraju, posiadający reprezentację polityczną (Ludowy Ruch Wyzwolenia Sudanu). Za: Mawut Achiecque Mach Guarak, *Integration and Fragmentation of the Sudan: An African Renaissance*, Bloomington 2011, s. 252–253

⁶⁸ Tamże, s. 23–25; zob. *Sudan Liberation Movement (SLM)*, GlobalSecurity.org, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/darfur.htm>, [18.03.2014].

łym Darfurze, z wyjątkiem jego głównych miast. W jego składzie znajdowali się członkowie ludów Fur, Masalit, Zaghawa, Alberti, Almidob i niektórych innych plemion arabskich. Mimo zróżnicowania plemiennego i etnicznego, oddziały SLM dowodzone przez Abdela Waheda Mohameda Nura i Mani Arko Minawi, jej sekretarza generalnego, były w stanie utrzymać spójność i jedność przez ponad trzy lata, aż do rozłamu w końcu 2005 roku. Doszło do niego na Konferencji Haskanita, odbywającej się w dniach od 28 października do 5 listopada 2005 roku, kiedy to odsunięto dotychczasowego lidera, a jego zastępcę Mani Arko Minawi przejął władzę. Abdel Wahed Nur i jego zwolennicy nie uznali jednak ważności Konferencji Haskanita i wynikających z niej ustaleń i decyzji. Uznali ją za nieudaną próbę obejścia prawa i nadal działali jak dotychczas. Konferencja Haskanita, pomimo że została zbojkotowana przez kierownika ruchu Abdela Waheda Nura i jego zwolenników, prowadziła jednak swoje prace pod kontrolą i przy obecności przedstawicieli organizacji międzynarodowych i regionalnych. Było to jednak równoznaczne z rozłamem SLM na dwa skrzydła: pierwsze – prowadzone przez Abdela Waheda Nura, założyciela tej organizacji oraz drugie – kierowane przez Mani Arko Minawi, jej byłego sekretarza generalnego, który 5 maja 2006 roku podpisał odrębną umowę pokojową z rządem Sudanu, zwaną umową z Abudży, dzięki czemu został powołany na stanowisko starszego asystenta sudańskiego prezydenta Omara al-Baszira⁶⁹.

Ruch Wyzwolenia Sudanu Abdela Waheda Nura i Ruch Sprawiedliwości i Równości odrzucili umowę z Abudży. Dodać trzeba, że odrzucili ją także uchodźcy i przesiedleńcy z powodu braku odpowiednich zabezpieczeń dla zapewnienia im bezpiecznego powrotu

⁶⁹ Tamże, s. 25–27; *Harakat tahrir alssudan (Ruch Wyzwolenia Sudanu)* <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/d31b66a5-6408-4e34-b1df-5c61a560251b>, [18.03.2014].

do ich wiosek pochodzenia, z których zostali przesiedleni przez bojówki džandżawidów, wspierane przez rząd. Ruch nie zdołał jednak utrzymać już jedności, szybko doszło do kolejnych podziałów w szeregach Ruchu Wyzwolenia Sudanu, a liczba powstałych frakcji po dawnym SLM sięgnęła kilkunastu. Najważniejsze z nich to⁷⁰:

- Ruch Wyzwolenia Sudanu pod przywództwem Abdela Waheda Mohameda Nura;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu pod przywództwem Mani Arko Minawi;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu Grupa Wolnej Woli;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu przywództwo Unity;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu Grupa 19, prowadzona przez Khamisa Abdallaha;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu, *Field Command*;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu Grupa Ahmeda Abdul Szafih;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu Jednostka Dżuby;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu Generalna Linia;
- Ruch Wyzwolenia Sudanu, prowadzony przez Abu al-Qasima Imama;
- Ludowy Front Sprawiedliwości i Rozwoju;
- Armia Wyzwolenia Sudanu dla demokracji Aliego Karpiengo.

8.3. Ruch Sprawiedliwości i Równości

Pierwsza iskra akcji zbrojnej prowadzonej przez Ruch Sprawiedliwości i Równości kierowany przez Khalila Ibrahima Mohammeda⁷¹, zapaliła się w marcu 2003 roku, czyli po roku od

⁷⁰ Tamże, s. 26; zob. O. Ismail, M. Fick, *Darfur Rebels, Enough Project*, Washington, DC, 2009, <http://www.enoughproject.org/publications/darfur-rebels-101>, [18.02.2016].

⁷¹ Khalil Ibrahim Mohammed; lekarz, polityk sprawujący wcześniej szereg stanowisk w rządach regionalnych (był ministrem spraw społecznych w prowincji Błękitny Nil w 1997 r., potem ministrem zdrowia i edukacji w prowincji Darfur

rozpoczęcia działalności Ruchu Wyzwolenia Sudanu w terenie. W przeciwieństwie do SLM, Ruch Sprawiedliwości i Równości zrzeszał również członków z plemion arabskich, w tym z plemienia Mesiriya, co dawało nadzieję na większą spójność ideologiczną tej formacji. Ruch Sprawiedliwości i Równości był też organizacją bardziej zdyscyplinowaną i lepiej zorganizowaną. Złożyły się na to następujące przyczyny⁷².

1. Większa jednorodność jego oddziałów pod względem etnicznym, gdyż od początku 2006 roku składał się przede wszystkim z członków plemienia Zaghawa.
2. Ruch posiadał znaczne, choć niejawne źródła wsparcia finansowego. Sytuacja ta różniła go od rewolucyjnego ruchu opozycji regionalnej, zwłaszcza pod względem wydawania dużych kwot pieniędzy na pokazy wierności i konferencje, a także płacenie dużych kwot korespondentom niektórych medialnych stacji arabskich dla promowania haseł Ruchu. Inne ruchy zbrojne w Darfurze nie miały takich możliwości.
3. Polityczne i organizacyjne doświadczenie przywódców Ruchu było znacznie większe. Wielu z nich zdobyło doświadczenie w szkole Islamskiego Frontu Narodowego, kierowanego przez szejka Hassana al-Turabiego. Byli poza tym wspierani przez niejawnych doradców działających nieoficjalnie za kulisami.

Powszechnie uważa się jednak, że istnieje związek i powiązanie pomiędzy Ruchem Sprawiedliwości i Równości a rządową Partią Kongresową oraz szejkiem Hassanem al-Turabim. Niektórzy inter-

w połowie lat dziewięćdziesiątych, doradcą gubernatora Południowego Sudanu w Dżubie w 1998 r.).

⁷² Zob. Justice and Equality Movement (JEM), Human Security Baseline Assessment (HSBA) for Sudan and South Sudan, Small Arms Survey, Geneva, Switzerland, <http://www.smallarmssurveysudan.org/fileadmin/docs/facts-figures/sudan/darfur/armed-groups/opposition/HSBA-Armed-Groups-JEM.pdf>, [18.02.2015].

pretatorzy polityczni idą tu znacznie dalej z zarzutami, opisując Ruch jako niemal skrzydło wojskowe Kongresu. W każdym razie zarzuty wobec Ruchu Sprawiedliwości i Równości opierają się na wielu faktach, z których najważniejsze to⁷³:

1. Większość przywódców Ruchu Sprawiedliwości i Równości, jeśli nie wszyscy, byli wcześniej prominentnymi członkami Islamskiego Frontu Narodowego, kiedy był jeszcze zjednoczony pod wodzą al-Turabiego, a niektórzy z nich byli nawet przywódcami i założycielami tej organizacji, należąc do najbardziej fanatycznych i radykalnych obrońców Rządu Ocalenia Narodowego i jego przywódców. Dopiero po podziale Islamskiego Frontu Narodowego w 1999 roku część jego przywódców stanęła po stronie Kongresu Ludowego.
2. Ruch Sprawiedliwości i Równości miał ogromny potencjał finansowy i posiadał bogate źródła finansowania, o których pochodzeniu nikt nie wiedział oprócz garstki przywódców stojących na jego czele.

Mimo sprzyjających warunków działania, Ruch Sprawiedliwości i Równości również doświadczył wewnętrznych podziałów. Najważniejsze skrzydła wywodzące się z niego to⁷⁴:

1. Ruch Sprawiedliwości i Równości – Skrzydło Khalila Ibrahima Mohammeda;
2. Ruch Sprawiedliwości i Równości, wspólne przywództwo;
3. Narodowy Ruch na rzecz Reform i Rozwoju, przywództwo Idrissa Azraga;
4. Ruch Sprawiedliwości i Równości, przywództwo polowe (Harba);
5. Ruch Sprawiedliwości i Równości Skrzydło Pokoju (Abu Risha);

⁷³ Tamże, s. 28; zob. *Harakat aleadl walmusawa (Harakat Ruch Sprawiedliwości i Równości)* <http://goo.gl/Zo1TcS>, [18.03.2014].

⁷⁴ Tamże, s. 30; zob. *The Sudanese press after separation. Contested identities of journalism*, Berlin 2012, s. 42–43.

6. Ruch Rewolucyjnych Sił na rzecz Demokracji i Praw (Hisham Noreen i Khamis Sharon).

8.4. Kim są džandżawidzi?

Milicja džandżawidów stała się widocznym elementem na społecznej i wojskowej mapie Darfuru. Oskarżana była przez rebeliantów ze zgromadzeń takich jak Ruch Wyzwolenia Sudanu oraz Ruch Sprawiedliwości i Równości, że jest wojskowym ramieniem władzy centralnej w Darfurze. Rząd z Chartumu zaprzeczał tym zarzutom i utrzymywał, iż jest to grupa zbrojna działająca niezależnie i nie podlegająca żadnej jednostce państwowej. Po wybuchu konfliktu w Darfurze na wielką skalę, to właśnie o tej organizacji mówiło się najwięcej w mediach zainteresowanych rozwojem sytuacji w Sudanie⁷⁵.

Nie ma zgodności co do wyjaśnienia pochodzenia samego słowa *dżandżawid*. Najczęściej przyjmuje się, że pochodzi od określenia „demon, czyli džina na koniu” (koń po arab. *dżawad*), które w lokalnej wymowie Darfurczyków przybiera formę *dżandżawid*. Są jednak i tacy, którzy twierdzą, że pochodzi ono od połączenia aż trzech słów, a mianowicie: „dżin”, „koń” i „G3” (znana broń rozpowszechniona w Sudanie). Słowo to związane też było z nazwiskiem jednego z arabskich rozbójników z Darfuru – Hamidem Dżandżoat. Kierowana przez niego banda zasłynęła atakami na afrykańskie wioski w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, siejąc przerażenie i grozę wśród ich mieszkańców. Znaczenie ma jednak nie tyle pochodzenie tego słowa, co faktyczne pochodzenie tych oddziałów i rola, jaką odegrali w Darfurze⁷⁶.

⁷⁵ O. Tayeb, *Historyczne korzenie problemu Darfuru*, BBC, Bliski Wschód, 2004 r.

⁷⁶ Zob. A. Haggard, *The Origins and Organisation of the Janjaweed in Darfur*, w: A. de Waal, *War in Darfur and the Search for Peace*, dz. cyt., s. 113–114.

Dżandżawidzi wywodzą się z arabskich plemion pasterskich, o których pisałem wyżej, dotkniętych w większym lub mniejszym stopniu przez suszę w Sahelu. Na początku było to tylko pejoratywne określenie odnoszące się do biednych włóczęgów z koczowniczych plemion. Życie koczownicze było trudne, a susze stanowiły dodatkowe utrudnienie, co skłaniało te grupy do popełniania przestępstw. Przyłączały się do nich grupy młodych ludzi pozbawionych własnych pastwisk i stad oraz zwykli bandyci (wielu zwolnionych z więzienia). Nie było w tym czasie doniesień o dżandżawidach uzbrojonych i szkolonych przez rząd. Pochodzili oni zarówno z plemion darfurskich, jak i z Czadu. W czasie wojny domowej przybyli w znacznej liczbie do Sudanu, ale zamiast wegetować w obozach dla uchodźców zajęli się rozbojem. Słowa *dżandżawid* w tych latach nie wiązano z nikim więcej jak tylko z pospolitymi, choć wyjątkowo niebezpiecznymi przestępcami. Później osiadłe grupy zaczęły używać określenia *dżandżawid* także w stosunku do koczowniczej milicji, zwanej również „jeźdźcami”, gdyż do poruszania się wykorzystywali konie i wielbłądy. Stali się oni symbolem kryzysu gospodarczego, w tym przede wszystkim koczownictwa na całym terenie Sahelu i podobnie jak nastoletni żołnierze w innych krajach afrykańskich, takich jak Sierra Leone, Liberia, Uganda, czy wschodnia część Demokratycznej Republiki Konga, byli źródłem rekrutów do różnych grup milicyjnych.

W 1987 roku dżandżawidzi weszli jednak także do szerokiej koalicji obejmującej wszystkie plemiona pochodzenia arabskiego. Po raz pierwszy zebrały się one pod jednym sztandarem. Powstało wówczas, jak już wspomniałem, „Arabskie Zrzeszenie”, obejmujące łącznie 27 plemion, które miało na celu zmniejszenie wpływów plemion rolniczych pochodzących znad Nilu, uznawanych za Arabów, ale mających tak naprawdę korzenie nubijskie, takie jak Dża’alin, Szajgija czy Danagla, których przedstawiciele od

początku niepodległości Sudanu mieli największy udział w sprawowaniu władzy w Sudanie. Ten front został poszerzony i objął plemiona pochodzenia arabskiego także w regionie Kordofanu, po czym przyjął nową nazwę al-Kurejsz. Nawiązano w ten sposób do ideologii arabizmu, według której tylko Arabowie z pasterskich plemion hodowców wielbłądów są prawdziwymi Arabami, wywodzącymi się z plemienia al-Kurejsz z Mekki, z którego pochodził sam Prorok. Stąd tylko oni są „prawdziwymi muzułmanami” i to oni są naznaczeni, aby rządzić arabskimi ziemiami od Nilu aż po Jezioro Czad. W latach osiemdziesiątych oskarżono ówczesny rząd Sadiq al-Mahdiego, tak jak później rząd al-Basзира, o sponsorowanie tej organizacji, podczas gdy oskarżony Ruch na Rzecz Wyzwolenia Sudanu pod wodzą Johna Garanga zamierzał uzbroić plemię Fur w Darfurze, aby mogło stanąć do konfrontacji z rządem w Chartumie. W tym kontekście pojawiają się oskarżenia, że milicje džandżawidów nie są już tylko bandami kryminalistów bez politycznego znaczenia, ale militarnym ramieniem plemion arabskich w Darfurze frontu al-Kurejsz. Niektórzy obserwatorzy łączą też powstanie džandżawidów z bojówkami obecnego prezydenta Czadu Idrissa Debby, w milicji džandżawidów pojawili się bowiem przedstawiciele Zaghawa zamieszkujący wschodni Czad⁷⁷.

Z tego co wiadomo, milicja džandżawidów jest podzielona na dwie części. Północna część obejmuje Darfur, jest mniejsza liczebnie i składa się z kilku bojówek arabskich plemion. Niektóre źródła wspominają, że džandżawidzi na północy są odpowiedzialni za zniszczenie miasta Kutum na przełomie lipca i sierpnia 2003 roku. Druga, większa część tych milicji jest na południu, a jej członkami są

⁷⁷ Tamże, s. 54; Pro. B. Koerner, *Who Are the Janjaweed? A guide to the Sudanese militiamen*, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/explainer/2004/07/who_are_the_janjaweed.html, [19.03.2014].

przedstawiciele plemion arabskich znanych jako Baggara (hodowcy krów). Milicję tę oskarża się, że uczestniczyła obok armii sudańskiej w kampanii przeciwko Ruchowi Dawida Bolada i doprowadziła do buntu w 1991 roku we współpracy z Johnem Garangiem, liderem SPLA i separatystyczną NIF, kierowaną przez Hassana al-Turabiego. Rada Bezpieczeństwa ONZ, w rezolucji w sprawie Darfuru z początku sierpnia 2004 roku, zażądała od sudańskiego rządu rozbrojenia milicji džandżawidów i wytropienia osób zaangażowanych w dokonywanie zabójstw, grabieży i gwałtów. W tym kontekście pojawiło się w mediach nazwisko szejka Musy Hilala z klanu Umm Dżalul z koczowniczego plemienia arabskiego Rizeigat w Darfurze Północnym, jako przywódcy džandżawidów. Pisano, że Musa Hilal⁷⁸ we współpracy z rządem w Chartumie dokonał najazdu na Czad, gdzie wcielono do oddziałów džandżawidów dwadzieścia tysięcy Czadyjczyków, w zamian oferując im inwentarz konny, broń i obietnicę nieograniczonej grabieży. Według relacji rebeliantów, był on wymieniony w wykazie sprawców czystek etnicznych, których sprawcami byli džandżawidzi. Stany Zjednoczone przyjęły nawet rezolucję oskarżającą szejka Musę Hilala jako jednego z wiodących przywódców džandżawidów, czemu sam Musa Hilal zawsze zaprzeczał⁷⁹.

⁷⁸ Musa Hilal jest głównym liderem i twórcą milicji Dżandżawid. On jest chyba najważniejszą osobą w stworzenia Dżandżawid i jest dumny ze swojej roli „agenta rządowego”. Hilal twierdził że, on tylko walczy z siłami rebeliantów w Darfurze, ale faktycznie został zauważony na wielu nalotów i ataków Janjaweed. Jego idea dżihadu jest ukryta za maską prostego „agenta rządowego”. Jego prawdziwe intencje, jednak zostały już ujawnione w dyrektywie z 2004 roku wysłanej do służb wywiadowczych i bezpieczeństwa wojskowego „Zmiany demograficzne w Darfurze i opróżnianie go z plemion afrykańskich”. Za: J. Flint, A. de Waal, *Darfur: A Short History of a Long War*, London 2005.

⁷⁹ Tamże, s. 89–90; zob. S. Salim, *Janjaweed (Dżandżawid)*, <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/9FD23AF4-0E79-4725-8F7E-851B26EBD2AF>, [18.03.2014].

9. Postawy, cele i motywy działania stron konfliktu

Jednym z głównych politycznych celów rebeliantów w Darfurze było przeciwstawienie się marginalizacji politycznej. Pomimo wysiłków politycznych dokonywanych przez rząd centralny w Chartumie, rzeczywiście przyczyną tej sytuacji, zgodnie ze słowami Khalila Ibrahima⁸⁰, jest historyczna niesprawiedliwość wobec większości ludności Sudanu. Oskarżenie to jest sprecyzowane bardzo wyrażnie w oświadczeniu wydanym przez darfurskich rebeliantów. Ich sojusz w tej części Sudanu, w tym Ludowego Ruchu Wyzwolenia Sudanu Południowego, został określony mianem: „zmarginalizowani przeciwko władzy centrum”⁸¹.

Rebelianci w Darfurze skarżyli się zawsze na dyskryminację wobec nich praktykowaną przez rząd z powodów ich rdzennie afrykańskiej kultury i zajęć przez nich wykonywanych. Trzeba podkreślić, że elity polityczne w postkolonialnym Sudanie składają się tylko i wyłącznie z ludzi znad Nilu, wywodzących się z centrum i północy kraju. Natomiast mieszkańcy zachodniego Sudanu, a w szczególności z Darfuru, nie obejmowali władzy w Sudanie od czasów upadku powstania mahdystów, czyli od przeszło stu lat. Mimo powołania urzędników państwowych z Darfuru, którzy objęli wysokie stanowiska, ich działalność ograniczała się do stolicy i opierała się na współpracy z politykami z centrum, a nie dotyczyła kwestii Darfuru. Sytuacja ta wiele wyjaśnia, jeśli chodzi o powody działalności rebelianckiej w Darfurze. Początkowo celem rebeliantów było odparcie ataków,

⁸⁰ Zamordowany przywódca Ruchu Sprawiedliwości i Równości, przez rok także członek rządzącej Partii Kongresu Narodowego i minister w Rządzie Ocalenia Narodowego.

⁸¹ Z. Albouhtri, *Musklat Farfur aljuzur altarikhia – al-abaad aligtimayia – al-tatawrat al-sysia* (Problem Darfuru, historyczne korzenie, społeczne wymiary rozwoju sytuacji politycznej), Kair 2006, s. 89.

następnie oczekiwali wydalenia plemion arabskich koczowników z regionu i obarczenia rządu odpowiedzialnością za słaby rozwój tej prowincji, aby wreszcie zażądać niepodległości i powrotu do silnej władzy i przyznania kilku kluczowych ministerstw przedstawicielom tego regionu⁸².

Odmienne wymagania towarzyszą również intelektualnym ruchom politycznym rebeliantów Darfuru. Pojawiały się poprzez sprzeczne oświadczenia zarówno Ruchu Sprawiedliwości i Równości, który dokonał operacji wojskowych przeciwko państwu w Darfurze, jak i Ruchu Wyzwolenia Darfuru, który zmienił nazwę na Ruch Wyzwolenia Sudanu. Można tu argumentować, że ta rozbieżność potrzeb i oświadczeń wynika z powodu braku programu politycznego, a to oznacza, że problemem jest nie tylko chęć osiągnięcia pewnych wewnętrznych, ale i zewnętrznych celów, związanych z niezależnością i samodzielnością prowincji, podobnie jak w przypadku Sudanu Południowego⁸³.

Operacja „długie ramie”

W październiku 2007 roku odbyła się konferencja IV Powszechny Zjazd Ruchu Sprawiedliwości i Równości, na którym podjęte zostały istotne decyzje. Tłumy skandowały hasła wzywające do tego, aby siły JEM wyprowadziły wrogów z Chartumu, i spowodowały zaniechanie popełniania zbrodni ludobójstwa i prowadzenia wyniszczających walk. Uczestnicy konferencji zjechali się z teren Sudanu oraz zagranicy, kobiety i mężczyźni. Ze względu na liczne powody i okoliczności decyzja o powołaniu operacji wojskowej została zlecona sudańskiemu ruchowi równości i sprawiedliwości, zwanej operacją długiego ramienia ze względu na zasięg 1200 km.

⁸² Tamże, s. 89–90.

⁸³ H. Abdul Aziz, R. Ma'in, <http://ssnp.net/content/view/574/141/>, [9.05.2012].

Operacja wojskowa rozpoczęła się na terenie Sahary, miejsca pozbawionego drzew i bunkrów⁸⁴.

Głównym celem Ruchu Sprawiedliwości i Równości jest sprostanie aspiracjom ludności zmarginalizowanej z terenu Sudanu w kwestii podziału władzy i dzielenia się bogactwem ziemi Hawakeer. JEM reprezentuje również prawa i interesy ludności przesiedlonej, uchodźców i osób przeniesionych na teren diaspory. Głównym celem jest zapewnienie bezpieczeństwa w regionie, ograniczenie zaistniałego chaosu i zaprzestanie dręczenia narodu ze strony reżimu. Założeniem Ruchu Równości i Sprawiedliwości jest osiągnięcie gwarancji, że w kolejnym innym regionie ludność nie chwyci za broń, by domagać się słusznych sobie praw⁸⁵.

Sudański Ruch Równości i Sprawiedliwości Ruchu Sprawiedliwości i Równości jest krajowym programem myśli politycznej. Uważa, że przyczyną kryzysu w Darfurze jest szerzenie się konfliktu etnicznego, rozprzestrzenianego przez rasistowski reżim rządzący w Chartumie. Nakaz jednolitej kultury, języka, wiary, rozmycie i zatarcie tożsamości kulturowej, monopolizacja władzy, zagarnianie bogactw, hegemonia i dominacja ponad wymiarem sprawiedliwości w służbie cywilnej dla wyższych rangą urzędników, wojska i policji są bezwzględnie niemożliwe do akceptacji. JEM zrzesza w swych szeregach członków różnych części Sudanu należących do 67 różnych grup plemiennych z terenów Darfuru, Kordofanu, regionu Centralnego, w tym członków Gór Nuba i Sudanu Południowego. Dlatego obalono medialną propagandę głoszącą, iż JEM jest zmonopolizowany przez członków Zaghwa. Ponadto członkowie ruchu

⁸⁴ *Darfur rebels commemorate 2008 'Battle of Omdurman'*, <https://www.dabangasudan.org/en/all-news/article/darfur-rebels-commemorate-2008-battle-of-omdurman>, [20.05.2015].

⁸⁵ M. Suleiman, *Seventh Anniversary of the Operation Long Arm by JEM*, <https://thussudan.wordpress.com/2015/05/10/seventh-anniversary-of-the-operation-long-arm-by-jem/>, [20.05.2015].

przed zrzeszeniem się reprezentowali różne myśli polityczne od lewej do prawej orientacji. Ruch Równości i Sprawiedliwości jest ruchem nacjonalistycznym, szeroko rozmieszczonym we wszystkich regionach Sudanu i prowadzi skoordynowane zmiany w Sudanie, dalekie od fanatyzmu.

Ponadto JEM w odpowiednim momencie przedstawił swoją gotowość do negocjacji i uzgodnień dla pokojowego współistnienia w ramach jednego państwa, w którym wszyscy obywatele mają równe prawa i obowiązki⁸⁶.

Operacja „długie ramie” wskazała w jak dalekim stopniu JEM wniosło swoje zaangażowanie dla poszanowania międzynarodowego prawa humanitarnego. Nieagresja wobec obywateli i poszanowanie gruntów było zobowiązaniem cywilnym JEM. Główne cele JEM zawierają zbudowanie państwa demokratycznego, w którym obywatele korzystają z wolności, uczciwej i sprawiedliwej szansy na miejsca pracy bez dyskryminacji, zapewniona jest godna egzystencja dla każdego, sprawiedliwość niezależna od koloru skóry, wyznania, płci, wieku, kultury i języka oraz politycznej przynależności danego regionu.

10. Reżim rządzącej Partii Kongresu Narodowego⁸⁷ i utrzymywanie się kryzysu w Darfurze

Przez lata trwała wierność polityczna mieszkańców regionu Darfuru dla państwa Mahdystów (1884–1898) z powodu darfurskiego pochodzenia zastępcy Mahdiego kalifa Abdullaha Altashi

⁸⁶ Tamże; por. W. Al n n u r, *Asrar jadida fi eamaliat aldhahirae alttawil* (Nowe tajemnice operacji „długie ramie”), <http://almeghar.com/permalink/25750.html>, [20.05.2015].

⁸⁷ Partia Kongresu Narodowego (*National Congress Party*, NCP), oficjalnie rządząca partia w Sudanie, powstała w 1998 r., kierowana przez prezydenta Omara al-Beszira, programowo nawiązująca do Islamskiego Frontu Narodowego (NIF).

i przynależności większości ludności Darfuru do ugrupowania Al-Ansar, zdominowanego przez rodzinę Mahdiego. Ta lojalność trwała nawet po jego upadku i zmianie na partię polityczną pod nazwą Partia Umma, kierowaną przez Al-Sadiq al-Mahdiego (wnuka historycznego przywódcy). Od tamtego czasu rząd Sudanu i inne strony na próżno starają się przeniknąć w region Darfuru, który jest okręgiem zamkniętym dla Partii Umma. Sytuacja ta utrzymała się aż do 1986 roku, kiedy to islamski ruch był w stanie w wyborach parlamentarnych skutecznie wprowadzić do sudańskiego parlamentu trzech deputowanych z regionu⁸⁸.

Pomimo sukcesu Islamskiego Frontu Narodowego kierowanego przez Hassana al-Turabiego w postaci wejścia do rządu Numajriego, w Darfurze pojawił się kryzys. Oczekiwano, że prezydent Sudanu Numajri (1969–1985) o wiele więcej środków przeznaczy dla tego regionu. Niestety sytuacja nie uległa większym zmianom, a w partii zaczęły się rozłamy. Stracił on w pierwszym etapie Davida Yahya Bolada, a następnie zrezygnowało dwóch z trzech członków partii w parlamencie i przyłączyło się do rywalizujących stron. Bolad przyłączył się do Ruchu Ludowego na rzecz Wyzwolenia Sudanu, prowadzonego przez Johna Garanga i sam poprowadził pierwszą zbrojną rebelię przeciwko islamskiemu rządowi, co zakończyło się jego egzekucją w 1991 roku⁸⁹.

Po buncie Bolada rząd traktował Darfur jako centrum stałej opozycji wobec rządu. Podstawowym zadaniem rządu było osłabienie sił w tym regionie. Główną przeszkodą była administracja cywilna. Rozpoczęto zatem realizację zaplanowanych celów. Rząd

⁸⁸ A. Hussain, <http://epdmsite.org/modules/publisher/item.php?itemid=90>, [14.02.2014].

⁸⁹ Tamże; zob. H. Mohamed, A. de Waal, *Late Jaafar Nimeiri – Reflections on his Life*, <http://africanarguments.org/2009/05/31/reflections-on-the-life-of-the-late-jaafar-nimeiri/>, [14.02.2015]; zob. *Theguardian*, *Jaafar Nimeiri*, <http://www.theguardian.com/world/2009/jun/05/obituary-jaafar-nimeiri>, [15.02.2015].

podzielił region na większą niż dotychczas liczbę małych jednostek administracyjnych i w 1995 roku wydał decyzję o podzieleniu Dar Masalit w zachodnim regionie na 34 lokalne jednostki administracyjne, a następnie postanowił utworzyć 6 „Amodiat” – grup administracyjnych arabskich plemion. Proces podziału terytorialnego kontynuowano, tak aby z 9 stanów osiągnąć 26, a z 19 prowincji – 121 oraz z 126 administracji lokalnych – 674⁹⁰.

Rząd jednak nie zatrzymał się na tych podziałach. Wymyślano i ustanawiano również nowe tytuły i stanowiska w administracji lokalnej, jak przykładowo tytuł „amira”. Osoba zajmująca to stanowisko miała szerokie uprawnienia, aby przeciwdziałać inicjatywie administracji dyrektorów i lokalnych liderów obywatelskich. Rezultatem takich zmian było ogromne zamieszanie i zakłócenie struktury plemion poprzez wprowadzanie funkcji i tytułów nie mających podstaw w dotychczasowym systemie. Można oczywiście zaakceptować chęć stworzenia nowoczesnego państwa, stopniowo wykraczając w pewnych kwestiach poza granice dotychczasowych obyczajów i ustaleń plemiennych, ale przyjęte tutaj rozwiązania spowodowały tylko dodatkowe konflikty. Po czasach, kiedy rząd zajmował się reorganizacją plemienną administracji, okazało się, że w plemionach z powodu braku innych sił politycznych to one stały się realną władzą. Doprowadziło to do zupełnego zerwania z tradycjami plemiennymi. W tych okolicznościach problemy Ruchu Islamskiego ciągnęły się dalej. W 1996 roku na konferencji założycielskiej rządzącej Partii Kongresowej starano się zbudować blok na rzecz Darfuru i wystawić własnego kandydata. W przypadku powodzenia takich działań można by to określić bezkrwawym zamachem stanu w rządzie. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych wśród islamistów wybuchł konflikt,

⁹⁰ Tamże; zob. J. Tknh, *Darfur: Alttaqsimat al'iidariat walnnizae alqabli* (Darfur: podziały administracyjne i konflikty plemienne), Chartum 2014, s. 2–14.

spowodowany głębokimi różnicami politycznymi. Przez ponad dekadę wydawały się one być uśpione, ale w końcu ujawniły się z całą mocą. Ostatecznie doszło do rozłamu na dwa skrzydła: rządzący Kongres Narodowy oraz Kongres Ludowy kierowany przez al-Turabiego. Po rozpadzie pojawiły się oskarżenia pod adresem ruchu al-Turabiego o wspieranie ruchów rebelianckich w Darfurze. Pomimo wielokrotnych zaprzeczeń, istnieją dowody na związek pomiędzy tym, co dzieje się w Darfurze a działalnością Kongresu Ludowego⁹¹.

W marcu 2016 roku z wizytą oficjalną był obecny w Warszawie Minister Spraw Zagranicznych Sudanu Ibrahim Ghandour. Jest on jedną z najważniejszych postaci rządzącej Partii Kongresu Narodowego. Minister udzielił autorowi pracy krótkiego wywiadu. Stwierdził, iż jego rząd od początku starał się dążyć do rozwiązania tego konfliktu drogą pokojową natomiast, jego zdaniem, brak było takiej gotowości ze strony rebeliantów. Na potwierdzenie swoich słów stwierdził, że rząd zgodził się na podjęcie rozmów z rebeliantami w Abudży w Nigerii. Rebelianci (Ruch Sprawiedliwości i Równości) zaatakowali lotnisko w Al-Faszer i zniszczyli znajdujące się tam samoloty. Zaatakowane zostały też posterunki policji należące do rządu. Wydarzenia te skomplikowały sytuację. Rząd wyczuł, iż rebelianci nie są grupami etnicznymi walczącymi o swoje prawa, ale dążą do obalenia rządu. Konieczne było sprowadzenie wojska do zaprowadzenia porządku. Zapanowała destabilizacja stając się zachętą dla innych grup plemiennych do podejmowania walk i „rozliczeń” między sobą. Pomimo tego rząd podtrzymał zgodę na rozmowy pokojowe w Abudży w 2006 roku. Dwa skrzydła SLM – jedno z Minni Minawi i drugie pod przewodnictwem Abdulwahida zobowiązały

⁹¹ Tamże; por. J. Tubiana, V. Tanner, M. Abdul-Jalil, *Traditional authorities peacemaking role in Darfur*, Washington 2012, s. 80–85.

się do podjęcia negocjacji z rządem. Jednak tylko jedna tylko frakcja z Ruchu Wyzwolenia Sudanu, pod przewodnictwem Minawi podpisała porozumienie, natomiast Abdulwahida stojący na czele innej frakcji, odmówił rządząc uprzednio w zamian za ugodę 100mln dolarów. Minawi został mianowany doradcą prezydenta Sudanu.

W 2010 po wyborach powszechnych prezydenckich i parlamentarnych w Sudanie Minawi odmówił rozwiązania swoich oddziałów wojskowych mimo, iż mógł nadal pełnić funkcję doradcy prezydenta. Wolał on jednak przenieść się do Południowego Sudanu. Rząd kontynuował rozmowy z partyzantami również z Ruchem Sprawiedliwości i Równości w Doha (2011). Prezydent Sudanu sam osobiście pojechał do Doha, aby podpisać to porozumienie. Jednak przywódca Ruchu Chalil Ibrahim wrócił z Doha nie podpisując porozumienia, chociaż 19 innych frakcji walczących podpisało je. Minister oświadczył, iż obecnie władze dojrzały do końcówki realizacji porozumień z Doha. Odbędzie się referendum w sprawie ewentualnego połączenia regionów Darfuru lub pozostawienia obecnego ich podziału. Minister stanowczo poświadczył, iż obecnie żaden ruch rebeliancki nie ma bazy na terytorium Darfuru. Przywódca Ruchu Sprawiedliwości i Równości Jibril Ibrahim przebywa obecnie w Południowym Sudanie, Minawi natomiast na południu Libii. Rozmówca autora stwierdził, iż Darfur jest aktualnie w trakcie prawdziwego rozwoju. Powstaje między innymi Bank Darfurski współfinansowany przez Bank Katarski. Rząd Kataru dostarczył ponadto kwotę 80 mln dolarów. Minister potwierdził otwartość rządu i stałą gotowość do rozmów z rebeliantami, ale zastrzegł się, że nie będzie to na ich warunkach lecz na warunkach pokojowych. Rząd przyjął strategię prowadzenia negocjacji (jako jedyny z rządów prowadzi dialog z rebeliantami) gdyż w jego opinii wojna nie niesie z sobą żadnych korzyści. Minister podczas

rozmowy podkreślił też zainteresowanie rządu polskiego sytuacją w Sudanie, zwłaszcza w regionie Darfuru⁹².

Rządząca Partia Kongresu Narodowego (NCP) w Sudanie przyczyniła się znacznie do zaostrzenia kryzysu w Darfurze. Region Darfuru doświadczył z jej strony najwięcej cierpienia i zniszczeń. Takiej tragedii nie widziano w tym regionie od czasu upadku sułtana Ibrahima Garada, pokonanego przez osmańskiego gubernatora Zubaira Paszę⁹³ w 1874 roku i upadku Sułtanatu oraz zniszczeń w regionie Darfuru w okresie Mahdiji. Islamiści byli bardzo zorganizowani w swoich działaniach, zanim zdobyli władzę w wyniku wojskowego zamachu stanu w 1989 roku. Odgrywali ważną rolę w wydarzeniach w Darfurze po stronie opozycji i rządu. Interweniowali w plemiennych konfliktach, popierając arabskie plemiona i pomagając ich organizacjom, mając na celu zwiększenie swoich wpływów w Darfurze, tworząc tam przy okazji zaplecze polityczne⁹⁴.

Strategia rządowa Partii Kongresu Narodowego w Darfurze cechowała się sprzecznościami i była bardzo szkodliwa dla regionu i jego mieszkańców. Celowo dążono do osłabienia regionu i jego ludności poprzez odcięcie północnej części prowincji i dołączenie jej do terytorium północnego. Ostatecznie Darfur podzielony został na trzy stany (regiony), a wkrótce potem podzielono go jeszcze na kilka prowincji, nie uwzględniając w tychże podziałach dziedzictwa i historii tych ziem⁹⁵.

⁹² Wywiad przeprowadzony przez autora z Ministrem Spraw Zagranicznych Sudanu Ibrahimem Ghandourem, 18.03.2016 roku, podczas jego oficjalnej wizyty w Warszawie, w Polsce.

⁹³ Zubair Pasha to były gubernator prowincji Bahr al-Ghazal w Sudanie w 1869 roku. W 1874 roku podbił Darfur dla „Kedywa Egiptu”, gdy jednak udał się do Kairu w 1876 roku w celu uzyskania gubernatorstwa Darfuru, został tam zatrzymany; za: R.O. Collins, *A History of Modern Sudan*, Cambridge 2008, s. 18.

⁹⁴ N. Bashari, *Epistemological Enlightenment Centre*, <http://tanweer.sd/arabic/modules/smartsection/item.php?itemid=96>, [15.03.2013].

⁹⁵ J. Flint, *Beyond Janjaweed: Understanding the militias of Darfur*, dz. cyt., s. 23.

Przystąpiono również do rozbijania i osłabiania roli tradycyjnych przywódców i administracji cywilnej. Władzę ich natomiast przekazywano własnym ludziom. Uznano, że tradycyjnie przywództwo w regionie należy do Partii Umma, która również posiadała przedtem wielu czołowych przywódców spoza prowincji, słynących z przemocy i arogancji. Tymczasem rozwój Darfuru i sprawy jego obywateli pozostawały w cieniu i nie były przedmiotem zainteresowania nowej władzy. Rząd Kongresu Narodowego dążył również do wykorzystania Darfuru i jego militarnej siły, poprzez zaangażowanie mieszkańców prowincji w wojnę w Sudanie Południowym. Powołano więc siły obrony cywilnej oraz kawaleryjskie oddziały milicji. Czasem udzielano poparcia plemionom w Darfurze Południowym i milicjom pasterzy arabskich, aby skłonić SPLA do walki na rzecz rządu na innych obszarach. Z drugiej strony Rząd Kongresu Narodowego ignorował konflikty plemienne w Darfurze, a czasem stawał po jednej ze stron przeciw innym i przede wszystkim milczał, kiedy trzeba było interweniować w kwestiach dokonywania masowych mordów i wypędzeń. Starano się złamać tradycyjne struktury w Darfurze i osłabić Partię Umma tak, aby ludność nie domagała się swoich słuszných praw w uwzględnianiu regionu w planie rozwoju i zezwolenia na samodzielność w rządzeniu⁹⁶.

Rząd Partii Kongresu Narodowego zajmował zdecydowane stanowisko wobec kwestii rozbojów w regionie i próbował zrzucać odpowiedzialność na określone grupy. Nie przewidywano podjęcia działań ukierunkowanych na przeciwdziałanie tym negatywnym zjawiskom i zachowaniom. Nie posiadano stosownego planu wobec Darfuru, który przewidywałby osiągnięcie bezpieczeństwa w tym regionie⁹⁷.

⁹⁶ N. Bashari, *Epistemological Enlightenment Centre*, <http://tanweer.sd/arabic/modules/smartsection/item.php?itemid=96>, [15.03.2013].

⁹⁷ J. Flint, *Beyond Janjaweed: Understanding the militias of Darfur*, dz. cyt., s. 21–24.

Podsumowując, można stwierdzić, iż strategia rządzącej Partii Kongresu Narodowego dla ratowania Darfuru polegała na odsuwaniu od siebie odpowiedzialności za odbudowę i rozbudowę infrastruktury, czy rozwiązanie kwestii kryzysu środowiskowego. Szerzono jedynie kulturę wojny i dawano przyzwolenie na stosowanie przemocy, przyczyniając się do powstawania dodatkowych konfliktów pomiędzy ludnością poprzez niesprawiedliwe i nierówne ich traktowanie, a także wykorzystywano miejscową ludność i jej przekonania religijne dla wsparcia celów militarnych i politycznych wobec przeciwników SPLA i innych sił opozycyjnych.

Tymczasem Hassan al-Turabi pytany o to, w jaki sposób można by rozwiązać konflikt i przywrócić pokój w Darfurze, na zakończenie rozmowy ze mną powiedział tak: „Konieczna jest decentralizacja i federalne władze w regionie Darfuru [czyli autonomia dla tego regionu]. Straciliśmy Sudan Południowy właśnie z tego powodu. Południe od czasu deklaracji niepodległości żądało autonomii, co zostało mu obiecane, ale ignorowaliśmy to, ponieważ uważaliśmy, że są to ludzie niewykształceni. Przykład Południa miał wpływ na Darfur, bo Południowcy bronią niektórych swoich praw, a Chalil i jego rodzina rządzi Czadem. Rząd wysłał siły wojskowe do Czadu, po czym Chalil został wydalony z tego kraju, więc udał się do Libii, a po upadku reżimu Kaddafiego zabrał swoją broń i powrócił. Rząd używa różnych złych metod w Darfurze, których skutki nie znikną przez wieki”.

ROZDZIAŁ IV

ROLA SPOŁECZNOŚCI MIĘDZYNARODOWEJ W KONFLIKCIE W DARFURZE

1. Obecność Organizacji Narodów Zjednoczonych w Darfurze

Darfur przez lata nie był przedmiotem troski centralnego rządu Sudanu urzędującego w Chartumie. Mieszkańcy tego regionu odczuwali narastające niezadowolenie z powodu zaniedbań i ich dotkliwych skutków w zakresie upośledzenia rozwoju gospodarczego oraz ścisłej kontroli, jakiej podlegali. Czynniki te, obok ograniczonych zasobów z pól uprawnych i źródeł wody, znacznie utrudniały im życie. W 2003 roku nastąpiła eskalacja wrogich nastrojów, co zaowocowało rozpoczęciem konfliktu wojennego, prowadzonego przez ugrupowania zbrojne Ruchu Sprawiedliwości i Równości i Ruch Wyzwolenia Sudanu. Darfurczycy zażądali między innymi większej autonomii dla swojego regionu.

Rząd w Chartumie wystawił przeciwko rebeliantom, jak wspomniałem wcześniej, uzbrojone oddziały milicji plemiennych, tzw. džandżawidów. Dało to początek krwawej, bolesnej wojnie, która stale przynosi wiele zniszczeń, a przede wszystkim ofiar. Od momentu rozpoczęcia działań wojennych ponad 200 tys. osób straciło życie, a wiele musiało opuścić swoje domy. Uciekając przed niebezpieczeństwem, nie mając środków do życia, schronienie znaleźli w obozach dla uchodźców. Do połowy 2005 roku konflikt spowodował ucieczki i przesiedlenia około 1,2 miliona mieszkańców

Darfuru – w większości jej rdzennych afrykańskich mieszkańców. W 2007 roku liczbę tych osób szacowano na 2–2,5 miliona. Około 130 tysięcy z nich przekroczyło granicę kraju i osiedliło się w sąsiednim Czadzie. Wojna ta jest tak okrutna, że nawet mieszkańcy tychże obozów nie mogą czuć się bezpiecznie – bywają ofiarami napadów i gwałtów dokonywanych przez przedstawicieli strony rządowej¹.

Rada Bezpieczeństwa ONZ 25 maja 2004 roku wykazała zainteresowanie konfliktem, wydając w następnych latach kolejne rezolucje mające na celu ustabilizowanie sytuacji w Darfurze. W wydanym wówczas oświadczeniu wyraziła głębokie niezadowolenie i troskę z powodu zasięgu, postępu i skutków konfliktu. Wkrótce po tym uchwalono rezolucję nr 1556, w której postawiono Sudanowi ultimatum rozbrojenia nielegalnych milicji i zagrożono interwencją.

W rezolucji nr 1564² z 18 września 2004 roku RB ONZ zagroziła nałożeniem sankcji na sudański przemysł naftowy. Podjęto też prace ukierunkowane na określenie zasięgu naruszenia praw człowieka na terenach objętych wojną. Niestety, działania te nie przyniosły spodziewanego efektu, gdyż nałożeniu sankcji sprzeciwiły się Chiny. 1 lutego 2005 roku komisja śledcza ONZ przedstawiła w swoim raporcie liczne zbrodnie dokonane w Darfurze. Rada Bezpieczeństwa ONZ 29 marca 2005 roku nałożyła rezolucją nr 1591 embargo zbrojeniowe na tym razem wszystkie strony konfliktu w Darfurze, gdyż ta z 30 lipca 2004 roku obejmowała embargiem jedynie pozarządowych uczestników konfliktu.

¹ J. Flint, *Beyond Janjaweed: Understanding the militias of Darfur*, dz. cyt., s. 22–24; zob. K. Wiatr, *Darfur – ginąca prowincja*, portal spraw zagranicznych, 06 kwiecień 2008r., <http://www.psz.pl/116-bezpieczenstwo/katarzyna-wiatr-darfur-ginaca-prowincja>, [18.07.2015].

² Załącznik nr 6, Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1564 z dnia 18 września 2004 r.

Społeczność międzynarodowa na przestrzeni lat podejmowała działania zmierzające do położenia kresu krwawej wojnie i zaprowadzenia pokoju w Darfurze, jednakże próby osiągnięcia porozumienia i podpisania rozejmu są utrudnione z uwagi na podziały panujące wśród stron zaangażowanych w konflikt. Strona rebeliancka była rozczłonkowana i obejmowała blisko 30 różnych ugrupowań. Te podziały, brak chęci do współpracy i połączenia wysiłków na rzecz pokoju są znaczącymi przyczynami istniejącej sytuacji. Kiedy 5 maja 2006 roku w Abudży w Nigerii po długich negocjacjach podpisano porozumienie pokojowe przewidujące rozbrojenie džandżawidów i wcielenie do armii sudańskiej rebeliantów, część ich ugrupowań nie przyłączyła się do tego porozumienia. Rozejm zaakceptowała jedynie frakcja SLM pod dowództwem Minni Minnawiego³.

Kolejnym działaniem ukierunkowanym na zaprowadzenie pokoju w Darfurze było powzięcie planu utworzenia sił pokojowych dla tego regionu. Oddziały wojskowe wchodzące w skład tych sił miały liczyć 22 tysiące osób. Dokumentowała to postanowienie rezolucja RB ONZ z 31 sierpnia 2006 roku (RB nr 1706)⁴. Wojsko to miaoby zastąpić dotychczasowe oddziały Unii Afrykańskiej, której poziom profesjonalności i morale pozostawiały dużo do życzenia. Rząd centralny w Chartumie odrzucił jednak tę propozycję jako mogącą naruszyć suwerenność państwa, chociaż przystał na częściowe techniczne i strategiczne wsparcie wojsk Unii Afrykańskiej przez ONZ. Kolejną ważną datą był 16 kwietnia 2007 roku, kiedy to wspólnym wysiłkiem ONZ, USA, jak również Chin (sojusznika Sudanu) udało się nakłonić rząd w Chartumie do wydania zgody na wprowadzenie do regionu objętego działaniami wojennymi sił pokojowych ONZ, na które składało się 3 tysiące żołnierzy,

³ Tamże; zob. A. Słowik, *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, dz. cyt., s. 55–60.

⁴ Załącznik nr 9, Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1706 z dnia 31 sierpnia 2006 r.

śmigłowce bojowe oraz środki logistyczne. Dwa miesiące później – 12 czerwca 2007 roku – Sudan wyraził zgodę na wprowadzenie sił pokojowych pod połączonym dowództwem, jak i z udziałem wojsk Narodów Zjednoczonych i sił afrykańskich⁵.

Ostatecznie uchwalono wysłanie do Darfuru zjednoczonych sił pokojowych ONZ i Unii Afrykańskiej UNAMID w liczbie 26 tysięcy żołnierzy, które 31 grudnia 2007 roku zajęły miejsce dotychczasowych sił Unii Afrykańskiej (dokonało się to na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1769 z 31 lipca 2007). W zakres działania tych wojsk miała wchodzić obrona pracowników misji humanitarnych i cywilów. Zgodnie z zamierzeniem miała to być największa misja pokojowa na świecie, ale jej realizacja nie była łatwa z uwagi na opór rządu centralnego. W 2008 roku liczebność misji wynosiła dopiero 12,5 tysiąca osób. Niestety, powołane siły pokojowe stawały się celem ataków ze strony niektórych grup rebeliantów. 29 września 2007 roku 12 afrykańskich żołnierzy zginęło w wyniku ataku jednej z takich grup na obóz we wsi Haskanita w Darfurze. W odpowiedzi wojska rządowe podjęły ataki, w wyniku których śmierć poniosła znaczna liczba ludności cywilnej. Kolejne wydarzenie miało miejsce 9 lipca 2008 roku, kiedy to siedmiu żołnierzy sił UNAMID zginęło w ataku na ich patrol w północnym Darfurze. Natomiast w maju 2008 roku rebelianci z Ruchu Sprawiedliwości i Równości podjęli zuchwały atak na Chartum, zakończony śmiercią kilkuset osób⁶.

Przedstawiciele agend ONZ w Sudanie wystosowali wspólne oświadczenie w sprawie Darfuru 17 stycznia 2007 roku:

„Na przestrzeni ostatnich dwóch lat działalność organizacji humanitarnych w Darfurze pozwoliła ocalić życie setkom tysięcy

⁵ *The Save Darfur Coalition, The Genocide in Darfur*, http://www.italianblogs-fordarfur.it/adverts/Darfur_Briefing_Paper.pdf, [25.06.2014].

⁶ Tamże, s. 5–6.

cywilów dotkniętych konfliktem w tym regionie. W ciągu tego okresu wskaźniki śmiertelności spadły poniżej poziomu krytycznego, ogólne niedożywienie zmalało o połowę w stosunku do momentu szczytowego kryzysu z połowy 2004 roku, a prawie 3/4 mieszkańców Darfuru uzyskało dostęp do bezpiecznej wody pitnej. W samym 2006 roku dostarczono 400 tysięcy ton żywności. Pomimo nasilającego się braku bezpieczeństwa i wzrastających zagrożeń, na które wystawione są lokalne wspólnoty i pracownicy organizacji pomocowych, Narody Zjednoczone wraz z partnerami humanitarnymi były w stanie prowadzić skuteczną działalność na rzecz przetrwania i ochrony milionów osób”.

Pomimo tych zadowalających efektów działalności organizacji humanitarnych niestety nie było możliwe całkowite, długotrwałe uchronienie ludności przed skutkami działań wojennych, o czym mówi dalsza część oświadczenia:

„Tej działalności nie da się jednak utrzymać długo. W grudniu 2006 roku dostęp do ludności potrzebującej był najgorszy od kwietnia 2004 roku. Ponawiające się ataki militarne, przesuwające się linie frontu i rozdrobnienie oddziałów zbrojonych powodują ograniczenie bezpiecznego dostępu dla organizacji humanitarnych i prowadzą do dalszego zabijania cywilów, którzy ponoszą najdotkliwsze konsekwencje tego przewlekłego konfliktu. W ciągu zaledwie sześciu ostatnich miesięcy w wyniku walk pojawiło się ponad 250 tysięcy uchodźców, z których wielu zmuszonych było do ucieczki już po raz drugi lub trzeci. Wioski są palone, płądrowane i arbitralnie ostrzeliwane, niszczone są zbiory, zabijane zwierzęta. Wskaźniki przemocy seksualnej wobec kobiet są zatrważające. Sytuacja ta jest niemożliwa do zaakceptowania”.

Jednym z dotkliwych skutków działań wojennych jest właśnie przemoc, która dotyka też ludność cywilną. W Darfurze, jak wynika z dalszej części oświadczenia, ofiarami przemocy stali się też działacze organizacji humanitarnych.

„Nie można także zaakceptować przemocy kierowanej w coraz większym stopniu przeciwko pracownikom humanitarnym. W ciągu ostatnich 6 miesięcy zginęło 12 działaczy – więcej niż w ciągu dwóch poprzednich lat razem wziętych. Ich śmierć miała bezpośredni wpływ na działalność operacji humanitarnych w Darfurze. Zabójstwo trzech rządowych inżynierów wodnych w lipcu 2006 roku w Darfurze Zachodnim spowodowało tymczasowe zawieszenie dostaw wody i pracy urzędów sanitarnych w obozach dla uchodźców wewnętrznych (*Internally Displaced Persons, IDPs*)⁷. Dziewięciu pracowników rządowych z tego samego departamentu zostało uprowadzonych w Darfurze Południowym w listopadzie 2006 roku – pięciu z nich nadal nie odnaleziono. W ciągu ostatnich sześciu miesięcy 30 placówek organizacji pozarządowych i Narodów Zjednoczonych zostało bezpośrednio zaatakowanych przez zbrojne oddziały. Ponad 400 pracowników humanitarnych zmuszonych było 31 razy do opuszczenia swych siedzib na terenie trzech darfurskich stanów, w tym placówek w stolicach Al-Fashir i El Geneina oraz na obszarach kontrolowanych przez rebeliantów. Ich wyposażenie zostało rozkradzione, a załogi zastraszone i nękanie fizycznie. W mieście Gereida (Darfur Południowy) celowe ataki na sześć placówek humanitarnych, które miały miejsce 18 grudnia, zmusiły załogi organizacji pozarządowych do ich opuszczenia, co spowodowało poważne ograniczenia w dostarczaniu tak niezbędnych środków pomocy, jak żywność, czysta woda i opieka medyczna dla 130 tysięcy osób w największym skupisku uchodźców w całym Darfurze. Dziesięć dni wcześniej, w mieście

⁷ IDPs: uznaje się osobę, bądź grupę osób zmuszoną do opuszczenia swoich domów bądź miejsc zamieszkania, zwłaszcza w efekcie konfliktów zbrojnych, przemocy, łamania praw człowieka a także wywołanych przez naturę bądź aktywność człowieka klęsk żywiołowych, nie przekraczających jednak uznanych międzynarodowo granic państwowych. Za: B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne, Nowa kategoria migracji przymusowych*, Warszawa 2012, s. 112.

Kutum (Darfur Północny), załogi czterech organizacji pozarządowych i Światowego Programu Żywnościowego (WFP) zmuszone były wycofać się do Al-Fashir po ataku na wyraźnie oznaczoną placówkę humanitarną. To zaledwie dwa przykłady incydentów, występujących na terenie całego Darfuru. Jeżeli sytuacja ta się nie zmieni, działalność humanitarna i los wspieranej przez nią ludności ulegną nieodwracalnemu pogorszeniu”.

Niemożliwość prowadzenia akcji pomocowych przez organizacje humanitarne może przynieść wiele negatywnych skutków dla ludności. Brak lub ograniczenie pomocy oznacza zagrożenie niedożywieniem, spadek poziomu higieny, większa zachorowalność, zwłaszcza na choroby zakaźne, co w efekcie znacznie utrudni prowadzenie działalności zarobkowej.

„Utrzymujący się stan braku bezpieczeństwa wpływa negatywnie na dostępność opieki medycznej dla ludności Darfuru, gdyż wiele organizacji pozarządowych, zapewniających jej podstawową formę, zmuszone jest zawiesić lub zminimalizować swą działalność. Redukcja pomocy powoduje spadek higieny w obozach dla uchodźców, o czym świadczy wybuch epidemii cholery, która w ciągu 2006 roku zaatakowała 2768 osób, zabijając 147. Wskaźniki ogólnego niedożywienia niebezpiecznie zbliżają się do progu krytycznego, a około 60% rodzin, potrzebujących pomocy żywnościowej, wymienia brak bezpieczeństwa jako podstawową barierę dla uprawy ziemi, hodowli zwierząt i angażowania się w innego rodzaju działalność zarobkową. Jeżeli stan zagrożenia będzie się utrzymywał, wspólnota humanitarna nie będzie dalej w stanie zapewnić ludności darfurskiej warunków do przetrwania. Niżej podpisani członkowie Zespołu Krajowego Narodów Zjednoczonych w Sudanie pragną wyrazić swe poparcie dla konkretnych posunięć, podejmowanych zarówno przez sygnatariuszy Porozumienia Pokojowego dla Darfuru – w tym rządu, jak i pozostałych uczestników konfliktu – zmierzających ku pokojowemu rozwiąza-

niu konfliktu w Darfurze i będących wyrazem poszanowania dla międzynarodowego prawa humanitarnego i zasad humanitarnych. Tego typu pozytywne zmiany należy jednak podtrzymywać. Istnieje pilna potrzeba stworzenia solidnych gwarancji bezpieczeństwa dla ludności cywilnej i pracowników humanitarnych. Jednocześnie wszyscy ci, którzy są odpowiedzialni za ataki, prześladowania, porwania, zastraszania, grabieże i krzywdy wyrządzane cywilom, w tym uchodźcom wewnętrznym, pracownikom humanitarnym i innym osobom niezaangażowanym w walkę, muszą zostać pociągnięci do odpowiedzialności. Jeżeli tak się nie stanie, agendy humanitarne Organizacji Narodów Zjednoczonych i organizacje pozarządowe nie będą w stanie prowadzić dalej swej działalności, która dotychczas zapewniała pomoc i pewien stopień ochrony milionom mieszkańców Darfuru, dotkniętych przez ten tragiczny konflikt”⁸.

Do istotnego przełomu doszło 14 lipca 2008 roku, kiedy to prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego oskarżył prezydenta Sudanu Omara Hasana al-Baszira o ludobójstwo, zbrodnie przeciw ludzkości i zbrodnie wojenne w związku z konfliktem w Darfurze, a 4 marca 2009 roku wydał nakaz aresztowania al-Baszira pomimo braku zgodności co do faktu, czy dowody na ludobójstwo są wystarczające. Sprzeciwiły się jednak temu inne państwa afrykańskie i arabskie, obawiając się załamania sytuacji i negatywnych skutków w tym rejonie. Prezydent w odpowiedzi ogłosił 12 listopada 2008 roku bezwarunkowe zawieszenie broni w Darfurze, przystępując też do rozbroyenia oddziałów policji walczącej po stronie rządu. Przedłużający się konflikt w Darfurze nie pozostał bez wpływu na państwa sąsiednie, Republikę Środkowoafrykańską i Czad,

⁸ Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *Rola ONZ, wspólne oświadczenie w sprawie Darfuru*, <http://www.unic.un.org.pl/sudan/index.php?news=2209>, [17.06.2014].

w których osiedlili się uchodźcy z tego terenu. 25 września 2007 Rada Bezpieczeństwa ONZ rezolucją nr 1778 powołała Misję ONZ w Republice Środkowoafrykańskiej i w Czadzie (United Nations Mission in Central African Republic and Chad, MINURCAT), której zadaniem jest dbałość o stabilizację na terenie objętym wpływami i ewentualnymi skutkami konfliktu w Darfurze⁹.

Zastój zmian pokojowych wprowadzanych przez ONZ w Darfurze został spowodowany przez społeczność międzynarodową. Trzyletni plan dyplomatyczny i sankcje ekonomiczne na rząd Sudanu okazały się zbyt małe i tym samym nieskuteczne. Śmiertelne konsekwencje dla ludności cywilnej, zaostrenie działań milicji rządowej były wynikiem bezsilności misji pokojowej ONZ w owym czasie¹⁰.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ 1706¹¹ przedłuża mandat misji pokojowej ONZ na terenie Darfuru. Teoretycznie odbyło się to również za zgodą reżimu, natomiast reakcja ze strony rządu spowodowała dalszą eskalację i próby przeciwstawienia się wszelkim formom wprowadzenia zmian pokojowych na terenie Sudanu. Urzędnicy odpowiedzialni za wzniesienie konfliktów na terenie Sudanu od 2003 roku wyrażają jedynie obawy przed pociągnięciem ich do odpowiedzialności przed Trybunałem Karnym, co związane jest z przedstawieniem oskarżeń o prowadzenie działań zbrojnych wobec ludności cywilnej, zwłaszcza kobiet i dzieci. Pod naciskiem społeczności międzynarodowej postanowiono zmienić politykę działań pokojowych misji ONZ na terenie Sudanu. Środki, które

⁹ O. Cunningham, *Return: Right, need or obligation: Can Chad reasonably facilitate the return of IDPs?*, Case-Specific Briefing Paper Humanitarian Aid in Complex Emergencies University of Denver, 2012, s. 1–7.

¹⁰ J. Weschler, *UN response to the Darfur crisis*, The responses from the Arab world, 2010, s. 6–8.

¹¹ Załącznik nr 9, Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1706 z dnia 31 sierpnia 2006 r.

wskazano, miały jednoznacznie przeciwstawiać się działaniom reżimu i oddziaływać na ich interesy. Głównym celem stały się nowe i bardziej dotkliwe sankcje nakładane na rząd, aby tym samym doprowadzić do kontroli działań zbrojnych wzniecanych pomimo obecności sił pokojowych. Do owych sankcji miały się zaliczać między innymi zakazy lotów nad terenem Darfuru od 2005 roku. Podjęto też starania o natychmiastowe postawienie przed Trybunałem Karnym odpowiedzialnych za wszelkie zbrodnie wojenne lub zbrodnie przeciw ludzkości popełnione podczas działania rządu.

W obliczu bezradności działań misji pokojowych ONZ, społeczeństwo międzynarodowe podjęło w większym zakresie działania ukierunkowane na wprowadzenie w życie zasad ogłaszanych w postanowieniach i rezolucjach. Szczególny nacisk kładziono na zmniejszenie nasilenia działań reżimu, który za główny cel obrał kontrolę nad ludnością cywilną i tworzenie oddziałów społecznych, mimo tak licznych sił misji pokojowej ONZ. Warto też wspomnieć o tym, iż skoro działania ONZ na terenie Sudanu w owym czasie nie przyniosły oczekiwanych efektów, to tym samym ONZ stało przed zadaniem przywrócenia zaufania i wiarygodności wobec swoich planów, mających na celu osłabienie reżimu.

Głównym celem w nowej strategii ONZ było wzmocnienie pozycji i prac opozycji działającej niezależnie od obecnego rządu, poprzez wsparcie niezależnych mediów działających poza kontrolą reżimu. Ujawnianie skali korupcji oraz moralnego upadku, to również nowa metoda osłabiająca działania rządu. Kolejny sposób osłabienia kontroli nad państwem stanowiły nowe sankcje, które bezpośrednio miały zaszkodzić interesom urzędników wszczynających wciąż nowe konflikty. Do ich wprowadzenia i egzekwowania ONZ otrzymało bezpośrednie wsparcie ze strony Unii Europejskiej, jak również Stanów Zjednoczonych. Kontrola ze strony społeczności międzynarodowej stanowiła silne wsparcie umożliwiające wprowadzanie i egzekwowanie kolejnych etapów misji pokojowej. Zastosowano

też sankcje, takie jak zamrażanie aktywów oraz zakaz podróży dla głównych liderów reżimu, którzy według przeprowadzonych śledztw byli odpowiedzialni za zbrodnie w Darfurze. Objęto też badaniem i kontrolą rachunki przedsiębiorstw powiązanych z władzami w Chartumie, tym samym blokowano drogi finansowania sił zbrojnych rządu i milicji. Większa kontrola została też zaprowadzona nad zasobami naftowymi Sudanu, które są wykorzystywane do uzyskiwania zaplecza finansowego i wzmacniania pozycji rządu. Co najważniejsze, egzekwowano zakaz lotów nad Darfurem¹².

Rezolucja z 6 lutego 2006 roku ujawniła, iż 17 osób działających we współpracy z siłami pokojowymi ONZ owego czasu w rzeczywistości działało na szkodę ONZ, utrudniając proces pokojowy¹³. Stanowiło to zagrożenie dla stabilności Darfuru. Osoby te dopuściły się naruszeń działań humanitarnych i naruszeń praw człowieka, naruszenia embarga na broń lub innych okrucieństw. Lista osób odpowiedzialnych zawierała nazwiska członków rządu odpowiedzialnych za politykę Darfuru, w tym również ministra spraw wewnętrznych, krajowego szefa wywiadu i bezpieczeństwa oraz ministra obrony. W odpowiedzi minister spraw wewnętrznych w wywiadzie dla mediów wyraził swoje zdziwienie, a następnie sam oskarżył USA i inne siły na Zachodzie o „neokolonializm” ukierunkowany na Sudan celem przejęcia kontroli nad zasobami tego kraju. Urzędnicy Komisji Europejskiej pod przewodnictwem Jose Manuela Barroso wywierają kolejne naciski celem zwiększenia obecności międzynarodowej, zaznaczając przy tym swą obecność według nowych zasad. Kolejne siły ONZ powinny być znacznie lepiej wyposażone, by zapewnić lepszą ochronę ludności cywilnej, co stanowi priorytet działań w tym czasie. Istotne jest

¹² PKW Chad, *Geneza kryzysu w Darfurze*, <http://pkwczad.wp.mil.pl/pl/31.html>, [17.06.2015].

¹³ Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1657, uchwalona 6 lutego 2006 w Nowym Jorku.

też powstrzymanie działań wzniecających konflikty wewnętrzne i dalszych podziałów społecznych. Pomimo wykrytych w Darfurze nadużyć, społeczność międzynarodowa podtrzymuje swoje decyzje mające na celu działania motywujące do współpracy z ONZ. Podczas spotkania Zgromadzenia Ogólnego ONZ we wrześniu 2006 roku z inicjatywy prezydenta George'a Busha wystosowano zaproszenie dla prezydenta Sudanu, sugerując tym samym zmianę polityki reakcji na działania ONZ na terenie Sudanu w tym czasie. Z deklaracji, jakie wówczas ogłoszono za pośrednictwem sekretarza stanu USA Condoleezy Rice, wynikała akceptacja działań ONZ na terenie Sudanu jako chroniących rząd przed dalszą negatywną konfrontacją i skutkami z tym związanymi¹⁴.

Przy braku dalszych postępów działań misji pokojowych szczególnie uwagę skupiono na egzekwowaniu kolejnych sankcji, w tym kontroli nad finansami rządu i źródłami ich dochodów. Społeczność międzynarodowa zgodnie z wcześniejszymi deklaracjami postanowiła postępować według kolejnych nowych zasad działań gospodarczych. Ogłoszono listę 17 osób z zakazem podróżowania i nakazem zamrożenia ich aktywów. Dokonano szczegółowych badań rachunków przez firmy autoryzowane przez Radę Bezpieczeństwa. Doprowadzono tym samym do zamrożenia kont i funduszy powiązanych ze strukturami paramilitarnymi. Wzmocniono też sankcje w sektorze naftowym Sudanu, co w dalszym ciągu stanowiło główne źródło dochodów finansowych. Zdecydowano, że podtrzymanie sankcji powinno odbywać się przy współpracy Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej, ale również przy indywidualnym działaniu innych krajów¹⁵.

¹⁴ R. Czarniecki – Wiceprzewodniczący Parlamentu Europejskiego, *Projekt rezolucji nr 4 W sprawie Darfuru*, <http://www.ryszardczarniecki.pl/2007/02/5-2/#>, [16.06.2015].

¹⁵ Tamże, s. 5–10; zob. K. Alexander, B. Raftopoulos, *Peace in the Balance: The Crisis in the Sudan*, Cape Town 2006, s. 151–163.

Podjęto też działania mające na celu blokowanie dostaw ropy naftowej z Sudanu. Sankcje ONZ wobec sektora naftowego mogą mieć ogromny wpływ na kondycję gospodarczą Sudanu. Oczywiście jest, że łatwiej wówczas kontrolować wydatki na zbrojenia armii reżimu, ale z drugiej strony ma to również negatywny wpływ na sytuację ludności cywilnej, która wobec kolejnych trudności i braku wsparcia w efekcie pogrąży się w jeszcze większym chaosie i tym samym doprowadzi to do tworzenia kolejnych podziałów społecznych, a to z kolei zostanie wykorzystane przez reżim rządzący. Zauważono, iż globalny zakaz wywozu ropy z Sudanu miałby jednak mały wpływ na ograniczenie międzynarodowej jej ceny. Konsensus w Radzie Bezpieczeństwa w sprawie takiego zakazu był mało prawdopodobny. Chiny, główny importer ropy naftowej w Sudanie, jest głównym wetującym takie wnioski. Pozostałe dwa główne kraje, takie jak Malezja i Indie, które nie są członkami Rady Bezpieczeństwa, rzadko podejmują próby przeciwstawienia się jakimkolwiek sankcjom naftowym. Bardziej skutecznym sposobem wyłączenia sektora naftowego Sudanu byłaby koalicja państw chętnych do nałożenia blokady morskiej na transport ropy z Sudanu¹⁶.

Jednak przy braku wsparcia ogółu państw w kwestii blokady morskiej, sytuacja ta mogłaby być postrzegana jako nielegalny akt wojny. Dużo trudniej moralnie uzasadnić taki sposób interwencji wojskowej. Bardzo ważna okazała się też konfrontacja polityczna z Chinami, które w koalicji z innymi importerami ropy z Sudanu mogłyby oczekiwać odszkodowania ekonomicznego przy zastosowaniu takiej blokady. Kolejną kwestią, która stanowi problem przy zastosowaniu tej metody, jest negatywny wpływ na humanitarną

¹⁶ Tamże, s. 5–7; zob. L.A. Patey, *State Rules: Oil companies and armed conflict in Sudan*, „Third World Quarterly”, 28(2007), nr 5, <http://www.sudantribune.com/spip.php?article22901>, [20.06.2015].

sytuację Sudanu. Pozostały jednak inne metody, które uniemożliwiają czerpanie zysków z naftowej gałęzi przemysłu Sudanu. Unia Europejska i pozostałe kraje Europy mogą zastosować wewnętrzne przepisy, zakazując firmom współpracy z przemysłem naftowym Sudanu. Przykładem tego jest Szwajcarska firma ABB, która inwestuje w Sudanie w sieć energetyczną oraz niemiecki Siemens, który dostarcza systemy telekomunikacyjne do głównego konsorcjum wydobywczego ropy naftowej w Sudanie¹⁷.

Wobec zebranych informacji, jak również twardych dowodów Rada Bezpieczeństwa uzyskała możliwość zastosowania kolejnych sposobów wprowadzania nowych sankcji, co w efekcie ułatwia kontrolę nad rządem sudańskim i jego przywódcami. Do wspomnianych już wcześniej sankcji zalicza się zakaz podróży dla głównych członków rządu odpowiedzialnych za zbrodnie w Darfurze. Konieczne jest też egzekwowanie zamrażania aktywów nawet indywidualnych jednostek, nie tylko instytucji i firm. Jednoznaczne ukierunkowanie sankcji ma na celu bezpośrednią kontrolę nad kierunkiem przepływu zasobów ekonomicznych. Głównym inicjatorem tych działań były Stany Zjednoczone, które konsekwentnie wprowadziły zakaz handlu i wymiany towarów z Sudanem, przy jednoczesnym umacnianiu zasobów wsparcia dla misji humanitarnych. Stanowiło to zaplecze dla zapewnienia chociaż częściowej ochrony ludności cywilnej, która wobec wprowadzonych blokad ekonomicznych stała się celem ekonomicznych reperkusji¹⁸.

Wojskowa alternatywa przywrócenia stabilności na terenie Sudanu stała się również priorytetem w relacjach pomiędzy Radą Bezpieczeństwa ONZ a Unią Europejską, USA i NATO. Dotychczas-

¹⁷ Tamże, s. 17–18; zob. H. Verhoeven, *Black Gold for Blue Gold? Sudan's Oil, Ethiopia's Water and Regional Integration, Africa Programme*, AFP BP 2011/03, https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/19482_0611bp_verhoeven.pdf, [20.06.2015].

¹⁸ Tamże, s. 7.

sowe działania militarne nie były wystarczające, lecz stanowiły jedynie częściową alternatywę dla działań reżimu w Sudanie. Działania wojskowe ONZ powinny być długotrwałe, konsekwentne i przeprowadzane w ścisłej współpracy z NATO. Przy pomocy ONZ i w oparciu o podejmowane środki karne częściowo doprowadzono do poprawienia bezpieczeństwa ludności cywilnej Sudanu. Efekt ten starano się utrzymać w dłuższej perspektywie czasowej. Wprowadzane wcześniej zakazy lotów nad terenem Darfuru dla samolotów rządowych stanowiły poważny problem dla grup rebeliantów, co osłabiło działania reżimu na tym terenie. Nie byłoby to możliwe bez aktywnego wsparcia Sił Pokojowych, które jako jedyne posiadały możliwości egzekwowania tego zakazu. Rebelianci skupili się na działaniach rozpoznawczych drogą lądową, co nie zagrażało bezpośrednio bezpieczeństwu ludności cywilnej¹⁹.

W czerwcu 2006 roku pod presją międzynarodową podjęto dialog na szczeblu krajowym, którego celem było rozwiązanie wewnętrznego politycznego podziału. Do rozmów nie dopuszczono jednak głównego ugrupowania opozycyjnego. Przy próbie wprowadzenia bardziej radykalnych przepisów regulujących relacje wewnątrzrządowe napotkano stanowczy opór ze strony rządu i przedstawicieli powiązanych z rebeliantami. W tym czasie międzynarodowe wysiłki ukierunkowano głównie na kwestie zapewnienia bezpieczeństwa oraz prowadzenia dialogu politycznego. Konkretnych porozumień nie udało się osiągnąć głównie z powodu wewnętrznych podziałów w grupach rebelianckich, gdyż właśnie one odgrywają istotną rolę w rozmowach, a z powodu oskarżeń o swe działania są wykluczani z rozmów i negocjacji²⁰.

¹⁹ Tamże, s. 7–10; zob. D.E. Mix, *The European Union: Foreign and Security Policy*, Analyst in European Affairs, April 8, 2013, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R41959.pdf>, [20.06.2015].

²⁰ *Getting the UN into Darfur*, „Crisis Group Africa Briefing”, nr 43, 12.10.2006, s. 16–17.

Światowi przywódcy na szczycie ONZ w październiku 2005 roku ogłosili podjęcie „Zadania zapewnienia ochrony według rozumienia społeczności międzynarodowej”. Istotą tego zadania jest obrona ludności przed ludobójstwem i działanie przeciwko zbrodniom. Każde suwerenne państwo ma obowiązek chronić swoich obywateli, a kiedy odmawia lub nie może podejmować wskazanych działań, to międzynarodowa wspólnota ma obowiązek przeciwdziałania takim czynom²¹.

W tym czasie sytuacja na terenie Sudanu uległa pogorszeniu, jednak rząd jest skłonny do dalszej współpracy, działając w najlepszym interesie swoich obywateli, by ograniczyć działalność wojsk rebelianckich. Swoje działania, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa, opiera głównie na misji pokojowej ONZ, wdrażając wszystkie wcześniej omawiane środki według zaplanowanych etapów. Większość z nich to działania niemilitarne, a te, które mają taki charakter, są oparte na ścisłej współpracy z rządem Sudanu lub są ograniczone celem uniknięcia naruszenia suwerenności kraju.

2. Międzynarodowy Trybunał Karny i jego oskarżenia wobec prezydenta Sudanu Omara Hasana Al-Baszira

Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego Luis Moreno-Ocampo wszczął śledztwo w sprawie konfliktu w Darfurze po przekazaniu mu tej sprawy przez Radę Bezpieczeństwa ONZ w rezolucji nr 1593, przyjętej 31 marca 2005 roku. Dnia 27 kwietnia 2007 roku ICC wydał nakazy aresztowania Aliego Kushayba, lidera niesławnej milicji džandżawidów działającej w Darfurze

²¹ Tamże, s. 17; G. Barnes, *The International Criminal Court's Ineffective Enforcement Mechanisms: The Indictment of President Omar Al Bashir*, „Fordham International Law Journal”, 34(2011), nr 6, [20.06.2015].

oraz Ahmada Haruna, ówczesnego ministra spraw wewnętrznych Sudanu. Władze sudańskie odmówiły ich przekazania, a Harun był w tym czasie ministrem resortu ds. humanitarnych²².

Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego Luis Moreno-Ocampo 14 lipca 2008 roku złożył formalny wniosek o wydanie nakazu aresztowania prezydenta Sudanu Omara Hassana al-Baszi-
ra, oskarżając go o trzy przypadki ludobójstwa, pięć przypadków zbrodni przeciw ludzkości i dwa przypadki zbrodni wojennych. Następnie 4 marca 2009 roku Izba Przedprocesowa ICC zatwierdziła wniosek Moreno-Ocampo, ale stosunkiem głosów 2:1 uznała, że nie ma wystarczających dowodów, by oskarżyć al-Baszi-
ra o zamiar zniszczenia grup etnicznych Fur, Masalit i Zaghawa, w związku z czym prezydent Sudanu ostatecznie nie jest oskarżony o naj-
poważniejszy zarzut ludobójstwa, lecz tylko o zbrodnie wojenne (kierowanie atakami przeciw cywilom i grabież) oraz zbrodnie przeciw ludzkości (morderstwa, eksterminacja, przymusowe przesiedlenia ludności, tortury i gwałty)²³.

Należy zauważyć, że prezydent Al-Baszi-
ra jest trzecią urzędującą
głową państwa oskarżoną przez Międzynarodowy Trybunał po Charlesie Taylorze z Liberii (Specjalny Trybunał dla Sierra Leone) i Slobodanie Miloseviciu z Jugosławii (Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii)²⁴.

²² ICC, Report of the Prosecutor of the ICC, Mr. Luis Moreno-Ocampo to the Security Council Pursuant To UNSCR 1593 (2005); <http://www.iccnw.org/?mod=res1593>, [10.07.2013]; zob. N. Burniat, B. Apple, *Genocide in Darfur: Challenges and Opportunities for Action*, „The Journal of the Coalition for the International Criminal Court”, nr 37: November 2008 – April 2009; L. Moreno-Ocampo, *Prosecutor of the Int'l Criminal Court*, Statement to the United Nations Security Council Pursuant to UNSCR 1593 (June 5, 2008).

²³ Tamże.

²⁴ L. Buzzard, *Holding an arsonist's feet to the fire? – The legality and enforceability of the ICC's arrest warrant for Sudanese president Omar Al-Bashir*, www.auilr.org/pdf/24/24-5-3.pdf, [10.08.2013].

Decyzja Międzynarodowego Trybunału Karnego spotkała się z entuzjastycznym przyjęciem wśród organizacji broniących praw człowieka. Przykładowo, koalicja *Justice for Darfur* uznała wydanie nakazu aresztowania al-Baszira za „poważny krok w kierunku zwalczania bezkarności towarzyszącej strasliwym zbrodniom w Darfurze”, dodając, że w sytuacji, gdy władze sudańskie uchylają się od wymierzenia sprawiedliwości, Międzynarodowy Trybunał Karny „reprezentuje największą nadzieję na sprawiedliwość dla ofiar Darfuru”. Human Rights Watch podkreśliła, że sprawa al-Baszira sygnalizuje, iż „nawet ci na szczycie mogą być pociągnięci do odpowiedzialności za masowe morderstwa, gwałty i tortury”²⁵.

Państwa europejskie zdecydowanie poparły decyzję Międzynarodowego Trybunału Karnego. Czeska prezydencja Unii Europejskiej w oświadczeniu wydanym 4 marca 2009 roku potwierdziła „pełne poparcie i poszanowanie” UE dla Międzynarodowego Trybunału Karnego i jego „kluczowej roli w promocji sprawiedliwości międzynarodowej”. Minister spraw zagranicznych Niemiec Frank-Walter Steinmeier wezwał Sudan do uznania decyzji Międzynarodowego Trybunału Karnego i „zareagowania w odpowiedni sposób”. USA są w dość niezręcznej sytuacji, jeśli chodzi o sprawę al-Baszira z powodu swojego stosunku do ICC. Z jednej strony Waszyngton jest jednym z najgłośniejszych na świecie rzeczników działań na rzecz położenia kresu horrorom Darfuru i postawienia przed sądem odpowiedzialnych za tamtejsze zbrodnie. Z drugiej strony poprzednia administracja Busha odrzuciła wyrok Trybunału, uważając go za naruszający amerykańską suwerenność i zawierający w sobie ryzyko wytaczania personelowi amerykańskiemu procesów o charakterze politycznym. Ale podobnie jak administracja Busha, także obecna administracja

²⁵ Tamże.

Baracka Obamy chce współpracować z ICC w wyjaśnianiu i osądzaniu zbrodni w Darfurze. Ambasador USA przy ONZ Susan Rice oświadczyła 4 marca 2009 roku, że USA „popierają działania ICC, by pociągnąć do odpowiedzialności tych, którzy są odpowiedzialni za ohydne zbrodnie w Darfurze”. Sekretarz stanu Hillary Clinton stwierdziła, że jeśli prezydent Al-Baszir jest przekonany o niesłuszności zarzutów, może „mieć swój dzień w sądzie [...] i zakwestionować [oskarżenie]”. 4 marca 2009 roku „The Wall Street Journal” doniósł, że administracja Baracka Obamy przystąpiła do „pilnego przeglądu” polityki wobec Sudanu, w tym rozważając możliwość przystąpienia USA do ICC²⁶.

Z kolei wiele innych państw, zwłaszcza w Afryce i w świecie arabskim, od dawna sprzeciwiało się wydaniu nakazu aresztowania al-Baszira, uważając, że może to zniweczyć wysiłki pokojowe, pogorszyć sytuację w Darfurze, a nawet zdestabilizować cały Sudan. Po ogłoszeniu decyzji Międzynarodowego Trybunału Karnego 4 marca 2009 roku, władze Egiptu natychmiast wezwały Radę Bezpieczeństwa ONZ do wykorzystania swoich uprawnień zawartych w artykule 16 Statutu Rzymskiego ICC i zawieszenia sprawy przeciw al-Baszirowi na dwanaście miesięcy. Swoje sprzeciw szybko wyraziły Chiny, utrzymujące bliskie związki gospodarcze z Sudanem – Ministerstwo Spraw Zagranicznych tego kraju 4 marca 2009 roku zaprotestowało przeciwko „wszystkiemu, co mogłoby

²⁶ C. Guler, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Articles/Detail/?ots591=4888CAA0-B3DB-1461-98B9-E20E7B9C13D4&lng=en&id=95736> [10.08.2013]. Zob. Prokuratura ws. Omar al-Baszir, sprawa nr ICC-02/05-01/09, decyzja o oskarżeniu i o wydanie nakazu aresztowania wobec Omara Hasana Ahmada al-Baszira, s. 209-223, (4 marca 2009); <http://www.icccpi.int/iccdocs/doc/doc639096.pdf> [17.07.2013]; zob. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego art. 5, 17 lipca 1998, 2187 U.N.T.S. 90 (przyznawanie jurysdykcji sądu na: „(a) zbrodnie ludobójstwa, (b) zbrodnie przeciwko ludzkości, (c) zbrodnie wojenne i (d) zbrodnie agresji”).

zakłócić starania o realizację pokoju w Darfurze i w Sudanie” i wezwało ICC do porzucenia sprawy al-Baszira²⁷.

Stanowisko państw afrykańskich, arabskich i innych podzielali niektórzy zachodni eksperci osobiście znający sytuację, jak np. Alex de Waal, jeden z najwybitniejszych specjalistów od Sudanu, który skrytykował oskarżenie prezydenta Sudanu przez Międzynarodowy Trybunał Karny jako „równoznaczne z żądaniem zmiany reżimu, co stoi w sprzeczności z międzynarodową strategią negocjowania z rządem Sudanu celem osiągnięcia pokoju i demokracji”. Według de Waala podejście ICC to „hazard z niewiadomymi konsekwencjami i bardzo dużym ryzykiem”²⁸.

Podkreślić trzeba, że Międzynarodowy Trybunał Karny nie dysponuje środkami umożliwiającymi aresztowanie i doprowadzenie przed sąd oskarżonych. Aresztować oskarżonych o zbrodnie wojenne nie mogą też międzynarodowe siły pokojowe UNAMID w Darfurze, toteż pojmanie prezydenta Sudanu zależy całkowicie od współpracy innych państw. Al-Baszir stale sprawia wrażenie pewnego, że w wielu państwach mu to nie grozi – jeszcze 4 marca 2009 roku władze sudańskie zapowiedziały wzięcie przez al-Baszira udziału w szczycie Ligi Arabskiej pod koniec marca, a także w innych zaplanowanych międzynarodowych spotkaniach. Prawdopodobieństwo ustąpienia al-Baszira jest bliskie zeru, wobec czego najlepszym scenariuszem byłoby odsunięcie al-Baszira i przejęcie władzy w Chartumie przez rząd bardziej pragmatyczny i skłonny do współpracy z Zachodem. Teoretyczna możliwość

²⁷ N. Bakr, E. Abdel-Shafi, *Arab Official Positions Towards President Al bashir's Indictment*, w: *Darfur: The Responses From the Arab World*, Fride, March 2010, http://fride.org/download/OP_Darfur_President_alBashir2_ENG_mar10.pdf, [10.08.2015].

²⁸ J. Nzeline, *The Unintended Effects of Humanitarian Intervention*, 2008, <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1167&context=facultyworkingpapers>, [10.08.2015].

wewnętrznego przewrotu wydaje się być jednak realna dopiero w dalszej perspektywie i to w zależności od tego, jak zdecydowana będzie postawa społeczności międzynarodowej oraz jak rozwinie się sytuacja wewnętrzna. Prawdopodobne jest jednak skupienie się twardogłowych polityków sudańskich wokół al-Baszira, tym bardziej, że wielu z nich również ma na sumieniu zbrodnie w Darfurze, co w konsekwencji zaowocuje umocnieniem się prezydenta. Tymczasem Chartum będzie starał się umacniać swoją pozycję międzynarodową, zacieśniając stosunki z najbardziej liczącymi się państwami sceptycznymi wobec ICC, tj. Chinami, Rosją, Egiptem, Turcją czy Iranem²⁹.

Wielu obserwatorów obawia się, że nakaz aresztowania przyczyni się do zaostrzenia konfliktu w Darfurze, jako że przyparty do muru prezydent nie będzie już miał żadnego interesu, by słuchać nawoływań Zachodu do rozwiązania konfliktu w drodze negocjacji. Istnieje też ryzyko, że Chartum będzie podburzać sudańskie społeczeństwo do manifestowania sprzeciwu wobec polityki Zachodu. Pierwszą reakcją władz sudańskich na wydanie przez Międzynarodowy Trybunał Karny nakazu aresztowania al-Baszira było wycofanie zgody na działalność co najmniej 10 zagranicznych organizacji pozarządowych, w tym tak znanych jak Oxfam i Doktorzy bez Granic, którym Chartum wcześniej już zarzucał kolaborację z ICC. Zagraniczne placówki dyplomatyczne i siły pokojowe UNAMID w Darfurze zostały zawczasu postawione w stan wysokiej gotowości³⁰.

Z drugiej strony napiętnowanie al-Baszira przez Międzynarodowy Trybunał Karny może ośmielić rebeliantów z Darfuru, zwłaszcza

²⁹ *International Criminal Court Investigations Sudan*, <https://www.globalpolicy.org/international-justice/the-international-criminal-court/icc-investigations/darfur-sudan.html>, [19.10.2015].

³⁰ H. Jeong, *Conflict Management and Resolution An introduction*, London 2010, s. 82–90

cza najsilniejszy Ruch Sprawiedliwości i Równości, który w maju 2008 roku przypuścił zuchwały atak na stolicę kraju i zagroził powtórzeniem tej akcji. Atak Ruchu Sprawiedliwości i Równości spowodował natychmiastowe zerwanie przez Sudan stosunków z sąsiadującym Czadem. W tej sytuacji Chad, utrzymujący bliskie związki z Francją, popierającą działalność ICC, może uznać, że opłaci się zwiększyć wsparcie dla rebeliantów z Darfuru. Przebywający w Czadzie lider Ruchu Sprawiedliwości i Równości Khalil Ibrahim powiedział londyńskiemu „The Times” 24 lutego 2009 roku, że nakaz aresztowania będzie dla JEM oznaczał „koniec legitymacji al-Basзира do bycia prezydentem Sudanu”. Wobec takiego nastawienia podpisane 17 lutego 2009 roku w Katarze porozumienie między JEM a rządem sudańskim, przewidujące podjęcie rozmów pokojowych, może bardzo szybko upaść³¹.

Sprawa al-Basзира jest też z pewnością przełomową w krótkiej historii Międzynarodowego Trybunału Karnego. Odpowiedzialne jak dotychczas postępowanie ICC i nieugiętość w kwestii Sudanu mogą uśmierzyć obawy USA i przekonać supermocarstwo do przyjęcia Statutu Rzymskiego, co znacząco zwiększyłoby prestiż ICC. Ale coraz częściej słychać głosy, że ICC jest tylko instrumentem w rękach Zachodu. Krytycy podkreślają fakt, że ICC jak do tej pory oskarża wyłącznie Afrykańczyków, a nie zajmuje się przypadkami kontrowersyjnego działania państw zachodnich, np. eskcesami amerykańskiej wojny z terroryzmem, choćby takimi jak obóz Guantanamo. Przykładowo prezydent Rwandy (nie będącej członkiem ICC) Paul Kagame w lipcu 2008 roku uznał Trybunał za przejaw „kolonializmu, niewolnictwa i imperializmu”. Istnieje więc możliwość, że niektóre państwa rozwijające się zrewidują dalszą współpracę z ICC. Autorytetowi ICC mogłoby też poważnie

³¹ N. Hasbani, *The choices facing Sudan after the arrest warrant for Bashir*, Al-Hayat- 05/03/09, [23.10.2015].

zaszkodzić, gdyby Al-Baszir przyjechał do któregoś z państw będących członkiem ICC i zdołał bez przeszkód z niego wyjechać³².

3. Misja ONZ i Unii Afrykańskiej w Darfurze

W lipcu 2010 roku Rada Bezpieczeństwa ONZ odmówiła dalszego mandatu dla Unii Afrykańskiej i jej działań w ramach operacji pokojowych oraz humanitarnych. Hybrydowa Operacja Unii Afrykańskiej i Narodów Zjednoczonych UNAMID w Darfurze, powołana w dniu 31 lipca 2007 roku, miała na celu ochronę cywilów w Darfurze, wspieranie akcji humanitarnych oraz tworzenie środowiska sprzyjającego regulowaniu i normalizacji życia poszczególnych regionów³³.

Mimo ogromnego potencjału, jakim dysponował UNAMID, kryzys, jaki objął działania pokojowe i humanitarne na terenie Darfuru, stał się punktem odniesienia do wprowadzenia kolejnych misji pod szczególnym nadzorem³⁴.

Starcia pomiędzy rządem Sudanu a ruchami powstańczymi zwiększyły agresję wymierzoną w ludność cywilną. W bezpośrednim starciu w walkach śmierć poniosła w większości niewinna ludność cywilna. Miało to również negatywny wpływ na kondycję egzystencji ludności, z powodu ograniczenia działań humanitarnych. Kraj stanął na skraju załamania. Niepewność, zaostrenie ataków, porwania, zabijanie pracowników humanitarnych – stały

³² D. Donovan, *International Criminal Court: Successes and Failures*, <http://www.internationalpolicydigest.org/2012/03/23/international-criminal-court-successes-and-failures-of-the-past-and-goals-for-the-future/>, [25.10.2015].

³³ Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *UNAMID, Hybrydowa Operacja Unii Afrykańskiej i Narodów Zjednoczonych w Darfurze*, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unamid.php [19.10.2012].

³⁴ J. Abdelbaki, *Past and Future of UNAMID: Tragic failure or glorious success?*, Geneva, July 2010, s. 2.

się środkiem do przejęcia kontroli na terenie Sudanu. W owym czasie działania ONZ były bardzo ograniczone z powodu toczących się walk wewnętrznych, jak również zagrożeń dla pracowników akcji humanitarnych, co hamowało w znacznym stopniu próby wprowadzania zmian pokojowych na terenie Sudanu, w tym i Darfuru. Wprowadzanie kolejnych blokad w pewnym stopniu miało pozytywny wpływ na akcje humanitarne dla ludności cywilnej, ale w perspektywie czasu były to działania doraźne, niemożliwe do utrzymania bez wsparcia sił wojskowych³⁵.

Bezradność UNAMID wiąże się z tym, iż ma do pokonania między innymi taką przeszkodę jak skomplikowane procedury biurokratyczne, nałożone celowo dla akcji humanitarnych przez rząd Sudanu. Wszelkie negocjacje pokojowe, które prowadzono w celu osiągnięcia pewnej normalizacji życia na terenie Sudanu, zakończono w maju 2006 roku podpisanym w Abudży porozumieniem pokojowym. Porozumienie to jest jednak dokumentem istniejącym jedynie na papierze. Najważniejsze ruchy polityczne nie uczestniczyły w negocjacjach pokojowych, tym samym wykluczając się z grona organizacji, które powinny podporządkować się zapisom zawartym w porozumieniu³⁶.

Wszelkie wysiłki grup mediacyjnych są bezskuteczne, jak również próby wywarcia jakichkolwiek nacisków na rząd Sudanu celem zmiany dotychczasowych działań przeciwko akcjom humanitarnym dla Sudanu. UNAMID nie miał możliwości wykazania się postępami w dziedzinie niesienia wsparcia dla działań pokojowych ONZ, jak również akcji humanitarnych. Główną przeszkodą jest ciągły opór

³⁵ Tamże, s. 2; zob. *They Came Here to Kill Us: Militia Attacks and Ethnic Targeting of Civilians in Eastern Chad*, Human Rights Watch, 9 January 2007, <http://www.refworld.org/docid/45a4dd8b2.html>, [27.10.2015].

³⁶ *Internal Displacement Global Overview of Trends and Developments in 2010*, Internal Displacement Monitoring Centre Norwegian Refugee Council, 2011, s. 52–53.

rządu Sudanu, który w dalszym ciągu otrzymuje duże wsparcie ze strony afrykańskich krajów muzułmańskich. Działania mające na celu ochronę ludności cywilnej i uchodźców wewnętrznych dotkniętych wojną domową objęły co najmniej 2,9 mln przesiedleńców, którzy pozostają w nędznych obozach na terenie Darfuru lub w sąsiednim Czadzie. Ciągłe zwiększanie liczby aktów przemocy wobec przesiedleńców, wymierzonych głównie w kobiety i młode dziewczyny, ma miejsce w szczególności wokół obozów dla uchodźców³⁷.

W okresie od stycznia 2008 do czerwca 2010 roku odnotowano znaczący wzrost przesiedleń wewnętrznych w wyniku nasilenia się walk plemiennych i działań wojennych w szczególności na terenie Darfuru. Ludność, która ośmiela się powrócić na ziemię swojego pochodzenia, niemal siłą zmuszana jest do powrotu do obozów dla uchodźców. Mimo starań zapewnienia bezpieczeństwa ze strony UNAMID, dochodziło do drastycznych starć i ataków na te tereny. W sierpniu 2008 roku rząd Sudanu rozpoczął brutalny atak na wysiedlonych w Kalma, obóz w Nijala w Darfurze Południowym. Około 1000 uzbrojonych żołnierzy zaatakowało obóz i doprowadziło do tragicznych wydarzeń, w wyniku których śmierć poniosło ponad 30 osób, a wiele zostało poważnie rannych³⁸.

Mimo tak brutalnego ataku wymierzonego w ludność cywilną nie zdołano jednoznacznie zidentyfikować bezpośrednich sprawców tej zbrodni, czy też określić, kto jest odpowiedzialny za atak z ramienia rządu Sudanu. Niestety, fakty wskazują, iż UNAMID potrzebuje ochrony sam dla siebie, nie mówiąc już o zapewnieniu bezpieczeństwa dla liczącej ponad 4,7 mln społeczności uchodźców wewnętrznych oraz ludności z terenów objętych walkami. Faktem stały się nasilone ataki na siły obronne UNAMID, które zostały powołane

³⁷ *Report of the Secretary-General on the deployment of the African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur*, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2008/781, [27.10.2015].

³⁸ *The Darfur conflict and civilian protection*, Conference Report, 2007, Kair, s. 9.

dla zapewnienia bezpieczeństwa ludności cywilnej, kobietom, dzieciom z terenów obozów dla uchodźców wewnętrznych w miastach Darfuru. Zadaniem tej organizacji miało być również nadzorowanie bezpieczeństwa nad działaniami misji humanitarnych znajdujących się nie tylko na obszarze Darfuru, ale również rozmieszczonych na terenie całego Sudanu. Niestety, organizacja ta czasem okazuje się bezsilna, jeśli chodzi o podjęcie działań i realizowanie misji określonych w swym statucie. Odpowiedź społeczności międzynarodowej na bezsilność wobec działań sił rządowych Sudanu, bezpośrednio odpowiedzialnych za ataki zbrojne wymierzone w ludność cywilną, to jedynie wzajemne przerzucanie odpowiedzialności. Faktem jest, iż sytuacja jest bardzo trudna i wymaga nie tylko działań wojskowych, ale również zastosowania innych metod wywierania nacisku na rząd Sudanu oraz wojsko odpowiedzialne za ataki na ludność cywilną. Metody dotychczas zastosowane przynoszą krótkotrwały skutek i nie dają to długoterminowej stabilizacji, zapewniającej kontrolę nad poszczególnymi terenami³⁹.

Niestety, porozumienie pokojowe poprzez negocjacje jest bardzo trudne do osiągnięcia. Wszelkie próby zawieszenia broni oraz odbudowania zaufania pomiędzy walczącymi frakcjami stanowią jedynie obietnice deklarowane w ramach uzgodnień pomiędzy rządem Sudanu a organizacjami z ramienia ONZ. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami szczególnej ochronie miała podlegać ludność cywilna, której ochrona jest obowiązkiem Sudanu, w tym również ludność z Darfuru, na terenie którego znajdują się przesiedleńcy. Natomiast właśnie przesiedleńcy są głównymi ofiarami zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludności i celem okrutnych ataków ze strony armii rebelianckich popieranych przez rząd Sudanu. W obliczu

³⁹ E. Ferris, R. Winthrop, *Education and Displacement: Assessing Conditions for Refugees and Internally Displaced Persons affected by Conflict*, Background Paper for the Global Monitoring Report, 2010, s. 38.

bezsilności UNAMID, postanowiono rozmieścić wojska pokojowe ONZ, które miały wspierać działania pokojowe i humanitarne, obejmujące teren nie tylko Darfuru, ale również innych części Sudanu poza działaniami rządu i wojsk Sudanu, odpowiedzialnych za ataki na ludność cywilną oraz zgromadzoną w obozach.

Wprowadzono trzy etapy działań, czego dotychczas nie robiono. Pierwszym z nich było sponsorowanie działań mających na celu współpracę ONZ z UA dla operacji pokojowych. Następnie zwiększono mandat uprawnień dla działań UNAMID, co miało wpływ na przebieg działań pokojowych i zwiększyło jego zdolności w podejmowaniu działań operacyjnych. Mandat ten zwiększył uprawnienia także dla takich działań, jak bezpośrednia ochrona ludności cywilnej oraz sprzeciwianie się przemocy. Zadbano też o zapewnianie bezpośredniej ochrony dla działań humanitarnych, monitorowanie i weryfikację realizacji postanowień rozejmów. Pomoc wprowadzona dla integracji procesów politycznych wpływała też na większe respektowanie praw człowieka. Zwiększając mandat dla działań UNAMID, doprowadzono również do prób monitorowania granic Sudanu z Czadem. UNAMID odpowiedzialne było także za wspieranie działań mediacyjnych mających na celu doprowadzenie do zawieszenia broni na terenie Darfuru⁴⁰.

Pomimo nadania wszelkich wspomnianych mandatów, poszerzenia uprawnień celem zwiększenia zakresu działań UNAMID nie tylko na terenie Darfuru, ale również na terenie całego Sudanu, wsparcie społeczności międzynarodowej nie przynosi wymiernych efektów. Wprowadzone zakazy lotów nad terenem Darfuru w pewnym stopniu ograniczyły działania rządu, natomiast nie stanowiło to szczególnie mocnej zapory. W niektórych przypadkach rząd

⁴⁰ *Darfuri refugees exposed to increased attacks if UN withdraws from Chad*, Amnesty International, 2010, <http://zs-tuchowicz.home.pl/kreator/page58.php>, [28.10.2015].

Sudanu posunął się do takich działań, jak maskowanie swoich własnych pojazdów w barwy UNAMID, co wprowadzało w błąd prawdziwe siły UNAMID czy też organizacje humanitarne.

Kluczowa jest wizja tego, co jest do zrobienia i do naprawienia. Silne, jak i szybkie siły reagowania mogą być potrzebne w wielu miejscach ogarniętych konfliktem, ale również powinny wzbudzać zaufanie i być ukierunkowane na główny cel misji. Skala rozlewu krwi i niepokojów na wiejskich terenach Somalii w 1993 roku nie była mniejsza niż w Darfurze. Tymczasem 30-tysięczna armia marines Stanów Zjednoczonych nie potrafiła odzyskać kontroli na tym terenie. To było najtrudniejsze zadanie i nikt nie chciał się go podjąć, pomimo dysponowania dużymi siłami i wsparciem lotniczym⁴¹.

Wojska Unii Afrykańskiej w Darfurze określono mianem *mission-impossible*. Świat oczekiwał, aby zapewniały ochronę, lecz nie posiadały pełnego wsparcia wojskowego, logistycznego lub uprawnień mandatowych, co było niezbędne dla użycia siły. Układ pokojowy został podpisany, ale nie ze wszystkimi frakcjami w Darfurze, co nie dało możliwości jego politycznego wykonania. Tymczasem według ONZ, sytuacja w Sudanie może ulec zmianie dopiero wówczas, gdy będzie solidne wsparcie polityczne dające uprawnienia dla wykonania postanowień zawartych w porozumieniu.

4. Rola Ligi Państw Arabskich w rozwiązywaniu konfliktu zbrojnego w Darfurze

Mimo iż bardzo wiele rozmów było zainicjowanych przez Ligę Państw Arabskich (*League of Arab States, LAS*)⁴², sama Liga nie stała

⁴¹ A. de Waal, *Darfur's fragile peace*, http://www.opendemocracy.net/democracy/africa_democracy/darfur_conflict_3909.jsp, [8.03.2013].

⁴² Organizacja międzynarodowa utworzona 22 marca 1945 w Kairze na mocy Paktu ustanawiającego Ligę Państw Arabskich przez państwa powiązane wspólnotą języka, historii, kultury i religii. Powstanie Ligi zostało poprzedzone

się instytucją stanowiącą odrębną organizację działającą na rzecz rozwiązywania konfliktu. Od Ligi Państw Arabskich oczekiwano roli mediatora w trwającym konflikcie oraz wpływu na poprawienie respektowania praw człowieka. Mediacja jednak ograniczyła się do spraw dotyczących konfliktów wewnątrzarabskich. Wskazuje to na fakt, iż Liga Państw Arabskich swój mandat wykorzystuje tylko i wyłącznie w kwestiach arabskich. Głównym działaniem jest ciche wsparcie dla polityki mającej na celu poprawę sytuacji w Darfurze przez Unię Afrykańską, ONZ i Unię Europejską, jednak Liga jawnie wyraża swą niechęć wobec działań Stanów Zjednoczonych⁴³.

Liga Państw Arabskich swe działania skupiła również wokół trwającego konfliktu w Chartumie, chcąc doprowadzić do stabilności systemu, zwłaszcza w sytuacji odłączenia się Sudanu Południowego. Liga Państw Arabskich zajęła bardzo ostrożne stanowisko w sprawie masowych ofiar w Darfurze, głównie kierując wobec rządu oświadczenia. W 2003 roku, gdy konflikt w Darfurze się nasilał, doprowadzono do spotkania z głównymi siłami rebelianckimi. Inicjatorem owego spotkania była Liga Państw Arabskich. Bardzo poważnym problemem do rozstrzygnięcia stała się wieloletnia trudna sytuacja w stosunkach pomiędzy rządem Sudanu w Chartumie i Ludową Armią Wyzwolenia Sudanu SPLA. Większość negocjatorów uczestniczących w mediacjach pomiędzy dwoma stronami konfliktu zachowywała daleko idącą ostrożność. Natomiast konflikt w Darfurze nie był wydarzeniem zaskakującym, z tego powodu, że rząd sam wspierał się siłami militarnymi

podpisaniem przez 7 krajów założycielskich Protokołu Aleksandryjskiego na konferencji przygotowawczej w Aleksandrii (25 września – 5 października 1944), której przewodniczył premier Egiptu. Obecnie jej członkami są 22 państwa oraz Organizacja Wyzwolenia Palestyny. Siedzibą LPA jest Kair (w latach 1979–1990 był nią Tunis). Za: T. Ł o ś - N o w a k, *Organizacje w stosunkach międzynarodowych: istota – mechanizmy działania – zasięg*, Wrocław 1999.

⁴³ *The Darfur conflict and civilian protection*, dz. cyt., s. 9.

celem uzyskania kontroli od czasu co najmniej epoki kolonialnej. Konflikt pomiędzy północnym a południowym Sudanem przyniósł blisko dwa miliony ofiar, co przykuło uwagę krajów zewnętrznych. Konflikt został mocno nagłośniony przez media, a społeczność międzynarodowa napiętnowała beczynność organizacji działających na rzecz obrony praw człowieka oraz brak zaangażowania w obronę ludności cywilnej⁴⁴.

W ocenie mediów arabskich reakcja USA na konflikt stanowiła jedynie pozór, a rzeczywistym celem było przejęcie złóż ropy, które znajdowały się na obszarze konfliktu. Skutkiem tego była niechęć Ligi Państw Arabskich okazywana wobec działań USA w sprawie Darfuru. Z globalnego punktu widzenia, kryzys w Darfurze ukazuje rosnący rozdzźwięk pomiędzy światem arabskim a Zachodem, ale również pomiędzy światem arabskim a Unią Afrykańską, najbardziej aktywną organizacją zajmującą się owym kryzysem. Na szczycie w Chartumie w 2006 roku sekretarz generalny Amr Moussa wyraził opinię, że Liga Państw Arabskich nadal dominuje z braku jednoznacznej reakcji w kwestii poprawy działań na rzecz ludności cywilnej w trwającym konflikcie. Wzrosła też liczba negatywnych komentarzy pod adresem Ligi Państw Arabskich w kwestii zainteresowania konfliktem w Darfurze⁴⁵.

W reakcji Liga Państw Arabskich wytknęła innym odwrócenie przyczyny i skutku trwającego konfliktu. Według opinii LAS reakcja międzynarodowa skupiła się na krytyce i nadmiernym zainteresowaniu działaniami LAS, zamiast na konflikcie w Darfurze. Wykorzystując poszczególne kontakty polityczne, można było skutecznie włączyć LAS do działań, a nie traktować ją jak

⁴⁴ Tamże, s. 8; zob. A. Weber, *Bridging the gap between narrative and practices: the role of the Arab league in Darfur*, Darfur: The responses from the Arab world, FRIDE, 03.2010, s. 2–20.

⁴⁵ Tamże, s. 8; zob. *International Response – Eyes On Darfur*, <http://www.eyesondarfur.org/response.html>, [18.03.2015].

konkurencję we wprowadzaniu zmian na terenie Sudanu. Postrzeganie LAS jako konkurenta, zdaniem jej rzeczników, wprowadza jedynie rozłam w spójność działań pokojowych na terenach objętych działaniami konfliktowymi. LAS powstała z inicjatywy państw takich jak: Irak, Syria, Liban, Arabia Saudyjska oraz Egipt. Jest to organ reprezentujący świat muzułmański, który łączy swe działania głównie w aspekcie ekonomicznym, z uprawnieniami obejmującymi jedynie świat arabski. Liga Państw Arabskich działa tylko i wyłącznie na obszarze i na rzecz państw arabsko-muzułmańskich, ograniczając swe decyzje do łagodzenia oraz naprawiania konfliktów wewnątrz i na zewnątrz krajów arabskich z resztą świata⁴⁶.

We wszystkich działaniach Liga Państw Arabskich miała do czynienia z problemami, które dotyczyły krajów arabskich i działała na rzecz rozwiązywania ich konfliktów. Ideą było stworzenie organizacji wzmacniającej jedność arabską, jak również zapobieganie konfliktom w regionie państw arabskich. W ocenie międzynarodowej rola LAS nie powinna sprowadzać się jedynie do działań wewnątrz krajów arabskich, ale również opierać się na współpracy z organizacjami niezrzeszonymi w strukturach LAS. Biorąc pod uwagę niejednoznaczny charakter państw członkowskich i ich różny charakter ideologiczny, sojusz interesów jest mało prawdopodobny, a LAS nie będzie wdrażała w życie wspólnych decyzji podejmowanych na szczycie. Deklaracje LAS dotyczące Darfuru nie przekładają się na jej działania na tym terenie. Choć LAS przyznała, że bardziej aktywną rolę w Darfurze pełni Unia Afrykańska, to jednak zauważyła, że nie przynosi to większych efektów. Lepsze wyniki, zdaniem jej rzeczników, można by osiągnąć poprzez skoordynowanie działań Unii Afrykańskiej i Ligi

⁴⁶ *Darfur conflict* – Thomson Reuters Foundation, <http://news.trust.org//spotlight/Darfur-conflict>, [18.05.2015].

Państw Arabskich. Spójność działań może mieć bardziej trwały efekt i głębsze znaczenie niż działania prowadzone w pojedynkę⁴⁷.

Stosunki Ligi Państw Arabskich z Sudanem mają długą historię, lecz jednocześnie są niestety bardzo płytkie. W ocenie państw ościennych Sudan może być krajem decyzyjnym w kwestii bezpieczeństwa, natomiast w ocenie Ligi Arabskiej Sudan to „prymitywny kuzyn”, którego przynależność do krajów arabskich nie jest traktowana poważnie. Stosunki Sudanu i Egiptu można uznać za szczególnie skomplikowane. Oba kraje nie mają wspólnej taktyki, lecz działają tylko na rzecz swych własnych interesów. Dodatkowo Sudan wielokrotnie oskarżał Egipt o bycie marionetką w rękach Stanów Zjednoczonych i Izraela⁴⁸.

Konflikt w Darfurze nie był postrzegany przez Ligę Państw Arabskich tak, jak konflikt palestyńsko-izraelski. Co najważniejsze nie był nawet postrzegany podobnie do innych wojen domowych w Afryce Subsaharyjskiej, ale bardziej jako lokalna sprawa na peryferiach, która wywołała międzynarodowy chaos. Był to, według jej liderów, raczej konflikt plemienny, powstały z przyczyn zderzenia cywilizacji Zachodu z rządem w Chartumie. Co prawda niektórzy arabscy komentatorzy wzywali rząd w Chartumie do poniesienia odpowiedzialności, komentując krytycznie jego poczynania, ale poglądy te jednak nigdy nie znalazły realnego odzwierciedlenia w oświadczeniach Ligi Arabskiej. Skupiono się bardziej na obarczaniu Zachodu winą za zaistniały konflikt, choć organizacje praw człowieka wzywały rebeliantów do ich przestrzegania zgodnie z Konwencją Genewską. W zachodnich mediach rebelianci byli postrzegani jako „ludzie dobrzy”, natomiast w oczach krajów arabskich ocena była zupełnie odwrotna. Legalny rząd w Chartumie został zaatakowany przez uzbrojonych

⁴⁷ H. Youssef, *Mediation and Conflict Resolution in the Arab World: The Role of the Arab League*, <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/13/Youssef-en.pdf>, [28.03.2015].

⁴⁸ Tamże.

rebeliantów, chcących przejąć władzę przemocą. Jako główny czynnik powstałego konfliktu wskazano działania zewnętrzne⁴⁹.

W maju 2004 roku Liga Państw Arabskich wysłała misję rozpoznawczą na teren Darfuru, choć jej raportu nigdy nie upubliczniono. Z dokumentów, które w nieoficjalny sposób zostały opublikowane, jednoznacznie wynikało, że w czasie trwania konfliktu były łamane prawa człowieka. W wyniku powstałego raportu Liga Państw Arabskich postanowiła zainicjować mocniejszy nacisk na rząd Sudanu w celu podjęcia działań zmierzających do pacyfikacji rebelii. W porównaniu z innymi organizacjami Liga Państw Arabskich ma problem z decyzjami zbiorowymi, które gwarantowałyby spójność w podejmowaniu działań oraz wspierały budowanie zwartej struktury organizacyjnej. Jej współdziałanie z Unią Europejską, Unią Afrykańską i ONZ stanowiłoby silny front dla poprawy sytuacji w Darfurze. Tymczasem rozdrobnienie działań, brak spójności państw zewnętrznych spowodowały odwrócenie uwagi od przyczyn zaistniałego konfliktu, co doprowadziło do tak daleko idącej eskalacji ataków wymierzonych w ludność cywilną. Rozbieżność ocen sytuacji LAS i innych państw została wykorzystana do zaostrzenia działań rebelianckich. W szczególności widoczny był brak koordynacji w podejmowanych decyzjach, działaniach i brak spójnej polityki wobec naprawienia sytuacji w Sudanie. W ocenie LAS konflikt sam w sobie nie jest konfliktem, którego wydzźwięk ma znaczenie międzynarodowe, lecz jest jedynie wewnętrzną sprawą Sudanu. Rozbieżna ocena sytuacji doprowadziła do sprzeczności w działaniach pokojowych i nawet do zaostrzenia konfliktu, który według ceny LAS był sprawą lokalną⁵⁰.

⁴⁹ *The Crisis in Darfur*, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-darfur>, [18.05.2015].

⁵⁰ *Empty Promises? Continuing Abuses in Darfur*, A Human Rights Watch Briefing Paper August 11, 2004, <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/sudan/2004/sudan0804.pdf>, [28.05.2015].

Brak przejrzystych funkcjonowania umożliwiającego takim organizacjom jak ONZ działania na rzecz pomocy ludności cywilnej i przywrócenia równowagi w Darfurze, stawia Ligę Państw Arabskich w sytuacji podmiotu stronniczego, a nie obiektywnego działacza na rzecz niesienia wsparcia dla poprawienia sytuacji w objętym konfliktem Sudanie. Ujawniło to również kolejny aspekt istnienia LAS. Konflikt sudański pokazał rozbieżność pomiędzy elitami politycznymi a interesem społecznym, jak to ma właśnie miejsce w Sudanie. Gdyby LAS działała zgodnie z interesem politycznym i społecznym, umocniłaby swą pozycję nie tylko w działaniach wobec krajów arabskich, ale również w ocenie opinii międzynarodowej.

5. Rola Stanów Zjednoczonych Ameryki

Konflikt, który wybuchł w 2003 roku w Darfurze, wywołał poruszenie w polityce międzynarodowej Stanów Zjednoczonych. Należy tu wspomnieć o nawiązaniu ponownej współpracy między rządem w Chartumie a USA po atakach z 11 września 2001 roku. Zaczęto od ścisłej współpracy kontrwywiadu oraz wspólnego stanowiska Sudanu wobec państw, które działały przeciwko Stanom Zjednoczonym. W owym czasie konflikt pomiędzy północnym a południowym Sudanem pogłębiał się bardzo szybko. Wojska rebelianckie przejmowały coraz większe obszary Południa, co spowodowało bardzo szybką reakcję ze strony Stanów Zjednoczonych, które swym stanowiskiem wsparły działania ONZ. Polityczne działania USA skoncentrowały się na niesieniu wsparcia dla południowej części Sudanu, natomiast w 2003 roku eskalacja przemocy nastąpiła głównie na terenie Darfuru. Koncentracja działań wspierających rząd w Chartumie miała na celu głównie pośpieszne wprowadzenie pokoju na terenie całego Sudanu, a tym samym USA chciały zachować dobre stosunki z Sudanem. W wyniku tego USA nie były w stanie dokonać obiektywnej oceny sytuacji zaistniałej w Darfurze. Co gorsza, decyzyje

te doprowadziły do braku jakichkolwiek działań zapobiegających ludobójstwu w Darfurze oraz dalszym działaniom buntowników. Podczas eskalacji przemocy w Darfurze, Chartum w znaczący sposób utrudniał dostęp do pomocy humanitarnej w tym regionie. Zmiana tej trudnej sytuacji nastąpiła dopiero, gdy zniesiono blokadę na działania humanitarne na tamtym terenie w lutym 2004 roku⁵¹.

Dopiero w kwietniu 2004 roku, gdy odnotowano spadek przemocy na terenie Darfuru, sytuacja północnego Sudanu zdecydowanie mocniej przykuła uwagę mediów. To media zmusiły Waszyngton do zajęcia stanowiska w trwającym konflikcie. Niemniej jednak, mimo określenia konfliktu mianem ludobójstwa, interwencja USA pomiędzy 2004 a 2008 rokiem nie wyszła poza krąg oświadczeń o konieczności powstrzymaniu terroru i nawoływania do otwarcia się na pomoc humanitarną.

Po zamachach z 11 września 2001 roku Chartum zaczął współpracować z USA w sprawach kontrwywiadu, a wyrazem tego był opublikowany oficjalny list rządu Sudanu, iż opowiada się po stronie Stanów Zjednoczonych w działaniach przeciwko państwom, które działały zbrojnie atakując USA. Co więcej, wojna domowa pomiędzy Północą a Południem zdobyła uwagę społeczności międzynarodowej, co doprowadziło do formalnego porozumienia pokojowego, które w radykalny sposób zmniejszyło stosowanie przemocy wobec ludności cywilnej⁵².

W tym czasie konflikt przybrał na sile do tego stopnia, że dokonywane masakry zaczęły przykuwać uwagę mediów. To właśnie wtedy nakłoniono rząd w Waszyngtonie do zajęcia bardziej rady-

⁵¹ A. Rohe, *Role, realigning us foreign policy with reality in Darfur: formulating a whole-of-sudan policy, the gap between narratives and practices*, Darfur: The responses from the Arab world, 03.2010, s. 8.

⁵² A. Kavalierchik, *American Response to Darfur*, American Response to Darfur, International Justice Project, HARP, 2013r., <http://www.international-justiceproject.com/american-response-to-darfur/>, [28.05.2015].

kalnego i jednoznacznego stanowiska w trwającym konflikcie. Sam fakt uznania sytuacji w Darfurze za ludobójstwo nie spowodował bezpośredniego zaangażowania Stanów Zjednoczonych i nie skłonił do podjęcia bardziej intensywnych działań pomocowych czy negocjacyjnych. W owym czasie rząd USA pośrednio wspierał postulat postawienia przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym urzędników sudańskich oraz rząd prezydenta al-Basзира za zbrodnie przeciwko ludzkości. Darfur stał się wspólnym celem dla wielu humanitarnych organizacji pozarządowych, sporej grupy aktywistów oraz politycznej grupy ekspertów. Wszelkie kampanie na terenie Darfuru przyczyniły się również do zmiany w polityce USA. Dużym ułatwieniem dla działań humanitarnych byłaby zwiększona pomoc finansowa dla działań organizacji humanitarnych działających niezależnie od organów państwowych. Z jednej strony mamy działania mobilizacyjne ruchów społecznych, a z drugiej nieskoordynowane działania pomocowe USA. Reakcje polityczne muszą nie tylko stabilizować sytuację bezpieczeństwa, ale i zapobiegać problemom z podejmowaniem działań humanitarnych wśród przesiedleńców z regionów objętych konfliktem zbrojnym. Ponadto większy nacisk powinien być położony na kampanię informacyjną. Takie działania powinny skupiać się na kwestii łagodzenia skutków ludobójstwa, a nie na dążeniu do ustalenia ich przyczyn⁵³.

Od 2009 roku stanowisko USA w sprawie Darfuru wobec Sudanu jest bardziej jednoznaczne i konsekwentne. Wszelkie sprawy, jak również doniesienia dotyczące wciąż trwającego konfliktu konsekwentnie traktowane są z należytą uwagą. Polityka USA stała się bardziej radykalna w niesieniu pomocy humanitarnej, jak również w podejmowaniu działań sprzyjających rozmowom i negocjacjom pokojowym. Nowa polityka USA przedstawia trzy główne aspekty i cele w zakresie omawianego tu tematu:

⁵³ Tamże.

- doprowadzenie do zakończenia konfliktu;
- realizacja ogólnego postanowienia pokojowego;
- radykalne egzekwowanie od rządu Sudanu nieudzielania schronienia terrorystom.

Kluczem do rozwiązania kryzysu było tu bowiem wdrożenie odpowiedniej strategii⁵⁴.

Dla USA sprawa Darfuru nie jest kwestią strategiczną z punktu widzenia polityki zagranicznej tego kraju, tym bardziej że państwo to nie ma w tym regionie ani w Sudanie na ogół żadnych interesów ekonomicznych. Po drugie rząd Sudanu ściśle współpracował z rządem USA w kwestii zwalczania terroryzmu zwłaszcza po 11 listopada 2001. Po trzecie USA nie są stroną Statutu Rzymskiego ICC, na podstawie którego powołany został ICC, zatem USA nie ma żadnej legitymacji prawnej do podjęcia znaczących działań.

6. Rola Chińskiej Republiki Ludowej

Chiny również przejawiały chęć działania w sprawie konfliktu w Sudanie, choć była i jest ona ograniczona w znaczący sposób przez interesy ekonomiczne Pekinu, a mające bezpośredni wpływ na gospodarkę tego kraju. Działania Pekinu są z uwagi na te uwarunkowania bardziej ukierunkowane na stymulowanie prowadzenia rozmów i negocjacji pokojowych niż na bezpośrednie zaangażowanie w działania pomocowe czy zbrojne. Co najważniejsze, odbywa się to na własnych warunkach, tak aby nie stracić możliwości osiągnięcia korzyści dla swoich własnych interesów i celów, co zwróciło uwagę Stanów Zjednoczonych, które oczeki-

⁵⁴ R. Medoff, D. Caller, *The Obama administration's troubling Darfur policy*, <http://dailycaller.com/2012/07/09/the-obama-administrations-troubling-darfur-policy/>, [9.07.2013].

wały pełniejszego zaangażowania Chin. Pomoc humanitarna ze strony Chin jest ograniczona głównie do pomocy w naturze, bez większego zaangażowania w inne inwestycje⁵⁵.

Pekin dystansuje się od intensywniejszych działań na tym polu ze względu na ich potencjalnie negatywny wpływ na stosunki gospodarcze, w tym eksport ich broni. Ogólnie jednak stosunki Sudanu z Chinami są dużo ważniejsze w regionie niż polityka wobec Stanów Zjednoczonych z racji korzyści ekonomicznych obu krajów. Chiny podjęły dyplomatyczne działania dla rozwiązania konfliktu w Darfurze poprzez zwiększenie nacisków z zewnątrz i wewnątrz Sudanu. W związku z ciągłym zapotrzebowaniem Chin na ropę zaistniała jednak bezpośrednia konieczność głębszego zaangażowania się tego kraju w działania pokojowe. Połączenie chińskiej pomocy humanitarnej z zaangażowaniem się w działania pokojowe stanowiło swoiste zabezpieczenie ich własnych interesów powiązanych ściśle z terenem objętym konfliktem. Działania Chin ukierunkowały się na bezpośrednie poparcie dla działań ONZ oraz UNAMID. Chiny dążyły do zaakceptowania przez rząd Sudanu działań pomocowych UNAMID⁵⁶.

Potencjalny wpływ Chin na podtrzymanie rozmów pokojowych wydaje się być trudnym i długotrwałym procesem. Główny punkt dla dalszych działań w polityce pomocowej opierał się na decyzjach pokojowych zawartych w maju 2006 roku, udzielając tym samym poparcia dla takich organizacji, jak Unia Afrykańska i ONZ. Chociaż Chiny w pewnym stopniu zaangażowały się w negocjacje pokojowe pomiędzy Północą a Południem w Sudanie, to

⁵⁵ D. Large, *Sudan's foreign relations with Asia, China and the politics of 'looking east'*, 2008, s. 1–3.

⁵⁶ D. Large, *China's role in the mediation and resolution of conflict in Africa*, OSLO forum 2008, The OSLO forum Network of Mediators, <https://www.osloforum.org/sites/default/files/Dan%20Large%20China%20in%20Africa%20WEB.pdf>, [9.07.2015].

nie odgrywają w tym procesie znaczącej roli. Ogólnie Pekin nie wykazywał większego zaangażowania we wspieranie inicjatyw pokojowych z wyjątkiem wsparcia ukierunkowanego na Unię Afrykańską. Choć istniały przesłanki do większego zaangażowania się ze strony Pekinu w ramach działań pomocowych czy mediacyjnych, to jego rola polegała głównie na zabezpieczaniu własnych interesów ekonomicznych, w tym na zachowaniu ciągłości dostaw ropy z terenu Sudanu. Wbrew powszechnej opinii stosunki afrykańsko-chińskie są dużo bardziej złożone. Istniejący konflikt może mieć również negatywny wpływ na dalszą kondycję finansową Sudanu. Rząd w Pekinie konsekwentnie nie ingeruje w interesy narodowe Sudanu, lecz broni tylko swych własnych interesów, pilnując zachowania ciągłości dostaw ropy, a tym samym stawiając się jednak w roli potencjalnego negocjatora w rozmowach pokojowych. Otwarta pozostaje więc kwestia bardziej zdecydowanych nacisków w procesach politycznych lub pozostanie w roli nieoficjalnego mediatora, wspierającego działania Unii Afrykańskiej i ONZ⁵⁷.

Sytuacja może jednak zmusić rząd w Pekinie do bardziej zaangażowanych działań. Jednak bardzo trudno stwierdzić, czy taka ewentualność będzie działała na korzyść sprawy w Darfurze, czy też nie. Istnieje bowiem rozbieżność pomiędzy interesem ekonomicznym Chin a zaistniałym konfliktem pomiędzy Północą a Południem w Sudanie. To stawia politykę zagraniczną Chin w konflikcie z własnymi interesami i z innymi państwami, z którymi rząd w Pekinie obecnie współpracuje. Trwający konflikt może jednak doprowadzić do sytuacji, w której Chiny zostaną zmuszone do zajęcia stanowiska w sposób bardziej jednoznaczny. Chiny muszą postawić sobie pytanie, czy opowiedzieć się po stronie obrony

⁵⁷ G. Ahmed, *The Chinese Stance on the Darfur Conflict*, South African Institute of International Affairs, China in Africa Project, 2010, s. 4–20.

tylko własnych interesów, czy jednak, także z uwagi na te interesy, zaangażować się jako rozjemca w trwającym konflikcie⁵⁸.

Chiny poszukują dojścia do zasobów ropy poprzez zbliżenie z Al Bashirem. Przywódca reżimu Al Bashir nadal pozostaje sprawcą odrażających zbrodni popełnionych w zchodnim regionie Sudanu w Darfurze. ICC oskarżył Al Bashira i wydał nakaz aresztowania uznając go jako uciekiniera z Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w 2009 roku. Zaproszenie dla przestępcy Al Bashira było wynikiem chciwości gospodarczej. Chiny osiągnęły w ten sposób otwartą drogę do najlepszego rynku zbytu dla swoich produktów o niskich standardach i słabej jakości towarów. Sudańska ludność w Darfurze bez wątpienia pozostaje w solidarności z ludnością chińska, ocalałą z okrutnych tortur i potwornych zbrodni popełnionych przez faszystowskie Cesarstwo Japonii w czasie II wojny Światowej, zakończonej 70 lat temu. Mimo to ludność Sudanu jest oszolomiona stanowiskiem prezydenta Chin, Xi Jinpinga, który uścisnął dłoń Al Bashira, zapominając o jego haniebnych czynach, powitał go odrzucając na bok wiedzę o dokonanych zbrodniach Al Bashir w Darfurze. Tak więc Jinping zignorował fakt zasiadania Chin w miejscu stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ⁵⁹.

Warto zastanowić się, czy chińskie władze miały pełną wiedzę o stopniu przemocy prowadzonej przez sudańskie siły zbrojne na ludności cywilnej, o naruszeniu wolności dziennikarzy, atakowaniu pokojowych demonstrantów we wszystkich częściach Sudanu. Czy chiński przywódca zwrócił uwagę na kierowany przez reżim Al Bashira system łamania międzynarodowych praw człowieka i czy Xi Jinping miał wiedzę o prowadzonej operacji Narodowej

⁵⁸ D. Large, *China's role in the mediation and resolution of conflict in Africa*, dz. cyt.

⁵⁹ *China's Position on the issue of Darfur, Sudan*, <http://www.china-un.org/eng/xw/t415999.htm>, [19.07.2015].

Integracji Sudanu i służb bezpieczeństwa zatrudnionych do prowadzenia operacji milicji wspierającej siły Janjweed? Być może Xi Jinping jest nieświadomy, niepoinformowany i nie dotarły do niego doniesienia. Xi Jinping musi zastanowić się nad istotą tych faktów i zacząć działać na ich rzecz jako mąż stanu, jako przywódca polityczny reprezentujący populację chińska.

7. Rola Unii Europejskiej w rozwiązywaniu konfliktu zbrojnego na obszarze Sudanu

W ocenie niezależnych komentatorów Unia Europejska, chociaż ma struktury o międzynarodowym zasięgu, wykazywała w ostatnich latach zupełny brak zaangażowania, jeśli chodzi o działania mające na celu zażegnanie konfliktu zbrojnego na terenie Sudanu⁶⁰. Głównym zarzutem, jaki był stawiany pod adresem UE, jest brak jednolitej polityki zagranicznej ukierunkowanej na łagodzenie trwającego już konfliktu. Zainteresowanie UE skupia się głównie na aspekcie rozwoju zawodowego i środowiskowego. W związku z naciskami na UE dotyczącymi działań w ramach szerszej polityki zagranicznej, zwrócono szczególną uwagę na umocnienie i wsparcie dla Unii Afrykańskiej, tak, by mogła samodzielnie reagować na zjawiska przemocy oraz wsparcie dla rozwoju i pomocy humanitarnej⁶¹.

⁶⁰ Na fakt ten mogło wpłynąć, jak pisze gen. Bogusław Pacek, że „w latach 2009–2011 wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej CSDP (*Common Security and Defence Policy*) znajdowała się w trudnym okresie. Brak było konkretnych wizji dalszego rozwoju CSDP. Na ten impas wpłynął niewątpliwie kryzys strefy budżetowej euro, który spowodował większe zainteresowanie przywódców i polityków państw członkowskich sprawami finansowo-gospodarczymi niż obronnością”; B. Pacek, *Nowe misje Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej”, 2012, nr 4(89), s. 20.

⁶¹ G. Gya, *The EU's role in the Darfur crisis from 2003 until today, the gap between narratives and practices*, Darfur: The responses from the Arab world, FRIDE, 2010, s. 7–8.

W ocenie specjalnego wysłannika Unii Europejskiej do spraw konfliktu wewnętrznego w Sudanie istnieje możliwość nadzorowania działań pokojowych na tym terenie przy ścisłej współpracy z Ligą Arabską. W 2006 roku Liga Państw Arabskich obiecała 150 mln dolarów wsparcia dla misji pokojowych Unii Afrykańskiej w Sudanie. Jednak obietnice te nie zostały spełnione. UE utrzymuje jednak ścisłe stosunki z wieloma krajami arabskimi poprzez tzw. Proces Barceloński (*Euro-Mediterranean partnership, Euromed*)⁶². Mimo że jednym z deklarowanych celów jest tworzenie dialogu politycznego, sprawa konfliktu w Darfurze pozostaje na uboczu działań UE, która główne swe wysiłki i cele działań pokojowych ukierunkowuje na Bliski Wschód⁶³.

Pierwszym problemem, jaki zaistniał podczas półrocznej prezydencji Słowenii w Unii Europejskiej w 2008 roku, była sprawa zmniejszenia dotychczasowego finansowego wsparcia. Państwa członkowskie UE rozważały możliwość znalezienia korzystnego rozwiązania dla zmniejszenia luki finansowej powstałej w wyniku podjętej decyzji. Za czasów prezydencji Szwecji sprawę Sudanu potraktowano nieco bardziej priorytetowo. Szwedzki minister spraw zagranicznych Carl Bildt spotkał się w tej sprawie z ministrem spraw zagranicznych Egiptu Ahmedem Abul-Gheit. Jednak jednoznaczne działania mające na celu niesienie wsparcia dla poprawienia sytuacji na terenie Sudanu pozosta-

⁶² Partnerstwo Eurośródziemnomorskie, Proces Barceloński – platforma współpracy państw członkowskich Unii Europejskiej oraz 12 państw basenu Morza Śródziemnego (Maroko, Algieria, Tunezja, Egipt, Izrael, Autonomia Palestyńska, Liban, Jordania, Syria, Turcja) zainicjowana w Barcelonie w 1995 roku. Współpraca obejmuje trzy dziedziny: kwestie polityczne i bezpieczeństwo, gospodarkę i finanse, partnerstwo społeczne, kulturalne i humanitarne. Za: J. Zając, *Partnerstwo Eurośródziemnomorskie*, Warszawa, 2005.

⁶³ E. Ferhatović, *Implementing Peace in Sudan: Lessons for the EU Common Foreign and Security Policy*, <http://www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/Ferhatovic%20Sudan.pdf>, [19.07.2015].

wały na etapie dyskusji. Nie wyznaczono jednoznacznych kierunków działań, jak również prób współpracy zadeklarowanej w formie umów czy rezolucji. Kwestia zmian w Sudanie wciąż pozostaje otwarta. Ze strony Europy na terenie Sudanu działa szereg grup pozarządowych, które jedynie przy wsparciu swych rządów niosą pomoc humanitarną na terenie Darfuru i całego Sudanu. Sam fakt działania tych organizacji nie ma wpływu na poprawienie sytuacji na terenie Sudanu, stanowi jedynie wsparcie dla ludności cywilnej zagrożonej ciągłymi atakami ze strony rządu Sudanu⁶⁴.

Na początku 1990 roku Unia Europejska nie wykazywała znaczącego zaangażowania w działania na terenie Sudanu, co było odpowiedzią na wojskowy zamach przeprowadzony przez Al-Baszira. W efekcie tego finansowanie działań pokojowych w owym czasie ze strony UE zostało znacząco zmniejszone do czasu wybuchu kryzysu w 2003 roku. W wyniku napływających ze świata doniesień UE podjęła działania pomocowe w tym rejonie. Ogromny napływ uchodźców z Czadu spowodował, iż dla przedstawicieli UE stało się oczywiste, że pomoc finansowa jest niezbędna i sytuacja wymaga natychmiastowej reakcji z jej strony. Od marca do kwietnia 2004 roku UE rozpoczęła silną mobilizację polityczną przy użyciu i za pośrednictwem instrumentów dostępnych w gestii działań UE. Reakcja USA na sytuację w Darfurze była wówczas jednoznaczna – jednogłośnie nazwano ją ludobójstwem. Natomiast UE w swych reakcjach nie posuwała się do aż tak jednoznacznych ocen zaistniałego konfliktu. Jeden z wysokich przedstawicieli UE w oświadczeniu stwierdzał nawet wprost, że nie było to ludobójstwo, natomiast istnieją uzasadnione wątpliwości co do gotowości rządu Sudanu, by wywiązywał się w pełni z obowiązku zapew-

⁶⁴ Factsheet, *Council of the European Union*, July 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/060714-Darfur_Update2.pdf, [16.05.2013].

nienia ochrony dla ludności cywilnej i działań zapobiegających dokonywaniu ataków na nią⁶⁵.

Dopiero pod koniec 2004 roku Parlament Europejski stwierdził, iż w wyniku działań rządu sudańskiego na terenie Darfuru doszło do zdarzeń zwanych ludobójstwem. W efekcie czego Unia Europejska zagroziła sankcjami, jeżeli działania ONZ będą ograniczane przez rząd Sudanu. Reakcja ta była znacznie opóźniona ze strony UE, za co została ona skrytykowana. W doniesieniach prasowych z tamtego czasu znajdujemy informacje mówiące nawet o obojętności i braku reakcji UE w obliczu działań zbrojnych na terenie Darfuru. W rozumieniu deklaracji ze strony UE to ONZ jest głównym i podstawowym organem międzynarodowym powołanym do reagowania na takie sytuacje i władnym do podejmowania decyzji mających na celu ewentualne interwencje oraz niesienie pomocy⁶⁶.

Ponadto rząd Sudanu utrudniał działania Unii Europejskiej poprzez ograniczenia administracyjne dla personelu z Europy. Unia Europejska zdecydowanie i jednoznacznie poparła działania ONZ na terenie Darfuru i Sudanu, natomiast sama z różnych przyczyn politycznych wycofała się z podejmowania samodzielnych działań. Unia Europejska postawiła przede wszystkim na długoterminowe działania w zakresie pomocy humanitarnej i rozwojowej, ukierunkowane na stymulowanie rozwoju.

Mimo jednoznacznej polityki wobec rządu Sudanu, jak między innymi zastosowanie blokad handlowych i zakazów wymiany towarowej z tym krajem, nie wywoływało to żadnych istotnych reakcji ze strony Unii Europejskiej. W październiku 2009 roku

⁶⁵ G. Olsen, *Sub-Saharan Africa. A priority region EU conflict management*, w: R. Whitman, S. Wolff, *The European Union as a Global Conflict Manager*, London 2012, s. 67–69.

⁶⁶ Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie Darfuru, Teksty przyjęte 6 kwietnia 2006 r., Strasburg, [http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-, \[16.05.2013\]](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-, [16.05.2013]).

UE starała się nakłonić rząd Sudanu, by położył kres bezkarności sprawców pogromów w Darfurze i postawił przed sądem osoby za nieodpowiedzialne. Miało to na celu ochronę ludności cywilnej. Siła reakcji UE była również uzależniona od działań nie tylko krótkoterminowych, ale również tych, które były realizowane w dłuższej perspektywie czasu, poprzez użycie instrumentów związanych z reagowaniem na konflikty zbrojne wewnątrz kraju. Za działania krótkoterminowe uważa się działania wojskowe, militarne ukierunkowane na zapewnienie stabilności wewnątrz kraju. Wchodzą one w zakres kompetencji Rady Ogólnej Sekretariatu UE i są wykonywane zgodnie z zaleceniami Komitetu Politycznego i Bezpieczeństwa UE. Parlament Europejski nadzoruje działania związane z jednostką Bezpieczeństwa i Obrony, zwłaszcza w zakresie dysponowania budżetem w działaniach zewnętrznych. Stąd właśnie państwa członkowskie są główną siłą napędową dla działań krótkoterminowych, wojskowych mających na celu obronę jednostek cywilnych narażonych na skutki wojny. Jak już napisano wyżej (s. 95) wsparcie wojskowe udzielone dla misji AMIS II (lipiec 2005–grudzień 2007) przez UE było znacznie mniejsze niż w przypadku udzielenia pomocy chociażby w konflikcie w Libanie. Zostało to określone w komentarzach prasowych jako tendencyjne. Uznano, iż zaangażowanie UE w niesienie pomocy terenom objętym konfliktem jest traktowane priorytetowo, jeżeli konflikt ma bezpośredni wpływ na interesy UE oraz stanowi zagrożenie dla jej terytorium⁶⁷.

W tym czasie wsparcie państw członkowskich Unii Europejskiej dla działań UNAMID było bardzo słabe i ograniczone, chociaż presja ze strony opinii publicznej spowodowała zwiększenie zaangażowania UE w działania na terenie Darfuru. Pomimo wsparcia

⁶⁷ J. Zwan, *Evaluating the EU's role and challenges in Sudan and South Sudan*, Sudan and South Sudan Case Study, Initiative for peacebuilding, 2011, s. 16–26.

dla działań AMIS oraz bezpośrednich interwencji UE w Darfurze, kierunek działań pomocowych ze strony UE pozostawiał wiele do życzenia, co spowodowało falę rosnącej krytyki ze strony społeczności międzynarodowej. Wiele państw członkowskich nie angażowało się w działania długoterminowe, opierając się jedynie na misjach pomostowych, które w perspektywie przekazywano do dalszego wykonania ONZ. Dopiero w 2007 roku kolejny raz podniesiono kwestie związane z bezpieczeństwem w Darfurze. Poruszono również kwestie związane z niestabilnością przesiedleńców z rejonu Darfuru i Czadu⁶⁸.

Krytyka działań Unii Europejskiej ze strony międzynarodowych komentatorów jest dość jednoznaczna. UE mimo posiadanych mandatów, środków oraz wsparcia militarnego nie wykorzystuje tych instrumentów w sposób wystarczający dla zapewnienia bezpieczeństwa w Czadzie i Darfurze. Nieustanna fala krytyki pod kierunkiem UE jest spowodowana głównie zaniechaniem zwiększania zakresu niesienia pomocy dla uregulowania konfliktu w Darfurze, w tym też zapewnienia i przywrócenia stabilności politycznej na terenie Sudanu. W ocenie dowódcy operacyjnego UE, jedynie tylko w niektórych rejonach udało się zwiększyć bezpieczeństwo. Natomiast utrzymanie stabilizacji długoterminowo jest niemożliwe przy tak ograniczonych zasobach wojskowych ze strony UE. Wspomniane już wcześniej działania Unii Europejskiej są działaniami krótkoterminowymi, natomiast oczekiwano z jej strony planów i działań mających na celu wprowadzanie zmian obejmujących swym efektem dłuższe perspektywy czasu. Za takie działania uważano pomoc przy tworzeniu dokumentów prawnych dających uprawnienia do wprowadzania zmian

⁶⁸ *Sudan and South Sudan* – Permanent mission of France to the United Nations in New York, <http://www.franceonu.org/Sudan-and-South-Sudan-8713>, [29.05.2015].

związanych nie tylko z zapewnieniem bezpieczeństwa ludności cywilnej, ale również prowadzących do poprawienia relacji z rządem Sudanu. Priorytetem jest realizacja kompleksowego porozumienia pokojowego podpisanego w 2005 roku, które ma stanowić początek w rozwiązywaniu trwającego już 23 lata konfliktu wojennego pomiędzy Północą a Południem w Sudanie. Oprócz działalności komisarza ds. współpracy rozwojowej i pomocy humanitarnej, UE powinna udzielać wsparcia dla Dyrekcji Generalnej ds. Rozwoju (*Directorate General for Development, DG DEV*), która ma na celu realizowanie i wdrażanie programów takich jak finansowe wsparcie dla zapewnienia stabilności politycznej i gospodarczej oraz nadzorowanie polityki zewnętrznej. Mandat Specjalnego Przedstawiciela UE (*European Union Special Representative, EUSR*)⁶⁹ w Sudanie ma charakter dwojaki. Przede wszystkim służy jako podstawowy punkt kontaktu z przedstawicielami Unii Afrykańskiej, ale również stanowi zabezpieczenie dla prowadzenia spraw i rozmów pokojowych celem rozwiązania konfliktu w Darfurze. Jego głównym zadaniem jest tworzenie konstruktywnego dialogu pomiędzy Północą a Południem Sudanu, z należytym uwzględnieniem regionalnych aspektów tego konfliktu⁷⁰.

W ocenie społeczności międzynarodowej Specjalny Przedstawiciel UE mógłby zrobić znacznie więcej w zakresie poszerzenia sposobów udzielenia wsparcia i pomocy dotyczącej zmian na

⁶⁹ Specjalnymi Przedstawicielami Unii Europejskiej (*European Union Special Representative, EUSR*) są wysłannicy Unii Europejskiej z konkretnymi zadaniami za granicą. Podczas gdy ambasadorami UE są odpowiedzialni za sprawy jednego kraju, specjalni Przedstawiciele do rozwiązywania konkretnych problemów obszarów konfliktowych lub regionów państw. Za: G. Grevi, *The EU Special Representatives*, Paris 2007.

⁷⁰ S. Abdurrahim, *Cooperation between the African Union (AU) and the European Union (EU) with regard to peacemaking and peacekeeping in Africa*, <https://ujdigispace.uj.ac.za/handle/10210/2274>, [29.05.2015].

terenach Darfuru, poprzez wywieranie znaczących nacisków na rząd Sudanu. Działania długo- i krótkoterminowe wymagają sprawnego koordynowania, jak również powinny polegać na działaniach bardziej strategicznych, a nie tylko na teoretycznych planach w późniejszym czasie cedowanych na ONZ. Celem podjęcia politycznego dialogu wymagane jest działanie ze strony państw członkowskich Unii Europejskiej, między innymi poprzez podejmowanie inicjatywy w zaangażowanie Chin w poprawę sytuacji w Sudanie. Niestety, zbyt długo ignorowano Chiny jako głównego odbiorcę ropy z Sudanu, a właśnie Chiny mogły mieć ogromny wpływ na wprowadzanie zmian z racji swoich powiązań ekonomicznych z tym rejonem. Z inicjatywy Międzynarodowego Trybunału Karnego, jak również na wniosek Rady Bezpieczeństwa ONZ powstał szereg nakazów aresztowania dla urzędników sudańskich. Międzynarodowy Trybunał Karny, z racji nadanych uprawnień na mocy art. 13 Statutu Rzymskiego, ma możliwość i odpowiednie narzędzia, aby wnioskować i postawić przed Trybunałem Karnym osoby bezpośrednio odpowiedzialne za działania zbrojne, zbrodnie na ludności czy ludobójstwo⁷¹.

Współpraca Unii Europejskiej opiera się między innymi na relacjach z Rządem Jedności Narodowej (*Government of National Unity, GONU*)⁷² w Chartumie, jak również z Rządem Sudanu Połu-

⁷¹ G. Cumming, *The European Union in Sudan: A Missed Opportunity?*, „The Round Table”, 104(2015), nr 2, s. 473–488, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00358533.2015.1063842>, [29.05.2015].

⁷² Po podpisaniu porozumienia pokojowego w 2005 roku między rządem Omara al-Basziira i Ludową Armią Wyzwolenia Sudanu (SPLA), Rząd Jedności Narodowej został umiejscowiony w Sudanie, zgodnie z Konstytucją Tymczasową przy czym obok wiceprezydenta Sudanu Północnego zostało utworzone stanowisko Viceprezydenta reprezentującego Południe. Pozwoliło to na podział złóż ropy naftowej w równym stopniu, ale nadal zarówno na północy jak i na południu pozostały armie. Za: M. Mufti, *Some Reflection on Upcoming Division of Sudan*, 2011.

dniowego w Dżubie⁷³. W związku z podpisanym porozumieniem pokojowym w 2005 roku Komisja Europejska opublikowała plan znaczącego wsparcia finansowego dla przeprowadzenia reform przy użyciu zróżnicowanych instrumentów. Zadeklarowane nakłady finansowe sięgają kwoty 500 mln euro. Fundusze te ukierunkowano na takie programy jak: bezpieczeństwo, żywność, edukacja, urządzenia wodne, wsparcie dla organizacji pozarządowych. W grudniu 2007 roku Komisja przekazała 3 mln euro do Funduszu Powierniczego ONZ w celu dofinansowania prac Unii Afrykańskiej i ONZ jako wsparcie dla Zespołu Mediacyjnego. Mając na uwadze, iż bardzo trudne jest bezpośrednio finansowanie działań pomocowych na terenie Sudanu, Unia Europejska działa poprzez wsparcie finansowe udzielane organizacjom pozarządowym za pośrednictwem ONZ. Komisja Europejska jednoznacznie deklaruje swoją gotowość pomocową w sprawie wsparcia finansowego dla poprawienia sytuacji w Sudanie, jednak, jak już wspomniano, poprzez działania krótkoterminowe. W ocenie krytyków działania UE powinny również w większym stopniu polegać na zwiększeniu nakładów finansowych dla inicjatyw rozwojowych.

Wiele z działań Unii Europejskiej, jakie wdrożono w celu poprawy sytuacji na terenie Sudanu, nie przynosi oczekiwanych efektów. Współpraca UE z USA nie przyniosła ograniczenia dalszych działań zbrojnych na terenie Sudanu. Nie udało się w pełni ograniczyć przenoszenia się walk zbrojnych. Mimo wszelkich ostrzeżeń

⁷³ Przykładem może być misja cywilna EUAVSEC *South Sudan*. W jej ramach Komisja Europejska finansuje zakup sprzętu i wyposażenia portu lotniczego w Dżubie, a jej współpraca z partnerami w Płd. doprowadziła do wzajemnego uzupełniania się zamierzeń z działaniami Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji ONZ IOM (*International Organization for Migration*), która szkoli personel portu lotniczego z procedur imigracyjnych oraz z działaniami Japońskiej Agencji Współpracy Międzynarodowej JICA (*Japanese International Cooperation Agency*), która prowadzi szkolenia z procedur celnych; B. Pacek, *Nowe misje Unii Europejskiej*, art. cyt., s. 24.

w kierunku UE, która powinna mieć opracowany i gotowy plan działania w przypadku zaostrzenia się sytuacji konfliktowej na terenie Sudanu, sytuacja nie poprawia się. UE powinna inicjować działania związane z formalnym rozdzieleniem interesów ekonomicznych, sił zbrojnych, handlu ropą oraz wsparcia dla spłaty zadłużenia Północy i Południa Sudanu⁷⁴.

Podsumowując, ogólnie działania pomocowe są bardzo osłabione, chociażby z racji tego, że brakuje ogólnej koordynacji działań międzynarodowych zarówno na terenie Darfuru, jak również w rejonie całego Sudanu. Powstały chaos w działaniu Unii Europejskiej związany jest między innymi z jakością współpracy UE z USA. Brak jest ścisłej współpracy ukierunkowanej na planowanie działań pomocowych, również dlatego, że powstała swoista rywalizacja pomiędzy krajami sąsiadującymi, które pragną być postrzegane jako główny pośrednik w działaniach pokojowych. W gestii UE jest wywieranie silniejszych nacisków na rząd Sudanu, która formalnie nie jest do tego przygotowana. Rola ta powinna być przejęta przez USA, a UE powinna podjąć zadanie wspierania owych działań. Najbardziej skutecznym działaniem jest stworzenie międzynarodowej grupy państw, w skład której weszłyby: Rosja, Chiny, kraje arabskie i państwa afrykańskie, celem wywierania nacisków politycznych i ekonomicznych na rząd Sudanu.

8. Inicjatywy pokojowe i próby rozwiązania konfliktu w Darfurze

8.1. Umowa pokojowa z Abudży w sprawie Darfuru

Podjęte w 2005 roku negocjacje w Abudży w Nigerii toczyły się początkowo bardzo wolno, tak że urzędnicy ONZ i Unii Afrykańskiej ostrzegali, że mogą one skończyć się fiaskiem. Ostrzeżenia pocho-

⁷⁴ Tamże, s. 19, więcej G. Cumming, *The European Union in Sudan*, dz. cyt.

dziły od wysoko postawionych urzędników, między innymi brytyjski minister spraw zagranicznych i premier Holandii oświadczyli, że społeczność międzynarodowa przekazała ogromne fundusze, czas i wysiłek dla przeprowadzenia rozmów, ale ich cierpliwość nie jest nieograniczona. Presję próbowali wywrzeć sekretarz stanu Wielkiej Brytanii Hilary Benn oraz zastępca sekretarza stanu Stanów Zjednoczonych Robert Zoellick. Ostrzegano, że zostanie wstrzymane finansowanie negocjacji, jeśli porozumienie nie zostanie szybko osiągnięte. Wkrótce pojawiło się niebezpieczeństwo wstrzymania rozmów. Dopiero wobec zaciętych walk w Darfurze postępy stały bardziej prawdopodobne, gdy przedstawiono kompleksowe porozumienie pokojowe, którego celem było zajęcie się przyczynami konfliktu i złożenie deklaracji pomocy humanitarnej oraz podjęcie decyzji o zawieszeniu broni, zmniejszeniu poziomu przemocy i poprawieniu klimatu do prowadzenia negocjacji. W końcu największe wysiłki skierowano na zespoły negocjacyjne, a nie strony konfliktu, aby podtrzymać komunikację z mieszkańcami Darfuru i innymi ważnymi grupami, które nie były reprezentowane na konferencji. Ostatecznie rebelianci poprosili mediatorów o trzy tygodnie czasu dla zapoznania się z dokumentacją. Zazwyczaj konferencje międzynarodowe nie są miejscami osiągnięcia porozumienia za pomocą przedłużających się publicznych negocjacji, ale jako miejscami uroczystego ratyfikowania i ogłaszania wyników zakulisowych rozmów i negocjacji⁷⁵.

W dniu 5 maja 2006 roku ostatecznie podpisano Darfurskie Porozumienie Pokojowe w sprawie Darfuru, znane jako umowa z Abudży (*Darfur Peace Agreement, DPA*). Ukierunkowane jest ono na wytyczenie celów długotrwałego pokoju dla ochrony niewinnych

⁷⁵ M. Mamdani, *Saviors and survivors...*, dz. cyt., s. 306–308; zob. R.B. Zoellick, Deputy Secretary of State, *Briefing on Abuja Peace Agreement for Darfur*, May 5, 2006, Abuja, Nigeria, <http://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/2006/65933.htm>, [18.03.2015].

stron konfliktu. Umowa (porozumienie) wymusza na sudańskim Rządzie Jedności Narodowej rozbrojenie i demobilizację zbrojnych oddziałów, w tym do połowy października radykalne ograniczenie ruchów sił obronnych poprzez zmniejszenie ich liczebności. Szczegółowy harmonogram demobilizacji został utworzony celem zapewnienia rozbrojenia sił rebeliantów. Umowa przewidywała, że 4000 kombatanów ma zostać zintegrowanych z sudańskimi siłami zbrojnymi, 1000 ma być włączonych do sił policyjnych, a 3000 ma być przeznaczonych dla wsparcia w ramach programów szkolnych i edukacyjnych. Dla ludności Darfuru został wprowadzony proces demokratyzacji w celu wyboru własnych przywódców mających stanąć na czele danego regionu. W lipcu 2010 roku przeprowadzono referendum w celu ustalenia jedności terytorialnej dla Darfuru. Na okres trzech lat umowa przyznała ruchowi rebelianckiemu 12 mandatów w Zgromadzeniu Narodowym w Chartumie, 21 miejsc dla krajowych członków ustawodawczych, 1 stanowisko gubernatora i 2 zastępców prezesów państwowych w Darfurze, wyższe stanowiska w ministerstwach i w samorządach. Społeczność międzynarodowa zaangażowana w tę tematykę wezwała darczyńców do ofiarowania dalszych środków dla wspierania określonych na konferencji potrzeb i realizowania priorytetów⁷⁶.

Zadaniem Rządu Jedności Narodowej jest zagospodarowanie 300 mln dolarów rocznie w okresie dwóch kolejnych lat w celu odbudowy regionu. *Joint Assessment Mission* powstał w celu jednolitej odbudowy dwóch regionów (północ-południe) na podstawie porozumienia pokojowego, jak również w celu określenia konkretnych potrzeb odbudowy i rozwoju Darfuru. Wokół obozów

⁷⁶ *Darfur Peace Agreement*, United States Department of State, Washington DC 2006, <http://2001-2009.state.gov/p/af/rls/65932.htm>, [18.03.2014]; zob. *Roadmap for Peace in Darfur A Roadmap for Peace in Darfur*, The Enough Project, February 2011r., http://www.enoughproject.org/files/darfur_roadmap%20%281%29.pdf, [18.02.2016].

dla uchodźców miały powstać strefy buforowe w celu budowy wewnętrznych korytarzy dla pomocy humanitarnej i innych działań pomocowych. Powołano też Komisję do spraw bezpośredniej współpracy z ONZ, aby nieść pomoc wysiedleńcom powracającym na swoje tereny. Umowa stwierdzała, że rząd Sudanu zapewni 30 mln dolarów odszkodowania dla ofiar konfliktu.

Dziesięć dni od podpisania umowy doszło do jej złamania i nasilenia konfliktów zbrojnych na prowincjach. Skalę okrucieństwa porównywano do tej z 2003 roku i z początku 2004 roku. Nie miało to związku z postępowaniem politycznym, ale z techniczną obsługą rozwiązań, które sugerowano wprowadzić. Główny doradca zespołów w Abudży, brytyjski specjalista ds. Sudanu Alex de Waal, stwierdził 5 lipca 2006 roku, że selektywna eliminacja ugrupowań dżandżawidów poprzez ich zdziesiątkowanie doprowadzi do konfliktu z rządem Sudanu, któremu podlegają dżandżawidzi, i do dalszego powiększania skali konfliktu⁷⁷.

Niemniej jednak de Waal doradzał jeden kierunek działania, który byłby zgodny z Darfurskim Porozumieniem Pokojowym. Wymagał on zaangażowania armii sudańskiej w działania pokojowe. Prace te miały obejmować: utworzenie kontrolowanych szlaków migracyjnych oraz zainicjowanie procesu rozbrojenia kontrolowanego przez starszyznę plemienną. W świetle tak ciężkich zaniedbań oraz spadku zaufania wobec działań pokojowych, wdrażanie poszczególnych procesów pokojowych było jedynie idylliczną wizją dalszych działań na terenach objętych głębokim kryzysem zaufania i trwającym konfliktem wewnętrznym. Zdaniem de Waal, również u podstaw rozwiązania konfliktu stoi zjednoczenie grup etnicznych żyjących na terenie Sudanu. W przypadku interwencji NATO możliwe jest też doprowadzenie do rozszerzenia konfliktu

⁷⁷ G. Prunier, *Darfur's Sudan problem*, http://www.opendemocracy.net/democracy-africa_democracy/darfur_conflict_3909.jspm, [18.03.2013].

zbrojnego i tym samym odbudowy kraju na gruzach. Jako przykład podał sytuację z Iraku⁷⁸.

Istnieje wiele powodów do krytyki porozumienia pokojowego w Darfurze, ale jego główne postanowienia nie dotyczą rozbrojenia džandżawidów. Podczas negocjacji każda ze stron biorących udział w formułowaniu postanowień, jak również każda organizacja, która ustanawiała każdy z punktów porozumienia w Darfurze, jednogłośnie podkreśliła, że konieczność rozbrojenia džandżawidów należy do tej organizacji, która umożliwiła uzbrojenie rebeliantów, tym samym wskazując rząd w Chartumie. Wskazano jednak, że plan rozbrojenia rebeliantów powinien być w pierwszej kolejności zatwierdzony przez Unię Afrykańską. Następnie po tej akceptacji powinna nastąpić kontrola procesu rozbrojenia przez Unię Afrykańską oraz niezależną społeczność międzynarodową. Powstała jednak wątpliwość co do możliwości realizacji planu rozbrojenia i zdolności rządu Sudanu do jego wykonania. Większość džandżawidów została uzbrojona przez lub przy aprobachie rządu w Chartumie, co zakłada istnienie politycznej lojalności⁷⁹.

Kolejna faza rozbrojenia rebeliantów miała polegać na zreformowaniu i zniwelowaniu kompetencji paramilitarnych instytucji, które kontrolują szlaki migracyjne koczowników i rozpoczęciu procesu rozbrojenia nadzorowanego przez starszyznę plemienną. Istniała obawa, że doprowadzi to do ukrywania broni, niemniej powinno nastąpić znaczne zwiększenie bezpieczeństwa. Kiedy wiadomo, że żadna z grup nie jest faworyzowana, to proces pokojowy może być wdrażany niemal bezboleśnie. W owym mechanizmie głównym celem powinno być rozbrojenie i neutralizacja milicji plemiennych i jej głównych ognisk konfliktowych powiązanych

⁷⁸ *Darfur Peace Agreement, the United Nations*, <http://www.un.org/zh/focus/southern Sudan/pdf/dpa.pdf>, [14.03.2014].

⁷⁹ *Darfur Peace Process & Chronology*, <http://www.smallarmssurveysudan.org/facts-figures/sudan/darfur/darfur-peace-process-chronology.html>, [15.03.2014].

z rządem w Chartumie. Nie jest to nowa koncepcja, ale została sprawdzona poza rejonem Afryki i jako jedyna odniosła sukcesy. Wśród tych, którzy pomogli zaprojektować darfurski plan rozbrojenia, są partyzanci i oficerowie, którzy prowadzili podobne działania na terenie Etiopii i Somalii, a także w innych częściach Sudanu. Radzili oni cierpliwość przy kontynuacji żmudnego procesu budowania zaufania. To daje siłę do budowania jednolitego frontu pokojowego, jak również wsparcie przy dalszych etapach procesów pokojowych⁸⁰.

Według niektórych ekspertów nie ma miejsca na dalsze złudzenia co do możliwości bezbolesnego wprowadzania zmian na terenie Sudanu. Sprzyjające temu działania to jedynie takie, które tworzą polityczno-wojskową kontrolę i ustalenie rozmieszczenia wojsk kontrolujących dane obszary. Widoczna jest konieczność zaniechania sztucznej kontroli przez instytucje zewnętrzne, blokujące prawidłowy i płynny rozwój poszczególnych procesów pokojowych. Sytuacja w Darfurze nie jest wynikiem tylko podziałów etnicznych, czy wrogości starszyzn plemiennych, ani nawet spisku zaprzysiężonych wrogów reżimu. Konflikt w Darfurze nie będzie również rozwiązany poprzez propagowanie optymistycznych receptur przywracania pokoju⁸¹.

Podkreśla się, że Darfur był niezależnym państwem, którego terytorium Brytyjczycy włączyli do kondominium brytyjsko-egipskiego w 1916 roku ze względów strategicznych w okresie „wielkiej wojny”. Ponieważ obszar był bezużyteczny dla nich w tym czasie, zapomnieli o nim prawie tak szybko, jak go przyjęli i taki zapomniany pozostawał aż do 1970 roku. Darfur zamieszkały był przez plemiona afrykańskie i arabskie. Podział ten nigdy nie miał

⁸⁰ D. Lanz, *Sudan-Darfur, Abuja Negotiations and the DPA, Unpacking the Mystery of Mediation in African Peace Processes*, <https://www.wiltonpark.org.uk/wp-content/uploads/darfur-overview-summary.pdf>, [17.03.2015].

⁸¹ Tamże.

większego znaczenia w czasach niezależności Darfuru, a nawet imperialnego zaniedbania, gdyż wszyscy jego mieszkańcy byli muzułmanami. Znaczenia nabrał dopiero wówczas, gdy doszło do podziału terytorialnego na pro- i antychartumskie⁸².

Na podstawie opinii wielu obserwatorów rozmów pokojowych w Abudży rozpoczęto korzystne działania ukierunkowane na integrację głównych zmian w regionie Darfuru. Dwa skrzydła SLM – jedno z Minni Minawi i drugie pod przewodnictwem Abdulwahida na drodze skoordynowanych działań zobowiązały się do rozwiązania problemów negocjacyjnych. To prawda, że każdy ruch miał własny zespół negocjacyjny, prowadzony przez głównego negocjatora. Wszyscy pracowali w ramach jednego zespołu z zespołem rządowym. Zaangażowano się w szczegółowe dyskusje w celu podjęcia uchwały w spornych kwestiach z rządem Sudanu, co stało się przy pełnej koordynacji członków ruchu. Poszukiwania metodologii rozwiązania spornych kwestii w negocjacjach zostały skonstruowane i szeroko omówione. Negocjacje skupiły się na trzech głównych obszarach: podziału władzy, dystrybucji bogactw i uzgodnień dotyczących bezpieczeństwa państwa. Omówiono takie zagadnienia, jak dialog z Darfurem, odbudowa i rozwój, powrót uchodźców i osób przesiedlonych do swoich wiosek, układ zbrojny i indywidualne odszkodowania, rozbicie milicji plemiennych prorządowych i innych powiązanych kwestii⁸³.

8.2. Dokument z Doha na rzecz pokoju w Darfurze

Katar starał się pośredniczyć w rozmowach między stronami konfliktu w Darfurze. Konflikt wybuch w 2003 roku, Ligi Państw

⁸² A. de Waal, *Darfur's fragile...*, dz. cyt., http://www.opendemocracy.net/democracy-africa_democracy/darfur_conflict_3909.jsp, [z 17.03.2013].

⁸³ N. Netabay, *The Darfur Peace Process: Understanding the Obstacles to Success*, <http://www.beyondintractability.org/casestudy/netabay-darfur>, [12.03.2014].

Arabskich i Unia Afrykańska zgodziły się we wrześniu 2008 roku na podjęcie współpracy w celu zakończenia trwającego od sześciu lat konfliktu. Obie zgodziły się, by Doha było gospodarzem. Za pośrednictwem Unii Afrykańskiej i ONZ, Katar zaangażował się mocno w negocjację jako pośrednik. Grupy rebelianckie zachowały daleką ostrożność oraz sceptycyzm wobec arabskiej mediacji, dostrzegając to jako sposób ochrony prezydenta Sudanu Omar Hassana al-Baszira przeciw przed możliwością oskarżenia go o zbrodnie wojenne przez Międzynarodowy Trybunał Karny. Od tego momentu katarski minister do spraw zagranicznych Abdullah Al-Mahmood podjął intensywne zaangażowanie w spotkania stron. Rząd Sudanu, Ruch Sprawiedliwości i Równości, rząd Czadu i Kenii, podjęły działania w celu ułatwienia procesu pokojowego⁸⁴.

W Doha udało się także zwołać różnego rodzaju inne szczyty arabskich oraz afrykańskich ministrów, mediatorów, specjalnych wysłanników do Sudanu i partnerów międzynarodowych, w celu podjęcia kolejnych kroków w mediacji porozumienia pokojowego dla Darfuru. Katarskie dobre stosunki z rządem Sudanu i jego rozległe dostarczanie pomocy humanitarnej dla ludności Darfuru, oznaczało, iż decydenci Katarscy cieszyli się wysokim poziomem zaufania w oczach obu stron negocjacji działając na rzecz zakończenia konfliktu w Darfurze. Ta reputacja bezstronności nie pozostała jednak w pełni niekwestionowana – byli też krytycy, w przypadku Darfuru byli częściowo związani z Chartumem⁸⁵.

Katar jest kluczowym partnerem gospodarczym Sudanu, a także jego rola polityczna w Darfurze przyczyniła się do powstania Darfurskiego Banku Rozwoju tworząc przykładowo rozwojowe

⁸⁴ I. Ibrahim, *A High Devolution Region (HDR): A Community Based Political Solution for Darfur*, http://works.bepress.com/ibrahim_ibrahim/1, [12.03.2014].

⁸⁵ S. Barakat, *The Qatari Spring: Qatar's emerging role in peacemaking*. Kuwait Programme on Development, Governance and Globalization in the Gulf States, LSE, 2012 r.

wioski w pięciu stanach Darfuru, którym przewodniczy dzisiaj Międzynarodowy Komitet Rozwoju. Zawarta umowa z Doha obejmuje zobowiązania zapłacenia 500 mln dol na odbudowę Darfuru. Dodatkowo obserwatorzy zauważyli, iż Doha jako neutralne miejsce może mieć pozytywny wpływ na dalsze negocjacje. Twierdzono też, że miasto będące w bliskiej więzi z Sudanem, ułatwiało by mediację poprzez głębsze zrozumienie problemu w Darfurze. Takie argumenty były równoważone przez tych, którzy dostrzegają większą trwałość w bezstronności Kataru. Analitycy zauważają, że neutralne terytorium jest lepiej przygotowanym miejscem dla otwartego dialogu na temat kluczowych problemów związanych z konfliktem⁸⁶.

Dokument pokojowy dla Darfuru został podpisany w maju 2011 roku w Doha. Dnia 14 lipca Rząd Sudanu i Ruchu Sprawiedliwości i Równości podpisali protokół ustaleń o stworzeniu ram dla kompleksowego procesu pokojowego w Darfurze (*Doha Document for Peace in Darfur, DDPD*). DDPD jest wynikiem dwóch i pół roku negocjacji, dialogu oraz konsultacji stron konfliktu, wszystkich zainteresowanych stron i partnerów międzynarodowych. Dokument zapewnia rozwiązanie biorące pod uwagę przyczyny konfliktu oraz jego konsekwencje w tym również podział władzy. Jest również źródłem wiedzy na temat praw człowieka, sprawiedliwości i pojednania w odniesieniu do wewnętrznego dialogu między stronami. W czerwcu, sekretarz generalny ONZ Ben Ki Moon przywitał dokument z Doha jako zapowiedź końca trwającego od ośmiu lat konfliktu w Sudanie. Założenia dokumentu są odniesieniem dla Unii Afrykańskiej i Ligi Państw Arabskich. UNAMID przewodniczy komitetowi na rzecz zawieszenia broni, o którym mowa w dokumencie DDPD. Potwierdza swoje zaangażowanie w Krajo-

⁸⁶ R.M. Abusharaf, *Debating Darfur in the world*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, 632(2010), nr 1, s.67–85.

wą Konstytucję Rzeczypospolitej Sudanu od 2005 roku poprzez pełne wdrożenie umowy pokojowej ze stycznia 2005 roku, wraz z przestrzeganiem osiągnięć politycznych w rozwiązanie konfliktu w Darfurze w szczególności porozumień w sprawie zawieszenia broni i pomocy humanitarnej⁸⁷.

Dokument z Doha dla pokoju w Darfurze został podpisany w lipcu 2011 roku przez rząd Sudanu. Tylko jedna opozycyjna partia wyraziła swój sprzeciw – Ruch Wyzwolenia i Sprawiedliwości uznając od samego początku DDPD jako wadliwą umowę, która nie odnosi się do kwestii politycznych i bezpieczeństwa. Jednak DDPD było ogromnym krokiem dla zakończenia trwającego dzisiaj lat konfliktu w rozległym regionie zachodniego Sudanu. Rząd w Chartumie, niestety konsekwentnie odmawiał sensownych działań związanych z wykonaniem tej umowy, która została ustalona na tak chwiejnym fundamencie. Należy też zauważyć, że sama umowa była wadliwa i nie pełna. Nie bierze pod uwagę podstawowych kwestii bezpieczeństwa i politycznych, które stanowiły przyczynę chwycenia za broń przeciwko reżimowi w Darfurze. Co więcej, nie powstrzymuje milicji od dalszych działań, które skutecznie uniemożliwiają powrót przesiedleńców oraz uchodźców. DDPD jest niezwykle podobna do porozumienia pokojowego podpisanego w Budży w 2006 roku, która była katastrofą dyplomatyczną. Umowa rozwiązuje jeden z przejawów szerszego problemu rządu w Chartumie tj. marginalizacji społeczności żyjących na peryferiach Sudanu. Dopóki polityka integracji i transformacji demokratycznej dla wszystkich ludzi w Sudanie nie jest kompleksowo wdrożona, ewentualne późniejsze porozumienie pokojowe przyniesie tylko porozumienie regionalne, tak jak w przypadku Darfuru. Zarówno rząd USA i inne kluczowe organizacje humanitarne muszą zmie-

⁸⁷ *The Doha Document for Peace in Darfur (DDPD)*, <http://unamid.unmissions.org/Portals/UNAMID/DDPD%20English.pdf>, [12.03.2014].

nić swoje zachowanie w stosunku do Darfuru jako oddzielnego projektu politycznego, oddzielając ją od reszty Sudanu. Następnie Darfur musi zostać wyłączony od przyszłej polityki planowania w Sudanie⁸⁸.

Jest kilka różnych rodzajów mediacji, np. te, które mogą być określone jako mediacje, gdzie stosuje się bodziec jako zachętę dla stron umowy. Niektóre oparte są na zainteresowaniu, zachęceniu do mediacji, która koncentruje się na technicznym rozwiązywaniu problemów, ku zadowoleniu każdej ze stron. Wreszcie może być przekształcenie mediacji w przedsięwzięcie długoterminowe, które wymaga interwencji wielopoziomowych dla zmian relacji i fundamentalnego zrozumienia stron⁸⁹.

Jak dotąd Katar opierał swoją mediację na ogromnych zasobach finansowych jakie oferowano dla zachęty stronom konfliktu, w celu osiągnięcia porozumienia. Dokument ten idzie jednak dalej, sugerując iż katarska mediacja posuwa się dalej dzięki rzadkiej legitymizacji zarówno wśród państw arabskich jak i zachodnich⁹⁰.

Dokument z Doha zareagował na potrzeby mieszkańców Darfuru, co może być wyjaśnione w dalszej części:

- przyjęcie reprezentacji mieszkańców regionów na wszystkich szczeblach administracji rządowej, w tym na prezydent państwa;
- przyjęcie granic prowincji z resztą Sudanu z 1956;
- ustanowienie Komisarza z uprawnieniami nt. gruntów i ich wytycznych;

⁸⁸ O. Ismail, A. LaRocco, *Failing Darfur: Project of the Center for American Progress to end genocide and crimes against humanity – Enough*, Washington, August 2012.

⁸⁹ D. Lanz, M. Wählich, L. Kirchhoff, M. Siegfried, *Evaluating Peace Mediation: Initiative for Peacemaking*, http://initiativeforpeacebuilding.eu/pdf/Evaluating_Peace_mediation.pdf, [12.03.2014].

⁹⁰ D. Moran, *Qatar Steps into the Breach*. Security Watch, ISN Zurich: International Relations and Security Network, 24 March, www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?lng=en&id=9814, [16.03.2015].

- zatwierdzenie odszkodowań dla wysiedlonych i uchodźców, indywidualnie i zbiorowo dla ochrony ich bezpieczeństwa i zapewnienia im dobrowolnego powrotu do swoich wiosek;
- uszczegółowienie środków dla rozwoju i świadczenia usług socjalnych na rzecz usunięcia niesprawiedliwości w odniesieniu do zacofania, stworzenie funduszu i zgromadzenie sumy 5 mld dol na ten cel;
- przyjęcie prawej strony mieszkańców regionu do centralnej władzy;
- zobowiązanie do nacjonalizmu instytucji państwowych;
- stworzenie poszczególnych uprawnień dla zorganizowania dobrowolnego powrotu osób wysiedlonych i uchodźców;
- utworzenie funduszu na cel odszkodowań i zadośćuczynienia;
- utworzenie biura prawdy, sprawiedliwości i pojednania;
- postanowienie w sprawie szczegółowych warunków zawieszenia broni, kontroli i odpowiedzialności za ich naruszenie;
- powołanie mechanizmu monitorowania i wdrażania czego nie było w umowie w Abudży.

Pomimo faktu, że Katar podejmował wysiłki pokojowe w Darfurze, były one czasem krytykowane, ale jednak praca ta była postrzegana w pozytywnym świetle. W regionie i światowej społeczności roi się od walki o władzę, gry o własne interesy, a Katar jest jednym z niewielu, który do niedawna wydawało się że wznosi się do rangi bezstronnej instytucji, która zobowiązała się do pracy na rzecz pokoju w trudnych sytuacjach. To starannie skonstruowana dla siebie pozycja bezstronnego, wiarygodnego i hojnego mediatora na Bliskim Wschodzie. Te wysiłki choć nie zawsze udane mają jednak spolidne podstawy dla powstania kraju, jako globalnego gracza w przywracaniu pokoju na rzecz zakończenia konfliktu.

Rząd Kataru nie zatrzymał się na mediacji w sprawie konfliktu w Darfurze wraz z jego końcem po podpisaniu umowy w 2011 roku. Od tego czasu, jednym z celów jego polityki zagranicznej

w stosunku do Darfuru było monitorowanie sytuacji dla utrzymania stabilności i przestrzegania warunków porozumienia pokojowego. Z tego powodu między innymi w dniach 7–8 kwietnia 2013 roku, Katar jeszcze raz zorganizował międzynarodową konferencję darczyńców na rzecz odbudowy i rozwoju Darfuru. Konferencja odbyła się z przedstawicielami rządu Sudanu, jej podstawowym elementem było przyjęcie strategii odbudowy i rozwoju Darfuru na lata 2013–2019⁹¹.

Mimo międzynarodowej i regionalnej zgody co do dokumentu Doha dla Darfuru, wielu obserwatorów zgadza się, że dokument napotka wiele przeszkód i wyzwań, które można podsumować w następujący sposób.

Największe wyzwania i braki stojące przed Umową Doha to odmowa głównych ruchów uczestniczenia w umowie i podpisania go, w szczególności Sprawiedliwości i Równości Ruch i Oswobodzenie Armii, siły Arko Minawi i Abdel Wahid Mohamed Nur. Dlatego Ruch Sprawiedliwości i Równości widzi siebie jako kluczowego gracza na mapie Darfuru, który nie może być zwalczny ale musi dostać odpowiednią okazję do dialogu z rządem w otwartym dokumencie gdzie omówiono wszystkie kwestie dotyczące negocjacji.

Umowa Doha nie zawiera wyraźnego wskazania indywidualnego odszkodowania, podczas gdy Jadwit wdrażał przejściowe odszkodowania wg administracji obywatelskiej. Podobnie do negocjacji pokojowych w Abudży z 2006 roku, społeczeństwo obywatelskie zostało w dużej mierze wykluczone z Doha z wyjątkiem kilkudziesięciu liderów społeczeństwa obywatelskiego i wodzów plemiennych, którzy odegrali rolę doradczą. Mediatorzy planowali zgromadzić około 300 liderów społeczeństwa obywatelskiego do

⁹¹ *The International Donor Conference for Reconstruction and Development in Darfur*, April 2013, <http://darfurconference.com/>, [16.03.2015].

Doha, celem zabezpieczenia swojego udziału w rozmowach pokojowych pomiędzy grupami rządowymi, a rebeliantami jako bardziej stałe, ale nadal istniało duże prawdopodobieństwo, że grupy te nie będą wspierać umów negocjonowanych przez rebeliantów⁹².

Coraz bardziej chaotyczny proces negocjacji w Doha odzwierciedla podstawowe błędy w strukturze rozmów. Wstępna umowa między rządem Sudanu a Ruchem Sprawiedliwości i Równości lub JEM, ujawniła zacieranie przejrzystości i otwartości. Takie podejście dało możliwość rządowi Sudanu do umiejętnego manipulowania wewnętrznymi tarciami między grupami rebeliantów z Darfuru dbającymi o swoją przyszłość, w ten sposób unikając międzynarodowego potępienia dla poważnego naruszenia praw człowieka. Początkowo mediatorzy wierzyli, że uda się zjednoczyć gupy non-Jem początkując negocjacje z myślą o połączeniu dwóch odrębnych tworów. Niestety, spowodowało to pojawienie się dwóch dodatkowych jednostek walczących o włączenie do porocesu pokojowego w Darfurze na własnych warunkach: Ruchu Wyzwolenia i Sprawiedliwości (*Liberation and Justice Movement, LJM*)⁹³ i grupy Roadmap. Napięcia między i wewnątrz tych grup są nadal bardzo wysokie.

W dniu 20 marca 2010 roku LJM podpisał porozumienie o zawieszeniu broni z rządem Sudanu i zgodził się na rozmowy, które mogły doprowadzić do ostatecznego porozumienia pokojowego. W negocjacjach pokojowych z Doha, które odbyły się w grudniu

⁹² L. Jones, *Doha agreement could actually worsen chances for peace in Darfur*, 2011, <http://www.csmonitor.com/World/Africa/Africa-Monitor/2011/0719/Doha-agreement-could-actually-worsen-chances-for-peace-in-Darfur>, [16.03.2015].

⁹³ Ruch Wyzwolenie i Sprawiedliwość to grupa rebeliantów uczestnicząca w konflikcie w sudańskim Darfurze, kierowana przez dr Tijani Sese. Jest to sojusz dziesięciu mniejszych organizacji rebelianckich Darfuru, które utworzyły nowe ugrupowanie w dniu 23 lutego 2010 roku. Za: *Darfur new rebel group announces formation of its structure*, „Sudan Tribune”, 2011.

2010 roku i w styczniu 2011 roku, przywódca Ruchu stwierdził przyjęcie podstawowych propozycji dla Darfuru zawartych w dokumencie pokojowym proponowanym przez wspólnych mediatorów. W dniu 29 stycznia 2011 roku, przywódcy Ruchu i rywal Ruchu wydali wspólne oświadczenie potwierdzające ich zobowiązanie do negocjacji z Doha i zgodzili się wziąć udział w Forum w Doha w lutym 2011 roku. Ruch Wyzwolenia i Sprawiedliwości w lipcu 2011 roku podpisał porozumienie pokojowe dla Darfuru z nowym rządem sudańskim. Z Ruchem Sprawiedliwości i Równości połączyły się też inne frakcje.

Pomimo upływu czasu od podpisania porozumienia w Doha na rzecz pokoju w Darfurze wciąż wiele problemów i pytań pozostaje bez odpowiedzi. Przede wszystkim ostre pomiędzy kolejnymi kryzysami oraz różnice między elementami Wyzwolenia i Sprawiedliwości sygnatariuszy z Doha nasuwa coraz większe obawy co do potencjalnego wpływu na przebieg wdrażania konwencji konstytucji kruchej koalicji między ich twórcami. Ruchy te reprezentują grupy rebeliantów podzielonych na dwa obozy: jeden pod przewodnictwem przywódcy ruchu Darfur Transitional Authority Tijani Sisi, a drugi kierowany przez sekretarza generalnego, a obecnie ministra zdrowia Sudanu Bahr Idriss Abu Garda⁹⁴.

Wydaje się, iż porozumienie z Doha na rzecz pokoju w Darfurze jest nlepszą opcją na dzień dzisiejszy dla rozwiązania obecnego kryzysu w regionie Darfuru i najbardziej opowiednią propozycją społeczności międzynarodowej, dla rozwiązania tego złożonego problemu. Wysiłki rządu Kataru są bezcenne, jak również inna opcja dla rozwiązania tego problemu poprzez Organizację Narodów Zjednoczonych, któremu udało się rozwiązać problem w Abobja i N'Djamena.

⁹⁴ *The Darfur Peace Process: Recipe for a Bad Deal? Update from Doha*, Enough Project, 2010, www.enoughproject.org/publications/updatedoha, [10.12.2014].

8.3. Porozumienie z Heidelbergu

Od 2008 roku przedstawiciele wszystkich sił politycznych w Darfurze, w tym przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego, zaangażowali się w dialog uwzględniający przyczyny konfliktu w Darfurze. Dialog ten został zainicjowany przez Instytut Maxa Plancka we współpracy z Instytutem Badań nad Pokojem na Uniwersytecie w Chartumie. Spotkania odbyły się w Chartumie, a przede wszystkim w Heidelbergu w Niemczech, w związku z czym proces ten stał się znany w regionie Darfuru jako Porozumienie z Heidelbergu⁹⁵.

W negocjacjach stronie sudańskiej przewodniczył dr Al-Tayeb Haj Ateya, który opierał się na dobrych praktykach międzynarodowych prawników i mediatorów, takich jak: książę Raad bin Zeid (Jordan), dr Tono Eitel (Niemcy), dr Kamal Hossain (Bangladesz), prof. Rahmatullah Khan (Indie), dr Thomas A. Mensah (Ghana) i sędzia Tafsir M. Ndiaye (Senegal). Proces skoncentrowano na umożliwieniu obywatelom tego regionu rozwoju wraz z kompleksowym rozwiązaniem uwzględniającym konstytucyjność, polityczność oraz ekonomiczne i społeczne aspekty konfliktu w Darfurze. Ostateczny wynik porozumienia pokojowego z Heidelbergu, w postaci dokumentu końcowego *Heidelberg Darfur Dialogue*, przedstawiono szerszej publiczności za pośrednictwem publikacji wydanej w Berlinie 19 maja 2010 roku⁹⁶.

Dokumentem końcowym jest projekt porozumienia pokojowego w Darfurze, jak również konstytucja regionu Darfuru w Sudanie. Projekt zawiera kryteria i wytyczne dotyczące podziału władzy,

⁹⁵ *Secretary-General Hails Civil Society Commitment to Heidelberg Darfur Dialogue*, in Message for Official Presentation of Outcome Document, 19 May 2010, <http://www.un.org/press/en/2010/sgsm12897.doc.htm>, [27.03.2015].

⁹⁶ *Heidelberg Darfur Dialogue Outcome Document*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law and the Peace Research Institute of Khartoum University, Berlin 19.05.2010.

gwarancji praw człowieka, przepisy w celu zapewnienia skutecznego udziału Darfuru na wszystkich szczeblach rządu federalnego w Sudanie oraz przepisy dotyczące rozwoju ekonomicznego, zarządzania ziemią i zasobami naturalnymi. Końcowy dokument przewiduje także możliwość ustanowienia, na okres przejściowy, terytorium Darfuru jako prowincji z własnymi kompetencjami oraz instytucjami w ramach rządu Sudanu. Wewnętrzna organizacja Darfuru wedle tego dokumentu opiera się na rządach prawa i zasadach demokracji oraz rządowej odpowiedzialności. Dokument zawiera również przepisy w celu wzmocnienia terytorialnego samorządu. Marginalizacja regionu ma zostać zaniechana poprzez włączenie Darfuru na wszystkich poziomach administracyjnych i we wszystkich gałęziach do służby rządowej i publicznej, w tym wojskowej. Prawa człowieka i podstawy wolności w Darfurze są wzmacniane poprzez gwarancje w przepisach prawnych, które stanowią część ostatecznego porozumienia pokojowego w Darfurze⁹⁷.

Podział dóbr i dochodów publicznych w Sudanie jest zgodny z zasadami sprawiedliwości i sprawiedliwego rozwoju społecznego i gospodarczego w całym kraju. Darfurski Zarząd Odbudowy i Rozwoju został uczyniony odpowiedzialnym za zarządzanie funduszami i zrównoważenie projektu gospodarczego rozwoju regionalnego. Szczegółowe przepisy odnoszą się do obowiązków budżetowych, dochodów, międzynarodowych transferów między różnymi szczeblami administracji, w szczególności pomiędzy centrum a Darfurem.

Obszerny rozdział dotyczy także rozwoju i zarządzania ziemią oraz zasobami naturalnymi w celu zapewnienia ich sprawiedliwego i zrównoważonego wykorzystania. Ten rozdział zawiera przepisy

⁹⁷ Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg, Conflict Barometer 2010r., http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2010.pdf, [27.03.2015].

dotyczące tradycyjnych i historycznych praw do ziemi określonych ludów oraz przydział ziemi dla jednostek, społeczności, a także rozwoju i zarządzania ziemią. Ponadto, dokument końcowy wprowadza mechanizmy i instytucje w celu ułatwienia pokojowego rozstrzygania sporów w sprawach ziemskich. W odniesieniu dla zasobów naturalnych przepisy szczegółowe równoważą regionalny i lokalny interes zgodnie z międzynarodowymi standardami ochrony środowiska. Odpowiedzialność karna traktowana jest z najwyższą surowością wobec osób odpowiedzialnych za poważne akty przemocy w trwającym konflikcie zbrojnym w Darfurze.

ROZDZIAŁ V

OCENA I ANALIZA UWARUNKOWAŃ EKONOMICZNYCH, POLITYCZNYCH, SPOŁECZNYCH I ETNICZNYCH KONFLIKTU

1. Ekonomiczne znaczenie terenów Darfuru dla gospodarki Republiki Sudanu

Prowincja Darfur jest jednym z najważniejszych regionów dla gospodarki Republiki Sudanu. Jej naturalnym bogactwem są żyzne gleby, położenie geograficzne oraz klimat, co sprawia, że ma to ogromne znaczenie dla całości gospodarki Sudanu. Region ten zajmuje pół miliona hektarów, co stanowi 20% całości powierzchni. Posiada również bogate zasoby mineralne oraz zwierzęce. Klimat tego regionu nie jest całkowicie uzależniony od pory deszczowej, co sprawia, że rolnictwo i hodowla stanowią dwa główne filary gospodarki tego regionu. Hodowla zwierząt przyczyniła się do 50% bilansu płatniczego Sudanu w latach 1976 i 1984, co stanowi 20% produktu krajowego i 25% całkowitej hodowli zwierząt w kraju. Badania gospodarki potwierdzają, iż sam Darfur jest w stanie zaspokoić zapotrzebowanie na żywność populacji liczącej 300 mln osób. Te same badania wskazują, że jest to możliwe przy stabilnej sytuacji politycznej dla zapewnienia dalszego rozwoju tego regionu¹.

Zasoby bogactw rozmieszczone są w trzech regionach – północnym, zachodnim i południowym Darfurze:

¹ *African Economic Development Institute (AEDI)*, www.africaecon.org/index.php/africa_business_reports/read/30, [28.03.2015].

Północny Darfur: Obszar geograficzny, obejmujący 270 tys. km², jest najbogatszą częścią Darfuru. Jego żyzna gleba i rozległe grunty orne czynią go wyjątkowym miejscem w Sudanie. Obejmuje obecnie 8 milionów akrów uprawnych, na których jest hodowanych 12 000 zwierząt, co stanowi 10% żywca całego Sudanu. Ponadto z tego regionu pochodzą takie bogactwa naturalne jak: żelazo, ołów, chrom, granit, marmur. Są to bardzo bogate zasoby. Występują one w milionach ton, ale nie są wydobywane na większą skalę.

Zachodni Darfur: Obszar geograficzny obejmujący 175 tysięcy km², zawiera 8 mln hektarów ziemi uprawnej, z czego 3 miliony są faktycznie uprawiane. Ta część regionu posiada najbardziej żyzne grunty, zwłaszcza wokół Góry Mora. W związku z tym większość projektów umiejscawianych jest właśnie w tym rejonie. Ponadto region posiada wiele dolin i wód podziemnych, gdzie co roku jest pobierane około 3 mld metrów sześciennych wody, a co najmniej 75% całego regionu jest silnie zadrzewione.

Południowy Darfur: Ta część regionu jest najbogatsza w surowce mineralne. Zawiera ogromne ilości miedzi, żelaza, cementu i kamiennego surowca wapiennego. Ponadto zawiera duże zasoby ropy naftowej, zatem inwestycje w przemysł wydobywczy mogą okazać się najbardziej dochodowe i opłacalne. Region Darfuru był dla Sudanu zawsze głównym źródłem zaopatrzenia w żywność dla całego kraju. Elity polityczne w kraju jednakże nieustannie pomniejszają wkład Darfuru we wzrost gospodarczy i rozwój Sudanu. Tymczasem ten region jest w stanie rozwiązać problem niedoboru żywności w całej Afryce. Jest też doskonałym miejscem dla rozwoju inwestycji dla zamożnej części mieszkańców Sudanu².

² J. Shao, <http://www.sudantribune.com/spip.php?article5226>, [28.03. 2013]; zob. P.W. Gore, *Poverty versus affluence: The fiasco of rainfed mechanized agriculture in Renk District Southern Sudan*, 1987.

1.1. Marginalizacja gospodarcza i polityczna według „Czarnej Księgi”

Wspomniane nierówności w dostępie do ogólnonarodowych środków skłoniły niektórych działaczy politycznych w Darfurze do napisania książki nazwanej „Czarną Księgą” (*Black Book*)³. Dzieło to, wydane w 1997 roku, stanowiło pierwszą próbę udokumentowania nierówności wobec dostępu do władzy – od czasu uzyskania niepodległości w 1956 roku przez kolejne rządy, świeckie i teokratyczne, demokratyczne czy autokratyczne, aż do dnia dzisiejszego. Dokument ten mówił o braku równowagi władzy i dostępu do bogactw w Sudanie. Był dystrybuowany potajemnie w 2000 roku w Chartumie. Druga zmieniona wersja „Czarnej Księgi” pojawiła się w 2002 roku. Dokumentowała uprzywilejowaną pozycję nadiłockich Arabów (Dża’alin, Danagla, Szajgija) i marginalizowanie muzułmanów z zachodu Sudanu, między innymi tych, którzy popierali rebeliantów w Darfurze należących do SLA i JEM⁴.

„Czarna Księga”, poprzez odsłonięcie poziomu niesprawiedliwości praktykowanej przez władze, podejmuje temat zmiany dotychczasowych rządów w Sudanie. Dokument ten dowodzi, że przyczyną obecnego konfliktu w regionie Darfuru są zakorzenione nierówności między centrum kraju, położonym nad Nilem, a jego peryferiami na jego zachodzie, co nie znalazło się dotąd w cen-

³ Czarna Księga: Brak równowagi władzy i bogactwa w Sudanie, znany powszechnie jako *Black Book*, jest opisem szczegółowo przedstawiającym kontrolę polityczną sprawowaną przez ludzi w Północnym Sudanie i marginalizację reszty kraju. Została ona opublikowana w dwóch częściach, pierwsza w maju 2000 roku, a druga w sierpniu 2002. Choć opublikowane zostały anonimowo, to później ujawniono, że pisarz miał silne powiązania z Ruchem Sprawiedliwości i Równości, grupą działającą w konflikcie, który wybuchł później w Darfurze na zachodzie. Za: *International Commission of Inquiry on Darfur Report to the Secretary-General*, Geneva, 25 January 2005, s. 23 [20.02.2016].

⁴ W. Wallis, *The Black Book history or Darfur’s darkest chapter*, „The Financial Times”, 20 August 2004.

trum uwagi badaczy. Precyzując, dynamika dominacji głównych elit politycznych i gospodarczych oraz marginalizacja peryferii jest głównym powodem konfliktu w Darfurze. Z tego też punktu widzenia analizuję argumenty przemawiające za koncepcją „marginalizacji i wykluczenia” prowincji Darfuru i jej mieszkańców w nilocentrycznym Sudanie⁵.

1.2. Koncepcja marginalizacji w Sudanie

Marginalizacja to termin, który w ostatnim czasie zakorzenił się w sudańskim żargonie politycznym w odniesieniu do praktyk wykluczania ludzi i spraw nie należących do głównego sudańskiego centrum politycznego. Termin ten oznaczał też zbiór zasad przyjętych przez kolejne rządy nilocentrycznego Sudanu, które sprzyjały koncentracji działalności gospodarczej, głównie w regionie północnym i centralnym, tym samym powodując nierówny podział dóbr naturalnych i dochodów. Marginalizacja w Sudanie nie jest jednak zjawiskiem nowym. Początki jej można odnaleźć już w czasach turecko-egipskich rządów (1820–1885). To właśnie rządy turecko-egipskie, poprzez ustanowienie stolicy całego kraju w Chartumie, zainicjowały politykę koncentrowania działalności gospodarczej głównie w centrum nad Nilem, prowadząc w praktyce politykę, która doprowadziła do nierównego podziału gospodarczego i rozwoju ludności w Sudanie⁶.

W procesie przygotowywania Sudanu przez rząd brytyjski do niepodległości w 1940 roku zastąpiono kolonialnych urzędników nową administracją wywodzącą się z elit miejscowych plemion rolniczych znad Nilu (Dża’alin-Danagla, czyli zarabizowanych w przeszłości Nubijczyków). Spośród ośmiuset stanowisk admini-

⁵ *The Black Book*, 2002.

⁶ A. El-Tom, *The Black Book of Sudan: Imbalance of power and wealth in Sudan*, „Journal of African National Affairs”, 2(2003), nr 1, s. 25–35.

stracyjnych, które zostały obsadzone w 1954 roku, tylko niewielka część tych stanowisk została przydzielona osobom ze zmarginalizowanych peryferii (Darfuru, Kordofanu, czy kraju Bedża, nie mówiąc już o chrześcijańsko-tradycjonalistycznym Południu). Stało się tak ponieważ dlatego, że po uzyskaniu niepodległości elity te były najlepiej przygotowane do przejęcia władzy i kontroli politycznej z racji posiadanego wykształcenia. W konsekwencji pojawiły się grupy polityczne dziedziczące władzę polityczną niczym kasty, ale też kontynuujące politykę marginalizacji obrzeży. W miarę upływu lat Darfur stał się terenem, którego sytuacja jest dobrym odzwierciedleniem pojęcia marginalizacji, do czego przyczynił się również kompleks gospodarczy i polityczna historia tej prowincji. Według raportu sporządzonego w 2007 roku postulat niezależności Darfuru w Sudanie stanowił punkt zwrotny w świadomości politycznej regionu, zmieniając tradycyjne mechanizmy rządzenia i podziału władzy regionalnej. Ten podział władzy był jednym z powodów decentralizacji i powstania przepaści pomiędzy Chartumem a rządem w Darfurze. Podkreślić należy, że wykluczenie Darfuru i podział władzy rozpoczęły się natychmiast po uzyskaniu niepodległości oraz w wyniku procesu kwestionowania wyborów parlamentarnych w Darfurze. Oprócz tego marginalizacja na poziomie lokalnym została ograniczona w stosunku do tych, którzy przybyli z północy i z centrum Sudanu⁷.

Marginalizacja przyczyniła się do zburzenia świadomości politycznej w danym rejonie, co w konsekwencji doprowadziło do niekontrolowanych reakcji ludności Darfuru wobec trwającego procesu. Ukierunkowano działanie na zaprzestanie odgórnego narzucania parlamentarnych kandydatów oraz rozpoczęto kampanię na rzecz sprawiedliwego podziału władzy i bardziej zrównoważo-

⁷ T. Ali, R. Matthews, *Civil wars in Africa: Roots and revolution*, London, 1990.

nego rozwoju. Powodem procesu marginalizacji było zmonopolizowanie władzy przez elity z Doliny Nilu, które spowodowały nieproporcjonalny podział władzy między centrum a peryferiami i przyczyniły się do stworzenia warunków nierównego rozwoju i powszechnego ubóstwa na obszarach wiejskich. Wszystko to spowodowało u mieszkańców Darfuru poczucie niesprawiedliwości, co doprowadziło do wojskowej rebelii przeciwko władzom centralnym⁸.

1.3. Nieproporcjonalny podział władzy w Sudanie

Północny i centralny obszar Sudanu miał 81,8% udziałów w obsadzeniu stanowisk ministerialnych, a przedstawiciele obszarów zmarginalizowanych posiadali zaledwie 17,4% udziałów we władzy. Region zachodni został całkowicie wyłączone. Podczas kolejnych kadencji w latach 1964–1985 polityczne wykluczenie polityków z obszarów peryferyjnych kontynuowano i pogłębiano na poziomie regionalnym. W tym okresie udział przedstawicieli z obszarów zmarginalizowanych we władzy spadł do 13,9%. Po realizacji regionalnej ustawy rządowej z 1981 roku Sudan został podzielony na sześć regionów. Region Darfuru miał swojego zewnętrznego reprezentanta, natomiast w innych regionach reprezentanci wywodzili się z ludności miejscowej. To spowodowało właśnie silny protest i powstanie ludowe w Darfurze, które zmusiło rząd centralny do zmiany swojej decyzji i wyznaczenia w Darfurze gubernatora. W 1999 roku zmarginalizowana reprezentacja w rządzie federalnym wynosiła 33,3%, podczas gdy z prowincji północnych i środkowego Sudanu reprezentacja wynosiła 60,1%⁹.

Korzystając z monopolu nilocentryczne władze polityczne zaczęły manipulować zasobami państwowymi, a tym samym wy-

⁸ E.S.M. Ateem, *The root causes of conflicts in Sudan...*, dz. cyt., s. 19.

⁹ A. El-Tom, *The Black Book of Sudan...*, art. cyt., s. 25–35.

paczyły możliwości rozwoju gospodarczego na swoim terytorium. Ostatecznym rezultatem są dysproporcje gospodarcze i w strukturach społecznych, które spowodowały poważne konsekwencje dla rozwoju ekonomicznego kraju. Sytuację pogarsza jeszcze sposób realizacji polityki makroekonomicznej, co pogłębia nierówność i ubóstwo na obszarach peryferyjnych i zmarginalizowanych, a szczególnie w regionie Darfuru. Częstym problemem w Sudanie jest brak danych dotyczących wskaźników ekonomicznych, w szczególności poziomu ubóstwa, nierówności dochodów, jak również wskaźników rozwoju. Dostępne dane na temat ubóstwa i nierówności pochodzą z roku 1992. Warto zauważyć, że od czasu odzyskania niepodległości gospodarka Sudanu przechodziła różne fazy polityki makroekonomicznej¹⁰.

Po wojskowym zamachu stanu w czerwcu 1989 roku rząd wprowadził program liberalizacji jako część strategii Ocalenia Narodowego. Główne elementy tego programu nie były negocjowane ani wspierane przez Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW):

- deregulacja importu, wymiana walut i cen;
- stabilizacja kursu walutowego;
- polityka oszczędności budżetowych i ścisła kontrola środków pieniężnych w budżecie;
- prywatyzacja nieregularnych przedsiębiorstw publicznych;
- zachęcanie do oszczędzania poprzez reformę systemu finansowego.

Wyniki tych programów były bardzo słabe. Konsumpcja spadła o około 11 punktów procentowych, a inflacja osiągnęła rekordowy poziom 118,7 punktów stopy procentowej. W okresie 1996–2001 rząd zobowiązał się do wprowadzenia pakietu reform mających na celu liberalizację gospodarki. Zbiegło się to z zewnętrznym napływem bezpośrednich inwestycji zagranicznych związanych

¹⁰ E.S.M. Ateem, *The root causes of conflicts in Sudan...*, dz. cyt., s. 21.

z komercyjnym zastosowaniem ropy naftowej. Sektorowe dane dla tego samego okresu wskazują na spadek udziału sektora rolnego, podczas gdy składniki przemysłu i usług odnotowały pewien wzrost. Ogólne długoterminowe trendy wskazały znaczący udział sektora produkcyjnego w całkowitym PKB w latach 1980 i 1990. Szybki i stabilny wzrost sektora rolnego stanowi podstawę gospodarki wiejskiej. Pod względem ubóstwa i nierówności implikacje polityki makroekonomicznej były ogromne, zwłaszcza dla obszarów zmarginalizowanych. Opierając się na szacunkach ubóstwa w Sudanie stwierdzono, że bieda wykazywała tendencję wzrostową¹¹.

Analiza wskazuje również, że tempo rozpowszechniania się biedy wzrasta znacząco na obszarach wiejskich, ale obszary miejskie też zostały w pewnym stopniu dotknięte ubóstwem. Wzrost biedy miejskiej był napędzany przez wewnętrzne migracje w wyniku pogarszającej się sytuacji na obszarach wiejskich z powodu wojen i słabego popytu na pracę. W roku 1990 można było zaobserwować przyspieszony wzrost nierówności. Ponadto nierówność na obszarach wiejskich wzrastała znacznie szybciej w latach 1970 i 1980, natomiast w 1990 roku wzrost objął również obszary miejskie. Chcąc chronić słabsze grupy przed negatywnymi skutkami programu liberalizacji, zainicjowano szereg środków wsparcia społecznego, aby zwiększyć bezpieczeństwo socjalne. Należą do nich: Fundusz Solidarności, Fundusz Ubezpieczeń Społecznych, wsparcie dla studentów, Narodowy Fundusz Emerytalny, Fundusz Ubezpieczeń Medycznych i Fundusz Pomocy Pracownikom Dotkniętym Prywatyzacją. Ponadto rząd powołał Ministerstwo Opieki Społecznej i Rozwoju, aby podjęło pracę nad redukcją ubóstwa. Pomimo tych środków i przy tak minimalnych instrumentach,

¹¹ United Nations Development Programme, *The analysis in this section are based on UNDP, „Macroeconomic Policies For Poverty Reduction: The Case of Sudan”, Sudan, June 2006.*

poziom wzrostu ubóstwa nadal utrzymywał się na obszarach zmarginalizowanych¹².

Z uwagi na fakt, że wzrost gospodarczy nie został poparty polityką społeczną i nie był sprawiedliwie rozłożony, wskaźniki ubóstwa nie uległy poprawie, a nawet ciągle się pogarszały. Ciężar obsługi długu stanowił dodatkowe obciążenie dla budżetu. Pomimo przynależności Sudanu do grupy krajów głęboko zadłużonych, kraj ten kwalifikuje się do wsparcia oraz redukcji zadłużenia w ramach inicjatywy Program Redukcji Zobowiązań Najbiedniejszych i Najbardziej Zadłużonych Państw Świata.

Jedną z możliwych przyczyn słabych wyników jest to, że taka polityka nie była związana z redukcją problemu szerzącego się ubóstwa przy jednoczesnym wzroście gospodarki Sudanu. Ponadto problemem był niski wskaźnik gromadzenia dochodów publicznych, ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania oraz fakt, iż rząd nie skupił się na cięciu wydatków publicznych. Przyjęty system w 1992 roku zaostrzył problem peryferii. W ramach tego systemu Sudan został podzielony na 26 stanów. Dostarczanie podstawowych usług, takich jak edukacja, zdrowie, kanalizacja, drogi lokalne, rolnictwo, zostało delegowane do poszczególnych stanów, które nie miały wystarczających przychodów, ani zdolności do zarządzania administracyjnego.

W 1998 roku całkowity budżet przyjęty przez stany i społeczność lokalną wynosił 2,4% PKB. Liczba ta wzrosła zaledwie do 4% w 2001 roku. Pomimo zwiększenia przychodów z szybko rozwijającego się sektora naftowego, obszary ubóstwa wciąż się powiększały i pomimo wzrostu dochodów z handlu ropą naftową wrosły również wydatki na cele wojskowe, pochłaniając 60% dochodów z handlu ropą. Wzrost

¹² Tamże; zob. K. Alnnur, *Together We Stand Divided We Fall: Understanding Tribal Conflicts In Darfur*, Peace Research institute, 2014, http://pri.uofk.edu/multi-sites/UofK_pri/images/stories/pri/papers/Darfur-War-Economic.PDF, [27.03.2015].

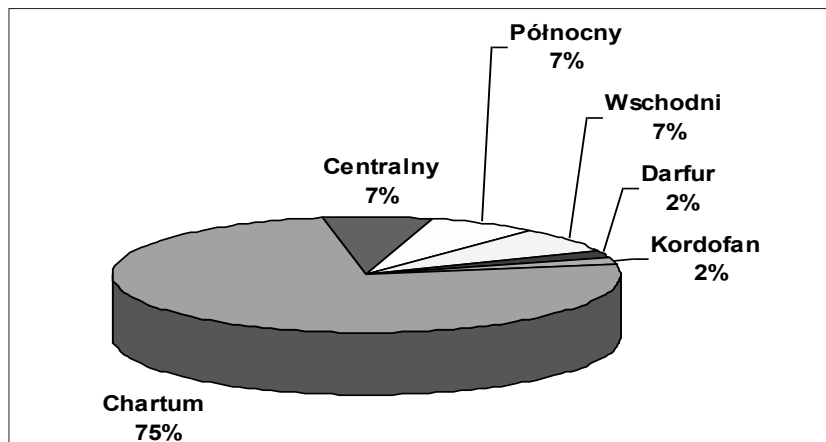
wydatków na cele wojskowe jest nieporównywalny z wydatkami na cele społeczne, edukacyjne czy zdrowotne. Chociaż nastąpiło odkrycie złóż ropy naftowej, to jednak nie miało ono większego wpływu na poprawę sytuacji finansowej, jak również nie miało wpływu na rozwój społeczny i gospodarczy kraju, a poziom ubóstwa i nierówności między poszczególnymi stanami ulegały dalszemu utrwaleniu. Wcześniej już wykazano, że polityczna marginalizacja spowodowała nieproporcjonalny podział we władzy na korzyść elit z Doliny Nilu, które koncentrując działalność gospodarczą na ich obszarach, powodują powstawanie różnic pomiędzy obszarami centralnymi i peryferyjnymi. Zastosowane zasady makroekonomiczne pogłębiają ubóstwo i nierówność w zakresie zaspokajania takich potrzeb człowieka, jak edukacja i służba zdrowia. W przypadku Darfuru tylko kilka projektów i programów rozwojowych realizowano przy wsparciu instytucji międzynarodowych¹³.

Regionalne uprzedzenia w Sudanie są widoczne również w podziale wydatków na rozwój gospodarczy, co przedstawiono na wykresie 3. Widoczne są tam wyniki rozwoju regionalnego w Sudanie w latach 1996–2001. Jak widać, okres ten charakteryzował się ogromnymi dysproporcjami w podziale wydatków na rozwój gospodarczy. Chartum sam stanowił 75% całkowitych wydatków na ten rozwój¹⁴.

Różnicom w działalności gospodarczej, stronnictwo w alokacji wydatków i zasięgu ubóstwa towarzyszyły rozbieżności w poziomie rozwoju człowieka, w szczególności w zakresie zdrowia i edukacji. Dostępne dane dotyczące wskaźników społecznych ujawniają różnice pomiędzy centrum i peryferiami oraz różnice w zależności od płci.

¹³ Tamże. The Ministry of Finance and National Economy, Directorate-General. National Accounts United Nations Population Fund, Sudan 2003.

¹⁴ Tamże.

Wykres 3. Podział wydatków na rozwój regionalny w Sudanie w latach 1996–2001

Źródło: The Ministry of Finance and National Economy, Directorate-General. National Accounts, United Nations Population Fund, Sudan 2003.

Dane z okresu 2002–2003 w dalszym ciągu ujawniają znaczące różnice między centrum a peryferiami. Sytuacja w Darfurze uległa pogorszeniu w wyniku wojny i braku dostępu do usług edukacyjnych, szczególnie w obozach dla uchodźców wewnętrznych, w części pozostawionych samym sobie przez organizacje pozarządowe. Ze względu na niski poziom wydatków publicznych jakość usług edukacyjnych na peryferiach ogólnie spadła i tylko 64% nauczycieli posiada dobre doświadczenie w swojej dziedzinie, a jedynie 7% nauczycieli w ogóle podejmuje pracę w edukacji. Wskaźniki zdrowotne na obszarze całego kraju również zostały naznaczone różnicami regionalnymi. Wskaźniki te są najgorsze w Sudanie Południowym, w regionie wschodnim nad Morzem Czerwonym, w Darfurze i Kordofanie. Śmiertelność niemowląt w tym obszarze jest także wyższa niż na obszarach środkowego i północnego Sudanu¹⁵.

¹⁵ Tamże; zob. D. Goldberg, *Measuring the Cost of War in Darfur*, http://www.africa.com/blog/measuring_the_cost_of_war_in_darfur/, [23.02.2016].

Polityka rządu wprowadzająca prywatną opiekę zdrowotną tym bardziej nie zmniejsza podatności na marginalizację obszarów zagrożonych. Niewiele osób z wiejskiej biedoty ma dostęp do bezpłatnej opieki medycznej, a świadczenie płatnych usług medycznych jest zjawiskiem trudnym do wdrożenia na terenach objętych tak znaczącym ubóstwem.

2. Koszty ekonomiczne wojny w Darfurze

Wojna w Darfurze – podobnie jak każda inna – wygenerowała wysokie koszty, zarówno w sferze ekonomicznej, jak i humanitarnej. Szacunki wykazały, że rząd Sudanu wydał na wojnę w Darfurze ok. 24,07 mld dolarów, co stanowi równowartość 162% PKB w latach wojny. Obejmuje to 10,08 mld dolarów w formie bezpośrednich wydatków wojskowych i 7,2 mld dolarów w formie straty produktywności wysiedlonych z terenu Darfuru i 2,6 mld dolarów w formie utraty oszczędności ofiar wojny, a 4,1 mld dolarów to straty wynikające z uszkodzenia infrastruktury. W czasie, gdy państwo przez ponad dwie dekady przekazywało tylko 1,3% budżetu na zdrowie publiczne i 1,2% na edukację, wydało 23% rocznego budżetu na prowadzenie działań wojennych w Darfurze¹⁶.

Według Raportu o Rozwoju Świata w 2011 roku, wzrost liczby osób przesiedlonych w obrębie poszczególnych krajów, w tym w Sudanie, spowodował znaczny spadek rozwoju człowieka¹⁷. Wojna, która miała miejsce w Darfurze, dotknęła ponad 30 tysięcy osób, do przemieszczenia się zmusiła 3 miliony ludzi. Podpalonych zostało około 3 tysięcy wsi, przy czym utracono uprawy i zwierzęta gospodar-

¹⁶ H. Ali, *Altaklufa Aligtisadyia Li harb Darfur (Koszt ekonomiczny wojny w Darfurze)*, Doha 2011, s. 1–3.

¹⁷ Human Development Report 2011, United Nations Development Programme (UNDP), 2012.

skie o wartości milionów dolarów. Według Biura ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (*United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, OCHA*)¹⁸, nie da się oszacować wynikających z wojny strat psychologicznych, społecznych i moralnych, w tym utraconej reputacji państwa. Ucierpiały też priorytety gospodarcze Sudanu. Stosunkowo słaby kraj hojnie wydawał środki na działania wojenne, więcej niż na żywność. Dla niezamożnego kraju jest to duże obciążenie, pochłaniające coraz większe ilości PKB¹⁹.

Przeprowadzono światowe badania naukowe, mające na celu oszacowanie kosztów konfliktu zbrojnego na poziomie globalnym. Celem takich badań jest zwykle oszacowanie straty dochodu narodowego za pomocą matematycznych technik modelowania. Są one jednak zróżnicowane i niespójne. Większość badań odzwierciedla ekonomiczne skutki wojny jako procent PKB. Często oszacowania te obejmują koszty związane bezpośrednio z konfliktem, ale pomijają efekty pośrednie. Istnieją dwa sposoby obliczania kosztów wojny. Pierwszy polega na obliczaniu kosztów zniszczonych materiałów. Metoda ta wylicza straty bezpośrednie i pośrednie koszty konfliktu na podstawie teorii ekonomicznej lub dowodów empirycznych. Drugi sposób obliczania kosztów wojny, to modelowanie znane jako analiza i ocena, która wyznacza oczekiwany alternatywny wzrost gospodarczy i poziom ogólnego dobrobytu państwa w przypadku braku zaangażowania w konflikt²⁰.

¹⁸ Biuro Narodów Zjednoczonych do spraw Koordynacji Pomocy Humanitarnej (OCHA) jest organem Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), utworzonym w grudniu 1991 roku rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 46/182. Uchwała miała na celu wzmocnienie reakcji ONZ na złożone sytuacje kryzysowe i klęski żywiołowe. Za: United Nations General Assembly Session 46 Resolution 182, Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/182, [21.03.2015].

¹⁹ Biuro ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (OCHA).

²⁰ World Development Indicators, World Bank, 2011; zob. D. Goldberg, *Measuring the Cost of War in Darfur*, http://www.africa.com/blog/measuring_

Pomimo wykorzystania tych metod, nie jest łatwo zmierzyć rzeczywisty koszt konfliktu, ponieważ każdy przypadek jest inny i posiada swoje cechy. W przypadku Sudanu trudno jest zebrać i sklasyfikować dane, dotrzeć do wszystkich elementów konfliktu, aby wyliczyć wiarygodnie koszty.

2.1. Wydatki obronne wojny w Darfurze

Wydatki na cele obronne w Sudanie mogą przybierać wiele form, bywają bowiem zakamuflowane w celu zachowania poufności. Nie ma danych poszczególnych elementów wydatków rządowych w tym zakresie. Złożoność problemu wynika również z tego, że armia zajmuje się handlem i jest właścicielem szpitali i przedsiębiorstw handlowych, stąd rzeczywiste wydatki wojskowe są zawsze znacznie niższe niż teoretyczne szacunki. Ponad to obiekty wojskowe są zaangażowane także w sektorze naftowym, który posiada wystarczające środki na pokrycie kosztów.

Jak pokazano w tabeli nr 3, wydatki wojskowe w Sudanie systematycznie rosną. Przed rozpoczęciem konfliktu w Darfurze w 2003 roku, państwo wydawało średnio rocznie 773 mln dolarów na pokrycie wydatków wojskowych. Od tego czasu jednak stopa wydatków wojskowych wzrosła ponad dwukrotnie. Poziom wydatków wojskowych w ciągu następnych sześciu lat (2004–2009) szacuje się na 10 mld dolarów, co stanowi ok. 1,7 mld dolarów rocznie skierowane bezpośrednio na działania wojenne w Darfurze²¹.

the_cost_of_war_in_darfur/, [28.03.2014]; zob. United Nations Environment Programme, Environmental and socioeconomic impacts of armed conflict in Africa, <http://www.eoearth.org/view/article/152607/>, [28.03.2014].

²¹ H. Ali, *Altaklufa Aligtisadyia Li harb Farfur...*, dz. Cyt., s. 5–6; zob. World Development Indicators, World Bank, 2011; zob. B. Rubin, *The Middle East: A Guide to Politics, Economics, Society and Culture*, London 2015, s. 181–182; zob. H. Ali, *Military Expenditures and Inequality in the Middle East and North Africa*, „Defence and Peace Economics”, 23(2012), nr 6, s. 575–589.

Tabela 3. Wydatki wojskowe w Sudanie i Darfurze (szacowane w milionach dolarów)

Rok	Wydatki wojskowe w Sudanie	Oszacowanie wydatków wojskowych w Darfurze
2003	773,00	—
2004	2 198,00	1 352,71
2005	1 797,00	951,71
2006	2 113,00	1 267,71
2007	2 676,00	1 830,71
2008	3 228,00	2 382,71
2009	3 148,00	2 302,71
Suma	15 933,00	10 088,26

Źródło: Bank Światowy, 2011.

Tabela 3 dostarcza dowodów, że konflikt w Darfurze spowodował największy udział w wydatkach wojskowych po 2003 roku. Sytuacja w Sudanie Południowym była względnie opanowana pod nadzorem ONZ, a działania militarne w regionie szybko ustały. W tym samym okresie rząd Sudanu podpisał porozumienie pokojowe z państwami sąsiadującymi, w tym z Etiopią, Erytreą i północną opozycją znaną jako Narodowy Sojusz Demokratyczny (*National Democratic Alliance, NDA*)²². Wrócono do dialogu w ramach porozumienia politycznego, w którym mediatorem był Egipt. Podobnie konflikt, który rozgorzał we wschodnim

²² Narodowy Sojusz Demokratyczny (NDA) to grupa sudańskich partii politycznych, która powstała w 1989 roku, aby sprzeciwić się nowemu systemowi Omara Hassana al-Basziira, po tym jak przejął on władzę w wyniku zamachu stanu w dniu 6 czerwca 1989 roku, NDA podpisał umowę z rządem Sudanu w dniu 18 czerwca 2005 roku, w wyniku porozumienia pokojowego do drugiej sudańskiej wojny domowej 9 stycznia 2005 r. Za: S. Hassan, *The Sudan National Democratic Alliance (NDA): The Quest for Peace, Unity and Democracy*, „Issue: A Journal of Opinion”, 21(1993), nr 1–2, s. 14–25.

Sudanie, został rozwiązany poprzez porozumienia pokojowe podpisane w 2006 roku. Można powiedzieć, że wydatki wojskowe, co jest związane z przemysłem naftowym i pośrednictwem firm należących do instytucji wojskowych, spowodowały zniszczenie sektora eksportowego poprzez wyłączenie go z tworzenia kapitału w przemyśle cywilnym. W 1999 roku przykładowo eksport ropy stanowił 15% całości eksportu Sudanu. Po dziesięciu latach udział ten wzrósł do 93%, przy czym eksport ropy utrudnia eksport innych produktów, ponieważ rząd skierował dochody z ropy bezpośrednio w kierunku zamówień wojskowych i importu sprzętu wojskowego, a nie w kierunku poprawy sektora eksportu innych produktów. Rząd żył z pieniędzy ze sprzedaży ropy naftowej, a nie opierał się na branżach produkcyjnych, takich jak przemysł spożywczy i lekki. Badania wykazały, że z każdego dolara otrzymanego przez rząd od dochodów z ropy naftowej wydano 0,21 dolara na zbrojenia. Polityka ta doprowadziła do spadku eksportu dóbr innych niż ropa. Nie było znaczącej zmiany tej tendencji w okresie pomiędzy 1997 i 2009 rokiem. Zostało to osiągnięte dzięki stabilności krótkoterminowej eksportu towarów innych niż ropa naftowa w 2004 roku przez sprzedaż usług dla sieci bezprzewodowych za granicę, ale średnia wartość eksportu była w przedziale 600 milionów dolarów.

2.2. Utrata kapitału ludzkiego

Według Raportu o Rozwoju Świata, ogłoszonego przez Bank Światowy w 2011 roku, ludzie żyjący w państwie dotkniętym konfliktami zbrojnymi są zazwyczaj bardziej narażeni na ubóstwo i pozbawienie edukacji szkolnej czy podstawowej opieki. Takie zagrożenia mają wpływ w dłuższej perspektywie na możliwości zarobkowania w codziennym życiu, co z kolei daje określony efekt w zakresie rozwoju gospodarczego. Wcześniejsze badania wykazały, że jeden z rodzajów pośrednich kosztów woj-

ny, to taki, który odzwierciedla się w zmniejszonej wydajności pracy w wyniku odpływu kapitału i zniszczenia sił wytwórczych człowieka.

Tabela 4 pokazuje liczbę uchodźców wewnętrznych i ludności dotkniętej wojną, a także pokazuje, że w 2009 roku konflikt w Darfurze miał niekorzystny wpływ na 1,5 mln ludzi w Darfurze Północnym, 1,9 mln w Darfurze Południowym i 1,2 mln w Darfurze Zachodnim. Wojna spowodowała przemieszczenie 0,5 mln mieszkańców Darfuru Północnego, 1,4 mln mieszkańców Darfuru Południowego i 1,2 mln mieszkańców Darfuru Zachodniego. Na bezpośredni koszt konfliktu zbrojnego w Darfurze składa się też utrata zysków życia codziennego wysiedlonych²³.

Tabela 4. Liczba osób wewnętrznie przesiedlonych i ludności dotkniętej konfliktem w Darfurze (od 2005 do 2009 r).

Rok	Darfur Północny		Darfur Południowy		Darfur Zachodni	
	Liczba dotkniętych	Liczba uchodźców	Liczba dotkniętych	Liczba uchodźców	Liczba dotkniętych	Liczba uchodźców
2005	725736	393750	824346	603719	854388	662000
2006	1307025	475257	1413099	722922	1276087	776348
2007	1355594	461399	1546173	862385	1263956	779226
2008	1516680	508499	1913518	1410704	1293394	766363
2009	1518064	508499	1913518	1410704	1283124	746912

Źródło: Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (OCHA).

Jak widać wojna w Darfurze, podobnie jak wszelkie inne działania wojenne, zmusiła dużą liczbę ludności do zmiany miejsca zamieszkania, co skutkowało zagrożeniem ubóstwem, utrudnieniem dostępu do edukacji czy utratą źródła zarobkownaia.

²³ D. Guha-Sapir, *Darfur: Counting the Deaths, Mortality Estimates from Multiple Survey Data*, Cred 2005, s. 10–35.

2.3. Uszkodzenia infrastruktury

Darczyńcy zagraniczni i rząd Sudanu uruchomiły programy pomocowe w celu wsparcia uchodźców w zakresie edukacji, opieki zdrowotnej, zaopatrzenia w wodę i żywność. Pomoc obejmowała też ochronę i poprawę bezpieczeństwa oraz odbudowę infrastruktury. Udzielone wsparcie miało na celu złagodzenie cierpienia ludności i przywrócenie obszarów dotkniętych konfliktem do normalnego życia. Jak wiadomo, rząd Sudanu ze względów politycznych odmawia czasami organizacjom humanitarnym dostępu do obszarów dotkniętych katastrofą. W ten sposób szacunkowa wartość szkód w infrastrukturze jest znacznie niższa niż w rzeczywistości. Stany Zjednoczone i ich sojusznicy przeprowadzali zbieranie danych na temat tej ludności Darfuru, zaczęli to robić dopiero w 2004 roku, nie ma zatem wiarygodnych danych za lata 2003 i 2004. Zgromadzone dane przedstawiają wartość utraconych dochodów w okresie, w którym rząd był zaangażowany w walki w celu pokonania ruchów rebelianckich. Okres ten cechuje drastyczne naruszanie praw człowieka.

2.4. Pomoc ekonomiczna organizacji zagranicznych dla Darfuru

Według danych rządowych w Darfurze działa ponad 150 organizacji zagranicznych, co pociąga za sobą koszty powyżej 500 mln dolarów rocznie (oprócz sił UNAMID, które potrzebują ok. 150 mln dolarów miesięcznie). Organizacje te zatrudniają ponad 50 tys. pracowników, w tym 8 tys. zagranicznych. Z tego tej ogromnej kwoty (500 mln dolarów) pieniędzy zostanie wydane w formie kosztów administracyjnych. Zaznaczyć należy, że ponad 60% osób przesiedlonych oraz uchodźców nie korzysta z tej działalności. Ponadto organizacje te są związane z krajami zachodnimi, czasami reprezentują interesy jednostek, co jest kolejnym dylematem. Tak

więc nasuwa się pytanie, jakie są perspektywy rozwiązania tego problemu²⁴.

Bezpieczeństwo ludności cywilnej w Darfurze, w tym przesiedleńców wewnętrznych i pomoc humanitarna to jest jeden z najważniejszych celów organizacji pozarządowych w Darfurze wobec odnotowanego dramatycznego wzrostu liczby ataków na ludność cywilną i bezprecedensowego wzrostu grabieży dostaw humanitarnych oraz ataków na pracowników organizacji humanitarnych. Rząd Sudanu wspiera bojówki dżandżawidów i, w mniejszym stopniu, zbuntowane frakcje w Darfurze, które są winne ataków na cywilów i utrudniania dostarczania pomocy humanitarnej. Jednak ciężar odpowiedzialności za kryzys humanitarny spoczywa przede wszystkim na Sudanie. Ochrona cywilów pogorszyła się w wyniku intensyfikacji przemocy i szybkiej ekspansji geograficznej konfliktu w Darfurze. Jest zatem potrzeba, aby przywódcy Sudanu i zbuntowane frakcje zobowiązały się do przestrzegania w Darfurze przepisów międzynarodowych w zakresie prawa humanitarnego, w tym umożliwienia organizacjom humanitarnym wykonywania pracy w sposób bezpieczny i nieskrępowany.

Użycie w Darfurze sił ONZ i UA oraz sił pokojowych musi być rozpatrywane w świetle głębokich, złożonych przyczyn konfliktu. Jako takie użycie siły do interwencji humanitarnej w Darfurze pozostaje ograniczone. Krótkotrwałe rozwiązanie tego problemu, czyli przymusowa humanitarna interwencja (tj. przeprowadzona bez zgody Sudanu) w Darfurze niesie ze sobą niebezpieczeństwo spowodowania dalszej destabilizacji w Sudanie i regionie. Dlatego wszelkie działania, które są podejmowane w zakresie pomocy humanitarnej w Darfurze, mogą spowodować więcej szkody niż pożytku, o ile nie odbywają się w szeroko akceptowany sposób, który jest zgodny z prawem międzynarodowym.

²⁴ *The Darfur conflict and civilian protection*, dz. cyt., s. 3.

Wszystkie działania powinny być wykonywane w celu wzmocnienia i wsparcia istniejących sił pokojowych AU i AMIS w Darfurze. W związku z tym, organizacje pozarządowe i inni powinni dążyć do zwiększenia rozmiaru i wzmocnienia cywilnego mandatu ochrony życia. Jednocześnie są naciski ONZ w celu zapewnienia hojnego wsparcia finansowego na potrzebne operacje. Ponadto Sudan powinien być poddany dużej presji, aby umożliwić działanie siłom UA i ONZ w Darfurze, które mogą zapewnić skuteczną ochronę cywilną. Rząd Sudanu otrzymuje wsparcie od rządów krajów arabskich widoczne również w wielu arabskich mediach, co jest postawą niezwykle nieodpowiedzialną i nieetyczną. Rządy arabskie mają prawny i moralny obowiązek zagwarantować, że zbrodnie nie będą popełniane na ludności cywilnej w Darfurze i że rząd Sudanu robi wszystko, co możliwe, aby otoczyć cywilów ochroną i zapewnić bezpieczeństwo.

Ten brak woli wśród rządów arabskich co do zastosowania odpowiedniego nacisku na Sudan jest symptomatyczny dla ogólnego braku wiedzy lub zrozumienia sytuacji w Darfurze przez świat arabski. Ma tu miejsce odrzucenie lub minimalizowanie wagi zaistniałego humanitarnego kryzysu. Urzędnicy z Sudanu i przedstawiciele niektórych ruchów opozycyjnych w Darfurze wyrazili chęć odnowienia procesu negocjacji i doprowadzenia do pokoju i to wyłącznie w przejrzysty sposób. Ponadto rząd Sudanu odnowił swoje zobowiązanie do rozwiązania konfliktu w Darfurze poprzez proces dialogu zawarty w porozumieniu pokojowym *Darfur Peace Agreement* (DPA). Następnie Sudan obiecał współpracę z Kairskim Instytutem Studiów Praw Człowieka (*Cairo Institute for Human Rights Studies*, CIHRS)²⁵ i z innymi organizacjami.

²⁵ Założona w 1993 roku, Kairski Instytut Studiów Praw Człowieka (CIHRS) jest niezależną regionalną organizacją pozarządową, której celem jest propagowanie poszanowania zasad demokracji i praw człowieka w regionie arabskim. W tym celu CIHRS skupia się na analizie trudności stojące stosowania między-

W 2003 roku ludobójstwo i zbrodnie popełnione przez rząd Sudanu osiągnęły największą skalę. Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej rozpoczęło rejestrację dotacji darczyńców dla Darfuru w roku 2004. Nie ma żadnych dostępnych danych za okres przed tą datą. Jak pokazano w tabeli 5, rząd Sudanu wydał 24,07 mld dolarów na wojnę w Darfurze, w tym 10,08 mld dolarów w formie bezpośrednich kosztów wojskowych, a 7,2 mld wynoszą straty wydajności spowodowane przez wewnętrzne przemieszczenia ludności. W stratach uwzględnić należy też 2,6 mld jako utratę środków do życia, które miały być osiągnięte przez zmarłe ofiary, gdyby nie wybuch wojny. Kolejne 4,1 mld dolarów to uszkodzenia infrastruktury²⁶.

Tabela 5. Udział kosztów wojny w Darfurze w PKB (\$USD)

Rok	Produkt krajowy brutto (PKB)	Koszty wojny w Darfurze (% PKB)	Wydatki wojskowe w Darfurze	Całkowity koszt wojny
2003	14820630	03,21	0000000	0476410
2004	15578510	18,70	1352710	2815360
2005	16564420	16,30	0951710	2699330
2006	18434410	19,87	1267710	3662560
2007	20307410	20,32	1830710	4127120
2008	22002150	23,20	2382710	5103800
2009	22002150	23,57	2302710	5186900
			10088260	24071480

Źródło: Organizacja Narodów Zjednoczonych i jej partnerzy, praca planu wsparcia finansowego dla Sudanu. Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej.

narodowego prawa praw człowieka, upowszechnianie kultury poszanowania praw człowieka w tym regionie, a zaangażowanie się w dialog między kulturami dotyczące różnych międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka i deklaracji. Za: Cairo Institute for Human Rights Studies – CIHRS, http://www.cihrs.org/?page_id=48&lang=en, [29.03.2015].

²⁶ *The cost of future conflict in Sudan*, The Institute for Security Studies (ISS), 2010, s. 2–22, <https://www.frontier-economics.com/documents/2014/03/frontier-report-the-cost-of-future-conflict-in-sudan.pdf>, [29.03.2014].

Jak można odczytać z tabeli koszty wojny rozpoczęły się na poziomie 3% PKB i osiągnęły 24% w 2009 roku, co jest ogromnie niekorzystne dla gospodarki Sudanu, gdyż traci ona co najmniej jedną czwartą wartości towarów z powodu wyniszczającej wojny.

3. Synteza wyników badań empirycznych oraz teoretycznego nurtu rozważań

Badania przeprowadzone przeze mnie miały na celu zbadanie warunków gospodarczych i skutków z nich wynikających. Obserwacji poddano też podział na grupy, relacje pomiędzy nimi, jak też obecne w Darfurze wzorce życia. Założono, że czynniki ekonomiczne odgrywają istotną rolę w zmianach w sferze społecznej, kulturalnej i w procesie tworzenia tych społeczności, ale czasami też warunki ekonomiczne kształtują się w wyniku zmian w zakresie warunków społecznych. Tak więc zróżnicowane czynniki mogą być po stronie przyczyn i skutków. Oznacza to, że związek między wzrostem ekonomicznym i procesami społecznymi jest w znacznym stopniu skomplikowany i jest to zależność nieliniowa, która jest efektem występowania różnych zmiennych, takich jak: polityka, poziom rozwoju instytucjonalnego i inne warunki środowiska.

Głównym celem badania było przeprowadzenie oceny uwarunkowań ekonomicznych oraz analiza społecznych i politycznych aspektów konfliktu w Darfurze. Przedmiotem badania były główne wskaźniki odnoszące się do gospodarstw domowych na poziomie wspólnoty w regionie.

Metodologia badań

W niniejszej pracy wykorzystane zostały przede wszystkim opisowe metody oparte na analitycznym zestawieniu faktów i informacji. Zgromadzone dane zostały przeanalizowane i zin-

terpretowane, aby osiągnąć akceptowalne uogólnienia. Metody opisowo-analityczne polegają na dokładnym opisie cech i zdarzeń, będących przedmiotem badań, w ujęciu statystycznym, dynamicznym lub geograficznym. W tej grupie metod wyróżnia się metodę opisową zwykłą i metodę opisowo-porównawczą. Polegają one na wyodrębnieniu określonego zjawiska z dotychczas znanej całości, jego opisaniu, analizie porównawczej z podobnymi zjawiskami, wyróżnieniu czynników wspólnych i różnicujących. Metody te najczęściej charakteryzują cechy i zdarzenia w sposób ilościowy i jakościowy. Słowny opis przeplata się z informacjami liczbowymi. Metody te mają za zadanie wierne przedstawienie rzeczywistego obrazu przedmiotu badań. Opisowe porównanie cech i zdarzeń dotyczących przedmiotu badań w tym samym czasie jest przedmiotem metody statystyczno-porównawczej. Opis z punktu widzenia czasu ma za zadanie porównanie cech i zdarzeń podlegających zmianom w czasie. Ta metoda obejmuje wiele form, a mianowicie: badanie danej sytuacji, analizę funkcji i działania, opis kontynuowany przez długi okres (badań dla niektórych etapów wzrostu lub rozwoju), co oznacza, że podejście to zależy od zestawienia faktów i informacji, a następnie porównania, analizowania i interpretowania. Jest to znana procedura metody opisowo-analitycznej, w której opisuje się środowisko poprzez wyciągniętą z niego próbkę.

Moje badania są unikalne w tym sensie, że zebrane dane z wybranych wiosek są reprezentacyjne dla całej ludności wiejskiej w południowo-zachodnim Darfurze. Organizacja, która gromadziła dane, miała zadanie zebrać materiał z wiosek w danym regionie. Dlatego w przeciwieństwie do wielu innych mikroanaliz, analizuję kwestie dotyczące zebranych danych i reprezentatywności ich w kluczowej analizie wniosków.

Zebranie danych i ich reprezentatywność są kluczową i unikalną cechą badania. Pobieranie próbek przeprowadzono na dwóch poziomach.

1. Na poziomie koordynacji między lokalnymi wspólnotami: Wybranych Grup Dyskusyjnych (*Focus Group Discussion*) miało miejsce zgromadzenie danych w Biurze Koordynacyjnym Obszarów Wiejskich w Al-Fashir (*El-Fasher Rural Network Office*) z udziałem komitetu koordynacyjnego, gdzie zostały omówione kwestie związane z sytuacją gospodarczą, problematyką środków utrzymania i skutków konfliktu dla każdej z wiosek. Podjęto też problem konkurencji przy wykorzystywaniu zasobów naturalnych. Oprócz tego uzyskano również informacje dotyczące społecznych i politycznych aspektów związanych z konfliktem między różnymi grupami etnicznymi i plemionami. Wyjaśniono również, jak konflikt wpłynął na wydajność gospodarowania i zdobywanie środków do życia i inne zakłócenia.

2. Na poziomie społeczności pojedynczej wsi: Dane terenowe zebrano w trzech wioskach w północnym Darfurze należących do sieci Al-Fashir: Magzoob, Shabab i Shagra. Odsetki próbek były w zakresie od 10 do 20%, co daje w sumie 118 gospodarstw. Tabela 6 przedstawia frekwencję według wsi, w których zostało dokonanie badania.

Tabela 6. Frekwencja według wsi, w których zostało dokonane badanie

Nazwa	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Magzoob	40	14.8	25.2
Shbab.tkelat	16	14.8	1.2
Shbab.gry	6	14.8	-8.8
Shbab.gmees	6	14.8	-8.8
Shbab	13	14.8	-1.8
Shagra.B	5	14.8	-9.8
Shagra.G	4	14.8	-10.8
Shagra.A	28	14.8	13.2
Suma	118		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Kwestionariusz, którego użyto podczas badań, obejmował kwestie związane z osobistymi cechami, gospodarstwami domowymi, gospodarstwami rolnymi i dochodami z własności gruntów, prawem własności bydła, skutkami konfliktów dla tradycji, rynkami pracy i sytuacją społeczną. Oprócz relacji małżeńskich i stosunków międzyplemiennych, kwestionariusz zawierał również zagadnienia roli organizacji pozarządowych w budowaniu pokoju.

Dane zostały zorganizowane i zestawiane przy użyciu programu komputerowego, a następnie analizowane przy użyciu pakietu statystycznego (*Statistical Package for the Social Science, SPSS*)²⁷, co pozwoliło na uzyskanie tabeli częstości i procentów.

Głównym celem zbierania danych było dostarczenie rzetelnych informacji w zakresie ogólnych danych demograficznych: wiek, płeć, stan cywilny oraz ekonomicznych: źródło utrzymania (zarobkowanie), posiadanie ziemi, ilość posiadanych zwierząt i ich rodzaje, informacje dotyczące dostępu do opieki zdrowotnej, edukacji i urządzeń wodnych.

Stwierdzono w badaniach, że liczba kobiet, które uczestniczyły w badaniu, zbliża się do liczby mężczyzn, co oznacza, że rola kobiet i ich pozycja w społeczeństwie darfurskim oraz ich znaczenie w życiu gospodarczym i społecznym nie różnią się zasadniczo od mężczyzn. Te wyniki potwierdzają przekonanie, że społeczeństwo darfurskie daje kobietom większą rolę w sferze publicznej w stosunku do roli, jaką posiadają kobiety w innych regionach Sudanu²⁸. W tabeli 7

²⁷ SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*), oprogramowanie do statystycznej analizy danych. Poza badaniami naukowymi jest często wykorzystywane w badaniach rynku i opinii, badaniach epidemiologicznych. Za: B. Kossakowska, S. Bedyńska, *Wprowadzanie danych i podstawy pracy z programem IBM SPSS Statistics*, Warszawa 2007.

²⁸ A. Mohamed, *From instigating violence to building peace: the changing role of women in Darfur Region of Western Sudan*, „*African Journal on Conflict Resolution*”, 4(2004), nr 1, s. 11–26.

zestawiono wyniki badania, które pokazuje, jak kształtuje się udział kobiet na tle udziału mężczyzn.

Tabela 7. Odsetek kobiet biorących udział w badaniu ukazany na tle udziału mężczyzn

Płeć	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Mężczyźni	66	58.5	7.5
Kobiety	51	58.5	-7.5
Suma	117		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Istnieje wiele przykładów na dużą rolę darfurskich kobiet we wszystkich sferach życia ekonomicznego i społecznego, również w rolnictwie i poprzez poświęcenie swojego życia do różnych prac domowych. Wykonywanie przez nie ciężkiej pracy dowodzi, że nie ma różnicy w zdolnościach umysłowych oraz kondycji psychicznej i fizycznej pomiędzy kobietami i mężczyznami. Jednak w przeszłości kobiety nie były dopuszczone do edukacji, co było wynikiem ówczesnej mentalności tamtejszych ludzi, czy w ogóle ludzi Wschodu, ich pojmowania roli kobiety, skoncentrowanej tylko na rodzeniu i wychowywaniu dzieci oraz na pracy w domu. Jednak obecnie, jak ukazują badania, ten wzór uległ zmianie, również w zakresie dostępu do edukacji. Badania wykazały, że pośród 94 osób, które zostały zbadane, liczba dziewcząt, które pobierają naukę w szkole, nie jest mniejsza od liczby chłopców (tabela 8)

Tabela 8. Kto chodzi do szkoły?

Płeć	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Chłopcy	13	31.3	-18.3
Dziewczyny	5	31.3	-26.3

Obie płcie	76	31.3	44.7
Suma	94		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Jest jeszcze inny przykład statusu kobiet w życiu społecznym w Darfurze. Odgrywają one ważną rolę w tutejszym rzemiośle w dziedzinie rękodzieła domowego. W latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku konkurencja darfurskich kobiet z mężczyznami miała miejsce również w dziedzinie handlu takimi towarami, jak odzież, meble i naczynia.

Jak można zauważyć, wszelkie zmiany społeczne, zwłaszcza te zachodzące pod wpływem wojny domowej, w większym stopniu niż mężczyźni dotyczą kobiet, powodując ich cierpienie, mimo że nie są zawsze bezpośrednio zaangażowane w walkę. Ponoszą jednak ofiary: giną lub zostają ranni ich krewni i bliscy oraz one same, a przede wszystkim są narażone na gwałty, porwania, ogólnie napaści na tle seksualnym. Doznają rozpadu rodziny, przymusowych przemieszczeń i utraty własności. Kobiety cierpią też z powodu lęku i zaburzeń psychicznych oraz poczucia beznadziei. Żyją na uchodźstwie w warunkach uniemożliwiających zaspokojenie często podstawowych potrzeb. Niedogodność życia kobiet jest w tej sytuacji cięższa z uwagi na fakt, iż to one ponoszą odpowiedzialność za opiekę nad dziećmi i osobami starszymi. Kobiety zatem podczas wojny stają się często łatwym celem oddziałów przeciwnej strony. Wyniki badań opublikowanych przez UNICEF pokazują, jak duża jest liczba kobiet zamordowanych w wyjątkowo brutalny sposób, zabitych lub zgwałconych. Miało to miejsce między innymi także wśród muzułmanów w Bośni i Kosowie. Kobiety chociaż mniej wpływowe i aktywne politycznie, czy zaangażowane osobiście w wojnę, bywają celem wielu działań przeciwko nim. Kobiety cierpią też z powodu niedoboru dostaw żywności, zanie-

czyszczonych źródeł wody i zagrożenia chorobami. Narażenie na przemoc i ataki brutalności mogą zostawić traumę na całe ich życie. Poniższe wyniki badań pokazują, jaki jest wpływ konfliktu w Darfurze na sytuację kobiet.

Rodzina w Darfurze jest wartością bardzo istotną, podstawą społeczeństwa, które ceni relacje rodzinne i kontrolę społeczną, jaką zapewnia. Jest szczególnie ważne dla ludności Darfuru ze względów także religijnych, społecznych i ekonomicznych. Przeprowadzone badania pokazują, że odsetek małżeństw szacuje się na 81% wśród tych, którzy byli ankietowani, podczas gdy wskaźnik rozwodów jest bardzo niski, nie przekracza 5%. Pokazuje to znaczenie statusu rodziny w społeczeństwie Darfuru (tabela 9).

Tabela 9. Stan cywilny

Stan	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Wolny	13	29.5	-16.5
Mężatka/ żonaty	95	29.5	65.5
Rozwiedziona/ Rozwiedziony	6	29.5	-23.5
Wdowa/ wdowiec	4	29.5	-25.5
Suma	118		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Kluczowym zasobem naturalnym w Darfurze jest przede wszystkim uprawa roślin, między innymi takich jak proso będące podstawą tutejszego wyżywienia oraz hodowla zwierząt, np. krów, owiec, kóz i wielbłądów. Główną formą prawa do ziemi w Darfurze jest prawo zwyczajowe, oznacza to prawo użytkowania ziemi na działkach wyznaczonych przez danego naczelnika (szejka) wsi, a nie prawo własności prywatnej w dosłownym tego słowa znaczeniu

(tj. możliwość kupowania i sprzedawania tej ziemi, czy zastawiania jej w banku pod pożyczki). Jeżeli gospodarstwo domowe przestaje użytkować jakiś kawałek ziemi, to przywódca społeczności może przydzielić tę ziemię jakiejś innej rodzinie, która będzie jej używała i jest jej dużo bardziej potrzebna. Podobnie dzieje się w przypadku nowych przybyszów w wiosce. Im również może być przekazana działka, jeśli wykazują swoją gotowość do działań na rzecz wioski. Innym ważnym elementem zwyczajowym własności ziemi w Darfurze jest to, że po zbiorach jest ona dostępna dla wypasu zwierząt. To prawo zwyczajowe dotyczy również koczowniczych grup pasterskich, którym pozwala się wypasać zwierzęta po uprzednim powiadomieniu dotychczasowego użytkownika i naczelnika wsi w zamian za mleko lub mięso. Z kolei osiadłe grupy rolników hodujące bydło czasami oddają zwierzęta pod opiekę nomadom.

Ten podstawowy model nie tyle własności co zwyczajowego użytkowania ziemi ulegał szybkim modyfikacjom. W czasie gdy Darfur był zdominowany przez niezależny Sułtanat Fur, system zwany *hakura* dawał możliwość udzielania praw do ziemi nauczającym islamu nauczycielom religijnym (*fakih*) lub innym ważnym osobom. Istniał też system administracyjny *hakura*, w którym sułtan przydzielał ziemi przywódcom niektórych plemion. Prawo *hakura* było powszechnie określone jako dar dla największych plemion Darfuru, posiadających formalne prawo własności, np. plemion Fur, Masalit, Zaghawa i Rezeigat. Jeżeli większość wioski będzie zdominowana przez Masalit, to plemię to będzie przewodzić wiosce. Przybysze z innych plemion byli także mile widziani, jeżeli przyczyniali się do dobrobytu społeczeństwa i ostatecznie mogli w praktyce posiadać daną ziemię. Opisane tu zasady użytkowania ziemi w dalszym ciągu są powszechnie stosowane. Te złożone normy użytkowania i posiadania ziemi zostały zatwierdzone przez rząd w Sudanie w 1970 roku, który stwierdził, iż grunty nie będą rejestrowane jako własność państwowa. Powtarzające

się susze spowodowały ogólny niedorozwój, połączony z manipulacjami politycznymi dokonywanymi przez grupy w Czadzie i innych sąsiednich krajach, co przyczyniło się do trudnej sytuacji w Darfurze w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Ludy rolnicze, takie jak Fur i Masalit stoczyły kilka gwałtownych wojen z plemionami koczowniczymi. Użytki rolne zostały ograniczone, tym samym pozostawiając koczowników samym sobie wraz z ich zwierzętami.

Rolnictwo jest głównym źródłem utrzymania i zarobkowania oraz dochodów w Darfurze. Zgodnie z wynikami badań, w rolnictwie pracuje około 83% ludności spośród biorących udział w badaniu (tabela 10).

Tabela 10. Główne źródła dochodu

	Liczebność zbadaana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Uprawa ziemi	96	19.3	76.7
Hodowla	5	19.3	-14.3
Zatrudnienie w przemyśle	6	19.3	-13.3
Inne	1	19.3	-18.3
Uprawa ziemi/hodowla	5	19.3	-14.3
Uprawa ziemi/zatrudnienie w przemyśle	3	19.3	-16.3
Razem	116		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Wyniki pokazały również, że około 87% zajmujących się rolnictwem posiada własne grunty rolne, a tylko 13% po prostu pracuje na tej ziemi, co wskazuje na znaczenie posiadania ziemi w społecznościach grup etnicznych w Darfurze. Kwestia własności i utrzymania gruntów rolnych jest jednym z głównych powodów, które doprowadziły do wybuchu konfliktu w tym regionie (tabela 11).

Tabela 11. Prawo własności do uprawianej ziemi

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Posiada prawo własności	103	59.0	44.0
Brak prawa własności	15	59.0	-44.0
Suma	118		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Badania miały też na celu obserwację warunków tradycyjnych systemów gospodarczych na konflikt w zakresie stosunków międzygrupowych (tabela 12).

Tabela nr 12. Wpływ tradycji na konflikt

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Zauważalny wpływ	54	49.5	4.5
Brak wpływu	45	49.5	-4.5
Suma	99		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Mimo że czynniki ekonomiczne odgrywają istotną rolę w zmianach społecznych i sferze kulturowej, to czasem również warunki społeczne zakłócają warunki gospodarcze tak, że mogą być trudności ze zidentyfikowaniem i rozdzieleniem czynników i skutków.

Różnorodność społeczności w Darfurze pod względem przynależności do grupy etnicznej i plemienia oraz życia w różnych środowiskach geograficznych, spowodowała zróżnicowanie popytu i konsumpcji, co z kolei powoduje różnorodność w działalności gospodarczej. Doprowadziło to do wzrostu zapotrzebowania na pracowników, gdyż trzeba było zwiększyć produkcję, aby sprostać

rosnącym i zróżnicowanym potrzebom społeczeństwa w wielu dziedzinach. Zapotrzebowanie na produkcję dotyczyło takich dziedzin jak: rolnictwo, wypas i tradycyjne rzemiosło. Wzrosło też zapotrzebowanie na skorzystanie z bogactwa terenów zadrzewionych, gdyż pojawiło się wiele rynków na drzewo i węgiel drzewny oraz szlaków handlowych zarówno wewnętrznych (krajowych), jak i zewnętrznych (zagranicznych, zwłaszcza do pobliskiego Czadu). Zaczęli przybywać do Darfuru przedsiębiorcy znad Sudanu Nilowego. Wielu z nich osiadło tu na stałe i stali się częścią społeczności darfurskiej, a inni wrócili po krótszym lub dłuższym okresie. Jeszcze inni podróżują stale w obie strony w celu sprowadzania towarów do i z Darfuru.

4. Tło konfliktu w Darfurze, jego wpływ na gospodarkę i źródła utrzymania według badań własnych

Przed konfliktem gospodarka w Darfurze była oparta na trzech filarach: handlu zbożem (głównie proso i sorgo), uprawie i ogrodnictwie (pomidory, cebula, bakłażany, okra) oraz handlu zwierzętami (kozy, owce, krowy, wielbłądy). Wcześniej dochody Darfuru pochodziły także z wymiany zagranicznej. Sprzedaż mięsa i skór zwierząt dawał Sudanowi 20% krajowych dewiz przed odkryciem ropy, a ponad 20% zwierząt pochodziło tylko z Darfuru z hodowli pasterskich. Od momentu konfliktu handel zagraniczny produktami zwierzęcymi upadł prawie całkowicie, przenosząc się w całości na rynki lokalne. Produkcja zbóż również upadła, a obecny rynek jest podtrzymywany tylko przez handel produktami pochodzącymi z pomocy żywnościowej z zagranicy. Wcześniejszy handel regionalny oparty był na uzupełnianiu się i wymianie źródeł utrzymania rolników i pasterzy. Od 1970 roku zarówno pasterze, jak i rolnicy w obliczu długoletniej suszy stworzyli system współpracy pomiędzy sobą. Badania wykazały, że 92% spośród ankietowanych twierdzi,

że konflikt ma negatywny wpływ na ich dochody i możliwość utrzymania się, co jest przedstawione w tabeli 13.

Tabela 13. Wpływ konfliktu na dochody rolników

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Zauważalny wpływ	109	59.0	50.0
Brak wpływu	9	59.0	-50.0
Suma	118		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Region znalazł się pod ogromną presją. Niektóre grupy pasterkie zareagowały dywersyfikacją swych działań gospodarczych, podejmując się niektórych upraw. Niektóre grupy plemienne miały dostęp do bardzo żyznych ziem uprawnych, inne zaś, zwłaszcza te, które miały swoje pastwiska daleko na północy, zostały ich w sytuacji posuchy pozbawione i zmuszone do migracji na południe w poszukiwaniu gruntów uprawnych. Pomimo wcześniejszych konfliktów pomiędzy grupami Zaghawa i północnymi Rezeigat sytuacja ekologiczna doprowadziła do tego, że obie grupy przenieśli się na południe. W tym samym czasie hodowlę rozszerzono poprzez tradycyjny wypas w centralnym pasie Darfuru. W wyniku tego Arabowie zostali ograniczeni z obu stron. Po pierwsze stracili pastwiska na północy, a po drugie poprzez zwiększenie areałów upraw w środkowym rejonie ograniczono ich dostęp do pastwisk od strony południa. Do tych zmian należy dodać również brak działań ze strony władz centralnych celem dywersyfikacji działań wobec Arabów. Proces ten przebiegał w nieco odmienny sposób na południu i na zachodzie Darfuru, ale jego istota była taka sama – wzajemna presja środowiskowa, zaogniający się problem praw własności do ziemi, a właściwie

jej użytkowania, co zaczęło prowadzić do konkurencji między różnymi systemami gospodarowania, między rolnikami a hodowcami przede wszystkim wielbłądów. Miało to negatywny wpływ na rozwój gospodarczy i potęgowało dalszy konflikt w regionie. W tej sytuacji im więcej zmarginalizowanych grup pozostawało bez dostępu do gruntów uprawnych i pastwisk oraz edukacji, tym bardziej warunki sprzyjały powstawaniu napięć i grup rebelianckich, z drugiej strony zaś motywacji do zwalczania partyzantów, a ostatecznie do wojny domowej i porażek dotychczasowych rozmów pokojowych (tabela 14).

Tabela 14. Wpływ konfliktu na poszczególne dziedziny gospodarki

Dziedziny gospodarki	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Rolnictwo	26	6.9	19.1
Pasterstwo	5	6.9	-1.9
Pozostałe dziedziny	3	6.9	-3.9
Handel	15	6.9	8.1
Pozostałe	3	6.9	-3.9
Rolnictwo – pasterstwo – handel	8	6.9	1.1
Rolnictwo – handel	3	6.9	-3.9
Wszystko	23	6.9	16.1
Pracownicy rolni	2	6.9	-4.9
Rolnictwo – pasterstwo	3	6.9	-3.9
Pracownicy rolni i pastwisk	3	6.9	-3.9
Pracownicy handlu	1	6.9	-5.9
Pozostali pracownicy pastwisk	1	6.9	-5.9
Pracownicy rolni i handlu	5	6.9	-1.9
Pastwiska i handel	2	6.9	-4.9
Suma	103		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

W trakcie wojny domowej w Darfurze nastąpiła utrata oraz upadek lokalnych rynków dla kupujących i sprzedających zwierzęta i zboża. Pierwotne rynki wiejskie stanowiły podstawę handlu w Darfurze, zwłaszcza wymiana produkcji rolniczej i pasterskiej, a zakupione towary pośrednicy wprowadzali na szerszy rynek. Tak szerokie załamanie rolnictwa i lokalnych rynków zbóż, na których obecnie opiera się handel ziarnem, zmusiło do masowego przemieszczania się grup różnych źródeł utrzymania (tabela 15).

Tabela 15. Wpływ konfliktu na handel

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Zauważalny wpływ	113	58.0	55.0
Brak wpływu	3	58.0	-55.0
Suma	116		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

W czasie wojny nastąpiło zamknięcie głównych transsaharyjskich szlaków handlowych do Libii i Egiptu dla eksportu i importu zwierząt, żywności i surowców spożywczych. Widoczny był wzrost cen na rynku podstawowym z powodu narastającej niepewności i ograniczonego transportu. Wyjątek stanowiły produkty zbożowe i mięsne, które produkowano na miejscu, ale pozostałe towary znacznie podrożały.

Wcześniej, przed wybuchem konfliktu zbrojnego, Darfur posiadał tradycję migracji zarobkowej i przepływu pieniądza przez Libię i Egipt oraz inne kraje arabskie, które w wyniku konfliktu zaprzęstały wymiany handlowej lub w znacznym stopniu ją ograniczyły. Błoka-da dróg migracji w wyniku niepewności co do możliwości uprawy ziemi spowodowała ograniczony dostęp do produktów pochodzenia rolniczego w miastach, a tym samym zamknięcie się gospodarstw w kręgu produkcji wyłącznie na własny użytek oraz wzrost zacho-

rowalności zwierzyny. Migracja zwierząt przy hodowli pasterskiej stanowi podstawowy element utrzymania systemu hodowli i produkcji. Ograniczając tę możliwość, doprowadzono do upadku niemalże całego systemu chowu zwierząt i produkcji pasterskiej.

Konflikt w Darfurze, oprócz pogorszenia warunków życia, zniszczenia domów i zwierząt gospodarskich oraz zabójstw i gwałtów niewinnych cywilów, miał również znaczący wpływ na kulturę. Zrozumienie kultury Darfuru jest kluczowym elementem do zrozumienia ludzi i konfliktu. Badania pokazują, że aż 104 na 115 ankietowanych osób zdecydowanie uważa, że konflikt miał duży wpływ na ich kulturę (tabela 16).

Tabela 16. Występowanie efektów kultury napływowej

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Widoczny efekt	104	57.5	46.5
Brak efektu	11	57.5	-46.5
Suma	115		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Przedstawiciele i eksperci wspólnoty międzynarodowej opisują zagadnienie kultury napływowej wyłącznie w kontekście zaspokajania potrzeb życiowych wewnętrznych przesiedleńców i uchodźców, pomijając wpływ tej sytuacji na inne grupy zaangażowane w handel. Jednoznacznie przedstawia to brak zrozumienia dla złożoności problemu gospodarki Darfuru. Zrozumienie wspomnianych wyżej powiązań pomiędzy gospodarką, utrzymaniem, zarządzaniem oraz dynamiką konfliktu są kluczowe dla zapewnienia wsparcia i planowanej pomocy humanitarnej. Ważne jest to również w aspekcie obiektywnego informowania społeczności międzynarodowej dla zapewnienia lokalnych procesów pokojowych, planowania odbudowy i dalszego rozwoju (tabela 17).

Tabela 17. Wpływ organizacji pozarządowych na zaprowadzenie pokoju

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Silny	44	39.3	4.7
Średni	65	39.3	25.7
Brak	9	39.3	-30.3
Suma	118		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Szacuje się, że 46,5% ludności znajduje się obecnie poniżej granicy ubóstwa oraz przewiduje się, że zjawisko to występuje dwukrotnie częściej na wsi niż w mieście. Ocenia się też, że w Char-tumie ubóstwem dotknięte jest tylko ok. 25% populacji, podczas gdy w regionie Darfuru jest to ponad dwie trzecie²⁹. Zdecydowana większość tych, którzy uczestniczyli w badaniu, odpowiedziała, że wojna miała wpływ na funkcjonowanie ubogich rodzin. Spośród 118 aż 115 respondentów odpowiedziało „tak” na to pytanie, co stanowi ok. 97% ogółu badanych (tabela 18).

Tabela 18. Wpływ konfliktu na życie ubogich rodzin

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Tak	115	59.0	56.0
Nie	3	59.0	-56.0
Suma	118		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

W warunkach konfliktu nawet te rodziny, które mieszkają w sto-sunkowo bezpiecznych miastach, mogą zdecydować się na przepro-

²⁹ National Household Survey: Badanie przeprowadzone przez GUS Republiki Sudanu, w okresie od maja do czerwca 2009 r., aby ocenić aktualny poziom życia ludności.

wadzkę własnych członków rodziny do innych miejsc, aby uniknąć kontroli aparatu bezpieczeństwa państwa autorytarnego. Dochodzi do tego szczególnie w przypadku, gdy pojawia się podejrzenie przyłączenia się któregoś z członków rodziny do ruchów zbrojnych lub grup, których interesy są przeciwstawne interesom grup rządzących³⁰. W konsekwencji brak bezpieczeństwa może być jednym z elementów konfliktu, który ma wpływ na rodzinne relacje. Podczas badań 112 ze 118 zapytanych odpowiedziało twierdząco (tabela 19).

Tabela 19. Wpływ konfliktu na rodzinne relacje

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Tak	112	59.0	53.0
Nie	6	59.0	-53.0
Suma	118		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011, Kwestionariusz Badań Terenowych Ludności Darfuru.

Stopień, w jakim miało miejsce pokojowe współistnienie w przeszłości i mechanizmy, które zostały wykorzystane do ułatwienia współistnienia, różnią się w zależności od miejsca. Ludność wiejska rolnicza i arabska (nomadyczna) miały harmonijnie ułożone kontakty aż do rozpoczęcia konfliktu. Były liczne związki małżeńskie między różnymi grupami etnicznymi i plemionami, a ludzie zapraszali się wzajemnie na uroczystości weselne³¹.

W tabeli 20 pokazano liczebność związków małżeńskich międzyplemiennych i międzyetnicznych.

³⁰ A. Branch, *Gulu Town in war... and peace? Displacement, humanitarianism and post-war crisis*, Crisis States Working Paper 36 (Series 2), London 2008; zob. J. Beall, T. Goodfellow, D. Rodgers, *Cities, conflict and state fragility*, Crisis States Working Paper 85 (Series 2), London 2011.

³¹ S. Jaspars, S. O'Callaghan, *Challenging choices: Protection and livelihoods in Darfur*, HPG Working Paper, December 2008.

Tabela 20. Związki małżeńskie międzyplemienne i międzyetniczne

	Liczebność zbadana	Liczebność oczekiwana	Różnica
Tak	76	51.0	25.0
Nie	26	51.0	-25.0
Suma	102		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w trzech wioskach w północnym Darfurze, listopad 2011.

Według badań, które zostały przeprowadzone przez autora, aż 75% ankietowanych uważa, że konflikt miał wpływ na zmniejszenie się gotowości do zawierania związków małżeńskich pomiędzy osobami pochodzącymi z różnych plemion. Widać zatem, iż konflikt przyniósł skutki w wielu aspektach życia społecznego.

5. Strategie na rzecz ożywienia gospodarczego i pokoju w Darfurze

Konkurencyjne źródła utrzymania w przypadku braku dobrego zarządzania doprowadziły ostatecznie do niszczycielskiego konfliktu wokół dostępu do zasobów naturalnych. Brak kompleksowej analizy źródeł utrzymania przed przystąpieniem do rozmów pokojowych i pomocy humanitarnej pogłębiają tylko ryzyko konfliktu w Darfurze. Analiza źródeł utrzymania jest niezbędna, aby mieć pewność, że środki te są lokowane we właściwe miejsca, w zależności od potrzeb grup konkurujących o te same zasoby. Chodzi o zapewnienie obiektywnej pomocy humanitarnej, wykazanie odpowiedzialności w planowaniu, w celu doprowadzenia do ożywienia gospodarczego i stymulowania rozwoju. Do tej pory wsparcie faworyzowało pewne grupy, przy jednoczesnym marginalizowaniu innych. Na podstawie intensywnych badań terenowych i konsultacji, powstała teoria wyjaśniająca tło powstawania konfliktu w Darfurze, która określa także sposoby jego rozwiązywania.

Arabowie (głównie Abbala, pasterze wielbłądów) znaleźli się w sytuacji społecznej i gospodarczej marginalizacji w wyniku niskiego poziomu praktycznych umiejętności przydatnych we współczesnym świecie i niskiego poziomu ogólnej edukacji oraz ograniczeń w dostępie do służby zdrowia i innych usług publicznych. Konkurencja pomiędzy rolnikami i pasterzami zwiększyła się w ciągu ostatnich trzydziestu lat i wzmocniła presję na plemienne mechanizmy integracyjne i pojednawcze, które mogą być utrwalane w obliczu ingerencji rządu. Arabowie byli bardzo podatni na manipulacje rządowe w zamian za obietnice darowizn ziemskich lub innych wynagrodzeń. Ich wyłączenie z szerszego procesu pokojowego zwiększało poczucie marginalizacji i braku wsparcia³².

Nieświadoma społeczność międzynarodowa wyklucza tę grupę z procesu pokojowego, co zagraża dalszym działaniom pomocowym i samo w sobie ma ogromny wpływ na bezpieczeństwo. W chwili, gdy sytuacja ta została zauważona i uznana przez obserwatorów międzynarodowych na ziemiach Darfuru, okazuje się, że grupy te są coraz trudniejsze do opanowania i zaspokojenia ich potrzeb w celu wyrównania poziomu ich rozwoju.

W lipcu 2007 roku ponad 180 lokalnych i międzynarodowych podmiotów zebrało się w celu opracowania wspólnego porozumienia i wznowienia działań pokojowych oraz poprawy życia codziennego i gospodarki w Darfurze. Na podstawie tego opracowano bardziej strategiczne podejście do wspólnej pracy. Działania te zostały wsparte przez mały zespół z Uniwersytetu z Tufts, który został zaangażowany w analizę podstawowych potrzeb miejscowych populacji począwszy od 2004 roku. Wyniki ich pracy były spójne dla poszczególnych regionów i odzwierciedlały wcześniej-

³² H. Young, A. Osman, R. Dale, *Strategies for economic recovery and peace in Darfur*; Why a wider livelihoods approach is imperative and inclusion of the Abbala (camel herding) Arabs is a priority, Feinstein International Center, lipiec 2007 r.

szą analizę źródeł dokonaną przez Tufts i pozostałych analityków. Opracowano listę następujących rekomendacji³³.

1. Postuluje się eliminowanie braku spójności przepływu informacji o procesach politycznych i wspieranie pomocy humanitarnej i rozwoju. Proponuje się wspieranie kompleksowego zarządzania zasobami naturalnymi, aby zapewnić bardziej strategiczne i spójne podejście do źródeł utrzymania. Analiza ta prowadzić ma do szerszego zakresu wsparcia dla konkretnego działania ukierunkowanego na wzmocnienie aktywów gospodarstw domowych, a także dla wsparcia dalszych procesów politycznych i instytucji. W ramach powyższej analizy wpływu konfliktu na rynek, handel i lokalną gospodarkę, łatwiej będzie zrozumieć, gdzie jest źródło problemu, porażek i sukcesów oraz opracować strategię promowania równego dostępu do rynków i poprawy warunków dla kupujących i sprzedających.

2. Podkreśla się konieczność precyzyjnego określenia powodów wykluczenia i marginalizowania poszczególnych grup oraz określenia priorytetów udzielania pomocy humanitarnej dla zaspokojenia potrzeb plemion arabskich. Potrzeby te różnią się od potrzeb przesiedleńców, a muszą być rozpatrywane w kontekście długoterminowych procesów integracyjnych. Skrupulatna ocena będzie zobowiązywała do zapewnienia każdej akcji humanitarnej bezstronności i nie przyczyniania się do lokalnych konfliktów. Konieczna będzie także identyfikacja zaangażowanych stron w rządzie Sudanu i partnerstwo w procesie polityki zagadnień partnerskich w Darfurze, w celu wprowadzenia pozytywnych zmian politycznych. Powinno to obejmować uczestnictwo społeczności lokalnej w odrębnych akcjach humanitarnych, co opisano powyżej. Zmiany w polityce partnerskiej w danym regionie powinny zostać sporządzone na podstawie doświadczeń Unii Afrykańskiej. W ramach trwających procesów pokojowych powinno się także propagować

³³ Tamże, s. 4.

wspólne zrozumienie omawianych działań i presji wywieranych na grupy arabskie, zaniechania marginalizacji społecznej i gospodarczej w oparciu o ich obecną sytuację. Cel ten powinien być osiągnięty poprzez proces uczestnictwa w propagowaniu dialogu i identyfikacji potrzeb i źródeł dochodu.

3. Należy zapewnić także płynność akcji humanitarnych, bliskość między konkurencyjnymi źródłami dochodu i utrzymanie jawności procesów humanitarnych, czyli bezstronność, neutralność i niezależność. Wzmocnienie strategicznej koordynacji przywództwa i koordynacja źródeł utrzymania musi być ustabilizowana w ramach obecnych struktur ONZ, np. przez rozszerzenie prac istniejących grup roboczych, obejmowanie szerszego zakresu źródeł utrzymania, podejmowanie inicjatyw sektorowych poprzez promowanie konkretnych grup tematycznych. Choć ONZ ds. Wyżywienia i Rolnictwa (*Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO*)³⁴ odgrywa wiodącą rolę w koordynacji, musi zostać rozszerzone o inne agencje, jak Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej. Konieczne jest ponadto, zdaniem międzynarodowych obserwatorów, promowanie zrównoważonych metod gospodarowania zasobami. Zrównoważone zarządzanie musi być ściśle zintegrowane z programem źródeł utrzymania, a zwiększenie wsparcia humanitarnego ukierunkowane na ochronę i utrzymanie zasobów naturalnych. To wymaga wzrostu świadomości, oceny skutków i odpowiedniego działania w celu zgłaszania negatywnych skutków³⁵.

³⁴ Organizacja wyspecjalizowana ONZ utworzona z inicjatywy 44 państw koalicji antyhitlerowskiej uczestniczących w konferencji poświęconej problemom rolnictwa i wyżywienia, która odbyła się w maju 1943 roku w Hot Springs. Konferencja powołała do życia komisję, której celem było opracowanie projektu umowy założycielskiej FAO. Siedzibą FAO jest Rzym. Za: *A short history of FAO*, <http://www.fao.org/about/en/>, [28.03.2015].

³⁵ H. Young, A. Osman, R. Dale, *Strategies for economic recovery and peace in Darfur*, dz. cyt., s. 5.

4. Podkreśla się także, że należy mieć na uwadze uprzywilejowane budowanie wpływów lokalnych podmiotów, w tym międzynarodowe organizacje pozarządowe, komitety programowe i krajowe dla pracowników. Trzeba promować rozwój potencjału lokalnego, instytucji oraz zasobów ludzkich, które muszą być priorytetem, biorąc pod uwagę nieprzewidywalne przyszłe zapotrzebowanie lokalnej ludności. Wśród metod pracy muszą być promowane dialog i silniejsze partnerstwo między sąsiadującymi grupami. Tworzenie organizacji społecznych i komitetów programowych powinno być szeroko zakrojone i nie ograniczone do specyficznych działań projektowych.

Kryzys w Darfurze jest wynikiem marginalizacji peryferyjnej z punktu widzenia Chartumu prowincji pod względem politycznym i ekonomicznym w wielu obszarach i sektorach. Dialog ukierunkowany na przyjęcie pokojowych rozwiązań nie jest wystarczającym rozwiązaniem, gdyż przyczyny konfliktu nie mogą być w ten sposób usunięte. Konieczne są działania o charakterze politycznym mające na celu usunięcie prawdziwych korzeni konfliktu.

Rozwiązanie pokojowe z realną szansą powodzenia wymaga:

- przyjęcia i przestrzegania zasady demokratycznej transformacji na poziomie krajowym i regionalnym, z poszanowaniem praw człowieka, gwarantowanymi przez konstytucję obejmującą prawa i wolności obywatelskie, delegowanie uprawnień, niezależne sądownictwo, zakaz dyskryminacji ze względu na rasę, religię, płeć, czy kulturę, oraz niewykorzystywanie religii w polityce;
- równego udziału na wszystkich szczeblach administracji rządowej, zobowiązania do wprowadzenia zasady decentralizacji i rządu federalnego z podziałem władzy pomiędzy centrum i regiony;
- sprawiedliwego podziału bogactwa pomiędzy centrum i regiony w celu osiągnięcia zrównoważonego i trwałego rozwoju;
- przyjęcia zasad odnoszących się do własności ziemi w Darfurze w oparciu o prawa różnych pokoleń, biorąc pod uwagę dobro wspólne w tym regionie;

- szerzenia zasady pojednania i zgodnego, harmonijnego współistnienia między plemionami w Darfurze, mającej na celu ochronę czynnika społecznego.

Działania zmierzające do zakończenia wojny w Darfurze muszą zacząć się od położenia kresu aktom prowadzenia wojny. Prawdziwy rozejm, nadzorowany przez afrykańskie siły rozszerzonej Unii i ONZ, dobrze wyposażone i obsługiwane, musi być przestrzegany, konieczne jest natychmiastowe i rozbrojenie milicji Dżandawid. Należy rozpocząć dialog w celu osiągnięcia sprawiedliwego rozwiązania opartego na zasadach wymienionych powyżej. Nie wydaje się, aby jedyną drogą było odbudowywanie zniszczonych wsi i zapewnienie powrotu do nich ich pierwotnych mieszkańców. Warto też postawić na budowę nowoczesnych miast według aktualnych standardów.

Kryzys w Darfurze wywodzi się także z braku praworządnych elit państwowych, które nie są skupione jedynie na walce o władzę. Tymczasem władza korzystając z bezkarności wdraża ludobójcze kampanie przeciwko obywatelom, pogłębia zróżnicowanie gospodarcze, kontynuuje działania dyskryminujące środowiska, powodujące marginalizację i nierówności. To właśnie było zawsze przyczyną sporów pomiędzy elitarną władzą a tymi ugrupowaniami, które pragną równości w Sudanie. Eksploatacja regionów peryferyjnych Sudanu spowodowała zubożenie tamtejszych populacji, podczas gdy bogactwo i władza zostały skumulowane w rękach wybranych nielicznych w Chartumie. Reżim religijno-fundamentalistyczny, łączący władzę państwową z religią powoduje dyskryminację jednym, a faworyzowanie innych grup, nierówny dostęp do władzy i niesprawiedliwy podział majątku narodowego. Przemoc strukturalna i ekonomiczna stosowana przez władzę, w postaci dyskryminacji i marginalizacji społeczeństw, osiągnęła „punkt krytyczny” i w ten sposób brak równowagi i walka o władzę w Chartumie doprowadziły do krwawego kryzysu.

ZAKOŃCZENIE

Wiadomo, że wojny nigdy nie kończą się tak szybko, jak się zaczynają, a zwłaszcza wojny domowe, gdzie strony konfliktu i ich interesy nakładają się na siebie i nie są do końca jasno określone. Tak jest i w tym przypadku. Konflikt w Darfurze trwa w dalszym ciągu, choć niektóre wydarzenia, które zaszły, spowodowały zmianę sytuacji politycznej i militarnej w tym regionie.

Proces badawczy został zakończony w roku 2015, co sprawia, że tytułem uzupełnienia chronologicznego warto zasygnalizować także niektóre z najbardziej istotnych wydarzeń, które nastąpiły w przedziale czasowym nie objętym analizą, czyli od 2011 roku. Przede wszystkim pod koniec 2011 roku nastąpił upadek reżimu pułkownika Muammara Kaddafiego w Libii, jak wiadomo głównego protektora ruchów rebelianckich w Darfurze, a zwłaszcza Ruchu Sprawiedliwości i Równości, mającego największy wpływ na bieg wydarzeń w tym regionie. Po jego śmierci szef Ruchu Sprawiedliwości i Równości Chalil Ibrahim w dniu 22 grudnia 2011 roku uciekł z Libii. Rząd sudański z pomocą libijskich rebeliantów doprowadził jednak do jego zgładzenia. W ten sposób JEM utracił silnego i charyzmatycznego lidera, co miało znaczący wpływ na morale jego bojowników. Wiązało się to z faktem, że Czad wszedł w dialog z rządem Sudanu, który obiecał nie wspierać buntowników przeciwko rządowi Idrissa Deby w Czadzie.

Wcześniej, 11 listopada 2011 roku, przedstawiciele czterech zbrojnych ugrupowań opozycyjnych Ruch Sprawiedliwości i Równości, Ruch Wyzwolenia Sudanu, Ruch Wyzwolenia Sudanu-Frakcja Abdela Waheda, Ruch Ludowego Wyzwolenia Sudanu

Północnego w mieście Kauda w Górach Nubijskich) zjednoczyli się w ramach Sojuszu Rewolucyjnego Frontu Sudanu. Dwa z tych ruchów były stroną porozumienia pokojowego podpisanego z rządem sudańskim. Pierwszy z nich to Ruch Ludowy kierowany przez Malika Agara, gubernatora Regionu Nilu Błękitnego, usuniętego przez prezydenta Omara Al-Baszira ze stanowiska po wybuchu walk między jego siłami i armią sudańską, a drugi to Ruch Wyzwolenia Sudanu prowadzony przez Mani Arko Minawi, byłego asystenta prezydenta Sudanu. Nowo powstałe ugrupowanie (Sojusz Rewolucyjnego Frontu Sudanu) wystosowało deklarację, która głosiła, że jego głównym celem jest „obalenie wszelkimi środkami rządzącej ekipy Kongresu Narodowego i restrukturyzacja państwa, zgodnie z nową konstytucją”. Głoszono hasła: Sudan demokratyczny, decentralizacja, liberalizm, zjednoczenie na zasadzie dobrowolności.

W styczniu 2012 roku uwaga polityków w Sudanie skupiła się na małżeństwie prezydenta Czadu Idrissa Deby z córką przywódcy milicji džandżawidów Musy Hilala (będącego na liście Międzynarodowego Trybunału Karnego), wspieranej przez rząd Sudanu podczas wojny w Darfurze. Wiele środowisk w Darfurze uznało to małżeństwo za rodzaj przymierza pomiędzy al-Baszirem i Debig. Niektóre źródła mówią nawet, że prezydent Czadu, który należy do grupy etnicznej Zaghawa (czyli tej samej, do której należał Chalil Ibrahim), ma prawdopodobnie coś wspólnego z jego zabójstwem. Stąd wielu Sudańczyków odbiera to małżeństwo jako „małżeństwo rekompensujące” morderstwo przywódcy Ruchu Sprawiedliwości i Równości, zwłaszcza że powszechnie było wiadome, iż Deby był za usunięciem Khalila z Czadu. Ruch Sprawiedliwości i Równości oskarżył nawet państwa regionalne o zabicie ich lidera. Oficjalni obserwatorzy międzynarodowi odrzucili jednak tę skargę, nie uznając tego małżeństwa za wydarzenie polityczne. Także sam Musa Hilal w jednym z wywiadów prasowych zdecydowanie

odpierał zarzut wiązania małżeństwa jego córki z jakimkolwiek porozumieniami między reżimami w Sudanie i Czadzie.

W 2013 roku Biuro ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej ogłosiło w swoim raporcie, że liczba wewnętrznie przesiedlonych w Darfurze do maja 2013 roku wyniosła 300 tysięcy osób, natomiast całkowita ich liczba w roku 2013 wyniosła już około pół miliona osób, czyli więcej niż w ciągu poprzedzających dwóch lat. Ogólnie rzecz biorąc w rezultacie konfliktu, który rozpoczął się w 2003 roku, ponad dwa miliony osób mieszka obecnie w obozach dla uchodźców.

W lutym 2014 roku w Addis Abebie, pod przewodnictwem byłego prezydenta RPA Thabo Mbeki, rozpoczęły się negocjacje rządu sudańskiego z ugrupowaniami zbrojnymi z Darfuru. Ruch Wyzwolenia Sudanu kierowany przez Mani Arko Minawi i Ruch Sprawiedliwości i Równości na czele z Dżibrilem Ibrahimem zgłosiły jednak sprzeciw, wskazując na „powtarzające się błędy” w odniesieniu do poprzednich dwustronnych porozumień pokojowych, podpisanych przez niektóre ugrupowania Darfuru z rządem w Chartumie, takich jak dokument z Doha. Podkreślili, że rozwiązanie dla kryzysu w Darfurze i w innych regionach powinno powstać na szczeblu krajowym. Natomiast delegacja rządowa pod przewodnictwem Amina Hassana Omara uważała, że dokument z Doha na rzecz pokoju w Darfurze stanowić będzie jedynie przedmiot negocjacji. Sesje mediacyjne, po kilku próbach podjętych przez Mbekiego, doprowadziły do uzgodnienia poglądów między obiema stronami.

W czerwcu 2014 roku Sudański Front Rewolucyjny kierowany przez Malika Agaar podpisał z liderem Partii Umma Sadiqiem Al-Mahdim Deklarację Paryską, w celu zjednoczenia sił opozycji, zatrzymania wojny i budowania państwa obywatelskiego. Był to pierwszy tego rodzaju dokument pomiędzy dwoma stronami, w którym podkreślono, że wojna domowa w Sudanie to ostatecz-

ność. Ogłoszono, że Front Rewolucyjny, który walczy w Darfurze i prowincjach Błękitnego Nilu i Kordofanie Południowym, podpisze rozejm. Obie strony zgodziły się na podjęcie nowych wspólnych działań między wszystkimi siłami politycznymi. Podkreślono także potrzebę zawarcia umowy regionalnej i międzynarodowej.

W czerwcu 2015 roku podjęto próbę aresztowania Omara Hasana al-Baszira, na którym ciąży od 2009 roku zarzut zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, podczas jego wizyty w RPA, na szczycie Unii Afrykańskiej w Johannesburgu. Pomimo decyzji Sądu Najwyższego RPA o zakazie opuszczania tego kraju Al-Baszir jednak z niego wyjechał, prawdopodobnie za wiedzą władz RPA.

Prowadzone badania pozwalają stwierdzić, że sytuacji w Darfurze nie poprawia ogólnie zły stan gospodarki panujący w całym kraju od czasu secesji Sudanu Południowego. Gospodarka kraju była do tego czasu uzależniona od ropy naftowej, a tracąc główne jej źródła, znalazła się na skraju upadku. Pomimo funkcjonowania w dalszym ciągu ropociągu zgodnie z umową w Chartumie, fakt istnienia ugrupowań zbrojnych w Darfurze i Kordofanie Południowym osłabia państwo. Region Darfuru, żyjący w niepokoju od kilkudziesięciu lat, obecnie stoi przed ryzykiem kolejnej, nowej wojny, która w zasadzie nawet już się rozpoczęła, co potwierdzają niezależni obserwatorzy.

Z punktu widzenia niniejszej rozprawy wydarzenia te nie wnoszą jednak już nic nowego do odpowiedzi na zasadnicze pytanie o przyczyny tego konfliktu. Odpowiedź na to pytanie jest zgodna z przyjętymi na wstępie założeniami, że wiodącymi uwarunkowaniami konfliktu w Darfurze są aspekty ekonomiczne w połączeniu z ekologicznymi, a dopiero w dalszej kolejności uwarunkowania polityczne, społeczne i etniczne.

Konflikt zbrojny w Darfurze można porównać do trzeciej zasady dynamiki Newtona, która mówi, że akcja wywołuje reakcję.

Kryzys środowiskowy, lata zaniedbań i marginalizacji tej prowincji przez rząd centralny, a z drugiej strony kolejne nieudolne próby podporządkowania sobie Darfuru przez Chartum, odbierane były przez Darfurczyków jako głęboka niesprawiedliwość oraz atak i pogwałcenie ich praw, co w efekcie wywoływało reakcję i obronę autonomii swojego regionu. Regionu mającego w dodatku własne, pamiętane dotąd, tradycje państwowości.

Przez ostatnie dziesiątki lat w mieszkańcach tego regionu Sudanu narastało niezadowolenie i nienawiść wobec nilocentrycznej polityki, zarówno wśród miejscowych plemion nomadów arabskich, jak i miejscowych nigryckich rolników. Złość mieszała się z bezradnością i świadomością wyalienowania. Dla Darfurczyków dysponujących ograniczonym dostępem do ziemi i źródeł wody była to sytuacja, która nie tylko utrudniała im życie, ale wywoływała bunt przeciwko takim warunkom i takiemu traktowaniu. Pozostawieni sami sobie, Darfurczycy nie zgadzali się na egzystowanie w tym upośledzonym gospodarczo regionie.

Konflikt w Darfurze to wojna wyjątkowo okrutna. Jak każda wojna domowa na świecie to wojna bratobójcza, gdyż, jak zostało to już podkreślone, określenie Arab i Afrykanin (biały i czarny), to określenia względne i symboliczne, po części wywodzące się z kolonialnych narracji. Nie ma tu ostro przebiegających granic między tymi grupami. W praktyce jedni mogą być drugimi, ale wszyscy są na pewno Darfurczykami, a w szerszym sensie również Sudańczykami.

Z powodu tej wojny cierpią wszyscy, żołnierze i ludność cywilna. Walczący po wszystkich stronach konfliktu nie oszczędzają nikogo i nie liczą się z nikim. Głównymi ofiarami są kobiety i dzieci oraz mieszkańcy obozów dla uchodźców, które nie zapewniają im bezpieczeństwa. Bojówki rządowe i pospolici bandyci nadal bezprawnie napadają i gwałcą uchodźców na terenach, na których powinni być chronieni.

Społeczność międzynarodowa w okresie ostatnich lat stale podejmowała działania zmierzające do położenia kresu krwawemu konfliktowi, jednakże próby osiągnięcia trwałego porozumienia były i są utrudnione z uwagi na głębokie podziały panujące wśród różnych stron zaangażowanych w ten konflikt. Wielu obserwatorów zagranicznych przygląda się tej sytuacji, ale niewielu stara się dotrzeć do sedna tego konfliktu. Wiele organizacji reaguje schematycznie, jak przy wszystkich innych tradycyjnych walkach zbrojnych. Tymczasem w przypadku tej wojny ta schematyczność nie pomaga, lecz wprost przeciwnie, pogłębia problem. Tylko nieliczni mają świadomość, że kluczem i warunkiem do powstrzymania tych okrutnych walk jest odnalezienie kluczowych przyczyn tego konfliktu.

Analizy wskazujące na mnogość czynników, które mogły się do wybuchu danego konfliktu przyczynić, mają oczywiście swoje zalety. Autor starał się w tej rozprawie również je zauważać i brać pod uwagę. Z drugiej jednak strony, takie podejście może mieć negatywne skutki z punktu widzenia efektywności procesu pokojowego, ponieważ w praktyce politycznych negocjacji i tak bardzo często wyróżnia się jeden z nich, czyli np. czynnik etniczny, jak w przypadku Darfuru. Tak się składa, że akurat ten czynnik w sprawie Darfuru jest bardzo często podnoszony, co sprawia, że prowadzi to do złej oceny sytuacji i w efekcie uniemożliwia rozwiązanie problemu.

Tymczasem, zdaniem autora tej pracy, nie tyle czynnik etniczny jest tu kluczowy, ile to, co Paul Williams nazywa źle przeprowadzoną lub niedokończoną dekolonizacją¹, co ma związek z czynnikiem etycznym w tym sensie, że Darfur był w okresie przed kolonialnym odrębnym państwem i został wbrew swej woli przyłączony do reszty Sudanu, w którym rządziły i rządzą przedstawiciele elit

¹ P.D. Williams, *War & conflict in Africa*, Cambridge 2011, s. 11.

wywodzących się z nad Nilu, potomkowie dawnego państwa Fundż, z którymi tenże Darfur zawsze rywalizował. Kluczową przyczyną konfliktu, wokół której powinny koncentrować się negocjacje pokojowe, jest jednak kwestia niesprawiedliwej alokacji zasobów dokonywanej przez rząd centralny w Chartumie, innymi słowy mówiąc preferowanie rozwoju nilocentrycznego, będącego przedłużeniem polityki gospodarczej jeszcze z okresu kondominium. To ta polityka doprowadziła do kryzysu gospodarczego, który stał się przyczyną protestów i żądań zmian wyjątkowo nieefektywnego ekonomicznie systemu politycznego. Konstatacje te nie są sprzeczne z ogólnym poglądem na przyczyny kryzysów w Afryce, że szukać ich należy w niewydolności afrykańskich rządów autorytarnych, opartych na biurokracji na wzór zachodni popełniających wiele błędów w swej polityce gospodarczej i społecznej².

Inny wniosek, który nasuwa się przy analizowaniu takiego konfliktu, jak wojna w Darfurze, to słabość międzynarodowego systemu bezpieczeństwa czy też niemożność jego zbudowania siłami tylko afrykańskimi (czego dowodzi próba podjęta przez Unię Afrykańską w Darfurze), z powodu finansowej słabości i wzajemnego skonfliktowania państw afrykańskich. Stąd zasadna jest konkluzja o konieczności wsparcia ich ze strony państw i organizacji zachodnich. Jednakże w tym przypadku należy zwrócić uwagę na fakt, iż zachodnie misje dyplomatyczne są zwykle spóźnione, stąd byłoby lepiej, aby pokojowe działania polityczne oddać jednak w ręce Afrykańczyków, a siłom zachodnim przeznaczyć zadania w ramach misji pomocowych.

Na koniec należy stwierdzić, że kluczową kwestią w zrozumieniu przyczyny konfliktu w Darfurze jest także zrozumienie słabości Sudanu. Słabości nie tyle wojskowej, co biurokratycznej i możliwości wpływania na swoje społeczeństwo przy pomocy systemu

² Tamże.

propagandowego i edukacyjnego. Władze Sudanu, podobnie jak wielu innych państw afrykańskich, nie potrafią sobie poradzić z konfliktem nawet o niewielkim zasięgu, gdyż szybko wykorzystany zostaje jego kontekst etniczny lub religijny, co prowadzi do jego eskalacji. Podkreślić jednak należy, że czynniki te pojawiają się dopiero w trakcie trwania konfliktu i nie one są jego przyczyną. To słabość rządu sudańskiego (będąca konsekwencją słabości ekonomicznej) prowadzi do zbyt pospiesznego stosowania represji, gdyż władze widzą w nich jedyną szansę utrzymania pokoju.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła niepublikowane

Badania sondażowe prowadzone przez autora przy pomocy kwestionariusza „Badania Terenowe Ludności w Darfurze”.

Rozmowa autora z dr. Hassanem Al-Turabim, uczonym i politykiem, odgrywającym także praktyczną rolę w tym konflikcie, przeprowadzona 5.11.2011 roku, w Chartumie w Sudanie (dr H. Al-Turabi zmarł w 2016 roku).

Rozmowa autora z zastępcą dyr. Fashirskiego Biura Sieci Wiejskiej, 15.11.2011 roku, w Północnym Darfurze.

Rozmowa autora z Hajdrem Ibrahimem, sudańskim badaczem i naukowcem, znawcą problematyki Sudanu, a w szczególności Darfuru i Sudanu Południowego 12.04.2014 roku w Londynie, w Wielkiej Brytanii.

Rozmowa autora z Mahmoudem Abbakerem Suleimanem, lekarzem, pisarzem i badaczem sytuacji w Darfurze, 4.09.2014 w Bedford w Wielkiej Brytanii.

Rozmowa autora z Ahmedem Ibrahimem Diraige, który stworzył (*Darfur Development Front, DDF*), 10.03.2012 roku, w Oksfordzie w Wielkiej Brytanii.

Wywiad przeprowadzony przez autora z Ahmedem Hussainem Adamem, sudańskim politykiem, byłym rzecznikiem darfurskiego Ruchu Sprawiedliwości i Równości, specjalistą akademickim w dziedzinie prawa międzynarodowego, 3.04.2012 w Londynie, w Wielkiej Brytanii.

Wywiad przeprowadzony przez autora z Ministrem Spraw Zagranicznych Sudanu Ibrahimem Ghandourem, 18.03.2016 roku, podczas jego oficjalnej wizyty w Warszawie, w Polsce.

2. Dokumenty

Decyzja Rady 2012/312/WPZiB z dnia 18 czerwca 2012 r. w sprawie misji Unii Europejskiej w dziedzinie WPBiO dotyczącej ochrony lotnictwa w Sudanie Południowym (EUAVSEC-South Sudan), Dz. U. L 158, 19.6.2012.

Porozumienie w sprawie humanitarnego zawieszenia broni w konflikcie w Darfurze. Podpisana w dniu 8 kwietnia 2004 roku w Ndżamenie, w Czadzie, między rządem Sudanu, SLM oraz JEM.

Porozumienie pokojowe w sprawie Darfuru z dnia 5 maja 2006 roku, znane jako Umowa z Abudży.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1556 z dnia 30 lipca 2004 roku.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1564 z dnia 18 września 2004 roku.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1590 z dnia 24 marca 2005 roku.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1672 z dnia 25 kwietnia 2006 roku.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1706 z dnia 31 sierpnia 2006 roku.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1881 z dnia 30 lipca 2009 roku.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1945 z dnia 14 października 2010 roku.

Umowa o warunkach powołania Komisji ds. zawieszenia broni i rozmieszczenia obserwatorów w Darfurze. Podpisana w dniu 28 maja

2004 roku w Addis Abebie w Etiopii między rządem Sudanu, SLM oraz JEM.

Umowa ramowa w celu rozwiązania konfliktu między rządem Sudanu (GOS) i Ruchem Wyzwolenia i Sprawiedliwości (LJM). Podpisanie umowy nastąpiło 18 marca 2006 roku, za pośrednictwem Kataru i mediacji AU-ONZ w ramach cyklu spotkań w Doha.

3. Monografie książkowe

Abdel Karim A., *Altawzeei alsukani wi Darfur wa Alsudan (Rozmieszczenie ludności w Darfurze i w Sudanie)*, Chartum 2006.

Abdelmagsud Z., *Albea wa Alinsaana (Człowiek i Środowisko)*, Alexandria 1997.

Abdel-Rahman A., *Hawl altagdum lmuhras biszaan alwdea alinsani fi farfur (O postępie w sprawie sytuacji humanitarnej w regionie Darfuru)*, tom 1, Kair 2006.

Abdul-Jalil M., *The dynamics of ethnic identification in Northern Darfur, in The Sudan ethnicity and national cohesion*, Bayreuth 1984.

Abu Elbasha M., *The tribal war in Darfur: A resources fight developed into ethnic and political conflict*, London 1993.

Abu Ziad A., *Darfur: nahr aldam wa naar algabael (Darfur: rzeka krwi i ognia plemion)*, Khartoum 2008.

Ahmed S., *Sudanese rural society: Its development and dynamism*, Khartoum 1982.

Ahmed A.M., *Rural production systems in the Sudan: A general perspective*, w: *Beyond conflict in the Horn*, ed. C. Doornbos, London 1992.

Al-Badawi S., *Alsiag aljigrafii li Darfur (Darfur; kontekst geograficzny)*, Kair 2005.

- Albatahani A., *Azmat al Hukm wi alsudan: Azmat himana am himanat azma? (Kryzys zarządzania w Sudanie: kryzys dominacji czy dominacja kryzysu?)*, Khartoum 2011.
- Albouhtri Z., *Musklat Darfur aljuzur altarikhyia – al-abaad al-igtimayia – al-tatawrat al-siysia (Problem Darfuru, historyczne korzenie, społeczne wymiary rozwoju sytuacji politycznej)*, Kair 2006.
- Al-Gasas M., *Altasahur: Tadahwor al-aradi fi al-manatik al-jafaa (Pustynienie: degradacja ziemi w suchych regionach)*, Kuwejt, 1999.
- Al-Shami S., *Alssudan dirasat jughrafia (Sudan badania geograficzne)*, Alexandria, 2002.
- Al-Shami S., *Dirasat fa jughrafiat alssudan almuasalat walttatawwur alaiqtisadaa fa alssudan (Badania geograficzne Sudanu – transport i rozwój gospodarczy w Sudanie)*, Kair 1959.
- Ali H., *Darfur's Political Economy: A quest for development*, New York 2015.
- Anderson J., Williams A., Head V., *Rzezie, masakry i zbrodnie wojenne od starożytności do współczesności*, Warszawa, 2009.
- Apsel J., *Darfur: Genocide before our eyes*, New York 2007.
- Bachler G., Spillmann K., *How to cope with environmental conflicts*, Zurych, 2011.
- Barbour K.M., *The Republic of the Sudan: A regional geography*, London 1964.
- Barszam N., *Al-Janjaweed Rusul Alsher wa Jund alshietan (Posłańcy zła i żołnierze szatana)*, Kair 2008.
- Beshir M., *The Southern Sudan from conflict to peace*, Khartoum 1975.
- Beshir M., *The Southern Sudan: Background to conflict*, Khartoum 1970.
- Bielawski J., *Mały słownik kultury świata arabskiego*, Warszawa 1971.
- Blaker L., *Heart of Darfur*, Stoughton 2008.

- Buchanan-Smith M., Mohammed M.I., *Regional policy food insecurity: The case of Darfur*, Khartoum 1991.
- Buzan B., *People, States and fear*, London 1983.
- Charlie W., Osman M., Ali E., *Construction on Expansive Soils in Sudan*, New York 1984.
- Cheadle D., Prendergast J., *Not on our watch: The mission to end genocide in Darfur and beyond*, New York 2007.
- Cockett R., *Sudan. Darfur and the failure of an African State*, Hampshire 2010.
- Crilly R., *Saving Darfur: Everyone's Favorite African War*, London 2010.
- Czapliński W., *Odpowiedzialność za naruszenia prawa międzynarodowego w związku z konfliktem zbrojnym*, Warszawa, 2009.
- Daly M.W., *Darfur's Sorrow: A History of destruction and genocide*, Cambridge, 2007.
- Djimeli T.A., *Darfur. Au-delà de la guerre*, Yaounde 2007.
- El-Bushra M., *Al-sraa ala almawareed: Abaadhi al almia wa aliglimyia wa almalyia (Konflikt o zasoby: globalne, regionalne i lokalne wymiary)*, Khartoum 2005.
- El Zain M., *The Origins of Current Conflicts: Rural Water Provision and the Reshaping of Human Settlements and Environmental Resources in Western Sudan*, Addis Ababa 2006.
- Fearon D., Laitin D., *Ethnicity, insurgency and civil war*, „American Political Science Review”, 97(2003), s. 75–90.
- Flint C., *Introduction to Geopolitics*, New York 2006.
- Flint J., *Beyond 'Janjaweed': Understanding the militias of Darfur*, Geneva 2009.
- Flint J., Waal de A., *Darfur: A short history of a long war*, London 2006.

- Hagar A., *Albud alsiasi li asraa algabali fi Darfur* (Polityczny wymiar plemiennego konfliktu w Darfurze), Khartoum 2005.
- Hari D., *Dans L'enfer du Darfour*, Paris 2008.
- Harir S., *Arab belt versus African belt: Ethnic-political conflict in Darfur and the regional cultural factors*, w: *Short-cut to decay: The case of the Sudan*, eds. S. Harir, T. Tvedt, London 1993.
- Harir S., *Militarization of conflict, displacement and the legitimacy of the state: A case from Darfur Western Sudan*, Bergen 1992.
- Harir S., *Racism in Islamic disguise? Retreating nationalism and up-surging ethnicity in Darfur Sudan*, Bergen 1993.
- Hassan S.M., Ray C.E., *Darfur and the crisis of governance in Sudan: A critical leader*, Ithaca 2009.
- Holstein-Beck M., *Konflikty*, Warszawa 1983.
- Houghton J., *Global Warming: The Complete Briefing*, Cambridge 2009.
- Ibrahim F.N., *Ecological imbalance in the Republic of the Sudan: With special reference to desertification in Darfur*, Bayreuth 1984.
- Johnson D.H., *The root causes of Sudan's civil wars*, Bloomington 2003.
- Kahn L., Alter J., *Darfur: Twenty years of war and genocide in Sudan*, New York 2008.
- Keen D., *Targeting emergency food aid: The Case of Darfur 1985*, w: S Maxwell, *To cure all hunger*, Exceter 1991.
- Kibeida G., *Background of the conflict*, w: *Darfur Report 2006*, Khartoum 2006.
- Kościółek J., *Konflikt w Darfurze*, Toruń 2010.
- Kozi Saeed A., *Al-rahii almutanagil wa asarhu wi al bia wa almujta-maa wi wilaja shamal Darfur* (Ruchomy tryb wypasu i jego wpływ na środowisko i społeczeństwo w Darfurze Północnym), Khartoum 2004.

- Kukułka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000.
- Lampen G.D., *The Baggara Tribes of Darfur*, „Sudan Notes and Records”, 15(1933), nr 11.
- Large D., *Sudan's foreign relations with Asia, China and the politics of 'Looking East*, Pretoria 2008.
- Lizak W., *Afrykańskie instytucje bezpieczeństwa*, Warszawa 2012.
- Łoś R., *Konflikty w Sudanie*, Warszawa 2013.
- Łoś-Nowak T., *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2010.
- MacMichael H.A., *A History of the Arabs in the Sudan*, vol. 1, London, 1967.
- Mahdi H., *Security problems in Darfur: A study of armed robbery and tribal conflicts*, Omdurman 1999.
- Malwal B., *People & power in Sudan: The struggle for national stability*, New York 1981.
- Mamdani M., *Saviors and survivors. Darfur, politics, and the war on terror*, Dakar 2010.
- McGinness S., *Climate Change and The Kyoto Protocol*, London 2001.
- Mohammadeen M., Ahmed H., *Alagaleem aljafaa (Suche regiony)*, Riyadh 1985.
- O'Fahey R.S., *State and society in Darfur*, London 1980.
- Oliver R., Atmore A., *Medieval Africa 1250–1800*, Cambridge 2001.
- Prunier G., *Darfur: A 21st century genocide*, London 2008.
- Prunier G., *Darfur: The Ambiguous Genocide*, Ithaca 2005.
- Reeves E., *A long day's dying: Critical moments in the Darfur genocide*, Toronto 2007.
- Rubin B., *The Middle East: A Guide to Politics, Economics, Society and Culture*, New York 2015.

- Salih M., *Understanding the conflict in Darfur*, Copenhagen 2005.
- Silverman D., *Interpretacja danych jakościowych: metod analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, Warszawa 2007.
- Słowik A., *Konflikt w Darfurze w świetle prawa międzynarodowego*, Toruń 2014.
- Steidle B., Wallace G., *The devil came on horseback: Bearing witness to the genocide in Darfur*, New York 2008.
- Suliman M., *Sudan: Resources, identity and war*, Cambridge 2000.
- Suliman M., *Darfur harb al-mawarid wa-al-hawiyah (Darfur; wojna zasobów i tożsamości)*, Cambridge 2004.
- Suliman O., *The Darfur Conflict: Geography or Institutions?*, New York 2010.
- Tajudeen A., *Pan Africanism: Politics, Economy and Social Change in the Twenty first Century*, New York 1996.
- Totten S., Markusen E., *Genocide in Darfur: Investigating the atrocities in the Sudan*, New York 2006.
- Tymowski M., *Sudan Wschodni od XVI do początku XIX w. Fundz i Dar Fur*, w: *Historia Afryki do początku XIX wieku*, red. M. Tymowski, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996.
- Waal de A., *Emergency food security in Western Sudan: What is it for?*, w: S. Maxwell, *To cure all hunger*, Exceter 1990.
- Waal de A., *Famine that kills: Darfur, Sudan*, Oxford 2005.
- Waal de A., *The Wars of Sudan*, „The Nation”, 2007.
- Waal de A., *War in Darfur and the search for peace*, Harvard 2007.
- Waal de A., *Who are the Darfurians? Arab and African identities, violence and external engagement*, w: *Darfur Report 2006*, Khartoum 2006.
- Williams P.D., *War & Conflict in Africa*, Cambridge, 2011.

- Zarroug M., *The Kingdom of Alwa*, Calgary 1991.
- Ząbek M., *Arabowie z Dar Hamid. Społeczność w sytuacji zagrożenia ekologicznego*, Warszawa, 1998.
- Ząbek M., *Prawa człowieka a prawa ludów „tubylczych” w kontekście sytuacji społeczności rdzennych i zmarginalizowanych na kontynencie afrykańskim*, w: *Pierwsze narody*, Warszawa, 2002.
- Ząbek M., *Prawo do wolności wypowiedzi w ONZ-owskim systemie ochrony praw człowieka a znaczenie słowa w tradycyjnej kulturze Afryki*, w: *Horyzonty antropologii kultury*, Warszawa, 2005.
- Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Toruń 2005.
- Żurkowska K., *Bezpieczeństwo międzynarodowe – przegląd aktualnego stanu*, Warszawa 2011.

4. Ekspertyzy i raporty

- Abdelbagi J., *Past and future of UNAMID: Tragic failure or glorious success?*, Geneva 2010.
- Abdul-Jalil M., *The dynamics of customary land tenure and natural resource management*, w: *Land Reform, Land Settlement and Co-operatives* (FAO), 2006.
- Ahmed G., *The Chinese Stance on the Darfur Conflict*, South African Institute of International Affairs, China in Africa Project, 2010.
- Ahmed I., „Causes of Tribal Conflicts in Dar Fur”, „Sudanese Human Rights Quarterly”, Number 8, July 1999.
- Alexander K., Raftopoulos B., *Peace in the Balance: The Crisis in the Sudan*, Institute for Justice and Reconciliation, 2006.
- Ali A.G., Elbadawi I., El-Batahani A., *The Sudan's civil war: Why has it prevailed for so long?*, Paper prepared for case study project on civil

- wars, on the causes, consequences, and resolution of the civil war in Sudan, Montreal, March 2003.
- Ali H. *Military Expenditures and Inequality in the Middle East and North Africa*, „Defence and Peace Economics”, 23(2012), nr 6, s. 575–589.
- Ali H., *Altaklufa Aligtisadyia Li harb Darfur (Koszt ekonomiczny wojny w Darfurze)*, Doha 2011.
- Barakat S., *The Qatari Spring: Qatar’s emerging role in peacemaking*. Kuwait Programme on Development, Governance and Globalization in the Gulf States, LSE, 2012.
- Beyond emergency relief, longer-term trends and priorities for UN agencies in Darfur*, Khartoum 2010.
- Collier P., Hoeffler A., *Greed and grievance in civil war*, World Bank Policy Research
- Collier P., Sambanis N., *Understanding civil war; evidence and analysing*, Washington 2005.
- Elasha B., El Sanjak A., *Global Climate Changes: Impacts on Water Resources and Human Security in Africa*, Addis Ababa 2006.
- El-Bushra M., El-Sayed O., Taha O., *A Model for the Distribution of Waters of International Rivers Among Sharing Countries*, „Sudan Notes & Records”, 2000, nr 4, s. 159–171.
- Ferris E., Winthrop R., *Education and Displacement: Assessing Conditions for Refugees and Internally Displaced Persons affected by Conflict*, Background Paper for the Global Monitoring Report, 2010.
- Guha-Sapir D., *Darfur: Counting the Deaths, Mortality Estimates from Multiple Survey Data*, Cred 2005.
- Haroun B., Adam N., *Ethnic Composition, Economic Pattern, and Armed Conflicts in Dar Fur*, „Sudanese Human Rights Quarterly”, 1999, nr 8.

- Internal Displacement Global Overview of Trends and Developments in 2010*, Internal Displacement Monitoring Centre Norwegian Refugee Council, 2011.
- Ismail O., LaRocco A., *Failing Darfur: Project of the Center for American Progress to end genocide and crimes against humanity – Enough*, Washington, August 2012.
- Jeong H., *Conflict Management and Resolution An introduction*, New York 2010.
- Mahmoud M., *Inside Darfur: Ethnic Genocide by a Governance Crisis*, „Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East”, 24(2004), nr 2, s. 3–17.
- Olsen G., *Sub-Saharan Africa. A priority region EU conflict management*, w: R. Whitman, S. Wolff, *The European Union as a Global Conflict Manager*, New York 2012.
- Plaut M., *Who are Sudan's Darfur rebels?*, May 2006.
- Satti Y., *Pastoralists, Land Rights and Migration Routes The Case of West Darfur State*, Addis Ababa 2006.
- Stewart F., *Horizontal inequalities: A neglected dimension of development*, Oxford 2004.
- Sudan: Post-conflict Environmental Assessment, Natural Disasters and Desertification*, United Nations Environment Programme, 2012.
- Suliman M., *Civil war in the Sudan: From ethnic to ecological conflict*, „The Ecologist”, 23(1993), nr 3.
- Tanner V., Tubiana J., *Divided they fall: the fragmentation of Darfur's rebel groups*, Geneva 2007.
- The Sudanese press after separation. Contested identities of journalism*, Berlin 2012.
- Tknh J., *Darfur: Alttaqsimat al'iidariat walnnizae alqabli (Darfur: podziały administracyjne i konflikty plemienne)*, Chartum 2014.

Tubiana J., Tanner V., Abdul-Jalil M., *Traditional authorities peacemaking role in Darfur*, Washington 2012.

United Nations High Commissioner for Refugees, Division of International Protection – UNHCR, *country of origin research and information*, Darfur 2012.

Zwan J., *Evaluating the EU's role and challenges in Sudan and South Sudan*, Sudan and South Sudan Case Study, Initiative for peace-building, 2011.

5. Artykuły naukowe i rozdziały w monografiach

Abdi O., Glover E., Luukkanen O., *Causes and Impacts of Land Degradation and Desertification: Case Study of the Sudan*, „International Journal of Agriculture and Forestry”, 3(2013), nr 2, s. 40–51.

Abu sin M.E., *Environmental Causes and Implications of Population Displacement in Sudan*, w: *War and Drought in Sudan: Essays on Population*, ed. E. Eltigani, Gainesville 1995.

Awok S., Mohamed E., Tahir H., *Prospects of Community Forestry in Jebel Marra Area, Greater Darfur State, Sudan*, „Journal of Natural Resources and Environmental Studies”, 1–2(2013), s. 19–24.

Burniat N., Apple B., *Genocide in Darfur: Challenges and opportunities for action*, „The Journal of the Coalition for the International Criminal Court”, nr 37: November 2008 – April 2009

Burr M. J., Collins R.O., *The long road to disaster in Darfur*, Princeton 2006.

Cobham A., *Causes of conflict in Sudan: testing the Black Book*, „European Journal of Development Research”, 17(2005), nr 3, s. 462–480.

El-Tom A., *The Black Book of Sudan: Imbalance of power and wealth in Sudan*, „Journal of African National Affairs”, 2(2003), nr 1, s. 25–35.

- Hassan S., *The Sudan National Democratic Alliance (NDA): The Quest for Peace, Unity and Democracy*, „Issue: A Journal of Opinion”, 21(1993), nr 1–2, s. 14–25.
- Jermakowicz P., *Konflikt społeczny, zagrożenia teoretyczne*, w: *Rozwijanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym*, red. M. Plucińska, Poznań 2014.
- Karamalla-Gaiballa N., *Darfur. Spojrzenie historyczne i społeczne, problemy dostępności zasobów naturalnych, struktura społeczno-etniczna*, w: *Sudan. Bogactwo kultur i wewnętrzne napięcia*, red. W. Cisko, J. Różański, M. Ząbek, Warszawa 2012.
- Karamalla-Gaiballa N., *Geneza konfliktu i ruchów zbrojnych w Darfurze*, w: *Bilad as-Sudan – Kultura i migracje*, red. W. Cisko, J. Różański, M. Ząbek, Warszawa 2013.
- Karamalla-Gaiballa N., *Hal sajhil Alsalam Fi Rubua Alsudan (Czy będzie pokój w całym Sudanie)*, „Review of Archaeological & Anthropological Current Research in the Sudan”, 2005.
- Karamalla-Gaiballa N., Matouk K., *Podejście systemowe jako podstawa projektowania i zarządzania organizacją wirtualną*, w: *Komputerowo zintegrowane zarządzanie*, t. 2, red. R. Knosala, Warszawa 2003.
- Karamalla-Gaiballa N., Matouk K., *Rozwiązanie Business Intelligence a hurtownie danych*, w: *Metody i systemy komputerowe w badaniach naukowych i projektowaniu inżynierskim*, red. R. Tadeusiewicz [i in.], Kraków 2003.
- Karamalla-Gaiballa N., Matouk K., *Symulacja komputerowa jako narzędzie wspomagające podejmowanie decyzji ekonomicznych w przedsiębiorstwie*, w: *Modelowanie procesów ekonomicznych*, Kielce 2002.
- Karamalla-Gaiballa N., *The European Union role in resolving the armed conflict in the western Sudanese province of Darfur*, „International Journal of Sudan Research”, 5(2015), nr 1.

- Marchal R., *Chad-Darfur: How two crises merge*, „Review of African Political Economy”, 33(2006), nr 109, s. 467–482.
- Omar A., Edinam K., *Causes and Impacts of Land Degradation and Desertification, Case Study of the Sudan*, „International Journal of Agriculture and Forestry”, 3(2013), nr 2, s. 40–51.
- Reynolds J., Stafford Smith D., *Global Desertification: Do Humans Cause Deserts?*, Berlin 2002.
- Suliman M., *The War in Darfur: The Resource Dimension*, „Sudanese Journal for Human Rights’ Culture and Issues of Cultural Diversity”, 2008, nr 8, s. 9–17.
- Wallis W., *The Black Book history or Darfur’s darkest chapter*, „The Financial Times”, 20 August 2004.
- Wybranowski D., *Uwarunkowania, przebieg i konsekwencje kryzysu humanitarnego w Darfurze w latach 2003–2006*, w: *Kryzysy humanitarne wywołane działalnością człowieka. Solidarność humanitarna*, red. J. Dobrowolska-Polak, Poznań 2012.

6. Źródła internetowe

- Abdelaati A., *Darfur: Judhur wamalat alssira almusallah*, <http://www.aljazeera.net/home/Getpage/6c87b8ad-70ec-47d5-b7c4-3aa56fb899e2/04515945-482b-46b4-96c1-7f384f32bcbb>, [22.05.2014].
- Abdelaati A., http://darfurcurrentcrisis.blogspot.com/2005/02/blog-post_18.html [18.02.2012].
- Abdul Aziz H., R. Ma’in, <http://ssnp.net/content/view/574/141/>, [9.05.2012].
- Abdurrahim S., *Cooperation between the African Union (AU) and the European Union (EU) with regard to peacemaking and peacekeeping in Africa*, <https://ujdigispace.uj.ac.za/handle/10210/2274>, [29.05.2015].

- African Economic Development Institute (AEDI)*, www.africaecon.org/index.php/africa_business_reports/read/30, [28.03.2015].
- Al-Aradi F., <http://www.alsharq.net.sa/2012/05/20/295543>, [24.02.2012].
- Al-Nahaas M., *Azmat Farfur: Bidaitha wa tatowrha (Kryzys w Darfurze: Początek kryzysu i jego ewolucji)*, <http://meshkat.net/node/14370>, [27.02.2013].
- Alnnur W., *Asrar jadida fi eamaliat aldhahirae alttawil (Nowe tajemnice operacji „długie ramie”)*, <http://almeghar.com/permalink/25750.html>, [20.05.2015].
- Alnnur K., *Together We Stand Divided We Fall: Understanding Tribal Conflicts In Darfur*, Peace Reseach institute, 2014, http://pri.uofk.edu/multisites/UofK_pri/images/stories/pri/papers/Darfur-War-Economic.PDF, [27.03.2015].
- Al-Nour A.A., *Darfur, 10 Years On: No Closer to Peace*, February 28, 2013r., <http://www.al-monitor.com/pulse/security/2013/02/darfur-conflict-no-peace.html#>, [23.03.2015].
- Alsudan Aljugrafia alsijasja wa alimkaniat al-zrayia (Geografia polityczna Sudanu i potencjał rolny)*, <http://www.nectarforum.com>, [20.03.2014].
- Altyib O., *Aljudhur alttarikhiat limushkilat Darfur (Historyczne korzenie problemu Darfurze)*, [ttp://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_3601000/3601730.stm](http://news.bbc.co.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_3601000/3601730.stm), [12.02.2015].
- Barnes G., *The International Criminal Court's Ineffective Enforcement Mechanisms: The Indictment of President Omar Al Bashir*, „Fordham International Law Journal”, 34(2011), nr 6, [20.06.2015].
- Bashari N., *Epistemological Enlightenment Centre*, <http://tanweer.sd/arabic/modules/smartsection/item.php?itemid=96>, [15.03.2013].
- Burke M.B., Miguelc E., Satyanathd S., Dykemae J.A., Lobellb D.B., *Warming increases the risk of civil war in Africa*, vol. 106, 2009, <http://i>.

- unu.edu/media/ourworld.unu.edu-en/article/1129/Warming-increases-the-risk-of-civil-war-in-Africa1.pdf, [28.03.2015].
- Buzzard L., *Holding an arsonist's feet to the fire? – The legality and enforceability of the ICC's arrest warrant for Sudanese president Omar Al-Bashir*, www.auilr.org/pdf/24/24-5-3.pdf, [10.08.2013].
- Chad: *Government and Politics*, <http://countrystudies.us/chad/46.htm>, [28.03.2015].
- China's Position on the issue of Darfur, Sudan, <http://www.china-un.org/eng/xw/t415999.htm>, [19.07.2015].
- Croshaw H., *Darfur, Conflict, and Climate Change: Identifying Opportunities for Sustainable Peace*, 2008r, http://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/554/MP_hrc4_a_200805.pdf?sequence=3, [18.03.2015].
- Cumming G., *The European Union in Sudan: A Missed Opportunity?*, „The Round Table”, 104(2015), nr 4, s. 473–488, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00358533.2015.1063842>, [29.05.2015].
- Czarnecki R., Wiceprzewodniczący Parlamentu Europejskiego, *Projekt rezolucji nr 4 W sprawie Darfuru, 13 lutego 2007r*, <http://www.ryszardczarnecki.pl/2007/02/5-2/#>, [16.06.2015].
- Darfur conflict* – Thomson Reuters Foundation, <http://news.trust.org//spotlight/Darfur-conflict>, [18.05.2015].
- Darfur Peace Agreement, the United Nations*, <http://www.un.org/zh/focus/southernsudan/pdf/dpa.pdf>, [14.03.2014].
- Darfur Peace Process & Chronology*, <http://www.smallarmssurveysudan.org/facts-figures/sudan/darfur/darfur-peace-process-chronology.html>, [15.03.2014].
- Darfur rebels commemorate 2008 'Battle of Omdurman'*, <https://www.dabangasudan.org/en/all-news/article/darfur-rebels-commemorate-2008-battle-of-omdurman>, [20.05.2015].

- Darfur: Geografia i ludność*, oprac. O. Zin El Abidin, www.ashorooq.net/index.php?option=com_content&view=article&id=1958:2009-08-08-15-23-29&catid=41:2008-07-30-07-11-08&Itemid=33, [16.05.2013].
- Darfur: Land, People, and Conflict*, <http://www.darfurdevelopment.org/node/2>, [16.12.2015].
- Darfuri refugees exposed to increased attacks if UN withdraws from Chad*, Amnesty International, 2010r., <http://zs-tuchowicz.home.pl/kreator/page58.php>, [28.10.2015].
- De Waal A., *Darfur's fragile peace*, http://www.opendemocracy.net/democracy/africa_democracy/darfur_conflict_3909.jsp, [8.03.2013].
- Departament Stanu USA, <http://www.state.gov/outofdate/bgn/sudan/130966.htm> z 25.02.2013, [27.02.2013].
- Desertification as a Source of Conflict in Darfu*, Worldwatch Institute, Vision for a Sustainable World, <http://www.worldwatch.org/node/5173>, [19.12.2014].
- Donovan D., *International Criminal Court: Successes and Failures*, <http://www.internationalpolicydigest.org/2012/03/23/international-criminal-court-successes-and-failures-of-the-past-and-goals-for-the-future/>, [25.10.2015].
- El-klyany M., *Mushkilat Darfur wa'athariha eali alealaqat alttashadiat alssudania (Problem w Darfurze i jego wpływ na stosunki Sudan z Chadem)*, <http://www.sudaress.com/sudaneseonline/4433> [19.03.2014].
- Elsheikh E., *Darfur: The Violence of Geopolitics*, Kirwan Institute, The Ohio State University, 2008, http://www.kirwaninstitute.osu.edu/reports/2008/08_2008_Darfur_Geopolitics.pdf, [19.02.2016].
- Empty Promises? Continuing Abuses in Darfur*, A Human Rights Watch Briefing Paper August 11, 2004, <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/sudan/2004/sudan0804.pdf>, [28.05.2015].

- Factsheet, Council of the European Union*, July 2006, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/060714-Darfur_Update2.pdf, [16.05.2013].
- Ferhatović E., *Implementing Peace in Sudan: Lessons for the EU Common Foreign and Security Policy*, <http://www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/Ferhatovic%20Sudan.pdf>, [19.07. 2015].
- Flint J., *The Other War: Inter-Arab Conflict in Darfur*, http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/4503~v~The_Other_War__Inter-Arab_Conflict_in_Darfur.pdf, [17.12.2014.].
- Glasl F., *Conflict Stages and Dynamics*, http://www.irenees.net/bdf_fiche-analyse-656_en.html, [18.02.2016].
- Goldberg D., *Measuring the Cost of War in Darfur*, http://www.africa.com/blog/measuring_the_cost_of_war_in_darfur/, [23.02.2016].
- Górniak J., *Analiza czynnikowa i analiza głównych składowych*, ASK, 1998, nr 7, s. 83–102, https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/handle/1811/69494/ASK_1998_83_102.pdf, [2.02.2016].
- Guler C., <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Articles/Detail/?ots591=4888CAA0-B3DB-1461-98B9-E20E7B9C13D4&lng=en&id=95736> [10.08.2013].
- Hanson S., *Sudan, Chad, and the Central African Republic*, 2007, <http://www.cfr.org/sudan/sudan-chad-central-african-republic/p12309>, [7.02.2016].
- Harakat aleadl walmasawa (Harakat Ruch Sprawiedliwości i Równości)* <http://goo.gl/Zo1TcS>, [18.03.2014].
- Harakat tahrir alssudan (Ruch Wyzwolenia Sudanu)*, <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/d31b66a5-6408-4e34-b1df-5c61a560251b>, [18.03.2014].
- Hasbani N., *The choices facing Sudan after the arrest warrant for Bashir*, Al-Hayat-05/03/09, [23.10.2015].

- Hassan H., *Dimensions of the Darfur crisis and its consequences: An Arab perspective*, <http://estudies.alarabiya.net/content/dimensions-darfur-crisis-and-its-consequences-arab-perspective>, [9.02.2016].
- Have C., *Africa and Climate Change*, United Nations University, 2008, <http://ourworld.unu.edu/en/africa-and-climate-change/>, [28.03.2015].
- Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg, Conflict Barometer 2010, http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2010.pdf, [27.03.2015].
- HSBA – The Human Security Baseline Assessment for Sudan and South Sudan, Darfur Peace Process & Chronology, Geneva, Switzerland, <http://www.smallarmssurveysudan.org/facts-figures/sudan/darfur/darfur-peace-process-chronology.html>, [9.09.2015].
- Hussain A., <http://epdmsite.org/modules/publisher/item.php?item-id=90>, [14.02.2014].
- Ibrahim I., *A High Devolution Region (HDR): A Community Based Political Solution for Darfur*, http://works.bepress.com/ibrahim_ibrahim/1, [12.03.2014].
- Idris M., *Jumhuriat tushad. Almadi walhadir walmustaqbal (Republika Czadu. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość)*, http://www.alukah.net/world_muslims/0/63215/, [18.09.2015].
- International Commission of Inquiry on Darfur Report to the Secretary-General*, Geneva, 25 January 2005, s. 23, [20.02.2016].
- International Criminal Court Investigations Sudan*, <https://www.global-policy.org/international-justice/the-international-criminal-court/icc-investigations/darfur-sudan.html>, [19.10.2015].
- International Crisis Group, *Sudan and South Sudan's Merging Conflicts*, Brussels, Belgium, Africa Report N°223, 2015, <http://www.crisisgro->

- up.org/~media/Files/africa/horn-of-africa/south%20sudan/223-sudan-and-south-sudan-s-merging-conflicts.pdf, [29.07.2015].
- International Response – *Eyes On Darfur*, <http://www.eyesondarfur.org/response.html>, [18.03.2015].
- Ismail O., Fick M., *Darfur Rebels*, Enough Project, Washington, DC, 2009, <http://www.enoughproject.org/publications/darfur-rebels-101>, [18.02.2016].
- Jones L., *Doha agreement could actually worsen chances for peace in Darfur, 2011*, <http://www.csmonitor.com/World/Africa/Africa-Monitor/2011/0719/Doha-agreement-could-actually-worsen-chances-for-peace-in-Darfur>, [16.03.2015].
- Justice and Equality Movement (JEM), *Human Security Baseline Assessment (HSBA) for Sudan and South Sudan, Small Arms Survey*, Geneva, Switzerland, <http://www.smallarmssurveysudan.org/fileadmin/docs/facts-figures/sudan/darfur/armed-groups/opposition/HSBA-Armed-Groups-JEM.pdf>, [18.02.2015].
- Kavalerchik A., *American Response to Darfur*, American Response to Darfur, International Justice Project, HARP, 2013, <http://www.internationaljusticeproject.com/american-response-to-darfur/>, [28.05.2015].
- Kisielnicki, *Podstawy Organizacji i Zarządzanie, Fazy i dynamika konfliktu*, <http://edu.pjwstk.edu.pl/wyklady/poz/scb/index66.html>, [18.02.2016].
- Koerner B., *Who Are the Janjaweed? A guide to the Sudanese militia-men*, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/explainer/2004/07/who_are_the_janjaweed.html, [19.03.2014].
- Lanz D., *Sudan-Darfur, Abuja Negotiations and the DPA, Unpacking the Mystery of Mediation in African Peace Processes*, <https://www.wiltonpark.org.uk/wp-content/uploads/darfur-overview-summary.pdf>, [17.03.2015].

- Lanz D., Wählisch M., Kirchhoff L., Siegfried M., *Evaluating Peace Mediation: Initiative for Peacemaking*, http://initiativeforpeacebuilding.eu/pdf/Evaluating_Peace_mediation.pdf, [12.03.2014].
- Large D., *China's role in the mediation and resolution of conflict in Africa*, OSLO forum 2008, The OSLO forum Network of Mediators, <https://www.osloforum.org/sites/default/files/Dan%20Large%20China%20in%20Africa%20WEB.pdf>, [9.07.2015].
- Leege D.C., Wald K.D., Krueger B.S., Mueller P. D., *The politics of cultural differences, Cultural Theory and Political Conflict: General Components*, 2001r. s. 55–62, <http://users.clas.ufl.edu/kenwald/pos6292/pcd.pdf>, [18.02.2016].
- Medoff R., Caller D., *The Obama administration's troubling Darfur policy*, <http://dailycaller.com/2012/07/09/the-obama-administrations-troubling-darfur-policy/>, [9.07.2013].
- Metz H., *Sudan: A Country Study, GPO for the Library of Congress*, <http://countrystudies.us/sudan/33.htm>, [11.01.2015].
- Mix D.E., *The European Union: Foreign and Security Policy*, Analyst in European Affairs, April 8, 2013, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R41959.pdf>, [20.06.2015].
- Modele bezpieczeństwa międzynarodowego w oparciu o wybrane teorie*, <http://www.nowastrategia.org.pl/modele-bezpieczenstwa/>, [20.02.2016].
- Mohamed H., de Waal A., *Late Jaafar Nimeiri, Reflections on his Life*, <http://africanarguments.org/2009/05/31/reflections-on-the-life-of-the-late-jaafar-nimeiri/>, [14.02.2015].
- Moran D., *Qatar Steps into the Breach. Security Watch*, ISN Zurich: International Relations and Security Network, 24 March, www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?lng=en&id=9814, [16.03.2015].

- Moreno-Ocampo L., *Report of the Prosecutor of the ICC*, to the Security Council Pursuant To UNSCR 1593 (2005); <http://www.iccnw.org/?mod=res1593>, [10.07.2013].
- Muhammad J., *Scarce water the root cause of Darfur conflict?*, 2010, http://www.finalcall.com/artman/publish/World_News_3/article_6808.shtml, [20.02.2016].
- Mundy J., *Introduction: Securitizing the Sahara*, Association of Concerned Africa Scholars Review, 2010r, <http://concernedafricascholars.org/bulletin/issue85/mundy/>, [19.02.2015].
- Nelson B., *The concept of realism in political theory*, https://www.academia.edu/7780093/The_concept_of_realism_in_political_theory_2012_, 2012r., [18.02.2016].
- Netabay N., *The Darfur Peace Process: Understanding the Obstacles to Success*, <http://www.beyondintractability.org/casestudy/netabay-darfur>, [12.03.2014].
- Ngwube A., *Nigeria's Peace Keeping Role in Darfur*, <http://infinitypress.info/index.php/jsss/article/view/152>, [17.02.2016].
- Notaras M., *Does Climate Change Cause Conflict?*, United Nations University, 2009, <http://ourworld.unu.edu/en/does-climate-change-cause-conflict>, [20.03.2016].
- Nzelibe J., *The Unintended Effects of Humanitarian Intervention*, 2008, <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1167&context=facultyworkingpapers>, [10.08.2015].
- Osman A., Young H., Houser R., Coates J., *Agricultural Change, Land, and Violence in Protracted Political Crisis*, Oxfam America Research Backgrounder series, 2013, <http://www.oxfamamerica.org/static/media/files/Darfur-Land-Research-Oxfam.pdf>, [11.01.2016].
- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *Rola ONZ, wspólne oświadczenie w sprawie Darfuru*; <http://www.unic.un.org.pl/sudan/index.php?news=2209> [17.06.2013].

- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *UNAMID, Hybrydowa Operacja Unii Afrykańskiej i Narodów Zjednoczonych w Darfurze*, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unamid.php [19.10.2012].
- Patey L.A., *State Rules: Oil companies and armed conflict in Sudan*, „Third World Quarterly”, 28(2007), nr 5, <http://www.sudantribune.com/spip.php?article22901>, [20.06.2015].
- PKW Chad, *Geneza kryzysu w Darfurze*, <http://pkwczad.wp.mil.pl/pl/31.html>, [17.06.2015].
- Porto H., *Alathar albiyyat lilhrub walnnizaeat (Skutki środowiskowe wojen i konfliktów)*, <http://www.afedmag.com/web/ala3dadAlSabia-Sections-details.aspx?id=512&issue=&type=2&cat=> [19.05.2014].
- Prendergast J., Thomas-Jensen C., *Darfur, Crimes of War Project*, <http://www.crimesofwar.org/a-z-guide/darfur/>, [22.07.2015].
- Prokuratura ws. Omar al-Baszir, *Sprawa nr ICC-02/05-01/09, decyzja o oskarżeniu i o wydanie nakazu aresztowania wobec Omara Hasana Ahmada al-Baszira*, s. 209–223, (4 marca 2009); <http://www.icccpi.int/iccdocs/doc/doc639096.pdf> [17.07.2013].
- Report of the Secretary-General on the deployment of the African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur*, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2008/781, [27.10.2015].
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie Darfuru*, Teksty przyjęte 6 kwietnia 2006 r., Strasburg, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=->, [16.05.2013].
- Roadmap for Peace in Darfur A Roadmap for Peace in Darfur*, The Enough Project, February 2011r., http://www.enoughproject.org/files/darfur_roadmap%20%281%29.pdf, [18.02.2016].
- Salim S., *Janjaweed (Dżandżawid)*, <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/9FD23AF4-0E79-4725-8F7E-851B26EBD2AF>, [18.03.2014].

Scarce water the root cause of Darfur conflict?, http://www.final-call.com/artman/publish/World_News_3/article_6808.shtml, [16.06.2014].

Secretary-General Hails Civil Society Commitment to Heidelberg Darfur Dialogue, in Message for Official Presentation of Outcome Document, 19 May 2010, <http://www.un.org/press/en/2010/sgsm12897.doc.htm>, [27.03.2015].

Shuaib S., *Saraeat alqabayil alearabia fi Darfur (Konflikt plemion arabskich w Darfurze)*, <http://www.sudantribune.net/6284>, [29.03.2014].

Sudan Liberation Movement (SLM), GlobalSecurity.org, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/darfur.htm>, [18.03.2014].

Sudan: Maps, History, Geography, Government, Culture, <http://www.infoplease.com/country/sudan.html>, [16.02.2015].

Suleiman M., *Seventh Anniversary of the Operation Long Arm by JEM*, <https://thussudan.wordpress.com/2015/05/10/seventh-anniversary-of-the-operation-long-arm-by-jem/>, [20.05.2015].

Suliman M., *Alharb fi Darfur: Tathir eunsur almawarid (Konflikt w Darfurze: wpływ elementu zasobów)*, <http://new.ifaanet.org/wp-content/uploads/2011/12/DarfurpaperinArabic1.htm> [10.12.2012].

Suliman M., *The war in Darfur*, Institute For African Alternatives, IFAA, <http://new.ifaanet.org/wp-content/uploads/2011/12/wardar.htm>, [19.03.2014].

The cost of future conflict in Sudan, The Institute for Security Studies (ISS), 2010r, s. 2–22., <https://www.frontier-economics.com/documents/2014/03/frontier-report-the-cost-of-future-conflict-in-sudan.pdf>, [29.03.2014.].

The Crisis in Darfur, <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-darfur>, [18.05.2015.].

- The Darfur Peace Process: Recipe for a Bad Deal? Update from Doha.* Enough Project, 6 April 2010r., www.enoughproject.org/publications/updatedoha, [10.12.2014].
- The Doha Document for Peace in Darfur (DDPD)*, 2011, <http://unamid.unmissions.org/Portals/UNAMID/DDPD%20English.pdf>, [12.03.2014].
- The Geography of the Middle East*, <http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/foundations/geography/essay/essay-01.html>, [25.06.2014].
- The History of JEM*, 2014, <http://jemsudan.org/wp-content/uploads/2014/10/The-History-of-JEM-Referenced1.pdf>, [27.02.2015].
- The International Donor Conference for Reconstruction and Development in Darfur*, April 2013, <http://darfurconference.com/>, [16.03.2015].
- The Save Darfur Coalition, The Genocide in Darfur*, http://www.italian-blogsfordarfur.it/adverts/Darfur_Briefing_Paper.pdf, [25.06.2013].
- The Worldwide Human Rights Movement (FIDH), The International Criminal Court and Darfur: Questions and Answers*, <http://fidh.org/en/africa/sudan/Sudan-Darfur-ICC/The-International-Criminal-Court,5733>, [16.12.2014].
- They Came Here to Kill Us: Militia Attacks and Ethnic Targeting of Civilians in Eastern Chad*, Human Rights Watch, 9 January 2007, <http://www.refworld.org/docid/45a4dd8b2.html>, [27.10.2015].
- Tubiana J., *The Chad – Sudan Proxy War and the ‘Darfurization’ of Chad: Myths and Reality*, Small Arms Survey, HSBA Working Paper, Geneva, Switzerland, 20007, http://tamlyn-serpa.com/images/Chad_Sudan.pdf, [18.02.2016].
- United Nations Environment Programme, Environmental and socio-economic impacts of armed conflict in Africa*, <http://www.eoearth.org/view/article/152607/>, [28.03.2014.].

- Verhoeven H., *Black Gold for Blue Gold? Sudan's Oil, Ethiopia's Water and Regional Integration*, Africa Programme, AFP BP 2011/03, https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/19482_0611bp_verhoeven.pdf, [20.06.2015].
- Webersik C., *What Will Climate Change Mean for Human Security?*, University of Agder, 2010, <http://ourworld.unu.edu/en/what-will-climate-change-mean-for-human-security>, [8.02.2016].
- Young H., *Livelihoods, migration and remittance flows in times of crisis and conflict: case studies for Darfur*, Sudan, September 2006, <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/404.pdf>, [19.02.2016].
- Youssef H., *Mediation and Conflict Resolution in the Arab World: The Role of the Arab League*, <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/13/Youssef-en.pdf>, [28.03.2015].
- Zoellick R.B., Deputy Secretary of State, *Briefing on Abuja Peace Agreement for Darfur*, May 5, 2006, Abuja, Nigeria, <http://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/2006/65933.htm>, [18.03.2015].

WYKAZ SKRÓTÓW

ADB	– African Development Bank (Afrykański Bank Rozwoju)
AMIS	– African Union Mission in the Sudan (Misja Unii Afrykańskiej w Sudanie)
AU	– African Union (Unia Afrykańska)
CFA	– Ceasefire Agreement (Porozumienia o zawieszeniu broni)
CFC	– Ceasefire Commission (Komisja Zawieszenia Broni)
CIVPOL	– Civilian Police (Policja Cywilna)
CMO	– Chief Military Observer (Główny Obserwator Wojskowy)
CPA	– The Comprehensive Peace Agreement (Wszzechstronne Porozumienie Pokojowe)
CPC	– CivPol Commissioner (Komisarz Policji Cywilnej)
CRC	– Convention on the Right of the Child (Konwencja o prawach dziecka)
DAEC	– Darfur Assessment and Evaluation Commission (Darfurska Komisja Oceny)
DDDC	– Darfur-Darfur Dialogue and Consultation (Darfurska Komisja Dialogu i Konsultacji)

DDPD	– Doha Document for Peace in Darfur (Dokument z Doha na rzecz pokoju w Darfurze)
DDR	– Disarmament, Demobilization and Reintegration (Komisja ds. Rozbrojenia, Demobilizacji i Reintegracji)
DFC	– Deputy Force Commander (Zastępca Dowódcy Sił)
DMZ	– Demilitarized Zone (Strefa Zdemilitaryzowana)
DOP	– Declaration of Principles (Deklaracja Zasad)
DPA	– Darfur Peace Agreement (Darfurskie Porozumienie Pokojowe)
DRDF	– Darfur Reconstruction and Development Fund (Fundusz Odbudowy i Rozwoju Darfuru)
DRRC	– Darfur Rehabilitation and Resettlement Commission (Darfurska Komisja Rehabilitacji i Przesiedlenia)
DSAIC	– Darfur Security Arrangements Implementation Commission (Darfurska Rada Bezpieczeństwa i Wdrażania Ustaleń)
DSIRC	– Darfur Security Institutions Restructuring Commission (Darfurska Komisja Bezpieczeństwa i Restrukturyzacji)
FC	– Force Commander (Dowódca Sił)
FAO	– Food and Agriculture Organization of the United Nations (Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa)
FFAMC	– Fiscal and Financial Allocation and Monitoring Commission (Alokacja Fiskalna i Finansowa oraz Komisja Monitorowania)

GNU	– Government of National Unity albo National Government (Rząd Jedności Narodowej, Rząd Narodowy)
GOS	– Government of Sudan (Rząd Sudanu)
GOSS	– Government of South Sudan (Rząd Sudanu Południowego)
ICC	– International Criminal Court (Międzynarodowy Trybunał Karny)
ICD	– Integration Commission of Darfur (Darfurska Komisja Integracyjna)
ICRC	– International Committee of the Red Cross (Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża)
IDB	– Islamic Development Bank (Islamski Bank Rozwoju)
IDPs	– Internally Displaced Persons (uchodźcy wewnętrzni, dosł. osoby wewnętrznie przesiedlone)
IGAD	– Inter-governmental Authority on Development (Międzypaństwowy Organ ds. Rozwoju)
IOM	– International Organization for Migration (Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji)
JAM	– Joint Assessment Mission for Farfur (Wspólna Misja Oceniająca dla Darfuru)
JEM	– Justice and Equality Movement (Ruch Sprawiedliwości i Równości)
JHFMU	– Joint Humanitarian Facilitation and Monitoring Unit (Wspólna Organizacja Humanitarna i Jednostka Monitorująca)

LAS	– League of Arab States (Liga Państw Arabskich)
LCC	– Logistics Coordination Committee (Komitet Koordynacyjny i Logistyczny)
LJM	– Liberation and Justice Movement (Ruchu Wyzwolenia i Sprawiedliwości)
MINURCAT	– United Nations Mission in Central African Republic and Chad (Misja ONZ w Republice Środkowoafrykańskiej i w Czadzie)
NCP	– National Congress Party (Partia Kongresu Narodowego)
NDA	– National Democratic Alliance (Narodowy Sojusz Demokratyczny)
NEC	– National Election Commission (Krajowa Komisja Wyborcza)
NGO	– Non-Governmental Organizations (organizacje pozarządowe)
NRF	– National Revenue Fund (Fundusz Dochodu Narodowego)
OCHA	– Office for Coordination of Humanitarian Affairs (Biuro ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej)
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych (United Nations)
PSC	– Peace and Security Council (Rada Pokoju i Bezpieczeństwa)
RSSI	– Reform of Selected Security Institutions (Reforma Wybranych Instytucji Bezpieczeństwa)

SAT	– Security Advisory Team (Zespół Doradczy ds. Bezpieczeństwa)
SLM	– Sudan Liberation Movement (Ruch Wyzwolenia Sudanu)
SPLA	– Sudan People's Liberation Army (Ludowa Armia Wyzwolenia Sudanu)
SPSS	– Statistical Package for the Social Sciences (oprogramowanie do statystycznej analizy danych)
SSS	– State Security Service (Państwowa Służba Bezpieczeństwa)
TDRA	– Transitional Darfur Regional Authority (Tymczasowe Władze Regionu Darfur)
UE	– European Union (Unia Europejska)
UNAMID	– United Nations-African Union Mission in Darfur (wspólna Hybrydowa Operacja Unii Afrykańskiej i ONZ w Darfurze)
UNDP	– United Nations Development Programme (Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju)
UNESCO	– United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury)
UNHCR	– United Nations High Commissioner for Refugees (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców)
UNICEF	– United Nations International Children's Educational Fund (Międzynarodowy Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci)

UNIFEM	– United Nations Development Fund for Women (Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Kobiet)
UNSCR	– United Nations Security Council Resolution (Rezolucja Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych)
USA	– United States of America (Stany Zjednoczone Ameryki)
WB	– World Bank (Bank Światowy)
WFP	– World Food Programme (Światowy Program Żywnościowy)
WHO	– World Health Organization (Światowa Organizacja Zdrowia)

ANEKSY

LEKSYKON NAJWAŻNIEJSZYCH POSTACI W SUDANIE W KONTEKŚCIE KONFLIKTU W DARFURZE

Omar Hasan Ahmad Al-Baszir (ur. 1944)

W armii sudańskiej był od 1960 roku, nieustannie awansując. W latach 1975–1979 pełnił obowiązki attaché wojskowego w Zjednoczonych Emiratach Arabskich, następnie w latach 1979–1981 był dowódcą garnizonu. Od 1981 do 1987 roku dowodził brygadą spadochronową w Chartumie. 30 czerwca 1989 roku wraz z grupą oficerów przeprowadził zamach stanu przeciwko premierowi Sadiqowi Al-Mahdiemu. Zamach ten miał na celu zapobiec ugodzie z Ludową Armią Wyzwolenia Sudanu (SPLA). Generał Al-Baszir sprzeciwił się realizacji porozumienia, które umożliwiałoby wprowadzenie prawa świeckiego na południu kraju. Jako zwolennik prawa szariatu w marcu 1991 roku był zwolennikiem wprowadzenia tej zasady. W kolejnych latach 1996, 2000, 2004, 2010 został wybrany prezydentem Sudanu w pseudodemokratycznych wyborach.

Khalil Ibrahim (1957–2011)

Był przywódcą partyzantów zrzeszonych w ramach JEM. Wywodził się z ludu Zaghawa. Był zagorzałym zwolennikiem przejęcia władzy przez Islamski Front Narodowy z Hassanem Al-Turabim na czele. W latach 1991–1994 pełnił obowiązki regionalnego ministra edukacji w Darfurze Północnym.

Ahmad Ibrahim Diraige (ur. 1935)

W grudniu 1963 roku, jako młody polityk (wcześniej członek Partii Umma), stworzył Darfur Development Front (DDF) celem opracowania

wspólnego programu wsparcia regionu Darfuru. W okresie rządów Numajriego Diraige został aresztowany, ale już w styczniu ten sam Numajri powołał go na stanowisko gubernatora Darfuru. 23 grudnia 1983 roku Diraige udał się do Chartumu przedstawić swoją sprawę osobiście, gdzie został aresztowany. Uciekł do Arabii Saudyjskiej. W Londynie stanął na czele Sudańskiego Federalnego Sojuszu Demokratycznego (Sudan Federal Democratic Alliance – SFDA), którego celem jest obalenie rządów Al-Baszira i daleko posunięta decentralizacja z przyjęciem struktury federalnej w Sudanie.

Ahmed Haroun (ur. 1964)

Jeden z trzech Sudańczyków ściganych przez Międzynarodowy Trybunał Karny za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości w Darfurze. Pomimo międzynarodowego nacisku na rząd Sudanu w celu wydania jego osoby Ahmed pełnił urząd ministra ds. humanitarnych do maja 2009 roku, kiedy to został mianowany gubernatorem Kordofanu Południowego. We wrześniu 2007 roku został przewodniczącym komisji rządu sudańskiego do prowadzenia śledztwa w kwestii pogwałcenia praw człowieka na terenie Darfuru.

Suliman Arcua Minnawi – Minni Minnawi (ur. 1968)

Pod przewodnictwem Minnawiego jego frakcja SLM podpisała porozumienie pokojowe z rządem sudańskim w maju 2006 roku. Minnawi został mianowany przewodniczącym Tymczasowego Urzędu Regionalnego w Darfurze jako starszy asystent prezydenta Al-Baszira. W grudniu 2010 roku Ruch Wyzwolenia Sudanu wycofał się z porozumienia pokojowego. Minni Minnawi uciekł do Sudanu Południowego i dołączył do innych frakcji rebelianckich w Darfurze, w tym SLM Abdel Wahida.

Al-Sadiq Al-Mahdi (ur. 1935)

Studiował ekonomię na Uniwersytecie w Chartumie. Następnie wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie w 1957 roku ukończył ekonomię

na University of Oxford. W 1957 roku powrócił do Sudanu, pracując przez rok w Ministerstwie Finansów. W 1958 roku zrezygnował z pracy w urzędzie, by skupić się na wzmocnieniu Partii Umma, której został członkiem. Po przywróceniu demokracji w kraju w 1964 roku, został jej przewodniczącym. W 1966 roku dostał się do parlamentu i został premierem Sudanu. Jego rząd przetrwał jednak tylko 9 miesięcy i w maju 1967 roku został obalony w wyniku uchwalenia przeciw niemu wotum nieufności w następstwie wewnątrzpartyjnego konfliktu. W latach siedemdziesiątych XX w., w czasie dyktatury prezydenta Numajriego, był przez kilka lat więziony i zmuszony na udanie się na uchodźstwo. Sprzeciwiał się bowiem polityce prezydenta, w tym wprowadzeniu w całym kraju szariat. W 1985 roku powrócił do Sudanu, aby w 1986 roku zostać po raz drugi premierem. Po niecałym roku premier rozwiązał rząd, gdyż nie był w stanie uchwalić nowego prawa karnego w miejsce szariat, osiągnąć porozumienia z Międzynarodowym Funduszem Walutowym ani zakończyć wojny domowej. Drugi gabinet przetrwał jednak również tylko rok i został rozwiązany w sierpniu 1987 roku, trzeci został powołany w 1988 roku. Rządy Al-Mahdiego zakończyły się 30 czerwca 1989 roku, po zamachu dokonany przez Al-Baszira. Zaraz po zamachu stanu został umieszczony w areszcie domowym, w którym przebywał do czasu dramatycznej ucieczki do Erytrei w 1996 roku. Przebywając za granicą przewodniczył opozycji wobec rządów prezydenta Al-Baszira. Do kraju powrócił w listopadzie 2000 roku.

Mahmoud Mohammed Taha (1909–1985)

Mysłiciel religijny. W 1985 roku Taha został aresztowany za rozpowszechnianie ulotki wzywającej do zakończenia prawa szariat w Sudanie. Następnego dnia został skazany na karę śmierci wraz z czterema innymi jego zwolennikami.

Ali Osman Taha (ur. 1944)

Pierwszy wiceprezydent Sudanu. Stanowisko to zajmuje od 1998 roku, z przerwą pomiędzy sierpniem 2005 a lipcem 2011 roku, kiedy

to pełnił funkcję drugiego wiceprezydenta Sudanu. Pełnił również funkcję ministra spraw zagranicznych w latach 1995–1998. Jest członkiem Partii Kongresu Narodowego. Taha był odpowiedzialny za pogłębienie kryzysu w Darfurze w latach 2003 i 2004. Liderzy społeczności darfurskich oskarżali Tahę o powiązania z Musą Hilalem i że miał wpływ na jego uwolnienie z więzienia w 2003 roku. Taha koordynował pomoc rządową dla džandżawidów.

Hassan Abd Allah Al-Turabi (ur. 1932)

Założyciel i przywódca Islamskiego Frontu Narodowego (*National Islamic Front*). W 1979 roku został ministrem sprawiedliwości, a w 1996 roku został wybrany do Zgromadzenia Narodowego i był jego przewodniczącym. Po wprowadzeniu stanu wyjątkowego w Sudanie został aresztowany. Współpracował z wieloma ugrupowaniami islamskimi. Oskarżany o wspieranie zamachów terrorystycznych. Za te podejrzenia został ponownie aresztowany w 2008 roku.

SŁOWNIK NAJWAŻNIEJSZYCH TERMINÓW

Dżandżawidzi – zbrojne milicje muzułmańskie, działające w Darfurze, zachodnim Sudanie i we wschodnim Czadzie.

JEM – Ruch Sprawiedliwości i Równości, Harakat Al-adil wa Al-musawa (*Justice and Equality Movement*) – grupa partyzancka pod przywództwem Chalila Ibrahima, zaangażowana w konflikt w Darfurze. Wraz z pozostałymi grupami rebelianckimi jak SLM walczyła przeciwko siłom Sudanu reprezentowanym przez džandżawidów. JEM przyjmuje ideologię islamu, jednak pomimo uznania przez rząd sudański bezpośredniego związku z przywódcą religijnym i politykiem Hassanem Al-Turabim, grupa, jak i on sam zaprzeczają tym twierdzeniom. Al-Turabi oskarża rząd o „zaostczenie sytuacji”, natomiast wielu jego zwolenników dołączyło do JEM. W 2006 roku JEM zadeklarował połączenie z Ruchem Wyzwolenia Sudanu (SLM) wraz z innymi rebeliantami w Związek Sił Rewolucyjnych Zachodniego Sudanu. W 2008 roku rebelianci JEM przeprowadzili nieudany atak na Chartum i Omdurman. W lutym 2010 roku liderzy JEM podpisali rozejm z rządem Sudanu. Rząd sudański zarzucił JEM wspieranie wojsk Sudanu Południowego w konflikcie granicznym z 2012 roku.

NIF – Islamski Front Narodowy (*The National Islamic Front*) – organizacja polityczna islamistów, założona i kierowana przez Hassana Al-Turabiego. Posiadała wielki wpływ na rząd sudański od 1979 roku i dominowała go od 1989 roku. Wspiera utrzymanie islamskiego państwa opartego na prawie szariat i odrzuca koncepcję państwa świeckiego.

NCP – Partia Kongresu Narodowego (*National Congress Party*) – jest oficjalną partią rządzącą w Sudanie. Na jej czele stoi prezydent Omar Al-Baszir, który pełni ten urząd od momentu przewrotu wojskowego w 1989 roku. Partia Kongresu Narodowego została ustanowiona jedyną legalną partią polityczną w 1998 roku z taką samą ideologią jak poprzedzające ją Islamski Front Narodowy (NIF) oraz Rada Rewolucyjna dla Ocalenia Narodu, którym Al-Baszir przewodził do 1993 roku. Członkowie NCP zdominowali parlament sudański pod kierownictwem Al-Turabiego. Skłoniło to Al-Baszira do rozwiązania parlamentu i wprowadzenia stanu wyjątkowego. Al-Turabi został odwołany z szefostwa w Kongresie Narodowym, którego część członków zmieniło nazwę na Ludową Partię Kongresu Narodowego. Odłam ten zmienił niedługo potem nazwę na Ludowa Partia Kongresu (PCP), a następnie podpisał porozumienie z Ludową Armią Wyzwolenia Sudanu (SPLA).

SLM/SLA – Ruch/Armia Wyzwolenia Sudanu (*Sudan Liberation Movement/Army*) – ugrupowanie założone jako **Front Wyzwolenia Darfuru** przez członków trzech rdzennych grup etnicznych w Darfurze: Fur, Zaghawa i Masalit na czele z liderami Abdelem Wahidem i Minni Minnawi. Główne frakcje to:

- **SLA** – kierowana przez Minni Minnawi, który podpisał porozumienie pokojowe w sprawie Darfuru w maju 2006 roku.
- **SLA Al-Nur** – grupa powstała w 2006 roku, kierowana przez Abdela Al-Nur Wahida. Odrzuciła porozumienie pokojowe w Darfurze.
- **SLM** – grupa dowodzona przez Osmana Ibrahima Musę, który podpisał porozumienie pokojowe w styczniu 2011 roku.
- **SLM (General Command)** – grupa utworzona w listopadzie 2010 roku przez byłych członków SLA al-Nur i byłych członków JEM. Grupa ta jest kierowana przez Mohameda Az-Zubeira Khamisa.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1: Porozumienie w sprawie humanitarnego zawieszenia broni w konflikcie w Darfurze (Ndżamena, kwiecień 2004) – The April 2005 N'Djamena Humanitarian Ceasefire Agreement the conflict in Farfur.

Article 10: This Agreement can be amended by agreement of the parties with the consent of the Cease Fire Commission. The parties may agree to renew this Agreement for an additional 45 days not later than 21 days before the expiry of the Agreement. Any Party may notify the Cease-Fire Commission of its intention for renewal and if the parties agree, this Agreement shall be extended for an additional two months period;

Article 11 : This Agreement shall take effect as from its date of signature. It is drafted in Arabic, in French and in English, all three texts being equally authentic.

Done at N'djamena, this 8th Day of April, 2004.

For the Sudan Liberation Movement/Army
(SLM/A)

For the Government of the Sudan
(GOS)

ACHERIF AHMAD OUMAR BADOUR
Minister for Investment

MINI ARKOU MINAWI
Secretary General

For the Sudanese Justice and Equality Movement
(SJEM)

For the Tchadian Mediation

NASRADINE HUSSEIN DIFFALLAH
President

NAGOUM YAMASSOUM
Minister of State, Ministry of Foreign Affairs
and African Integration

MAHAMAT SALEH HAMID
Deputy Secretary General

For the African Union

SAM B. IBOK
Representative of the Chairperson of the Commission

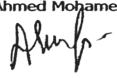
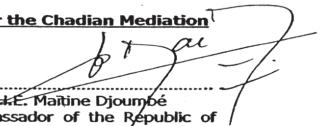
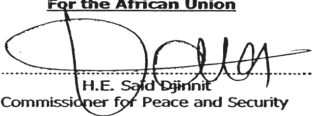
Podpisane w dniu 8 kwietnia 2004 roku w Ndżamenie, w Czadzie, między rządem Sudanu, SLM/A oraz JEM.

Załącznik nr 2: Umowa o warunkach powołaniu Komisji ds. Zawieszenia broni i rozmieszczenia obserwatorów w Darfurze – Agreement on the Modalities for the Establishment of the Ceasefire Commission and the Deployment of Observers in Farfur.

Observer team of all their future movements. It will be the responsibility of Liaison Officers to inform their respective Commanders of such movements.

h. A Status of Mission Agreement (SOMA) will be signed with the Government of The Sudan.

Addis Ababa, 28 May 2004

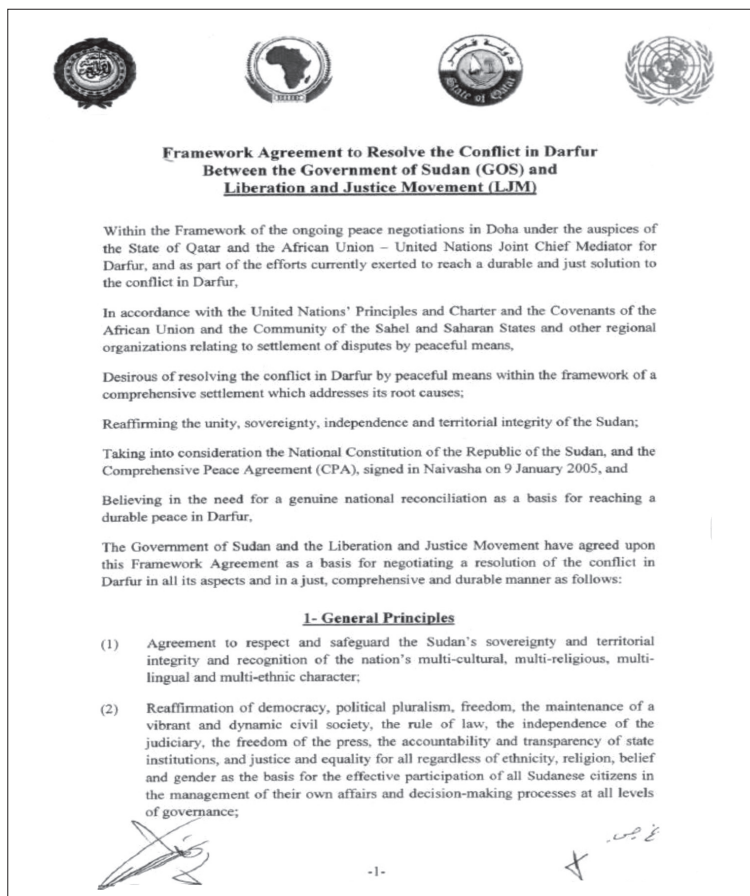
<u>For the Sudan Liberation Movement/Army</u> <u>SLM/A</u> MINI ARKOU MINAWI Secretary General	<u>For the Government of Sudan</u> <u>(GOS)</u> H.E. Osman Elsaid Ambassador of the Republic of The Sudan in Ethiopia
<u>For the Justice and Equality Movement</u> <u>(JEM)</u> Ahmed Mohamed Tugod Lissan 	<u>For the Chadian Mediation</u> H.E. Maitine Djoumbé Ambassador of the Republic of Chad to Ethiopia
<u>For the African Union</u> H.E. Said Djinnit Commissioner for Peace and Security	

Podpisana w dniu 28 maja 2004 roku w Addis Abebie w Etiopii między rządem Sudanu, SML/A oraz JEM.

Załącznik nr 3: Umowa ramowa w celu rozwiązania konfliktu między rządem Sudanu (GOS) i Ruchem Wyzwolenia i Sprawiedliwości (LJM)– Framework Agreement to Resolve the Conflict Between the Government of Sudan (GOS) and the Liberation and Justice Movement (LJM).

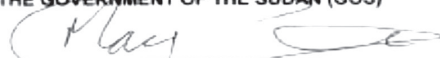
Podpisanie umowy nastąpiło 18 marca 2006 roku, za pośrednictwem Kataru i mediacji AU-ONZ w ramach cyklu spotkań w Doha. Umowa stanowi ogólne zasady rozmieszczenia broni, ogłasza amnestię generalną, wyraża porozumienie co do konieczności uznania roli społeczeństwa obywatelskiego.

Załącznik nr 4: Kopia oryginalnych podpisów porozumienia pokojowego w sprawie Darfuru z dnia 5 maja 2006 roku, znanego jako umowa z Abudży – Darfur Peace Agreement Abuja – May 2006.

IN WITNESS WHEREOF, the duly authorized representatives of the Parties have signed this Agreement, in the presence of the witnesses hereunder.

DONE AT ABUJA, NIGERIA, this 5th day of May, 2006 in three original texts in the Arabic, English, and French languages, each text being equally authentic.

FOR THE GOVERNMENT OF THE SUDAN (GOS)

Dr. Magzoub Al Khalifa
Chairman of the Sudan Government Delegation

**FOR THE SUDAN LIBERATION
MOVEMENT/ARMY (SLM/A)**

Minni Arkou Minawi
Chairman

**FOR THE SUDAN LIBERATION
MOVEMENT/ARMY (SLM/A)**

FOR THE JUSTICE AND EQUALITY MOVEMENT (JEM)

WITNESSED BY:

Dr. Salim Ahmed Salim
AU Special Envoy and Chief Mediator

His Excellency, President Denis Sassou-Nguesso
Current Chairman of the African Union

His Excellency, President Olusegun Obasanjo
President of the Federal Republic of Nigeria

His Excellency, Professor Alpha Oumar Konare
Chairperson of the African Union Commission

Dr. Ali Treki
Representative of the Leader of the Libyan Arab Jamahiriya

Mr. Robert Zoellick
Deputy Secretary of State
United States of America

Załącznik nr 5: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1556 z dnia 30 lipca 2004 roku.

United Nations		S/RES/1556 (2004)
	Security Council	Distr.: General 30 July 2004
Resolution 1556 (2004)		
Adopted by the Security Council at its 5015th meeting, on 30 July 2004		
<i>The Security Council,</i>		
<i>Recalling</i> its Statement by its President of 25 May 2004 (S/PRST/2004/16), its resolution 1547 (2004) of 11 June 2004 and its resolution 1502 (2003) of 26 August 2003 on the access of humanitarian workers to populations in need,		
<i>Welcoming</i> the leadership role and the engagement of the African Union to address the situation in Darfur and <i>expressing</i> its readiness to support fully these efforts,		
<i>Further welcoming</i> the communiqué of the African Union Peace and Security Council issued 27 July 2004 (S/2004/603),		
<i>Reaffirming</i> its commitment to the sovereignty, unity, territorial integrity, and independence of Sudan as consistent with the Machakos Protocol of 20 July 2002 and subsequent agreements based on this protocol as agreed to by the Government of Sudan,		
<i>Welcoming</i> the Joint Communiqué issued by the Government of Sudan and the Secretary-General of the United Nations on 3 July 2004, including the creation of the Joint Implementation Mechanism, and acknowledging steps taken towards improved humanitarian access,		
<i>Taking note</i> of the Report of the Secretary-General on Sudan issued 3 June 2004 and welcoming the Secretary-General's appointment of a Special Representative for Sudan and his efforts to date,		
<i>Reiterating</i> its grave concern at the ongoing humanitarian crisis and widespread human rights violations, including continued attacks on civilians that are placing the lives of hundreds of thousands at risk,		
<i>Condemning</i> all acts of violence and violations of human rights and international humanitarian law by all parties to the crisis, in particular by the Janjaweed, including indiscriminate attacks on civilians, rapes, forced displacements, and acts of violence especially those with an ethnic dimension, and expressing its utmost concern at the consequences of the conflict in Darfur on the civilian population, including women, children, internally displaced persons, and refugees,		
04-44602 (E)		
* 0444602 *		

Wzywa rząd Sudanu do natychmiastowego spełnienia wszystkich zobowiązań zgodnych z komunikatem z 3 lipca 2004. Szczególnie dotyczy to ułatwień w realizacji zadań mających zapobiec lub ograniczyć katastrofę humanitarną.

Załącznik nr 6: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1564 z dnia 18 września 2004 roku.

Security Council

United Nations

S/RES/1564 (2004)

Distr.: General
18 September 2004

Resolution 1564 (2004)

**Adopted by the Security Council at its 5040th meeting, on
18 September 2004**

The Security Council,

Recalling its resolution 1556 (2004) of 30 July 2004, the statement of its President of 25 May 2004 (S/PRST/2004/18), its resolution 1547 (2004) of 11 June 2004 and resolution 1502 (2003) of 26 August 2003, and *taking into account* the Plan of Action agreed by the Secretary-General's Special Representative to Sudan and the Government of Sudan,

Welcoming the Secretary-General's report of 30 August 2004 (S/2004/703) and the progress achieved on humanitarian access, and expressing concern that paragraphs 59-67 indicate that the Government of Sudan has not fulfilled the entirety of its commitments under resolution 1556 (2004) and taking into account the need to foster and restore the confidence of vulnerable populations and to improve radically the overall security environment in Darfur; and *welcoming* the recommendations contained in the report, particularly those concerning the desirability of a substantially increased African Union Mission presence in the Darfur region of Sudan,

Welcoming the leadership role and the engagement of the African Union in addressing the situation in Darfur,

Welcoming the 6 September 2004 letter to the President of the Security Council from the President of the African Union, Nigerian President Olusegun Obasanjo, including his appeal for international support for the extension of the African Union Mission in Darfur,

Reaffirming its commitment to the sovereignty, unity, territorial integrity, and independence of Sudan, as consistent with the Machakos Protocol of 20 July 2002 and subsequent agreements based on this Protocol as agreed to by the Government of Sudan,

Recalling the Joint Communiqué of 3 July 2004 of the Government of Sudan and the United Nations Secretary-General, and *recognizing* the efforts undertaken by the Joint Implementation Mechanism (JIM) and the Special Representative of the Secretary-General to advance the aims of the communiqué and the requirements of resolution 1556 (2004),

04-51547 (E)

O451547

Działając na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych Rada, wyraża głębokie zaniepokojenie, że rząd Sudanu nie wypełnił swojego zobowiązania, na które zwrócono uwagę w rezolucji nr 1556 (2004) i komunikacie sekretarza generalnego z 3 lipca.

Załącznik nr 7: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1590 z dnia 24 marca 2005 roku.

United Nations

Security Council

S/RES/1590 (2005)

Distr.: General
24 March 2005

Resolution 1590 (2005)

**Adopted by the Security Council at its 5151st meeting, on
24 March 2005**

The Security Council,

Recalling its resolutions 1547 (2004) of 11 June 2004, 1556 (2004) of 30 July 2004, 1564 (2004) of 18 September 2004, and 1574 (2004) of 19 November 2004, 1585 of 10 March 2005 and 1588 (2005) of 17 March 2005, and statements of its President concerning Sudan,

Reaffirming its commitment to the sovereignty, unity, independence and territorial integrity of Sudan, and recalling the importance of the principles of good neighbourliness, non-interference and regional cooperation,

Welcoming the signing of the Comprehensive Peace Agreement between the Government of Sudan (GOS) and the Sudan People's Liberation Movement/Army (SPLM/A) in Nairobi, Kenya on 9 January 2005,

Recalling the commitments made by the parties in the 8 April N'djamena Ceasefire Agreement and the 9 November 2004 Abuja Humanitarian and Security Protocols between the Government of Sudan, the Sudan People's Liberation Movement/Army (SPLM/A) and the Justice and Equality Movement (JEM), and recalling the commitments made in the Joint Communiqué of 3 July 2004 between the Government of Sudan and the Secretary-General,

Expressing its determination to help the people of Sudan to promote national reconciliation, lasting peace and stability, and to build a prosperous and united Sudan in which human rights are respected, the protection of all citizens assured,

Taking note of the statements of Vice-President Ali Osman Taha of the Government of Sudan and Chairman Garang of the SPLM/A at the meeting of the Council on 8 February 2005, and the strong will and determination they expressed to find a peaceful resolution to the conflict in Darfur as expressed at the meeting,

Recognizing that the parties to the Comprehensive Peace Agreement must build on the Agreement to bring peace and stability to the entire country, and calling on all Sudanese parties in particular those party to the Comprehensive Peace Agreement, to take immediate steps to achieve a peaceful settlement to the conflict in Darfur and to take all necessary action to prevent further violations of human

05-28408 (E)
* 0528408 *

Rada Bezpieczeństwa uznaje, że sytuacja w Sudanie nadal stanowi zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Załącznik nr 8: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1672 z dnia 25 kwietnia 2006 roku.

United Nations	S/2006/1045
 Security Council	Distr.: General 28 December 2006 Original: English
Letter dated 28 December 2006 from the Chairman of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan addressed to the President of the Security Council I have the honour to transmit herewith the report of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan (see annex), which covers the Committee's activities during the period from 1 April 2006 to 31 December 2006. This report is submitted in accordance with the note by the President of the Security Council dated 29 March 1995 (S/1995/234). (Signed) Adamantios Th. Vassilakis Chairman Security Council Committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan	
07-20063 (E) 040107 	

Rada Bezpieczeństwa, przywołując swoje wcześniejsze rezolucje w sprawie sytuacji w Sudanie: 1665 (2006) z dnia 29 marca 2006 roku; 1651 (2005) z dnia 21 grudnia 2005; 1591 (2005) z dnia 29 marca 2005 roku; 1556 (2004) z dnia 30 lipca 2004 roku, podkreśla ponownie swoje zdecydowane zaangażowanie na rzecz pokoju w całym Sudanie.

Załącznik nr 9: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1706 z dnia 31 sierpnia 2006 roku.

	United Nations Security Council	S/RES/1706 (2006) Distr.: General 31 August 2006
---	--	--

Resolution 1706 (2006)

Adopted by the Security Council at its 5519th meeting, on 31 August 2006

The Security Council,

Recalling its previous resolutions concerning the situation in the Sudan, in particular resolutions 1679 (2006) of 16 May 2006, 1665 (2006) of 29 March 2006, 1663 (2006) of 24 March 2006, 1593 (2005) of 31 March 2005, 1591 (2005) of 29 March 2005, 1590 (2005) of 24 March 2005, 1574 (2004) of 19 November 2004, 1564 (2004) of 18 September 2004 and 1556 (2004) of 30 July 2004 and the statements of its President concerning the Sudan,

Recalling also its previous resolutions 1325 (2000) on women, peace and security, 1502 (2003) on the protection of humanitarian and United Nations personnel, 1612 (2005) on children and armed conflict, and 1674 (2006) on the protection of civilians in armed conflict, which reaffirms inter alia the provisions of paragraphs 138 and 139 of the 2005 United Nations World Summit outcome document, as well as the report of its Mission to the Sudan and Chad from 4 to 10 June 2006,

Reaffirming its strong commitment to the sovereignty, unity, independence, and territorial integrity of the Sudan, which would be unaffected by transition to a United Nations operation in Darfur, and to the cause of peace, *expressing its determination* to work with the Government of National Unity, in full respect of its sovereignty, to assist in tackling the various problems confronting the Sudan and that a United Nations operation in Darfur shall have, to the extent possible, a strong African participation and character,

Welcoming the efforts of the African Union to find a solution to the crisis in Darfur, including through the success of the African Union-led Inter-Sudanese Peace Talks on the Conflict in Darfur in Abuja, Nigeria, in particular the framework agreed between the parties for a resolution of the conflict in Darfur (the Darfur Peace Agreement), *commending* the efforts of the signatories to the Darfur Peace Agreement, *expressing* its belief that the Agreement provides a basis for sustained security in Darfur, *reiterating* its welcome of the statement of 9 May 2006 by the representative of the Sudan at the United Nations Security Council Special Session on Darfur of the Government of National Unity's full commitment to implementing the Agreement, *stressing* the importance of launching, with the African Union, the Darfur-Darfur dialogue and consultation as soon as possible, and *recognizing* that

06-48464 (E)

Rada Bezpieczeństwa uznaje, że sytuacja w Sudanie nadal stanowi zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Załącznik nr 10: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1881 z dnia 30 lipca 2009 roku.

	United Nations Security Council	S/RES/1881 (2009) Distr.: General 30 July 2009
Resolution 1881 (2009)		
Adopted by the Security Council at its 6175th meeting, on 30 July 2009		
<i>The Security Council,</i> <i>Reaffirming</i> all its previous resolutions and presidential statements concerning the situation in Sudan, <i>Reaffirming</i> its strong commitment to the sovereignty, unity, independence and territorial integrity of Sudan and its determination to work with the Government of Sudan, in full respect of its sovereignty, to assist in tackling the various challenges in Sudan, <i>Recalling</i> also its previous resolutions 1674 (2006) on the protection of civilians in armed conflict, which reaffirms, inter alia, the relevant provisions of the United Nations World Summit outcome document, 1612 (2005) on children in armed conflict, 1502 (2003) on the protection of humanitarian and United Nations personnel, and 1325 (2000) and 1820 (2008) on women, peace and security, <i>Taking note</i> of the report on Children in Armed Conflict in Sudan dated 10 February 2009 (S/2009/84), including his recommendations, and the report on Children in Armed Conflict in the Sudan (S/2007/520) dated 29 August 2007, and recalling the conclusions endorsed by the Security Council Working Group on Children in Armed Conflict in Sudan (S/AC.51/2008/7), <i>Welcoming</i> the important role of the African Union, <i>Welcoming</i> the report of the Secretary-General of 14 July (S/2009/357) on the African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur (UNAMID), <i>Stressing</i> the need for the Council to pursue a rigorous, strategic approach to peacekeeping deployments, <i>Expressing concern</i>, two years after the adoption of resolution 1769 (2007), at the continued seriousness of the security situation and deterioration of the humanitarian situation in Darfur, and at the recurring attacks on the civilian population, <i>reiterating</i> its condemnation of all violations of human rights and international humanitarian law in Darfur, <i>calling</i> on all parties to comply with their obligations under international humanitarian and human rights law, <i>emphasizing</i> the need to bring to justice the perpetrators of such crimes and <i>urging</i> the Government of Sudan to comply with its obligations in this respect,		
09-43393 (E) 	Please recycle 	

Rada Bezpieczeństwa uznaje, że sytuacja w Sudanie stanowi zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Załącznik nr 11: Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1945 z dnia 14 października 2010 roku.

United Nations

 Security Council

S/RES/1945 (2010)

Distr.: General
14 October 2010

Resolution 1945 (2010)

Adopted by the Security Council at its 6401st meeting, on 14 October 2010

The Security Council,

Recalling its previous resolutions and statements of its President concerning Sudan,

Reaffirming its commitment to the cause of peace throughout Sudan, to the sovereignty, independence, unity and territorial integrity of Sudan, to the full and timely implementation of the final phase of the Comprehensive Peace Agreement (CPA), including efforts to make unity attractive and a referendum to determine the future status of the people of Southern Sudan in exercise of their right to self-determination, and *recalling* the importance of the principles of good neighbourliness, non-interference and cooperation in the relations among States in the region,

Welcoming the communiqué issued after the high-level meeting on Sudan held in New York on 24 September 2010 (SG/2165),

Reiterating its full support for efforts to reach a comprehensive and inclusive solution to the conflict in Darfur, and *bearing in mind* the Darfur Peace Agreement, the need for the completion of the political process, and an end to the violence and abuses in Darfur,

Reiterating the need for a lasting political solution and sustained security in Darfur, and *urging* all parties that continue to abstain from the peace process to join the Doha negotiations without preconditions or further delays and for all parties to engage fully and constructively in the process and cooperate with the African Union/United Nations Joint Chief Mediator Djibril Bassolé,

Welcoming the 15 January 2010 agreement between the governments of Chad and Sudan to normalize their relations and strongly encouraging Chad and Sudan to continue to implement this agreement and refrain from supporting rebel forces and all other armed groups,

Noting with deep concern the increases in violence, and rising inter-tribal fighting, as well as ongoing sexual and gender-based violence and impunity, and *reiterating* its deep concern about attacks on humanitarian personnel and peacekeepers, the security of civilians, and *calling* on all parties in Darfur to cease

10-58433 (E)

 Please recycle

Rada działając na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych, podejmuje decyzję o przedłużeniu do dnia 19 października 2011 roku. mandatu Panelu Eksperckiego, pierwotnie powołanego na mocy rezolucji 1591 (2005), a wcześniej przedłużonego przez rezolucje 1651 (2005), 1665 (2006), 1713 (2006), 1779 (2007), 1841 (2008) i 1891 (2009), i zwraca się do sekretarza generalnego o podjęcie niezbędnych środków administracyjnych tak szybko, jak to możliwe.

Załącznik nr 12: Położenie Darfuru na mapie Sudanu

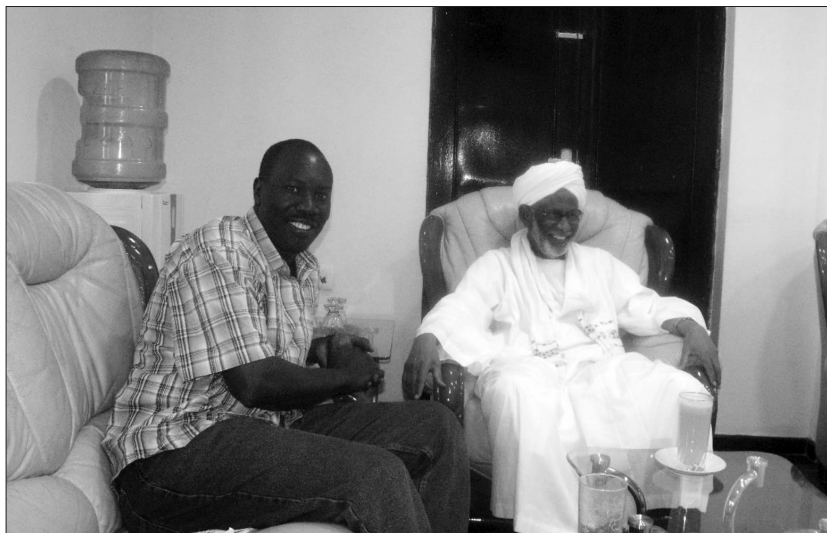
Źródło: AFP.

Załącznik nr 13: Mapa Darfuru

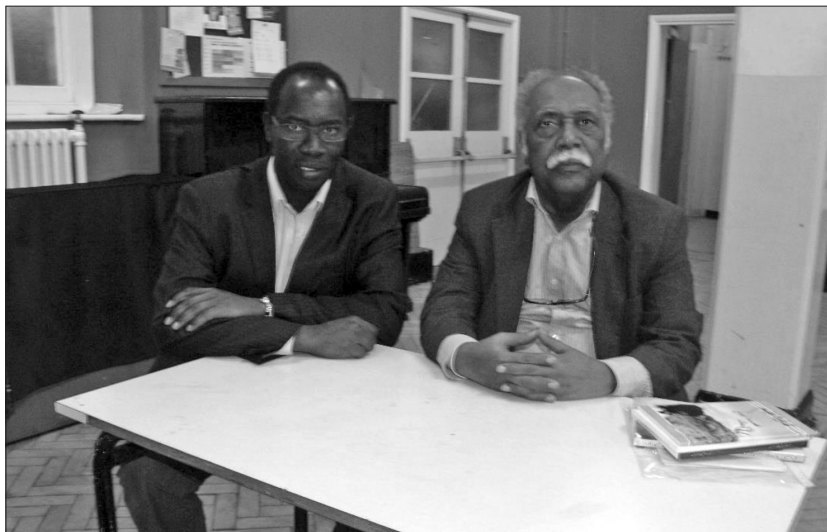
Źródło: Radio Dabanga, <https://www.dabangasudan.org/en/all-news/article/camps-face-critical-living-conditions-as-winter-approaches>, [12.08.2015].

FOTOGRAFIE

Autor z Hassanem Al-Turabim, liderem Partii Kongresu Ludowego w Chartumie, listopad 2011, fot. Ishrag Alhilo

Autor z Hajdrem Ibrahimem, sudańskim badaczem i naukowcem, znawcą problematyki Sudanu, a w szczególności Darfuru i Sudanu Południowego, Londyn 2014
fot. Nazar Al-Taher

Autor wraz z Ministrem Spraw Zagranicznych Sudanu Ibrahimem Ghandourem, Warszawa 2016, fot. Kafy Kooli

Autor wraz z dyr. Fashirskiego Biura sieci wiejskiej, Północny Darfur, Al-Fashir, listopad 2011, fot. Abdelaziz Karamalla

Autor wraz z zastępcą dyr. Fashirskiego Biura sieci wiejskiej, Północny Darfur, Al Fashir, listopad 2011 roku, fot. Abdelaziz Karamalla

Spotkanie mieszkańców z miejscowości na obrzeżach Al Fashir, Północny Darfur, listopad 2011, fot. autor

Hafir (zbiornik przeznaczony do magazynowania wody deszczowej) na obrzeżach Al Fashir, Północny Darfur, listopad 2011, fot. autor

Tradycyjne domy i ulice w Darfurze, Al Fashir, listopad 2011, fot. autor

Susza i proces pustynnienia w Północnym Darfurze, Al Fashir, listopad 2011
fot. autor

Obozy wysiedlonych, Darfur, Źródło: UNAMID

